

ARÂF

﴿ ٧ ﴾ سُورَةُ الْأَعْرَافِ

Bu sûre dahi mekkîdir, hicretten mukaddem Mekkede nâzil olmuştur. bunda icma' vardır. Ancak Mukatil

« وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ » den «

« وَأَذِ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ » âyetine kadar istisna

etmiş, bunların medenî olduğunu söylemiştir. Bu, İbni Abbastan dahi rivayet edilmiş «

« وَأَذِ نَتَقْنَا الْجَبَلَ » âyetine kadar da denilmiştir. Anlaşıyor ki böyle diyen gâyenin mugayyada

duhulünü kasetmiş, ya'ni « وَأَذِ نَتَقْنَا » nın istisnada dahil ve medenî olduğunu göstermek

istemiştir.

Âyetleri - Kûfiyyun ve Hıcaz ta'dadında iki yüz altı, Bısrıyyun ve Şam ta'dadında iki yüz beştir. Tam âyet

olub olmadığında rivayet muhtelif olanlar şunlardır: «

الْمَصِّطِ، كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ، ضِعْفًا مِنَ النَّارِ، الْحُسْنَى عَلَى

«بَنِي إِسْرَائِيلَ»

Kelimesi - «Otuz üç bin yirmi beştir».

Hurufu - «On dört bin üç yüz ondur».

Fasılaları - « ن . م . ل . د » harfleridir. « دال » yalnız baştaki « المص » dadır. « لام »

yalnız ahiri « إِسْرَائِيلَ » olandır ki iki âyettedir. « ميم » on kadardır. Mütebakisi hep « نون » dur. «

« ضِعْفًا مِنَ النَّارِ » Bir âyet nihayeti olduğu rivayetine göre bir de « ر » fasılası var demektir.

İsimleri - Sûretül'araf, Sûretülmîkat, Sûretülmîsak, Elif lâm mim saddır. «

« وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ » ilh... diye Cennet ile Cehennem

beyninde bir sur olan A'rafın ve eshabı A'rafın zikrini mütezammın olduğundan dolayı Sûretüla'raf, «

« وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا » âyeti ile Miykati Musâyı ve «

« أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى » âyetiyle hadisi misakı müştemil olduğundan

dolayı-

sh:»2119

da Sûretülmikat veya Sûretülmisak ile, başı « الْمَصَّ » olduğundan dolayı da bu nam ile yad edilmiştir.

Lâkin en meşhuru A'râftır.

Bu sûre geçen sûrei En'amda zikr-ü isbat ve telhis olunan esasatı evvel-ü âhirden ukuli beşerin

maverayı ihatası olan noktalara kadar şerh-u tafsil ve mebd'e'den müntehasıya teklif ve imtihanın sureti

cereyanını bast-u izzah ederek «

«وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ»

mazmununu derin ve mufassal bir inzar ve ihtar ile tenvir edecek ve En'am ile Enfal beyninde bir A'raf gibi

olacaktır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿١﴾ الْمَصَّ ﴿٢﴾ كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ
حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ

الْيَكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مَن دُونَهُ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾
وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴿٥﴾
فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٦﴾
فَلَنَسَعَنَّ الَّذِينَ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسَعَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾
فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٨﴾

sh:»2120

﴿٨﴾ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾
وَمَن خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿١٠﴾

Meali Şerifi

المص 1 Bir kitab ki sana indirildi, sakın bundan dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın da bununla

inzar edesin, mü'minlere de şu bir ihtar: 2 Rabbinizdan size indirilene ittiba' edin, onsuz bir takım veliylere

ittiba' etmeyin, siz pek az düşünöyorsunuz 3 Biz nice memleket helâk etmişizdir ki gece yatarlarken yâhud gündüz uyurlarken baskınımıza ona gelivermiştir 3 Azâbımız kendilerine geldiği vakit da "bizler hakikaten zalimler idik" demekten başka da'vaları olmadı 5 Sonra elbette Peygamber gönderilen ümmetlere soracağız, elbette gönderilen Peygamberlere de soracağız 6 Soracağız da kendilerine karşı olan biteni mutlak bir ilim ile behemehal anlatacağız, öyle ya biz onlardan gâib değil idik 7 Hem vezn o gün tam hak, artık kimin mizanları ağır basarsa işte onlar, o felâh bulacaklar 8 Kimin de mizanları hafif gelirse bunlar da işte âyetlerimize zulmetmelerile kendilerine yazık edenler 9

1. ^طاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَقْصُودِهِ - الف . لام . ميم . صاد ﴿الْمَصِّط﴾ sûrei

«Bakare» nin ve «Âli Imran» in başına bak. Maamafih burada da صاد münasebetiyle müfessirîn

tarafından nakledilen ba'zı sözler vardır: Ezcümle İbni Abbastan bir rivayete göre «

أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ وَأَفْصَلُ = ben Allahım bilir ve tafsıl ederim» demek olduğu nakledilmiştir.

Süddî « الْمَصَّور » muhaffefi olduğunu, ba'zıları « أَلَمْ نَشْرَحْ صَدْرَكَ » ma'nâsına

olduğunu söyle-

sh:»2121

mişlerdir. Fakat elfazın lisanda bir vaz'ı mahsusuna istinad etmiyen bu gibi ihtimalâtın binlercesi hatıra gelebileceğinden müfessirîn bunlara itimad câiz olamayacağını beyan ederler. Maamafih ibni Abbastan nakledilen ma'nâ, iki sûre beynindeki siyak ve mûnasebet noktai nazarından calibi dikkattir. Her halde bu sûrei celilenin dahi böyle hurufi munkatia ile başlaması mündericatinın «

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

hakaiki müteşabihe ve meanii remziyyeyi muhtevi bulunduğuna bir tenbihi tazammun eyler. Binaenaleyh, sûrei «Bakare» ve «Âli Imran» da olduğu gibi bu sûrede dahi künhi hakikatini daha ziyade bir tafsil ile ihata edemeyeceğimiz bir takım hakaiki iymaniyye karşısında itirafı aczederek secdei ubudiyyete kapanacağız.

Ezcümle mebdei hılkat, sirri teklif, ahvali Âhıret, mu'cizati Enbiya mebdei hılkat, sirri teklif, ahvali Âhıret,

mu'cizati Enbiya, ru'yetullah mesaili bu kabildendir. Binaenaleyh işbu « المص » matlaında da bizim

nihayet mülâhaza edebileceğimiz mefhum şudur: Ey Resulüm Mustafa sence ma'lûm olan bu

الف . لام . ميم . صاد sesleriyle kulaklarında çınlayıb kalbinde fısıldıyan vahiy

﴿ كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ ﴾ bir kitâbdır ki sana indirildi

﴿ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ ﴾ Binaenaleyh göğüsünde bundan bir darlık

olmasın. -Ya'ni Bunun Allahdan münzel olduğunda şekkin olmadığı gibi sana teklif ettiği vazifenin

fevkalâde ehemmiyet ve müşkilâtından dolayı da sıkılma.- Bu sana indirildi ki

﴿لَتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ bununla inzar edesin, mü'minlere de ihtar. -Ya'ni bu

kitabın mazmunu mü'minlere münhasır zannedilmemelidir. Buna muhatab olacak olanlar ikiden hâli

değildirler: Mü'min, gayri mü'min. İnanmıyanlar kâfirler için bu kitâbı mubarek, bir inzardır. Mahza onların

korkunç akıbetlerini beyan ve ih-

sh:»2122

bardır. Onlar bunlara inanmayacaklar ve inanmadıkları için sakınmayacaklar. Binaenaleyh Kur'anda

kendileri için acı şeylerden, azâb ve ukubetten başka bir şey duymıyacaklardır. Fakat onlar inanmadığı için

hakikat değişmiş olmayacak, haberi sadık yerini bulacaktır. Bunun için Kur'andan istifade edemeyecek

kimseler bir çok bulunabilir, lâkin Kur'anın hukmünden hâriç kalabilecek hiç kimse tasavvur edilemez. Şu

kadar ki bu hüküm lehine olmaz da aleyhine olur. Meselâ kâfir «

﴿أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ hükmüne inanmamakla bundan kurtulacak değildir.

Bunun gibi Kur'anı arkalarına atanlar, dinlemek, amel etmek istemiyenler böyle yapmakla Kur'anın

hukmünden kendilerini kurtarmak şöyle dursun bil'âkis tamamen onun hukmi inzarına atılmış olurlar.

Mü'minlere gelince: Kur'an onlar hakkında bir müzekkirdir. İyman ettikleri ve fakat tafsilâtından zühul

eyledikleri şeyleri kendilerine tezkir eder. Akıllarına getirir, mü'minler Kur'anı daimî bir muhtıra, bir rehber

olmak üzere ellerinde ve gönüllerinde tutmalı, her hangi bir hususta bir iş yapacakları zaman onun sarahat

veya delâletine müracaatle inzar ve irşadına, müsaadesine ve ademi müsaadesine göre hareket

etmelidirler. Bu ihtar-u tezkir şöyle ki: Ey Muhammed ümmeti! 3.

﴿اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızdan size inzâl edilen bu kitâba

ittiba' ediniz ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ﴾ ve bunsuz bir takım evliyaya ittiba'

etmeyiniz. -Ya'ni gerek İns ve gerek Cinden her hangi bir dostun, bir zahîrin, bir veliyyül'emrin bizzat

kendilerine ve kendiliklerinden olan kavil veya fiillerine tabi' oluvermeyiniz. Onlara uyub uymamak için

evvel emirde rabbınızdan indirilmiş olan bu kitâba ittiba' mı'yar ittihaz ediniz, kitâba mugayir olan,

rabbınızın emr-ü nehyine muhalif bulunan hususatta gizli aşikâr kimseye uymayın,

rabbınızı bırakıp başkalarının arkasından, izinden gitmeyin ﴿قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ﴾ siz pek az

tezekkür ve tahattur edersiniz. Halbuki 4. ﴿وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾ nice karyeler;

insan toplanan memleketler vardır ki biz onları ihlâk etmişizdir. Öyle ki ﴿فَجَاءَهَا بِأَسْنَاءٍ﴾ ona,

o karyeye be'simiz, darbei azâbımız ansızın geliverdi. O sırada ehalişi ﴿بِيَاتًا﴾ yataklarına yatmış,

gece uykusuna dalmış, ﴿أَوْ هُمْ قَائِلُونَ﴾ veya kaylûle halinde, kuşluk uykusunda

bulunuyorlardı.- Hasılı ya kavmi Lût gibi gece yarısında veya kavmi Şuayb gibi güpe gündüz hali istirahat-ü

gaflette azâb kendilerini bastırverdi 5.

﴿فَمَا كَانَ دَعْوِيهِمْ إِذِ جَاءَهُمْ بِأَسْنَاءٍ إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا

﴿ظَالِمِينَ﴾ de be'simiz kendilerine geldiği sırada «filhakıka bizler zalimler idik» demelerinden başka

bir iddiaları veya duaları olmadı.- Nihayet Allahın emr-ü hükmüne karşı gelinemiyeceğini anladılar,

da'valarındaki haksızlıklarını, zulümlerini vicdanlarında itiraf ile yaptıklarına nedamet ve halâs için niyaz

ettiler amma iş işten geçmiş, be'is gelib çatmış bulunuyordu.

Bu felâket bunların Dünyadaki azabları, bunun arkasından bir gün gelecek 6.

﴿فَلَنَسَعَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ﴾ ale'lumum kendilerine Peygamber gönderilmiş

olanlara elbette ve elbette soracağız. -Gönderilen Peygamberleri nasıl, ne cevab ile karşıladınız, «

﴿وَلَنَسَعَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ ve

gönderilmiş olan bütün Peygamberlere de elbette ve elbette soracağız.- «

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ « Medlûlünce ne suretle, ne

cevab ile karşılandınız? diye

sh:»2124

suâl edeceğiz. İki nevi' suâl vardır. Birisi tevbih ve muâheze suâlidir. Nitekim bu ma'nâ ile lisanımızda «iyi

belle bunu ben sana sorarım» denilir. Diğeri de anlayıp öğrenmek için isti'lâm suâlidir ki bu ma'nâca da

«bilmiyorum sorayım» denilir. İşte «

فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ « kezalik «

وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ « âyeti celilelerinde ins-ü Cinden mücrimlerin hiç

biri o gün günahlarından sorulmaz buyurulması bu ma'nâyadır ki mücrimiyyetleri simalarından belli.

Cürümleri bütün vesaikiye ma'lûm ve mazbuttur. Kendilerinden veya şundan bundan sormağa hacet

yoktur demektir. Buna mukabil burada mürselünileyhime ve mürselîne elbette ve elbette soracağız

buyurulması da bütün kâfirleri bütün Peygamberler muvacehesinde suâli tevbih ve muahaze ile mes'ul

edeceğiz demektir. Bunun için buyuruluyor ki: Elbette ve elbette soracağız da 7.

﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ﴾ kendilerine karşı ilm ile her halde ve her halde haber verib

anlatacağız. -Peygamberler soruldukları zaman «

لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ » diyecekler, bunun üzerine en gizli

hallerine varıncıya kadar hepsinin yaptıklarını, içlerini dışlarını ilmimizle yüzlerine vuracağız

﴿وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ﴾ biz gaib değil idik -ki ma'lûmumuz olmiyan bir halleri bulunabilsin, zâhir

ve bâtında her ne yaptılarsa Allah hepsine hâzır ve nâzır ve şâhiddir. 8.

﴿وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ﴾ vezin de o gün hakdır: Herşeyin, her amelin en doğru ve

temamen adl-ü hakkaniyyetle tartısı da o gündür.- Ne olursa olsun o güne kadar az çok bir hesabı cari veya

imhal ve müsaade vardır. O gün ise defteri a'maldeki her muamele en ince, en hürde noktalarına varıncıya

kadar bihakkin tartılıb leh vealeyhteki matlûb ve zimmetin muvazeneleri tamamen tehakkuk edecek her

kesin kâr ve zarar pusulaları -bilânçoları, i'lâmları-

sh:»2125

﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ﴾ her kimin mizanları çıkarılıb hesabları kapanacaktır. Binaenaleyh

ağır gelir, hasenatı seyyiatından, matlûbları zimmetlerinden, kârları zararlarından fazla çıkarsa

﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte bunlar ve ancak bunlar o felâh bulmuş, muradlarına

irmiş olanlardır. -Cemi' sıgasiyle « مَوَازِينُهُ » ta'birinden anlaşılır ki her ferd için bile müteaddid

mizanlar vardır. Kâr ve zarar hesabı hepsinin yekûnundan çıkacaktır. 9.

﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ﴾ her kimin de mizanları hafif gelir: Hasenatı seyyiatından, matlûbları

zimetlerinden eksik çıkarsa ﴿فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ﴾ işte bunlar da

nefislerini ziyan etmiş, kendilerini husranda bırakmış olanlardır ki

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾ bunun sebebi bizim âyetlerimize zulm eder olmaları-

müstemirren tekzip ve inkâr ve hakkını vermekten imtina' ede gelmeleridir. Şu âyâtı ilâhiyenin muhtevi

olduğu hakaik ve hukuka dikkat ediniz:

Ey insanlar:

﴿۱۰﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ
قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿۱۱﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ
قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ
السَّاجِدِينَ ﴿۱۲﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا
خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿۱۳﴾

﴿١٣﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا
 فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٤﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ
 يُبْعَثُونَ ﴿١٥﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٦﴾ قَالَ فَبِمَا
 أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ لَأَتَيْنَهُمْ مِنْ
 بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ
 أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٨﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ
 تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٩﴾ وَيَا آدَمُ اسْكُنْ
 أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ
 الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٠﴾ فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ
 لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِهِمَا وَقَالَ مَانِهِيكُمَا رَبُّكُمَا
 عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ
 الْخَالِدِينَ ﴿٢١﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ
 ﴿٢٢﴾ فَدَلَّيَهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا

وَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادِيَهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ
أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلَّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا
عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٣﴾

sh:»2127

﴿٢٣﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا
لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ فِيهَا
تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٦﴾

Meali Şerifi

Şanım hakkı için sizi Arzda yerleştirdik ve sizin için onda bir çok geçimlikler yaptık, siz pek az

şükrediyorsunuz 10 Hakikat sizi evvela halkettik, sonra size sûret verdik, sonra da Melâikeye dedik ki

"Âdeme secde edin" hemen secde ettiler, ancak İblis secde edenlerden olmadı 11 Sana, buyurdu:

"emrettiğim halde secde etmemene mani' ne oldu?" ben, dedi: ondan hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın 12 Hemen, buyurdu: in oradan ne haddine ki orada tekebbür edesin, haydi çık, çünkü sen alçaklardansın 13 Bana, dedi: ba'solunacakları güne kadar mühlet ver 14 buyurdu ki: hâydi mühlet verilenlerdensin 15 Öyle ise dedi beni azdırmana karşılık yemin ederim ki ben de onları saptırmak için her halde senin doğru yoluna oturacağım, 16 sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım, sen de çoğunu şükredici bulmıyacaksın 17 Çık oradan mezmûm, matrûd olarak buyurdu: ksem ederim ki onlardan her kim sana uyarsa kat'ıyyen ve katibeten sizin

mec-

sh:»2128

muunuzdan Cehennemi doldururum 18 Veya Âdem, mesken et o Cenneti sen zevcenle de ikiniz dilediğiniz yerden yeyin ve şu ağaca yaklaşıb da zâlimlerden olmayın 19 Derken Şeytan bunlara kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi, ve sizi rabbınız başka bir şey için değil, sırf Melek olacağınız yâhud ebediyyen kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan nehyetti dedi 20 Ve her halde ben sizin hayrınızı isteyenlerdenim diye ikisine de yemin etti 21 Bu suretle kandırarak

ikisini de sarkırdı, onun üzerine vakta ki o ağacı tattılar, ikisine de çirkin yerleri açılıverdi ve başladılar

Cennet yapraklarından üzerlerine üst üste yamayorlardı, rabları da kendilerine nida etti: ben sizi bu

ağaçtan nehyetmedim mi? Ve size haberiniz olsun bu Şeytan açık bir düşmandır size demedim mi? 22

Rabbena, dediler, nefsilerimize zulmettik, eğer sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan şüphe

yok ki husrâna düşenlerden oluruz 23 Buyurdu ki ininiz ba'zınız ba'zınıza düşman olarak, size bir zamana

kadar Arzda bir karargâh tutmak ve bir nasib almak mukadder 24 Buyurdu ki onda yaşıyacaksınız ve onda

öleceksiniz ve ondan çıkarılacaksınız 25

10. ﴿وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ kasem olsun ki sizi Arzda temkin ettik:

Mütemekkin kıldık, onu size vatan, hayat ve mematınızda karargâh yaptık veya üzerinde tasarrufa kudret ve

müknet verdik ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ﴾ ve onda sizin için bir çok maişetler,

yaşıyacak, geçinecek, intifa' edecek sebebler, vasıtalara halk-u tahsis eyledik -ki mekân ve müknet ve

esbabı maişet ta'biri âharla vatan, iktidar, geçim, bu esas ni'metler ne büyük atâyâtı ilâhiyyedendir. Ve

bunlardan dolayı insanlar Allaha karşı ne kadar hukuk ve vezaif ile şükr-ü şükrâna borçludur. Böyle iken

﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ siz pek az şükrediyorsunuz.- Vatan olan Arzın ıslah-u i'marında ve

sh:»2129

esbabı maîşetin istihsalinde hâlikını ve hâlikın evamirini tanıyarak kudret-ü müknetlerini yerli yerine

sarfeden ve fesad-ü zulümden ve küfr-ü tuğyanda tevakkı eyliyenler az olduğu gibi şükredenlerin bile

evkatı şükr-ü ubudiyetleri ne kadar azdır. Halbuki insanlar bunlardan başka daha ne büyük niami

ilâhiyenin medyunı şükrânıdır bakınız:

11. ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ﴾ Kasem olsun ki biz sizi halkettik: -Siz hiç bir şey değil iken, siz nev'i

beşerden hiç bir ferd, âlemde mevcut değil iken, siz henüz şu bulunduğunuz şekl-ü sureti ahzetmeden

evvel ilk mayenizi takdir ve icad eyledik ﴿ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ﴾ sonra sizi tasvir ettik: Siz ibtidai

hılkatte suretsiz, uzviyetsiz bir mahlûk, Arzda bir çamur ve babanızın sulbünde birer zerre, birer nutfе

olduğunuz halde sizi ahseni takvim olan insan suretine koyduk

﴿ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ sonra da Melâikeye «Âdeme secde edin:

Ona boyun eğib itaat ve inkıyad ile hizmet eyleyin» dedik.

Bu hitabların bir ferde veya sınıfa değil, alel'umum cinsi beşere, daha doğrusu cem'iyyeti beşeriyye cinsine müteveccih olduğu ve bu münasebetle Melâikenin Âdeme secdesi kazıyyesinin de nev'i beşere bir minnet siyakında tezkir buyurulduğu sarihtir. Demek ki bu secde emri Hazreti Âdemin şahsına mahsus değil, zürriyyeti de dahil olmak üzere nev'ine aid bir şeref ve imtiyazdır. Zürriyyeti Âdem içinde bizzat Hazreti Âdemden efdal olan ülül'azm Enbiyai ızam gibi zevat bulunduğu şüphesiz olduğuna nazaran da bu ma'nâ vazıhtır. Binaenaleyh Âdemi yalnız ilk insan olmak üzere değil, alel'umum nev'i beşerin mahiyetini temsil eden bir misali kü'l, ta'biri âharle alemleri cins olarak mülâhaza etmek siyakı âyete daha muvafıktır.

Hazreti Âdem kendi ferdiyyetinde bil'fiil haiz olduğu fe-

sh:»2130

zâil ve melekâti insâniyyeden başka bütün zürriyyetinde tecelli edecek olan fezâil-ü melekâti da bilkuvve hâiz olmak ı'tbariyle ebülbeşer olarak te'emmül edildiği zamandır ki hılkati Âdem hılkati Beni Âdemi, tasviri Âdem tasviri Beni Âdemi, Âdeme secde bütün nev'i beşere secdeyi mutazammın olduğu tevazzuh eder. «

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ

mazmunu bir çok derin mebahisi ihtiva etmektedir. Fakat biz burada bu kadar işaretle iktifa edeceğiz.

Cenabı Allah insanlığa öyle bir şeref bahş eylemiştir ki Âdemin Melâikeye değil, Melâikenin Âdeme secde etmesini emretmiştir. Düşünmeli ki bu halk, bu tasvir, bu teşrif n'imetlerinden sonra insanların Allahdan başkasına perestiş etmeleri ne büyük zillet ve ne büyük nankörlük olacak ve ne azîm mes'uliyeti intaç eyliyecektir.

Evet, Allah Âdem ile insanlığı halk-u tasvir ettikten sonra Melâikeye Âdeme secde ediniz dedi de

﴿فَسَجِدُوا﴾ onlar da secde ettiler ﴿إِلَّا ابْلِيسَ﴾ ancak İblîs

﴿لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ﴾ secde edicilerden olmadı. -Olmadı da ne oldu 12.

﴿قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ﴾ Allah ona «sana ne mani' oldu da

ben emrettiğimde secde etmemeğe cür'et eyledin!» Buyurdu. Böyle tevbih ile istinhak etti.- Buna karşı İblîs

ne dedi bilirmisiniz? ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ﴾ ben ondan hayırlıyım: -Ya'nî daha

faziletli, daha yükseğim. Böyle olanın madununa secde etmesi ise revâ değildir. Binaenaleyh bu emir,

ma'kul ve müstahsen değildir. İşte beni secdeden men'eden ondan yüksek olmaklığım ve bu emri muvafık

görmemekliğimdir. Ben ondan hayırlıyım. Çünkü

﴿خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ beni ateşten halkettin

onu ise çamurdan halkettin.- O da'vayı istilzam etmek için bu mukayeseli çifte suğra şunu tazammun eder:

Ateş ise çamurdan hayırlıdır, hayırlıdan halkolunan da hayırlıdır. Binaenaleyh ateşten yaratılan ben

çamurdan yaratılan Âdemden hayırlıyım, bunun için secde etmedim. -Demek oluyor ki bu lâhzaya, ya'ni

Âdeme secde emrinin vüruduna kadar Allah tealâ İblîsin hissiyyatına dokunacak hiç bir emir ve teklif

yapmamış, bir imtihan etmemiş idi ve onun o zamana kadar isyan etmemesi ve Melekler içinde bulunması

vakiatin kendi arzu ve temayülâtına muvafık cereyan etmesiyle de alâkadar bulunuyordu, böyle bir halde

olan tâatin ise mücerred emir ve rızayı ilâhîye inkıyaddan neş'et ettiği tebeyyün edemezdi. Çünkü hem

Allahın emrine hem de nefsin rızasına muvafık gelen hususatta asıl nazarı ı'tibara alınıb itaat edilen

ma'bud, Allah mı, yoksa nefis mi bu taayyün ve tebeyyün edemez. Vaktâ ki Âdem yaradılıb Meleklerin ve o

miyanda İblîsin ona secde etmeleri emredilince bu hepsi için bir imtihan olmuş ve bu imtihan İblîsin

hissiyyatına dokunmuş ve mahiyetini tezahür ettirmiştir. Ve o zaman Allahın bildiği gibi Melekler ve

Âdemce de anlaşılımıştır ki İblîsin sabıkan Meleklerle refakat ve müşabeheti «

لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ » vasfını hakikaten haiz

olduğu için değil, emri ilâhî ile emri nefsin tearuz etmediğinden ve isyana sebep bulunmamasından dolayı

imiş. Yoksa İblîs hakikatte Allaha değil, kendi zevkına taabbüd edermiş ve netekim «

اسْجُدُوا لِآدَمَ » diye onun zevk-u rızasına muhalif ilk emri ilâhî teveccüh edince İblîsin ilk işi

secdeden imtina' ile ısyân « وَمَا مَنَعَكَ » suâline karşı ilk sözü ı'lânı kibrile ızharı küfr-ü tuğyan

olmuştur. Bu suretle İblîs « أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » derken evvel emirde mücerred hissiyatı nefsanîyesine

ittiba' etmiş ve fakat bunu bir de ilim şeklinde süsliyerek hakka isnad etmek için biri kâzib «

خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » biri de sadık « أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » iki

mukaddimeyi birbirine rabtedib mukaddimei sadıkanın zımında yanlış

sh:»2132

bir takım kübralar gizliyerek iki suğra ile iki kıyası mantıkî suretinde bir nazarı fâsid yürütmüş ve sadık olan

kazıyyei hilkatten kâzib olan « أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » da'vayı nefsânîsini istintaca kalkışmıştır ki âlemde

şeytanet ve telbîsin ilk misali olan bu söz de şeytanetin bütün künhü münderiç gibidir. Bu iki cümle tahlil-ü

tetkık edilecek olursa bunda ilmi adâbı bahis, ilmi ruh, ahlâk, istikraî, istintacî mantık, hıkmeti tekvin ve teşri'

gibi nice ulûma temas eden açık gizli bir çok hatîât, telbîsat, muğaletât görülecektir ki bununla Şeytan ve

şeytanetin bütün mahiyetini anlamak mümkün olacaktır. Ezcümle hayırdan imtinaı tasvib için cehl ile ilmi,

kizb ile sıdkı, şerrile hayrı, kibrile müdarayı, aldanmakla aldatmayı halt-u mezc edib hayırlı olmayı hayra

mani' tutmak tenakuzunu bir hakıkati ilmiyye ve neticei mantıkîyye şeklinde tasvîr etmek Şeytanın birinci

sıfatı olduğu anlaşılıyor ki gururu nefsile fikr-ü zekâ suretinde görünmek istiyen bu hamakat ve cehaletin

huzuru hakta ne kadar sefil bir vaz'iyet olduğunu bir düşünmeli.

Şimdi İblisin bu da'vâ ve istidlâlindeki başlıca hata ve galât noktalarını da kaydedelim:

1- Evvel emirde İblis suâle karşı vaz'iyet ve vazifesini takdir edememiş, cevabı ta'rız ve muaraza tavrına

dökerek bahs-ü kelâmda gasbı makam sevdasına düşmüştür. İ'tiraf ve İ'tizar yerine İ'tizar ve tahtieye

kalkışmıştır.

2- Mevridi nassta kıyas ve ictihada kıyam etmiş, emri sariha karşı halkın delâletine müraceat eylemiştir.

3- « خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » demesi haddi zatında doğrudur. Lâkin

İblis bu iki vakıai hılkati mukayese ile bundan « أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ » neticesini almak için noktai

nazarında hata etmiştir. Zira bir taraftan hâlikın halkını İ'tiraf ile ona nazarı dikkati celbediyor gibi

görünürken diğer taraftan hayr-u meziyyette nazarını madde ve unsura kasretmiş,

sh:»2133

failin nisbeti ihtisasına, surete, gayeye atfı nazar eylemiştir. Hılkati Âdemde «

مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي ۗ» kavli ilâhîsiyle ihtar buyurulan şerefi

ihtisası « فَأَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ۗ» kavli ilâhîsiyle ihtar buyurulan ruh

ve sureti « إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۗ» kavli ilâhîsiyle ihtar buyurulan gayeyi

nazarı mülâhazaya almayı yalnız madde ve unsura 'itibar etmek isteyen İblîs Âdemde toprak kendisinde

ateşten başka bir mahiyet görmemiş ve diriden ölü, ölüden diri halkeden ve havass-u mezayayı eşyayı

hazinci kereminden bahşeyliyen halık tealâyi maddeye mahkûm gibi farzeylemiştir. Hiç düşünmemiştir ki

tıyn ile nârın havassındaki fark da mücerred tahsısı halika medyun olan bir hılkat farkından başka bir şey

değildir. Bundan anlaşılır ki âlim geçinenlerin bir çoğunda görülegelen maddeye kasrı nazar mesleki

mesaliki İblîstendir. İşte balâda işaret edildiği üzere bu galetî nazariyledir ki İblîs «

خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ۗ» suğrası tahtinde «nâr, tıynden hayırlıdır, hayırlı

olandan halkedilen de hayırlıdır.» Diye iki kübrayı zımnîye iyma ederek bunları birer hakikatî zâhire ve

müselleme gibi farzetmiş ve bundan « أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ۗ» neticesini çıkarmak istemiştir. Halbuki ikinci

kazıyye külliyyetiyle sadık olmadığı gibi birinci kazıyye de ıtlakıyla doğru değildir. Hakıkatte alel'ıtlak halk noktai nazarından ikisi de mahlûk olmak ve hukmi halika mahkûm bulunmak ı'tibariyle müsavı olduktan başka hususıyyet noktai nazarından da havassı tûrâbiyye havassı nâriyyeden daha cem'ıyyetli ve daha kemallidir. Hele ahlâkî bir temsil ile mülâhaza edildiği zaman ateşin hıffetine, hıddet ve şiddetine, telâş ve ıztırabına, meyli tekebbür ve istiylâsına mukabil tûrabın vekar-ü sekîyneti, sabr-ü mekânet ve sebatı, hılm-ü haya ve semahati, kabiliyyeti ıstıfa ve tekâmülü ne kadar yüksektir. İblîs gerek istikrasının noksanından, gerek telakkîsindeki bozukluktan, ya'ni ilmi haktan değil nefsinden ahz etmek da'vasında bulunduğundan

sh:»2134

dolayı bunda da galeta düşmüştür. Ve yine bu galat iledir ki Âdemi sırf bir çamur, kendini sırf bir ateş seviyyesinde mukayese etmiş, tıynden halk olunan Âdemin ıstıfayı ilâhî ile çamurdan büsbütün başka bir mazharı emr kendisi de nârdan büsbütün başka bir mazharı lâ'net olacağını anlayamamıştır. Ve yalnız

Âdeme karşı değil emir ve suali ilâhîye karşı da kibr-ü enaniyyetle «

خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» deyivermiştir. Bunun üzerine:

13. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ öyle ise in oradan: -O bulunduğun

Cennetten, yâhud zümrei Melâike içinden ﴿فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا﴾

çünkü senin orada tekebbür etmen olamaz.- O makamı ulvî haddini bilen ehli taat ve tevazua mahsustur.

﴿فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ﴾ Binaenaleyh çık sen artık küçülenlerdensin.

-Tekebbür küçüklüktür, büyüyecek olan büyüklenmez, büyüklenen behemehal küçülür, alçalır zelil olur.

Sıfatı kibriya zatına mahsus olan Allah tealâ bu emr ile onu bulunduğu makamdan derhal azledib indirdi,

kibrine mukabil zillet-ü hakarete mahkûm etti, aslının ateş olmasına güvenerek ve hayriyyet ve fazileti

kendisinde aslından müntekil ve mevrus elinden alınmaz bir hasleti zatiyye gibi farz ederek bu lâhzai

imtihana kadar bulunduğu o makamı saadetten düşmiyeceğini zanneden ve bu zanniyle halikının emrini

tenkide kalkışan İblise bu emri ilâhî bütün havassı eşyanın mücerred bir dadı hak olduğunu bu suretle bir

lemhada fi'len anlatıverdi.

Bu hitabı gadab karşısında vücudi mahlûkun lâşey olduğunu anlayan İblis derhal i'damından korkarak

ve zillet-ü hakaretle olsun hayatı memata tercih ederek:

sh:»2135

14. ﴿قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ﴾ beni onların ba'solunacakları güne kadar

inzar ve imhal et dedi: Ya'ni Âdem ve zürriyyetinin ba'delmevt ba'sleri vaktine kadar öldürme de ecelimi

te'hır eyle diye tedarru' ve niyaz etti -ki bugün «

﴿ثُمَّ نَفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾ mantukunca «

﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ olan nefhai saniye vaktidir. Bundan anlaşılır ki

İblis esasen halık tealâyı münkir olmadığı gibi ba'si de münkir değildir, o biliyormuş ki Âdemin nesli ve

zürriyeti olacak, bir müddet yaşayacaklar, sonra ölecekler ve bir gün gelib ba'solunacaklar. Şu halde İblisin

küfrü Allahı ve Âhireti inkâr suretiyle değil, emr-ü teklifi ve vücubı ameli inkâr ile muaraza suretindedir.

Şayanı dikkattir ki İblis bu yevmi ba'se kadar imhal talebi zımında nefhai ulâ devresini atlatıp ilelebed

ölümden kurtulmayı ve zillet-ü hakaret içinde de olsa fenasız bir bekaya ırışmeyi arzu etmiş ve fakat bunu

tasrih etmeyib kurnazlık etmek istemiştir. Çünkü yevmi ba'sten sonra mevt yoktur. Binaenaleyh bu derece

meyli hayat da İblisin hissi demektir. Hiç bir mahlûkunun her hangi bir taleb ve niyazını külliyyen reddetmek

şanından olmiyan ve «عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ» olan Allah tealâ nazarı izzetinden koğduğu

﴿قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ﴾ 15. İblisin bile recasını sureti mutlakada reddetmiyerek

şüphelenme sen munzarîndensin: Ya'ni eceli te'hîr edilenlerdensin buyurdu.- Fakat «

«ص» da ve sûrei «حجر» de gayesine müsaade etmedi, bil'akis sûrei «إلى يومٍ يُبْعَثُونَ»

geleceği vechile «إلى يومٍ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ» vakti ma'lûm gününe kadar bir ecelile inzar

buyurdu ki «

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ

izhar ve Meleklerden temyiz eden bir imtihan olduğu gibi İblisin inzarı da Âdem ve zürriyeti hakkında bir

imtihan olacaktır. İblisin isyandan tevbe ve halâsı düşünmeyib zillet içinde hırsı hayatına alâkadar olan bu

tâleb ve duasiyle Âdemin hemen tevbeye

sh:»2136

şıtab ile mağfîret-ü rahmet taleb ve duası mukayese edilince aradaki farkın ne kadar mühimm olduğu

anlaşılır.

İblis, recasının kabulünü gördükten sonra o uzun ömürünü tevbe ve şükrele halâsa sarfedecek yerde 16.

﴿قَالَ﴾ şöyle dedi: ﴿فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي﴾ öyle ise beni azıtman: İğvâ ve idlâlîme müsaade etmen hakkı için ﴿لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ İbâd ben onlar için, o nev'i

Âdemi azıtmak için senin doğru yoluna oturacağım: -Sana senin ni'metine götüren İyman ve İslâm ve

istikamet yolunu kesip pusuya duracağım 17. ﴿ثُمَّ لَآتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ﴾

sonra da behemehal önlerinden ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾ ve arkalarından, ﴿وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ﴾

sağlarından ﴿وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ﴾ ve sollarından onlara varacağım;- dört cihetten ya'ni bir

düşmanın hücum edebileceği her taraflarından saldıracağım: Doğru yoldan çevirip sapıtmak, şaşırıp

soymak için ne yapabilirsem yapacağım. ﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ﴾ Sen de

ekserisini şakir, muti' bulmayacaksın. -İblis, bu son fıkrayı «

﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ﴾ âyetinin delâletine göre zannen söylemiştir. Çünkü

nev'i beşerden şerr için müteaddid, hayır için bir mebde' görmüştür. Bâ'zı müfessirînin nakline göre de

bunu Melâikeden eşidib söylemiştir. Onun bu azmi şekavetine karşı:

18. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿اٰخْرَجْ مِنْهَا﴾ çık oradan

﴿لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ﴾ kasem ﴿مَذْمُومًا مَدْحُورًا﴾ mezmun, matrud olarak çık

olsun ki onlardan her kim sana uyarlsa: ﴿لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ sizden,

sizin hepinizden Cehennemi doldururum,

sh:»2137

bunda asla şübheniz olmasın.- Demek ki İblise uyanlar ondan, onun tebaasından ve onun akibetine mahkûmdurlar.

Görülüyor ki Allah tealâ İblisi iptida isyanından dolayı tardedivermemiş istintak etmiştir. İstintakında itizar yerine kibr-ü gurur ile gösterdiği inad ve küfründen dolayı da bulunduğu makamdan indirmiş yerinden çıkarmış «in oradan çık, artık alçaksın küçüksün» diye azl-ü iskat ile tahkır ve tezlil eylemiş, birinci «
فَاخْرُجْ» emrinin itlakına nazaran o lâhzada bu ihrac henüz bir tardı müebbed olmamak melhuzdur.

Eğer İblis, mütenebbih olub edebini takınsa, salâha yüz tutsa imiş afvı muhtemil bulunuyormuş. Netekim imhal recası bir dereceye kadar is'af buyurulmuştur. Fakat bunun üzerine şükr-ü salâh yerine bütün bütün şımarıb tarikı hakka ve ehli iyman ve istikamete karşı şekavete azmi ebedîsini ishar ettiği zamandır ki «

اَخْرَجَ مِنْهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا» emriyle külliyyen zemm-ü tard ve Âhırette de tebaasıyla

beraber azabı ebedîye mahkûm edilmiştir. Allah bunu İblisin azmi şekavetine ceza olarak ta'yin etmiş ve ona uyanları da ona ilhak eylemiştir. Hilkatı Âdem ile vaki' olan bu imtihanda İblisin hissiyatı nefsanîyesine tâbi' olarak Melekler içindeki makamı saadetinden bu derekei şekavete düşmesi ne kadar elîm ise hiç şübhe yok ki Meleklerin mescudu olmak şerefine mazhar olan Âdem nev'inin böyle bir adüvi mübîni bulunan mezmum matrud İblisin izine, huyuna uyarak o makamı ulvîden sukut ve onun akîbetine iştirak etmesi ondan daha elîm olacaktır. İblisin Halıkı ve Âhîreti münkir olmadığı halde bu sukut ve şekavetine sebep kibr-ü gurur ile hissiyata tâbi' olması ve bu suretle arzusuna muvafık olmiyan hususatta emri ilâhîye taarruz fikrinde bulunması olmuştur. Onda bu hasletin zuhuruna da beşerin şerefi mahsus ile hilkatı ve secde emrine mazhariyeti vesile vermiştir. Buna mukabil İblisin eceli te'hir olunmasında da insanın sukutuna sebebi karib kendi hatalarıdır.

sh:»2138

Fakat bu hataların mütekabilen yekdiğerine birer ciheti taallukları vardır. Allaha karşı serâzâd kalmak isteyen İblis insan ile müptelâ olmuş bulunduğu gibi İblis gibi serâzâd kalmak sevdasına düşecek olan insanlar da İblis ile müptelâ kılınmışlardır. Binaenaleyh hilkatleriyle İblisin sukutuna sebep olmuş olan

insanlar, kendi iradeleriyle onun akıbetine düşmemek için fitratlarına bahşedilen bu ni'meti ezeliyyenin hakkı şükrünü eda etmeli ve İblisin izine gitmekten son derece sakınmalıdır. Ve bilmelidir ki şu kıssada İblisin gösterdiği huylardan hangisi bir kimsede varsa onda Şeytandan bir haslet var demektir. Ve onun tehzibine çalışmalıdır.

İnsanın aslı hilkatindeki mevki böyle yüksek ve nâziktir. Melekler secde ettiler, İblis etmedi böyle oldu

19. ﴿وَيَا آدَمُ﴾ ve dedik ki ya Âdem, ﴿اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ sen

eşinle o Cennette sakin ol: İblisin matruden ihrac olduğu o Cennette dur.- Bu Cennetin Cennetülhuld

veya Sema Cennetlerinden bir Cennet veya Arz cennetlerinden bir cennet olması hakkında ba'zı kaviller

vardır ki sûrei «Bakare» de buna dair ba'zı izahat geçmiş idi. Burada da şunu kaydedelim ki İblisin «

﴿فَاهْبِطْ مِنْهَا﴾ . ﴿فَاخْرُجْ مِنْهُ﴾ emirleriyle indirilib ihraç edildiği Cennet

hakkında ibni Abbas radiyallahü anhüma «Cennetülhulde değil cenneti adnde idiler» demiştir.

Binaenaleyh Âdemin iskân edildiği de cenneti adn demektir: Dâlin sükûniyle «Adn» ikamet demek

olduğuna ve «ma'din» kelimesinin de esası bulunduğu nazaran «Cenneti adn» ismi ma'dini hilkat ve

ikametgâhı aslî olan Cennet mefhumunu iyma eder, Bu ise Âdemin ilk ni'meti vücade mazhar olduğu ravzai

hilkat ma'nâsını iş'ar eyler. «Cenneti adn» dahi Cennetülme'vâ, Cennetünnaîm, Cennetülfirdevs,

dârüsselâm, Cennetülhuld, Cennetülvesile, gibi Âhiret Cennetlerinden ma'dud olduğuna nazaran ilk

sh:»2139

meskeni Âdem olan Cennet-i adnin Âhirette Cennetülhuld güzergâhında ilk Cennet olacağı ve bunda «

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ» mısda kınca mebd'e ile

meadın bir telâkisi bulunacağı anlaşılabilir. Allahü a'lem.

﴿فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا﴾ Sâkin olunuz da neresinden dilerseniz yiyiniz. -Mubahtır.

Ancak ﴿وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ﴾ şu bir ağaca yaklaşmayınız

﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ki zalimlerden olursunuz.- haddinizi tecavüz ve kendinize

yazık etmiş bulunursunuz. Demek ki Âdem ve Havva Cennette diledikleri gibi hareket edebilecek ve

istedikleri yerde istediklerini yiyib mütena'ım olabilecek bir serbeslik ve ibaha ile iskân edilmiş olmakla

beraber bu salâhiyet ve me'zuniyyet her kaydden azâda gayri mahdud bir hurriyyet ve temlik olmayıb bir

hadde kadar idi ki bişşahıs veya binnevi' vahıd olan bu ağaç ve bunun semeresi o haddi ta'yin etmiş ve

ona yaklaşmak kendileri için tekvinen mümkün ise de teşriian ve hukukan nehyedilmiş idi. Ma'lûmdur ki

ağaç urfte hududı mekâniyyeden bir haddi, onun meyvesinden ekil de hududi efalden bir haddi irae eder.

Bu nokta Âdemin Cennette bile mebdei mükellefiyyetten azâde olmadığını ve bu şecere civarı haddi

zatında Cennetten ma'dud olmakla beraber Âdem ve Havva için bir cennet değil bir sahai ibtilâ olacaktı. Ve

her kim olursa olsun ona Allah tealânın ta'yin ettiği haddi ve dairei hukuku tecavüz ederse haksızlık ve

binaenaleyh kendine zulmetmiş olacağından Âdem ile Havvaya da buna yaklaşırsanız zalimlerden

olursunuz buyurmuştur.

Bu iskân ve tebliğ üzerine: 20.

﴿وَسَوْسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ

﴿سَوَاتِهِمَا﴾ Şeytan kendilerinden örtülüb gizlenen kötü yerlerini meydana çıkarmak: Avret

mahallerini

sh:»2140

açmak için ikisine de bir vesvese verdi. -Âdem ve Havvâ bu lâhzaya kadar hıklatlerinde kendilerini

utandıracak ve tiksindirecek çirkin pis şeylere mahalli sudur ve zuhur olacak kötü yerlerini ne kendilerinden

ne de birbirlerinden görmüyorlar ve hattâ bilmiyorlardı. Settarül'uyub olan hâlık tealâ evvel emirde onu setretmiş kendilerinden gizlemiş idi. Bir rivayete göre bir nur ile nazarlarından mestur idi, diğer bir rivayette de tırnak kabilinden bir örtü ile mestur idi. Anlaşıyor ki insan ne kadar yüksek olursa olsun bilkuve ayıbdan hâli değildir, Ve hilkatinin bütün kuvveleri şöyle dursun bilfil muhtevi olduğu ezcasına bile tamamen vakıf olamaz. Bu suretle hilkati beşer iyiye de kötüye de müstaidir. Ve bu isti'dadın inkişafı halktan sonra Allahın emr-ü nehyiyle ta'yin ve tahdid buyurduğu hududı fa'aliyyete derececi rivayetiyle mütenasibdir. Binaenaleyh evveli hilkat, haddi emrile mütenasib olduğundan fitrat, ahseni takvim üzerine olmakla beraber kuvvei iradiyenin mertebai zuhurundan ı'tibaren muhalefeti emir, hayyizi imkânda bulunduğundan o ahseni takvimin zımında bir de efseli safilîne sukut kabiliyyeti mündericidir ki işte din ve emri ilâhî insanlığı bu sukuttan muhafazaya müteveccih olduğu gibi azmi Şeytan da bu insanlarda o ayıbların ızhariyle bu sukuta tevcih etmektir. Ve bunun için fitrati ûlâ mucibince Cennette olan Âdem ve Havvâya mestur olan ayıb yerlerini açmak için bir vesvese vermiştir.

VESVESE aslı luğatte hışırtı, fışırtı, fısıltı gibi savti hafiy demektir. Bu münasebetle gönülde tevali ve tekerrür eden gizli söze vesvese ve bir nefse böyle bir söz ilka etmeğe de vesvese vermek ta'bir olunur.

Şeytan, Âdeme ve Havvâya böyle bir vesvese verdi ﴿وَقَالَ﴾ ve dedi ki

﴿مَنْهَيْكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ
تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾ rabbınız sizi bu şecereden başka

sh:»2141

bir sebeble değil, ancak iki Melek olacağınızdan veya muhalled kalacağınızdan dolayı nehyetti: Ya'ni

bundan yerseniz ya yemek içmek ihtiyacından Melekler gibi müstağni olursunuz, yahud ölüm yüzü görmez

müebbed kalırsınız diye bir taraftan onları Âdeme secde ile me'mur olan Meleklerle imrendirmek, bir

taraftan da sebebi maddînin takdiri ilâhîyi tağyir edebileceği şüphesile herçibâdâbad bir hulûd ve baka

sevdasına düşürmek istedi. Burada meşhur bir suâl vardır. Şeytan Cennetten ihrac ve tard edilmiş olduğu

halde Cennetteki Âdem ve Havvaya nasıl vesvese verebilmiştir. Buna karşı bir hayye vasıtasıyla girdi diye

bir kissa nakli şöhret bulmuş ise de bunu eazımı müfessirîn rekik addetmişler ve başlıca üç veçhile cevab

vermişlerdir:

1- Haseni Basrî Hazretleri demiştir ki Allah tealânın vermiş olduğu bir kuvvet ile yerden Semaya veya

Cennete vesvese iysal edebilmiştir. Bu ma'nâya göre «hayye» ta'birinin beşer için yılan gibi zehirnâk bir kuvvei hayatiyeden kinaye olması söylenebilir.

2- Ebûmüslimi Isfehanî bu Cennetin Arz Cennetlerinden biri olduğuna kail olduğu için Âdem ve İblis ikisi de Cennette idi demiş, lâkin bunun suâle muntabık olmadığı zâhirdir.

3- Diğer bir takım müfessirîn de demişlerdir ki Âdem ve Havva ba'zan Cennetin kapısına yakın gelirler, İblis de haricden gözetir yaklaşırdı, vesvese bu suretle hasıl oldu. Her halde âyetlerin delâletine nazaran İblisin tard ve ihracı cihati erbaadan ilkaı vesvese imkânını selbeder bir surette olmadığı anlaşılıyor. Bunun için vesveseye imkân bulub o maksadla öyle yaptı 21.

﴿وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾ ve emîn olunuz ben sizini

nasihatçılardan, hayırhahlarımdanım diye yeminleşti: ya'ni yemin

sh:»2142

etti de 22. ﴿فَدَلَّيْهُمَا بِغُرُورٍ﴾ ikisini de aldatarak sarkıttı, mertebeyi, nezahetten ekli şecereye

tenezzül ettirdi. -Âdem ve Havvâ hiç bir kimse yalan yere Allaha yemin etmez sandılar aldandılar.

Binaenaleyh ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ vakta ki o ağacı tattılar

﴿بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا﴾ kendilerine kötü yerleri beliriverdi:- Masiyetin şeameti yüz

gösterdi, mestur ve mahfi olan avret mahalleri açılıverdi, bunun üzerine hayalarından

﴿وَوَطَفَقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾ derhal üzerlerine Cennet

yaprağından yamalar yamamağa başladılar- denilmiş ki bu yaprak incir yaprağı idi.

﴿وَنَادَيْهِمَا رَبَّهُمَا﴾ rabları Allah tealâ da kendilerine şöyle nida etti:

﴿أَلَمْ أَنهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ﴾ ben sizi o ağaçtan nehyetmedim mi idi?

﴿وَأَقُلُّ لَكُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ ve her halde Şeytan size

açık bir düşmandır demedim mi idi? -Ki evvelkisi nehye muhalefetlerinden dolayı, ikincisi de düşman

sözüne aldanmalarından dolayı itab ve tevbihtir. İşbu ihtarı- adâvet bu sûrede sarahaten sebketmemiş ise

de bu istifhamın iktizasına ve sûrei « طه » da « إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ » âyetinin

tasrihine nazaran demek ki bu ihtar da vakı' olmuş idi. Bu itaba karşı Âdem ve Havvâ bakınız ne dediler:

23. ﴿قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا﴾ Ya rabbena, biz nefislerimize zulmeyledik,

kendimize yazık ettik ﴿وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا﴾ ve şayed sen bize mağfret ve

rahmet etmezsen ﴿لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ hâsirlar gü-

sh:»2143

ruhundan olacağımız şüpheşizdir dediler. -Derhal vaz'ıyyeti takdir ve hatâlâlarını i'tirâf ve tevbe ve istiğfara

müsaraatle rahmeti ilâhiyyeye dehalet eylediler ki bu kelimâti tadarru' sûrei «Bakare» de «

﴿فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ﴾ âyetinde işâret olunan kelimâttir. Suâli

ilâhîye karşı İblisin zikri sebmeden cevabiyle Âdem ve Havvânın bu cevablarını mukayese etmeli de bu

kelimatın derhal kalbi Âdeme sünühu ne büyük bir lûtfi ilâhî olduğunu ve tıyneti Âdem ile mahiyyeti İblis

beyninde ne azîm bir fark bulunduğunu anlamalı ki İblisin nâr ve tîn mukayesesindeki sirri cehaleti bu

noktada vazıhan tecelli etmektedir. Denilmiştir ki Âdem beş şey ile bahtiyar oldu. Muhalefeti i'tiraf, nedamet,

nefsini levm, Tevbeye müsaraat, rahmetten ümidi kesmemek. İblis de beş şeyle bedbaht oldu: Günahını

ikrar etmedi, nedamet eylemedi, kendini levm etmeyib azgınlığını Allaha nisbet etti ve rahmetten ümidini

kesti. Maamafih emir veya nehyi ilâhîye muhalefetle işlenen her hangi bir günah mağfur bile olsa sahibini

nezaheti mutlaka mertebesinden indirmeğe sebep olmaktan hali kalmıyacak demektir. Zira bu tevbe ve

tedarru' üzerine 24. ﴿قَالَ﴾ Allah buyurdu ki ﴿اهْبِطُوا﴾ ininiz

﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ bâ'zınız bâ'zınıza düşmansınız

﴿وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ ve size Arzda bir vakta

kadar bir istikrar ve temettü var. Ya'ni 25. ﴿قَالَ﴾ Allah dedi ki ﴿فِيهَا تَحْيَوْنَ﴾ onda, o

Arzda yaşıyacaksınız ﴿وَفِيهَا تَمُوتُونَ﴾ ve onda öleceksiniz

﴿وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ﴾ ve yine ondan çıkarılacaksınız: Ba's-ü neşrolunacaksınız. İşte Allah siz

nev'i beşeri Arzda böyle temkin eyledi:

Şimdi:

sh:»2144

﴿٢٦﴾ يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ
وَرِيثًا وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ
يَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ

أَبْوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِهِمَا إِنَّهُ
يَرِيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ
أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٨﴾ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا
وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ
بِالْفَحِشَاءِ اتَّقُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَمَرَ رَبِّي
بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٣٠﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ
عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣١﴾

sh:»2145

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları! bakın size çirkin yerlerinizi örtecek libas indirdik, hıl'at indirdik, fakat takvâ libası, o

hepsinden hayırlı, bu işte Allâhın âyetlerinden, gerekir ki düşünür ibret alırlar 26 Ey Âdem oğulları!

babanızla ananızı çirkin yerlerini kendilerine göstermek için Şeytan Cennetten çıkardığı gibi sakının sizi de belâya uğratmasın, çünkü o ve kabilesi sizi sizin kendilerini göremeyeceğiniz cihetten görürler, biz o Şeytanları o kimselerin velileri kılmışızdır ki iymana gelmezler 27 Ve bir edepsizlik yaptıkları zaman da atalarımızı böyle bulduk ve bize bunu Allah emretti derler, Allah, de, edepsizliği emretmez, bilmediğiniz şeyleri Allahın üzerine mi atıyorsunuz? 28 Deki: Rabbim, Adl-ü insafı emretti, hem her mescidde yüzlerinizi doğru tutun ve ona, dini mahza onun için hâlis kılarak, ibadet edin, sizi iptida o yarattığı gibi yine ona döneceksiniz 29 Bir kısmına hidayet buyurdu, bir kısmına da dalalet hakkoldu, çünkü bunlar, Allahı bırakıb Şeytanları evliya ittihâz ettiler, bir de kendilerini hidâyette zannederler 30

26. ﴿يَا بَنِي آدَمَ﴾ Ey Âdem oğulları

﴿قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ﴾ muhakkak ki biz üzerinize

fena yerlerinizi örter: setri avret eder bir libas ﴿وَرِيشًا﴾ bir de riş, ya'ni cemal ve mefharet kisvesi

yâhud servet-ü refah indirdik: -Arzî Semavî, enfûsî, afâkî, ferdî, içtimaî, tabiî, sun'î esbabını halk-u ihsan

eyledik. Âdem ve Havvâ Cennette mahfuz ve mestur sâkin iken ayıbları açılarak yer yüzüne gelmiş

oldukları gibi Benî Âdemden her biri de rahimi maderde «meşiyime» içinde mahfuz ve mestur olarak

merzuk olub dururken çıırçplak yer yüzüne indiler. Sonra da ayıblarını örtecek veya giyinib kuşanıb

süslenecek surette fakîrâne veya ganiyyâne iki nevi' libas ile tehaffuz ve tesettüre ve hattâ tecemmül-ü

tezeyyüne imkân buldular.

sh:»2146

Bu miyanda ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَى﴾ takvâ libası:- Hissi takvâ veya hissi takvâ ile geyim, ya'ni

hissi hayâ ve haşyetullah ile giyilen ve biiznillâh maddî ma'nevî ayıbdan, fenalıktan, zarar ve mehlekeden

vikaye edecek olan korunmak elbisesi yok mu ﴿ذَلِكَ﴾ bu ﴿خَيْرٌ﴾ hayrı mutlakdır: -Nefî

mahızdır. Elbise ni'metinden tena'um ve istifade asıl bunuladır. Zira hissi takvâsı haşyet-ü iymanı, hayâ ve

ırfanı olanlar bizzarure çıplak bile kalsalar lâekall Âdem ve Havvânın yapraklarla tesettür ettikleri gibi ayb

ve avretlerini setr-ü muhafaza ederler. Fakat hissi takvâsı olmiyan fâcirler ne kadar giyinseler yine kıçları

açılmaktan kurtulamazlar. Çünkü bunlar elbise ni'metinin ayb ve avreti setir, harr-ü berd ve mu'ziyât ve

habâis gibi esbabı marazdan tahaffuz, düşmandan tevakkı ve nihayet hüsni nazarı cezb ve sui nazarı

defedecek, hiç kimsenin ne heyecanı şehvetine ve ne galeyanı nefretine bais olmiyacak bir siymayı salâh

ve sekineti edeb-ü vekar ile tecemmül gibi menafi'i hakikiyye ve mekasid hasenesini düşünemez, sevki

şehvet, kibr-ü nahvetle riş-ü riyâş içinde l'lânı gurur etmek isterken bir taraftan en fena yerini açar, hatır-u

hayale gelmez zarar ve vekahate düşer. Bunun için riş, libas fahr-u ihtişam dahi haddi zatında bir ni'meti

ilâhiyye olmakla beraber bir çoklarının gözlerini kamaştırır cazibei zâhiriyyesine rağmen hayır ve nefî

mahız değil, bir metaı gururdur. Asıl hayır, libası takvâdadır ki setri avret, hıfzı namus şartı evvelini teşkil

eder. ﴿ذٰلِكَ﴾ Bu, -ya'ni libas indirilmek ﴿مِنْ آيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerindedir:

İnsanlığa olan lûtf-u inayetine, fâdl-u rahmetine delalet eden delâil ve alâimdendir.

﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ Me'muldür ki bunu tezekkür ederler. Bundaki vücuhi delâleti, hikmeti

rabbaniyyeyi düşünür, nia-

sh:»2147

mı ilâhiyyeyi hatırlar, tanır veya mütenassih olub çirkinliklerden sakınırlar.- Rivayet olunuyor ki cahiliyye

Arablarından bir takımları ezcümle humsten olıyan a'rab ya'ni bedevîler beyti şerifi uryan oldukları halde

tavaf ederler ve içinde Allaha isyan ettiğimiz esvablarımızla tavaf etmeyiz derlerdi. Ekseriya erkekler

gündüz, kadınlar gece tavaf ederler, kadınların gündüz tavaf ettikleri de olurdu, kadın bütün siynesini ve

siyenesindekileri açar ve hattâ büsbütün uryan olur, ancak orasına şarab üstüne sinek konmuş gibi hafif,

seyrek bir paçavra kor «tavaf ederken beni kim ta'yib eder» der ve şu:

اليوم يبدو بعضه او كله وما بدا منه فلا احله

beytini söylerdi. İşte bu âyetler bu sebeble nâzil olmuştur.

27. ﴿لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ﴾ ey Âdem oğulları ﴿يَا بَنِي آدَمَ﴾ sakının

Şeytan sizi meftun etmesin

﴿كَمَا أَخْرَجَ أَبْوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا﴾
﴿سَوَّاتِهِمَا﴾ ebeveyninizin: Babanızın ananızın sev'elerini -fena yerlerini, Mücahidin tefsirine göre

kendilerine fenalık veren ma'siyetlerini- kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak, üzerlerindeki

libası tekvayı sıyırtarak Cennetten çıkmalarına sebep olduğu gibi sizi de aldatıp fitne ve mihnete

﴿إِنَّهُ يَرِيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾ düşürmesin sakının

çünkü o ve o kabîlden olanlar sizi, sizin onları görmeyeceğiniz cihetten görürler. -İblis de «

﴿كَانَ مِنَ الْجِنِّ﴾ olduğundan o Şeytan ve onun hemcinsleri: Züriyyet ve cunudu insan

nazarından gizlenebilen Cinn güruhundandırlar. Ve hafıyye ve Casus gibi insanı görmediği tarafından

vurur avlarlar. Müfessirîn demişlerdir ki bundan insanın Şeytanı hiç göremeyeceği

zannedilmemeli-

sh:»2148

dir. Görülmeyecek cihetten görebilmek hiç bir veçhile görülememeği iktiza etmez. اهـ . Filvaki' bir insan

bile diğer insanı göremeyeceği cihetten görebilir, Şeytan da insanı böyle görmediği tarafından aldatır ve

hattâ bâ'zan görünür de Şeytan olduğunu sezdirmez, Şeytan olduğunu gizlemiyerek görüldüğü de olur. «

لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ» nehyi de gösterir ki bir insan için Şeytanın fitnesinden ihtiraz ve

ictinab mümkündür. Demek ki Şeytan gözle görünmediği halde bile onun şeytanet ve iğva noktaları

bilinebilir. Ve bilinemediği halde bile libası tekvâ, hissi iyman ve haşyet onun fitnesine en kuvvetli bir mânia

teşkil eder. İnsan zâhir ve bâtniyle maddeten ve ma'nen mücehhez olur, libası tekvâ ile içinden dışından

giyinmiş bulunursa Şeytan onu görmediği tarafından gördüğü halde bile nüfuz edib aldatamaz,

binaenaleyh Şeytandan libası tekvâ ile sakının

﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ muhakkak ki biz

Şeytanları iman şanından olmiyan iymansızların evliyası: Veliyleri, amirleri, iş başları, başlarına musallat

karinleri, arkadaşları kılmışızdır.- İymansızlıkla şeytanet arasında bir cazibe vardır. Korusuz bahçeye

haşerat musallat olduğu gibi «

« أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَهُّمٌ آثَرَ » medlülünce

iymansız kalblere de Şeytanlar musallat olur. İymansızlar şeytaneti sever, Şeytanî haslatlara, hareketlere

mefhun olurlar. Hayırsız, hayırsızla düşer kalkar, eşkiyanın reisi en büyük şakiy olur. Bunun gibi

iymansızların bütün temayülleri şeytanette olduğundan önlerine Şeytanlar düşer, başlarına Şeytanlar

geçer ve artık onları diledikleri yere sevk eder, soydurur, soyarlar. Bu suretle Şeytanlara mefhun

olduklarından 28. ﴿وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً﴾ o iymansızlar bir fahişe, bir edepsizlik yaptıkları

zaman da ﴿قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾ biz

atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize böyle

emretti dediler. -Meselâ keşfi avret kadîm bir

sh:»2149

adet ve bununla beraber Allahın bir emri olduğunu iddiaya kalkıştılar. Ey Resuli kibriya ﴿قُلْ﴾ sen de

ki ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ﴾ her halde Allah fuşşiyatı emretmez.- Edebsizlik,

fenalık, günah eskiden beri bir adet olabilir, fakat şurası muhakkaktır ki Allah onu emretmez. Bir de tutup

﴿اتَّقُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ bilmediğiniz şeyi Allaha karşı söylüyor

musunuz? Bilmediğiniz şeyi biliyormuş gibi tutturup Allaha karşı kizb-ü ifiraya kalkışmak ne büyük cür'et ve cehalet!... Hiç bir Şeriatte, hiç bir Peygambere, hiç bir vahiyde, hiç bir akılda Allahın edepsizliği emrettiğine veya edeceğine delâlet edecek hiç bir şey yoktur. Ve iyi bilmek lâzım gelir ki insanları edepsizliğe, terbiyesizliğe, ma'siyete da'vet eden sanihati nefsiyye ve fikriyyenin ilm ile, ilham ile, vahy ile alâkası yoktur.

O bir Şeytan vesvesesinden başka bir şey değildir. 29. ﴿قُلْ﴾ de ki

﴿أَمْرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾ rabbım kıst-u i'tidali emretti, ya'ni ifrat-u tefritten sakınıb i'tidal ve muvazene ile hareket ediniz ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ ve her mescid yanında vücuhünüzü ikame eleyiniz. Ya'ni her secde her zaman veya mekânında, her nâmaz veya nâmazgâhta yüzlerinizi dosdoğru ona, onun kiblesine dikerek ibadetine teveccüh ediniz. Nâmaz vakti nerede irişirse orada kılınız. Ve hepinizin yüzü bir nesakta Allaha müteveccih olarak sırf Allah için kılınız,

kalblerinizde eseri şirk, yüzlerinizde eseri ihtilâf-ü i'vicac bulunmıyarak muntazamen kılınız

﴿وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ ve Allah için dininizde muhlis olarak, Allaha dua ediniz çünkü ﴿كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ﴾ o size nasıl baş-

ladı ise yine öyle döneceksiniz -ya'ni Allah tealâ siz insanları ibtida halk-u inşa edib Dünyaya getirdiği gibi yine öyle iade edecek, Âhirete gideceksiniz. Şüphe yok ki iade, ibtidadan esheldir, Bir kerre olanın yine olabileceğinde şüpheyeye mahal yoktur, Bunun için yine olabileceğinde şüpheyeye mahal yoktur, Bunun için tabiat da'vasına tutulub da Âhireti inkâr edenler, evvel emirde tabiat kanunlarının başı bulunan «olan yine olur» kanununu düşünmeli ve ibdaya kadir olan Allahın iadeye evleviyyetle kadir olduğunu anlıyarak meada inanmalıdırlar. Binaenaleyh saniyen bilmelidir ki bu Dünyaya çırpıplak gelib az çok türlü türlü giyimler bulan insanların hepsi akıbet bu Dünya libasından soyunub yine geldikleri gibi çırpıplak olarak dönüb gidecekler ve amellerinin cezasını bulacaklardır. Salisen şunu hiç unutmamalıdır ki bu geliş gidişte, bu bed'ü avdetde tecelli eden bütün hukm-ü kudret münhasıren Allahın olduğunda aslâ şekk-ü şüphe yoktur. Analar, babalar, hısımlar, akrabalar, eşler, dostlar, efendiler, beğler, hâkimler, hükümdarlar, devletler, milletler, İnsler, Cinler, hâsılı bütün mahlûkat bir yere gelseler kendi kendilerine bir ferdin ne bidayeten ihyasına kadir olabilirler, ne nihayeten iadesine. «İnsanı insan yapar» diye nice müddeiyler «

أَنَا أَحْيٍ وَأَمِيتٌ

» diyen nice Nümrudlar gelmiş geçmiştir ki bütün arzu ve iddialarına rağmen ne bir çocuk yapabilmiş, ne de kendisini öldürmeğe gelen hasmının canını alabilmiştir. Binâenaleyh mebde' ve meadda hâkim münhasıren Allah olduğu için her gün her lâhza ister istemez o meada doğru yürümekte olan ortadaki insan da dininde Allah için muhlıs olmalı ve ancak Allaha dua edib yalvarmalı ve

bütün ihlâs-u samimiyyetle ona yalvarıb ona çağırmalıdır. Başladığınız gibi döneceksiniz öyle ki 30.

﴿فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ﴾ bir kısmınızı hidayet etmiş,

tevfikı iyman ile doğru yolu tutturmuş, bir kısmınızı da üzerlerine dalâlet hakk olmuş bırakivermiş bir

hal-

sh.»2151

de döneceksiniz. Çünkü ﴿انَّهُمْ﴾ onlar o ikinci kısım

﴿اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ Allahı bırakıb Şeytanları evliya

ittihaz etmişlerdir. Bununla beraber ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ kendilerini doğru yolu

tutmuş hidayettedir zannederler.- Üzerlerine dalâletin hakkolmasında ve ebediyyen dalâlette

bırakılmalarında bu zannın büyük ehemmiyeti vardır. Bu zanları olmasa idi dalâlet üzerlerine hakk olmaz,

kabili hidayet olurlardı.

﴿٣١﴾ يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا

وَأَشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣٢﴾ قُلْ مَنْ
حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ
هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ
نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي
الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْأَثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى
اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ
لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٥﴾

sh:»2152

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları! her mescid huzurunda ziynetinizi tutunun, ve yeyin, için de israf etmeyin, çünkü o

müsrifleri sevmez 31 De ki Allahın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz hoş rızıkları kim haram etmiş? De ki:

Onlar Dünya hayatta iman edenler için kıyamet günü halis olacaktır, bu suretle ilm ehli olanlar için âyetleri

tafsil ediyoruz 32 Rabbim, de, ancak şunları haram buyurdu: Bütün fuşsiyyatı, açığı, gizlisini ve her türlü vebali, ve haksızlıkla bağı ve Allaha hiç bir zaman bir bürhan indirmediği her hangi bir şeyi şirk koşmanızı, ve Allaha bilmediğiniz şeyler isnad etmenizi haram buyurdu 33 Her ümmet için bir müddet mukadder, müddetleri gelince bir lâhza geri de kalmazlar, öne de geçemezler 34

31. ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ Her mescid yanında ziynetinizi tutunuz

-ya'ni gerek tavaf ve gerek nâmaz halinde elbisenizi üzerinize alınız, en güzel hal ve hey'ette bulununuz, keşfi avret insanın en büyük ayb-ü fezahati olduğundan esasen elbise, insanın bir ziynetidir. Bu da balâda beyan olduğu üzere lâekall setri avretten «riyş» derecesine kadar mütefavittir ve en hayırlısı libası tekvâdir. Bunun için setri avret insana her zaman farz olduğu gibi bilhassa nâmazda ve tavafta da farzdır. Ve bir müslimanın nâmazda mümkün olan en güzel hey'et ve surette bulunması sünnettir ki cemaat ile nâmazda safların intizamı ve mescide giriş, çıkış ve oturuş duruşta edeb-ü haya ve vakar-u sekinet dahi bu ziynet ve hüsni suret mefhumunun işaretinde dahil olur. Nitekim evvelki âyetlerdeki ikamei vücuh mefhumunda da bu işareti intizam vardır. Kezalik âyetin işaret ve iymasından şu da anlaşılır ki bir islâm beldesinin bediî noktai nazardan tenzimat-ü teşkilâtında mescid ve mescid civarları en güzel mevki'leri ve merkezi ziynet nokta-

sh:»2153

ları ittihaz olunmalıdır. Maamafih bütün bunların içinde mescidlerin asıl ziyneti ibadet ile ma'muriyeti ve

ona alâkadar olan insanların hal-ü atvarıdır. Fenalar en güzel yerleri kirletir ve çirkinletir. İyiler en fena

yerleri bile temizler, güzelleştirir. Bunun için asıl matlûb insanların iyiliği ve güzelliği olduğundan

buyurulmuştur ki « خُدُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ »

﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا﴾ ve yeyiniz içiniz, maamafih ﴿وَلَا تُسْرِفُوا﴾ israf da

etmeyiniz. -Haramı helâl kılmak veya halâlı haram yapmak veya ekl-ü şûrbde ve ziynette hırs-u ifrat etmek

gibi bir suretle haddi i'tidali tecavüz etmeyiniz. Çünkü ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ o,

ya'ni Allah israf edenleri sevmez, fillerine razı olmaz, bu muhakkak.- Bunun sebebi nüzulünde çıplak tavaf

adetinden başka bir de şu rivayet olunuyor ki: Beni âmir, hacc günlerinde yemek ve yağlı yemezler, ancak

bayılıp düşmiyecek kadar kut miktarı bir şey yerlerdi ve bu suretle haclarına ta'zîm ederlerdi. Müslimanlar

da böyle yapmak istemişler bu nâzil olmuştur, Demişler ki bu âyette tıbbın nısfı telhis olunmuştur. Biz bunu

bir kaç noktai nazarla anlıyoruz. Birincisi; tıb gerçi başlıca İlmi emraz ile san'ati tedavide hulâsa olunur.

Fakat her ikisinden gaye sıhhattır. Binaenaleyh hıfzı sıhhat evvel-ü âhır tıbbın en büyük şartını ve maksadını

teşkil ettiğinden tıbbın bir nısfı hıfzısıhhat, diğeri bir nısfı da emraz ve tedavi demektir. Bu âyet ise hıfzısıhhat şerâiti esasiyyesini telhis etmiştir.

32. ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ﴾ De ki Allahın kulları

için çıkardığı ziyneti -meselâ pamuk, keten gibi nebatattan, yün ve ipek gibi hayvanattan, zirh ve saire gibi

maadinden çıkan ve insanları süsleyip tezyin eden melbusât gibi Allah ziynetlerini

﴿وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ ve rızık kabilinden tayyibâtı: Kismet olup lezzet-ü iştiha ile intifa'

edilecek, hoş hoş, temiz temiz en-

sh:»2154

va'ı me'kûlât ve meşrubatı kim haram kılmış?- Bu bir istifhami inkârîdir. Ya'ni Allahın çıkardığı bu ziynetleri

ve tayyibatı haram kılmak kimsenin haddi değildir. Binaenaleyh bu âyet, mat'umât ve melbusât ve envâi

tecemmülâtta asl olan ibâha olduğuna delildir. İbni Abbas ve bir çok müfessirîn ziyneti melbusat ile tefsir

etmişlerdir. Fakat diğeri bir kavle göre israf olmamak üzere envai tezyinatın hepsine şamildir ki zâhiri de

budur. Binaenaleyh min cemiilvücuha tanzîfî beden hayvanât ve saireden üzerine binilen binitler ve

huliyatın her nev'i, zinet ta'biri tahtinde dahildir. Çünkü hepsi zinetdir. Eğer hadîsi Nebevîde erkek için

altın ve gümüş ve ipeğin hurmeti hakkında bilhassa nass varid olmamış olsa idi bunlar da bu umumda

dahil olurdu. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿هِيَ﴾ o, zinet ve tayyibat

﴿لِّلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ bu hayatı Dünyada iman edenler için «

﴿خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ yevmi Kıyamette halis olarak vardır. -Ya'ni o zinetler, o tayyibat esas

l'tibariyle mü'minler içindir. Hikmeti ihracı mü'minlerin intifadır. Fakat bu hayatı Dünyada kâfirler dahi ona

velev bitteba' olsun iştirâk ederler, Fakat yevmi kıyamette onlar yalnız bu Dünyadaki mü'minlere mahsus

olacak, kâfirler aslâ iştirâk edemeyeceklerdir, Saniyen o zinet ve tayyibat bu Dünyada her ne olursa olsun

eksiklikten tatsızlıktan, karışıklıktan, kederden hâli kalmaz. Yevmi kıyamette ise her türlü küdüretten hâli

olarak vardır. O zaman o zineti halisa ancak bu hayatı Dünyada iman etmiş olanların olacak, kâfirlere de

münhasıran hırman-ü elem kalacaktır.

﴿كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ işte bilecek olan bir kavme âyetleri

biz böyle tafsil ederiz: 33. ﴿قُلْ﴾ de ki ﴿إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي﴾ rabbim, ancak şunları haram

kılmıştır: ﴿الْفَوَاحِشِ﴾ bütün

fevahişi; ya'ni çirkinliği fâhiş, aşırı olan fenalıkları, alelhusus fûruce müteallık olan namussuzlukları, fuhş-ü

fuşşiyatı ki ﴿مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾ gerek açık olanları olsun gerek gizli meselâ

nikâhı câiz olmıyanı nikâh etmek, talâkı bayinden sonra tecdidi nikâh edilmeden zevciyyet muamelesini

devam ettirmek, gizli fuşşiyat cümlesindedir. ﴿وَالْأَثَمَ﴾ ve ismi; alel'umum günahı, akl-ü şer'a

muhalif her kötü fi'li bilhassa o ma'hud ismi; müskirât kullanmayı, serhoş olmayı

﴿وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ bigayri hakk bağı -haddini tecavüzle cana, male, ırza, ya'ni

haysiyet-ü hukuka teaddi ve zulmü- bigayrihak kaydi bağıın mazmununu tasrih ve te'kidir. Çünkü

bihakkın olan bağı olmaz. ﴿وَأَنْ تَشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا﴾

Allaha hiç bir bürhan indirmedığı her hangi bir şeyi şirk koşmanızı -ya'ni bütün âlem bir Allaha delil olduğu

halde Allaha şirk koşmak için ilmî bir sültaşı olacak hiç bir bürhan, hiç bir delil yoktur. Müşriklik delilsiz

huccetsiz Şeytana uymaktan ibaret bir cehl-ü hamakatten ibaret bir hevadır. Bütün fevahişten, isimden,

bağıyden daha büyük bir haramdır. ﴿وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾

ve Allaha karşı ilminiz olmıyan şey'i söylemenizi « وَاللَّهُ أَمَرْنَا بِهَا » dediğiniz gibi cehalet ve

ilhad ile yalan söyleyerek din ve ahkâm uydurmağa kalkmanızı.- İşte rabbını o ziynet ve tayyibatı değil,

bunları haram kılmıştır. Ve ilim şanından olanlara böyle tafsil eylemiştir. Artık ehli ilim bunların zımındaki

ma'nâları istinbat eder anlar, ona göre tatbık ve istifade ederler.

Şimdi sakın biz bu haramları yapageldik bir felâketini görmedik, nice kavmler de yapıyor bir şey olmuyor

demeyiniz. Çünkü 34. ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ﴾ her ümmet; az veya çok

sh:»2156

her cemaat, büyük veya küçük her kavm ve devlet için ﴿أَجَلٌ﴾ bir ecel: Indallah muayyen ve

müsemmâ olan bir vakit ve mühlet vardır. -Ki azâb veya helâkleri ona bakar. Allaha karşı Peygamberlerini

tekzib edenlerin, yalancılardan, dinsizlerin, müşriklerin, bağyilerin, asimlerin, edebsizlerin hepsi Dünyanın

her tarafında ve her zamanında birdenbire muâhaze edilivermez. Ümemi muhtelifeden her birine ve hattâ

her ümmetten her ferde mahsus bir ecel, bir gayei müddet vardır. Birini şu kadar müddet zarfında

mahveden bir fenalık diğerini mahvetmek için daha az veya daha çok bir müddete mütevakkıf olur.

Binaenaleyh ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ﴾ ecelleri geldi; mühletleri bitti mi

﴿وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ﴾ takdim
﴿لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً﴾ bir saat te'hir edemezler.

de edemezler.- Ya'ni o eceli ne bir lâhza ileri geçebilirler ne de geri, ne uzatabilirler ne kısaltabilirler, Vakti

merhunu gelince ânî ânına derhal yakalanır, belâlarını bulurlar. Bu müddeti ise ancak Allah bilir.

Binaenaleyh bir müddet cereyan eden bir müsaadeye mağrur olub da ilâ gayrinnihaye böyle gidecek

zannetmemeli, fırsat elde iken hemen tevbekâr olub bir an evvel isyandan korunmağa ve Allahın

emirlerine imtisal ile istikbali te'mine çalışmalıdır. İbni Abbas ve ekser müfessirinin muhtarına göre bu

âyetteki ecel, siyaka nazaran mutlak ömür ma'nâsına olmayıb eceli azab ve helâk demek olduğundan «

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ» kanunu efradı salâhkâr olan bir ümmetin Dünyanın sonuna kadar payidâr

olabilmesine mani' değildir. Bundan fisk-u fücür içinde puyan olan ümeme kâfire ve âsiyenin bir müddet nâil

oldukları zâhirî refah ve safaya bakıb da arkalarına düşmemek ve onları bâkı kalacak zannedib de ahlâk ve

hareketlerini ve tavrı medeniyetlerini nümunei imtisal addetmemek lüzumunu anlamalıdır.

Bunun için buyuruluyor ki:

sh:»2157

﴿٣٥﴾ يَا بَنِي آدَمَ إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ
آيَاتِي فَمَنْ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَئِكَ

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٧﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ
افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمُ النَّصِيبُ
مِنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا آيِنَ مَا
كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ
أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَافِرِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَّةٍ قَدْ
خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ
لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِيَهُمْ
لِأُولِيهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ
لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ وَقَالَتْ أُولِيهِمْ لِأخْرِيَهُمْ
فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْسِبُونَ ﴿٤٠﴾

﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ
لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي

سَمِ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ
مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤٢﴾

Meali Şerifi

Ey Âdem oğulları, size her ne zaman içinizden benim âyetlerimi âyıtır Resuller gelir de her kim bunlara muhalefetten sakınır ve salâhı iltizam eylerse artık onlara korku yoktur ve mahzun olacak olanlar onlar değildir 35 Âyetlerimizi tekzip edenlere, ve bunlara iymanı kibirlerine yediremeyenlere gelince böyleler eshabı nârdır, hep onda muhaleddirler 39 Zira bir yalanı Allaha ifirâ eden veya onun âyetlerine yalan diyen kimseden daha zâlim kim olabilir? Bunlara kitâbdan nasîbları irişir, nihayet kendilerine göndereceğimiz Melekler gelib canlarını alırlarken, hani o, Allahı bırakıb da taptıklarınız nerede? Dediklerinde "onlar bizi bıraktılar da gaib oldular" derler ve kâfir idiklerine kendi aleylerinde şâhidlik ederler 37 "Girin bakalım sizden evvel İns-ü Cinden geçen ümmetlerin içinde ateşe" buyurur, her ümmet girdikçe hemşiresine lâ'net eder, nihayet hepsi orada birbirlerine ulanırlar, sonrakileri, öndekilerini göstererek "Rabbena, derler: işte şunlar bizi yoldan çıkardılar, onun için onlara ateşten iki katlı azâb ver" her birinize, buyurur: iki katlı, ve lâkin

sh:»2159

bilmiyorsunuz 38 Öndekiler de sonrakilere derler ki: sizin de bize karşı bir meziyyetiniz olmadı, artık kendi kesbinizin cezası, tadın azabı 39 Elbette âyetlerimizi tekzip eden ve onlara iymanı kibirlerine yediremeyen kimselere Semanın kapıları açılmaz ve cemel iğnenin deliğinden geçinceye kadar onlar Cennete girmezler, işte mücrimleri biz böyle cezâlandırırız 40 Onlara Cehennemden bir, döşek ve üstlerinden örtüler ve işte zalimleri biz böyle cezalandırırız 41

37.

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾

-Ya'ni insanlar içinde Allah tarafından gönderilib Allahın âyetlerini tebliğ ve beyan eden hak

Peygamberlere mukabil Allaha karşı yalan uyduran, yalan yere Peygamberlik taslayıp din vazetmeğe

kalkışan sahtekâr ve yalancı müfter'lerden ve yâhud mütteki ve salih mü'minlerin zıddına Allahın âyetlerini

tekzip eden kâfirlerden daha zalim, daha haksız kim olabilir?

﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ﴾ Bunlara kitâbdan nasıbları erer-

ecellerine göre yazılmış, takdir edilmiş olan rızıklarından, ömürlerinden «

وَمَنْ كَفَرَ فَاَمْتَعَهُ قَلِيلًا» medlûlünce haddi zatında şeyi kalil olan Dünya metaından

kısmetlerini alırlar ve asıl nasıbları olan yüz karasiyle giderler.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا الْآيَةَ﴾ . . . Ya'ni nihayet böyle olurlar. Allahtan

gelen ölüm elçileri mevt veya azâb Melekleri karşısında Allahtan başka taptıklarını gaib eyler ve kendi

kâfirliklerine kendileri şehadet ederek can verirler. O zaman 38. ﴿قَالَ﴾ Allah der ve hattâ bir

çoklarına demiştir ki

﴿ادْخُلُوا فِي أُمَّمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ﴾
Cinn-ü İnsten sizden evvel geçen ümmetler içinde ateşe girin
﴿كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةً﴾

sh:»2160

sâbık velâhikten her ümmet girdikçe ﴿لَعْنَتٌ أُخْتَهَا﴾ hemşiresine: -Arkasından gidib dalâlete

düştüğü din kardeşine- lâ'net eder. Böyle fevc fevc girerler

﴿حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا﴾ nihayet hepsi orada; o ateşte birbirlerine

ulandıklarında ﴿قَالَتْ أُخْرِيهِمْ﴾ sonrakileri: -Arkadan gidenleri veya sonra girenleri

﴿لأُولِيهِمْ﴾ evvelkiler hakkında:- Dünyada öne düşen metbu'ları veya ateşe önce girenleri

hakkında Allaha hitaben derler ki

﴿رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ﴾ ya rabbena

şunlar yokmu işte bizi bunlar şaşırdılar. Binaenaleyh sen bunlara ateşten katmerli bir azâb ver. Buna karşı

﴿قَالَ﴾ Allah, der ki ﴿لِكُلِّ ضِعْفٍ﴾ hepimize katmerli: Lâhzadan lâhzaya artan katlama

usuliyle mütezayid muzaaf bir azâb var. -Çünkü bir kerre iki taraf dalâlde müşterektir. Saniyen öndekilerin

idlâli sonrakilerin de bu idlâli kabul ile tervecileri vardır. Tâbi' ile metbu' yekdiğerinden mütekabilen kuvvet

almıştır. Bu suretle bir tarafın dalâl ve idlâli, diğerk tarafın onları taklid ve küfürleri yekdiğerin seyyiât ve

azâbını katlama tezyid eder. ﴿وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ ve lâkin siz bilmiyorsunuz.- Herkes kendi

acısını tattığı için bir fırka diğerkinin çektiğini bilmiyor. Yahud siz o katlamanın baliğ olacağı namütenahiye

birden bilemezsiniz. Binaenaleyh o azabın mikdar ve suretini ve keyfiyyet ve derecesini bilmezsiniz. Onu

her lâhzasını göre göre namütenahî zamanda ta'kib edeceksiniz. Ancak şunu biliniz ki hepinizinki

katlamadır. Bu cevap üzerine 39. ﴿وَقَالَتْ أُولِيهِمْ لِأُخْرِيهِمْ﴾ öndekileri de

sonraki-

sh:»2161

lerine der ki ﴿فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ﴾ anlaşıldı ya sizin bize karşı bir

fazlınız, bir meziyyet ve rüchanınız yoktur.- Azâba istihkakta hep müsaviyiz. Binaenaleyh

﴿فَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾ siz de o azâbı o katlama azâbı tadın o acıyı çekin

﴿بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾ çünkü kesbinizdir, kazancınızdır.

40. ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ Şu muhakkak ki âyetlerimizi tekzip edenler

-hayr-ü şerri, hakk-u batılı, mazinin netaicini hal-ü istikbalin muktezayatını açıktan açığa gösteren delâil ve

işârâtımızı yalan çıkarmağa çalışanlar ﴿وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا﴾ ve onlardan istikbar eyleyen:

Kendilerini daha yüksek farz edib bunları nazarı i'tibara almağa tenezzül etmek istemeyenler yokmu

﴿لَا تَفْتَحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ﴾ bunlara Sema kapıları açılmaz:- Ruhları

yükselemez, biraz firlasalar bile meâliye nüfuz edemezler, esrarı melekûta eremezler, düşerler, dua ve

niyazları merdud olur. Üzerlerine feyz-u bereket inmez ﴿وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ﴾ ve

Cennete giremezler ﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ tâ deve iğnenin

deliğine girinceye kadar. Diğer bir ma'nâ ile: -halat iğnenin deliğine girinceye kadar.- Çünkü « جمل »

ma'lûm olduğu üzere «deve» ma'nâsına geldiği gibi urgan ve halat ma'nâsına da gelir ki «جمل = cümmel, جمل = cümel, جمل = cüml, ve جمل = cümül» dahi denilir. Ba'zı müfessirîn halatın ipliğe bir nevi' müşabehetine ve binaenaleyh iğneye deveden ziyade bir münasebetine nazaran ikinci ma'nâyı tercih etmişlerse de ekser müfessirîn evvelki ma'nâyı tercih ederler. Zira her iki ma'nânın ikisine göre de bu bir darbı meseldir ki bizim «balık kavağa çıkıncıya kadar» meselimiz gibi bir şey'in muhale ta'likını ifade eder. Bu noktai nazardan ise evvel-

sh:»2162

ki ma'nâ daha beliğdir. Çünkü urfen «iğne deliği» küçüklükte, deve büyüklükte meseldir. Bir şeyin ufaklığında, inceliğinde mubalega edileceği zaman «iğne deliği gibi» denilir. İrilikte mubalega için de «deve» gibi denir. Alel'husus lisanı Arabda bu pek ma'ruftur. Halat dahi misal olabilirse de deve kadar mesel değildir. Bu haysiyyetle olmayacak bir şeyi anlatmak için -irilikte mesel olan devenin, incelikte mesel olan- iğne deliğine girmesiyle darbı mesel şüphesiz ki daha beliğdir. Bir de deve girebileceği yere kendi girer. Halat ise idhale mütevakkıftır. İmdi devenin iriliğinden başka bizatihi müteharrik bir zihayat olması, sonra boynu, örgücü, ayaklariyle, şekli mahsusu dahi bütün ı'vicac ve acaibliğiyle göz önüne getirildiği

zaman iğne deliğine girmesinde fikri istib'ad ve hayali muhal öyle bir kuvvetle tebarüz eder ki bu kuvvet

halatta yoktur. Hâsılı her iki takdirde ma'nâ; o kâfirlerin Cennete girememelerini bir gayei müddet ile tahdid

değil, onun muhal gibi müsteb'ad ve hattâ hukmi ilâhî ile muhal olduğunu açık bir temsil ile tefhim

etmektedir. Binaenaleyh devenin iğne deliğinden geçmesi haddi zatında mümkün midir değil midir diye

ba'zı mülhidlerin yaptığı gibi biyhude münakaşâta dalmağa lüzum yoktur.

﴿٤٢﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا
وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٣﴾
وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا
أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكَ
الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٤﴾

sh:»2163

﴿٤٤﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا

مَا وَعَدْنَا رَبَّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ
 فَاذَنْ مُؤَدَّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ
 يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ
 ﴿٤٦﴾ وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا
 بِسِيمِيهِمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا
 وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ
 النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٨﴾
 وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمِيهِمْ قَالُوا مَا
 أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ أَهْوَاءِ
 الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ
 عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٥٠﴾

﴿٥٠﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا
 عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا

عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا
وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسِيهِمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ
هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥٢﴾

Meali Şerifi

İyman edib iyi işler yapan kimseler -ki bir nefse ancak vüs'ünü teklif ederiz- bunlar işte eshabı

Cennetirler ve hep onda muhalledirler 42 Bir halde ki derunlarında kîn kabilinden ne varsa hepsini söküb

atmışızdır, altlarından ırmaklar akar "hamdolsun o Allaha ki hidayetile bizi buna muvaffak kıldı, o bize

hidayet etmese idi bizim kendiliğimizden bunun yolunu bulmamıza imkân yoktu, hakikat rabbimizin

Peygamberleri emri hakk ile geldiler" demektedirler, ve şöyle nidâ olunmaktadırlar: işte bu gördüğünüz o

Cennet ki buna amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız 43 Bir de o eshabı Cennet eshabı nâra şöyle nida

etmektedir: hakikat biz rabbimizin bize va'd buyurduğunu hak bulduk, siz de rabbinizin va'd buyurduğunu

hak buldunuz mu? Onlar evet, demektedirler, derken bir müezzin aralarında şu mealde bir ezan vermeğe

başlamıştır: Allahın la'neti o zalimler üstüne 44 Ki Allah yolundan menederler ve onu eğib büğmek isterler

ve Âhireti münkir kâfirler idi 45 Artık iki taraf arasında bir hicâb ve A'raf üzerinde bir takım rical, her birini

simalariyle tanirlar, eshabı Cennete « سلام عليكم » diye nidâ etmektedirler ki bunlar ümîd

etmekle beraber henüz ona girmemişlerdir 46 Gözleri ashabı nâr tarafına çevrildiği vakit da: "ya rabbenâ

bizleri

sh:»2165

o zalimler gûruhiyle beraber kılma" demektedirler 47 O ashabı A'raf simalariyle tanıdıkları bir takım ricale

de nidâ edib: gördünüz mü cem'iyetinizin ve yaptığınız kibr-ü azametinin size hiç faidesi olmadı 48 Tâ

şunlardı o sizin Allah bunları kabil değil rahmetine irdirmez diye yemin ettikleriniz? dedikten sonra

berikilere dönüb "girin Cennete size korku yok artık siz mahzun olacak değilsiniz" demektedirler 49 Eshabı

Nâr da eshabı Cennete şöyle bağırmaktadırlar: lûtfen suyunuzdan veya Allâhın size merzuk kıldığı

ni'metlerden biraz da bizlere dökün" onlar da demektedirler ki: doğrusu Allâh, bunları kâfirlere harâm etti

50 O kâfirlere ki oyunu, eğlenceyi kendilerine din edindiler, ve o Dünya hayat kendilerini aldattı, onlar bu

günlerine mülâkı olacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi inkâr ettikleri gibi biz de bu gün onları unutacağız

43. ﴿وَنُودُوا أَن﴾ Ve o eshabı Cennete şöyle nida olunur: ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ﴾ İşte

o, bu Cennet ya'ni Dünyada va'dolunduğunuz Cennet, gönlünüzdeki bütün gıll-ü gişşi silen, altından

ırmaklar akan, içinde böyle hamdederek safai daimle muhalled olacağınız bu Cennettir.

﴿بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ Siz buna varis kılındınız ﴿أُورَثْتُمُوهَا﴾ o sebeble ki amel

ediyordunuz: Dünyada güzel çalışıyor, iyi işler yapıyordunuz. -Ehli Cennetin bu muvaffakiyeti kendilerinden

değil mahza Allahdan ve Allahın tevfik-u hidayetinden bilerek hamdetmelerine mukabil Allah tarafından bu

muvaffakiyetleri amellerinin sebebiyyetine isnad edilerek böyle nida edilmesi ebedi ubudiyet ile lûtfi

rububiyetin ne büyük bir tecellisidir. Binaenaleyh insan çalışmalı ve lâkin muvaffakiyeti Allahdan bilmeli,

ameline mağrur olmayıb

sh:»2166

daima hidayeti ilâhiyyeye sığınmalıdır. Amel, sebebi duhuli Cennettir, fakat fadlı ilâhî ile.

Mirasta ölüden diriye bir intikal ma'nâsı bulunduğundan buradaki miras ekseriyetle «fûlân şey insana

şeref iras eder» ta'birinde olduğu gibi mutlak i'ta ma'nâsiyle tefsir olunmak daha zahir görülmüştür. Fakat

bir hadîsi şerifte şöyle varid olmuştur. «Hiç bir kâfir ve hiç bir mü'min yoktur ki hem Cennette hem Nâra bir menzili olmasın ve binaenaleyh ehli Cennet Cennete, ehli Nâr Nâra dahil oldukları zaman Cennet, ehli Nâra kaldırılır gösterilir, oradaki menzillerine bakarlar ve kendilerine işte siz Allaha taatle amel etmiş olsanız, bunlar sizin menzilleriniz idi denilir, sonra ey ehli Cennet haydi amelleriniz sebebiyle siz bunlara varis olunuz denilir, binaenaleyh onların menzilleri ehli Cennet beyinde taksim edilir».

44. ﴿وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ﴾ -Fahrüddini Razînin

nakline göre ulema demişlerdir ki bu âyetten bu'di mesafenin sesi idrake umumiyetle mâni' olmadığı anlaşılır. Bâ'zı ulema da bilhassa şöyle demiştir: «Seste öyle bir hassiyet vardır ki yalnız bu'd semâna mâni' olmaz». Kim bilir bu hakikat evvellerin asıl bir nazarı hayret ve istib'ad ile karşılanırdı. Fakat zamanımızda «radyo» ve «televizyon» keşfiyatının bu hakikati Kur'aniyyeyi nasıl tezahür ettirdiğini

görüyoruz. 46. ﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ﴾ Cennet ile Cehennem beyinde bir hıcab

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ﴾ ve A'rafta bir takım rical vardır.- Bu hıcab sûrei Hadidde «

فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قَبْلِ الْعَذَابِ» kavli ilâhîsinde mezkûr olan sûrdur.

A'RAF, «arf» in cem'idir. Arf ise her hangi bir mürtefi' yer demektir ki bu münasebetle atın yelesine, horozun ibiğine «arf» denilmiştir. Binaenaleyh A'raf kavli meşhure göre Cennet ile Cehennem arasındaki hıcabın, surun

sh:»2167

mürtefi' tepeleri demek olur. İbni Abbastan sıratın şerefeleri diye bir kavil de merviydir. Fakat Haseni Basrî Hazretleri demiştir ki A'raf ma'rifettendir. Ve ma'nâ «Ehli Cennet ile ehli Nârı sîymalarından tanımak üzere bir takım rical vardır» demektir. Kendisine bu rical «hasenat ve seyyiatları müsavi gelmiş bir taifei muvahhidîndir ki Cennet ile ehli Nârı tanımak ve birbirinden temyiz etmek üzere ta'yin buyurduğu bir kavmdir. Vallahi bilmem belki ba'zısı şimdi beraberimizdedir.» Hâsılı A'raf üzerindeki ricalin tefsirinde başlıca iki kavil vardır. Birincisi Ebu Huzeyfe ve saireden merviy olduğu üzere bunlar amelde kusur etmiş ve mizanda hasenat ve seyyinatları müsavi gelmiş bir taifei muvahhidîndir ki Cennet ve Cehennem arasında bir müddet kalırlar. Sonra Allah tealâ haklarında bir hüküm verir. İkincisi bunlar Enbiya, şühedâ, ahyar, ulemâ, veya rical suretinde görünür Melâike gibi dereceleri yüksek bir takım zevattır denilmiş ki

evvelkine göre ﴿لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ﴾ -kayidleri nidâ eden eshabı A'rafın

halini beyandır. Ya'ni eshabı Cennet, Cennete girmiş, bunlar girmemişlerdir. Fakat tama' ve ümid ederler.

Onlara gıpta ederler de selâm ve selâmet size derler. İkinciye göre ise, o sırada eshabı Cennetin halidir,

Ya'ni ehli Cennetin henüz Cennete girmemiş ve girmek ümidinde bulunmuş oldukları sırada da dır ki

eshabı A'raf onları selâmetle tebşir ederler.

48. ﴿رَجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمُ الْخ﴾ -Velid ibni Mugyire, Ebucehil, Âs ibni

Vail ve akranları «Allah Selman ve Ammar ve emsallerini Cennete koyacak da bizi Cehenneme atacak ha,

böyle şey olmaz. Allah bizim hizmetkârlarımızı, çobanlarımızı bize tafdil etmez» derlerdi ki işte eshabı

A'rafın ﴿مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ﴾

sh:»2168

diye bağırdıkları bunlar ve bu gibilerdir. Ve 49. ﴿أَهْوَاءِ الَّذِينَ﴾ diye işaret ettikleri de

onların istihkar ettikleri Selman ve Ammar gibi ehli iymandır.

﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً

لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٣﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ
يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ
لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا
نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٤﴾

Meali Şerifi

Filhakıka biz onlara öyle bir kitâb gönderdik ki iman edecek her hangi bir kavme bir düsturı hidayet ve rahmet olmak için tam bir ılm üzere onu fasıla fasıla ayırd ettik 52 Onlar hele bakalım nereye varacak diye onun ancak te'vilini gözetiyorlar, onun te'vili geleceği gün önceden onu unutmuş olanlar şöyle diyecekler hakikat rabbimizin Peygamberleri hakkı tebliğ etmişlermiş, bak şimdi bizim şefaatchilerden hiç biri var mı ki bize şefaet etsinler? Veya geri döndürülür müyüz ki yaptığımız işin gayrisini yapsak? Yok doğrusu nefislerine yazık ettiler ve o iftira ettikleri şeyler onlardan gaib olub gittiler 53

sh:»2169

53. ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ﴾ O kâfirler, ancak te'vilini gözetirler. -TE'VİL esasen

bir şey'i mealine irca' etmek, varacağına vardırımdır. Ya'ni hayatı Dünyaya mağrur olan o kâfirler bu kitâba

iyman etmezler de bakalım meâli neye varacak? Diye sonunu gözetirler, iyman edeceklere bir hidayet ve

rahmet olarak ilim üzere tafsil edilen ve âtiy için haber verilen va'd-ü vaîdlerin ileride bilfiil tatbikiyle

vaki'de sığınanın tebeyyün etmesine intizar ederler. Hâsılı işi ilerisine atarlar, Âhirete inanmak için Kıyametin

kopmasını, Âhiretin bilfiil gelmesini, istikbalin hal olmasını beklerler. Halbuki

﴿يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ﴾ te'vili geleceği, o haberlerin tatbik olunacağı gün, o Kıyamet günü

﴿يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ﴾ bundan evvel onu unutanlar -hatırlarına getirmek ve

ona göre amel etmek istemiyenler- şöyle diyeceklerdir,

﴿قَدْ جَاءَتْ رَسُولُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ﴾ hakikaten rabbimizin Resulleri emri hakk ile geldi

-Peygamberlerin dedikleri doğru imiş, olmaz zannettiğimiz oldu ﴿فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ﴾

şimdi acaba bizim şefaathçilerimiz var mıdır ki ﴿فَيَشْفَعُوا لَنَا﴾ bize şefaath etseler- de azâbdan

kurtarsalar ﴿أَوْ نُرَدُّ﴾ yâhud geri çevrilsek, Dünyaya döndürülsek de

﴿فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ﴾ yapageldiğimiz işlerin gayrisini yapsak -böyle

diyecekler. Fakat o gün ﴿قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾ kendilerini ziyan etmiş

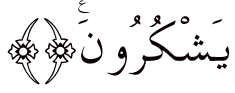
﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ve iftirâ edegeldikleri şeyler: Şefi' olur diye uydurub

bel bağladıkları putlar, o bâtil ma'budlar yanlarından yitmiş gitmiş bulunacaklardır. Ve bunun böyle

olacağına hiç şüphe yoktur. Çünkü:

sh:»2170

﴿٥٤﴾ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ
أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ
وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٥﴾ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا
وَخَفِيَّةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ
الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ
رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَانزَلْنَا
بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ
وَالَّذِي حَبِثَ لَّا يَخْرِجُ إِلَّا نَكِدًّا كَذَلِكَ نَصْرِفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ

sh:»2171

Meali Şerifi

Filvakı' rabbınız o Allahdır ki Gökleri ve Yeri altı gün içinde yarattı, sonra Ârş üzerine istiva buyurdu, geceyi gündüzü bürür, o onu kışkırtarak ta'kib eyler, güneş ve ay ve bütün yıldızlar emrine müsahhar, bak halk onun, hüküm onun, evet o rabbül'âlemin olan Allah ne ulu!.. 54 Rabbinıza yalvara yalvara ve için için dua edin ki her halde o haddi aşanları sevmez 55 Yer yüzünü ifsad etmeyin ıslahından sonra da hem havf hem şevk ile ona kulluk edin, her halde Allahın rahmeti yakındır muhsinlere 56 Ve o, o Allahdır ki rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci yollar, nihayet bunlar o ağır ağır bulutları hafif bir şey gibi kaldırıp yüklendiklerinde bakarsın biz onları ölmüş bir memlekete sevk etmişizdir derken ona su indirmişizdir de orada her türlüşünden semereler çıkarmışızdır, işte ölüleri böyle çıkaracağız, gerektir ki düşünür ibret alırsınız 57 Hoş memleketin nebatı rabbının izniyle çıkar, fenasının ise çıkmaz, çıkan da bir şey'e yaramaz, şükredek bir kavm için âyetleri böyle tasrif ederiz 58

54. ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي﴾ Hakikaten rabbınız: Mâlik ve hâkiminiz, mercii,

umurunuz, Efendiniz -ancak o Allahdır ki

﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾ Semavat ve Arzı altı günde halk

etti- başınız üstünde yükselen müteaddid Gökleri ve ayağınızın altında çiğnediğiniz Yeri, ulviyyat ve

süfliyyatıyla bütün bu muhtelif şeylerden her birini bir mikdar ile takdir ve bir vakte tahsis ederek hepsini

ezel ve ebede nazaran ancak altı gün sayılacak kadar mahdud vakitlerde yarattı

﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾ sonra da Arş üzerine istiva eyledi. -Alçaklı yüksekli bu

muhtelif mahlûkatı, birbirine benzemiyen ve henüz bir devri tekerrür ve itirada girmemiş olan hilkatı

iptidaiyyeleriyle vakit vakit halkettikten sonra hepsini tahti hukûm ve tasarrufunda tutarak alesseviyye

hepsine sahib ve

sh:»2172

merci' olarak cümlesi üzerinde dilediği gibi muntazamen ve muttariden icrayı ahkâma da girişti, Arzdan

Semavâta, Semavattan Arşe varıncıya kadar bütün mahlûkat onun tahti hukûm ve idaresinde lemhadan

lemhaya, halden hale suretten surete, devirden devre, hudus ve fena ve ihtilâf-ü temasül ile tahavvül edib gitmekte, o ise zeval-ü halelden, ıztırab-u tegayyurden münezzeah bir hâkimiyeti kâmile ve temamiyyeti mülkiyye ile hepsi üzerinde bir düze hâkim, hepsinin fevkında bir ulüvvi mutlak ile müteâli, her şeyden üstün, ve bütün devletlerden, saltanatlardan üstün, ulviyyetin en yüksek misali olan Arşî a'lâdan da üstün ve daima üstün. Ve bununla beraber yekdiğerine karşı meratib ve derecait mütefavit olan bütün eşyaya «

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» müeddasınca nisbeti bir, adl-ü hakîm. «
﴿بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ﴾ . ﴿عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ . ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ ilâhi vâhid olarak icrayı rububiyet etmektedir ki bu istivâ mutlak ve lâyezâldir. Ya'ni Tevrat

tercemelerinde denildiği gibi halktan sonra çekildi, istirahat etti değil, halk ettiği bütün mahlûkat üzerinde lâyezal bir saltanat ve hakimiyyet ve bir düze hâlikiyet ve rububiyet ile tedbiri emir ve icrayı ahkâm etmektedir.

SİTTETİEYYAM - Bâ'zı müfessirîn bu altı günü eyyamı Dünya denilen ma'ruf günler diye telâkkı etmişlerdir. Filvaki' luğaten yevm denilince evvelâ Şemsin Arza tulûiyle gurubu beyindeki müddet demek olan gün ma'nâsı tebâdür eder. Lâkin henüz Arz ve Şemsin bulunmadığı halk sırasında bu ma'nâ ile bir gün tasavvur olunamayacağı bedihî ve Kur'anın bir çok yerlerinde olduğu gibi yevmin vakit ma'nâsına

geldiği de lisanen ma'lûm bulunduğundan burada da altı gün, altı vakıt ma'nâsiyle tefsir edilmek lâzım

geleceği bir çok müfessirîn tarafından ihtar edilmiştir. Bunun mikdarı ise ma'lûm olan güne müsavi veya

ondan kısa veya uzun olması mümkündür. Nitekim «

وَمَنْ يُولَّهُمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ

» kavli ilâhîsin-

sh:»2173

de yevm böyledir. « فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ » Âyetinde

bizim saydığımız günlerle bin sene, diğer «

« فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ » âyetinde ise elli bin sene mikdarı ile

beyan buyurulmuştur ki bunlar da eyyamı Âhiret namıyla ma'ruftur. Ve İbni Abbas, Kâ'b, Mücahid, Dahhak

gibi eazımı müfessirîn de buna tevfikân tefsir etmişlerdir. Buna göre altı günde demek mikdarı binlerce

seneye baliğ olur altı vakıtta demektir. Fakat maksudi beyan bunların mikdari imtidadı değil, bu mikdarın

ezele ve istivanın itlak ve ebediyyetine nazaran altı gün denecek kadar mahdud vakitlerden ibaret

bulduğunu anlatmak olduğundan altı gün buyurulmuştur.

Maamafih şayanı dikkattır ki burada rububiyetin biri halk biri istiva olmak üzere iki mertebeli tecellisi

olub âlemdeki mevcudatın evvelâ mahzû harika olan misalsiz bir halk ile başlayıp ba'dehu bir seviyeyi

nizama dahil olduğu ve her iki halde de hâkimiyeti ilâhiyye tahtinde bulunduğu anlatılırken «

سِتَّةَ أَيَّامٍ» ile bilhassa Semavat ve Arzın âdet ve nizam dediğimiz tekerrür temasül ve ittîrad ile tevali

ve imtidad devirlerine tekaddüm eden ve temasülsüz bir fark, misalsiz bir icad ile mahzû hârika olan ilk halk

lâhzaları gösterilmiş ve mahzû hârikanın mutlak olan nizam ve istiva devirlerine nazaran altı adedinin

meratibi a'dada ve eyyamı bekaya nisbeti gibi ekalli kalil olduğu ifade kılınmış olmak t'ibariyle diğer ba'zı

müfessîrinin dediği gibi bu altı vaktin eyyamı Dünya mîkdariyle ve hattâ ondan daha az bir mîkdar tevaliy ile

mülâhaza edilmesinde daha muvafık bir ma'nâ vardır. Bu surette iki halk beyninde geçen mütemasil

imtidad lâhzaları istiva hükmünde olmakla tayy-ü tecrid edilerek evvelâ dumandan ecrainâ, nârî

semumdan türâba, türâbdan suya, sudan hayata geçmek gibi yalnız halkı evvel lâhzaları mütalea olunmak

lâzım gelir. Sonra « كِتَابُ فَصَلَاتِ حَمِّ » de bu altı gün hakkında ba'zı tafsilât

gele-

cektir. [Bak] ki ona nazaran bunun ikisi Semavata, dördü de Arza aid görünmektedir. Bununla beraber

Müslimi şerifte rivayet olunan bir hadîsin delâletine tebean ba'zı müfessirînin tercih ettikleri veçhile «

سِتَّةَ أَيَّامٍ» in yalnız Arza müteallık olması da muhtemeldir ki bu takdirde ma'nâ «rabbınız ancak o

Allahdır ki Semavatı ve Altı günde Arzı halk etti» demek olur. Hâsılı işbu altı günün ta'yini mahiyet ve tafsili

hususatı ilmi ilâhîye tefvîz olunması lâzım gelen bir ma'nâyı müteşabih olmakla beraber bundan kat'î olarak

şu neticelere vasıl olmuş oluruz: Evvelâ âlem, kadim değil görüldüğü üzere bir mecmuai hâdisattır ki

vücudünde de bekasında da hâlık tealâyaya muhtacdır. Ve yalnız onun tahti hükmündedir. Saniyen, mecmui

âlem, kadim olmadığı gibi defaten ve basit bir surette halkedilmiş de değildir. İbtida muhtelif lâhzalarda

vahidden müteaddide giden, ba'dehu teaddüd içinde bir terkib ve içtimaa dahil olan ve fakat mütenâhiy

bulunan bir tedric ile halkedilmiş ve bilâhare bu tedrice ihtilâf ve temasül içinde tekerrür ve tevâlî ile bir

sureti ittîrad verilmiştir ki bu ittîrad tevalisi de bir seviyyede bizatihâ sabit ve müstekîr değil, istivâî rabbanî

tahtinde mütehavvildir.

Bu ma'nâyı tedric münasebetiyle burada şu iki sual meşhurdur: Birincisi, halktaki bu tedric «

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَّمَحٍ بِالبَصْرِ» medlûlüne münafi değil midir? İkincisi

defaten halk, kudreti ilâhiyyeye delâlette daha eblâğ olmaz mıydı? Cevab hayır. Gerçi bir halk bir haysiyet

ile hem defî hem tedricî olmaz. Defîyyet tedrice münakızdır. Bununla beraber defîyyet tedricin şartıdır.

Tedric muhtelif halk lemhalarının terettüb ve tevalfisi demek olduğundan beynlerinden bihasebilhamil

münafat bulunan defîyyet ve tedric arasında bihasebittehakkuk umum ve hususî mutlak vardır. Her tedricde

bir defî' vardır, Lâkin her defî'de tedric yoktur. Filvakı' Cenabı hak her

sh:»2175

neyin halkını veya ifnâsını murad ederse « كُنْ » der ve derhal muradı dilediği veçhile vaki' olur. Ve bu

lemhada bir değil lâ yuad ve lâ yuhsâ şeyler halk-u ifnâ edebilir. Netekim bir yağmur lemhasında ne kadar

sayısız katraların halkolunub düştüğü ve bir tulu' lâhzasında hesabımıza sığmaz bir çok hâdiselerin bir anda

vukuu görülür. Ve bütün şuunu hak böyle vahid olan bir lemhai vicdan ile müşahede olunur. Fakat bunun

böyle olması lemhaların teaddüd ve tevalyisiyle muhtelif veya müttefik halkların teaddüd ve tevalyisi

kudretini selbetmez. Çünkü kudreti ilâhiyye hiç bir veçhile kabili tenahî değildir. Binaenaleyh emri vahidin

bir lemhada halkı kesire kifayeti, buna mukabil halklar beyninde bir terettübi mahsus ile tedricen halk

kudretine münafi de olmaz Hem tedric lemhalarının her birine nazaran «

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ» hükmü sadıktır. Hem de mecmuuna nazaran bir silsilei tedric ve

terettüb carîdir.

Saniyen yalnız defaten halki, kudrete delâlette daha eblâğ da değildir. Zira bu hasır da bir tenahiye kudret şaibesi vardır ki ikinci bir halka imkân yok zannedilir. Ve tertib ve terkiib ile halk kudreti ta'til edilmiş ve delilsiz bırakılmış olur. Evet, Allah tealâ dilese idi bu günkü Semavat-ü Arzı bütün muhteveyatiyle defaten halka kadirdi. Fakat bu surette dünkü âlem olmaz, iki mahlûk beyrinde bir terettüb ve tevâli mülâhazasına imkân kalmazdı. Hayden meyyit, meyyitten hay, ateşten toprak topraktan su, çamurdan hayat zuhur etmek şöyle dursun leyl-ü nehar teakub etmez, insandan insan bile doğmazdı. Atalarımız yaratılırsa biz olmazdık, biz olursak onlar olmazdı ve yâhud hepimiz olur fakat ata evlâd olmazdık ve şimdiki halkın imkânına delil bulamazdık. Ve o halde o âlem bu âlem olmazdı. Hiç bir tedric olmadan bütün mahlûkat bir dafada ve bir lemhada halk edilmiş olsa idi hiç biri diğerinin halkına şahid olamayacağından hem halk delili

sh:»2176

bulunmaz hem de tabiati eşyanın tasarrufu ilâhîye mahkûm ve müsahhar olduğu anlaşılmaz, âlem, kadîm

bir tabiat zannedilirdi. Sonra hiç tedric bulunmasın demek rübubiyet bulunmasın demek olduğundan da gaflet edilmemelidir. Binaenaleyh bir çok def'i hıkkatleri de mutazammın olan tedric ve terettüb ile halkın kudret ve rübubiyeti hâlîka delâlet noktai nazarından pek büyük ehemmiyeti vardır. Ancak bu tedricin evveli hıkkatte altı güne tahsisi mes'elesi kalır ki bu da sırf bir iradei ilâhiyye mes'elesidir. Bu tercih, fâili muhtarın ihtiyarına aiddir.

İSTİVÂ: Ragıb der ki: « استوى » fi'linin iki sureti isti'mali vardır. Birisi iki veya daha ziyade fâile isnad olunur: « استوى زيدٌ وعمروٌ في كذا » denilir ki « تساويا » demektir. Netekim « هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ » . ﴿ لَا يَسْتَوُونَ ﴾ « هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ » عند الله ﷻ buyurulmuştur. Diğeri de bir şey'in fizâtihi i'tidaline ıtlak olunur: « ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى » gibi ki « فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِكِ » . ﴿ لَتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ﴾ . ﴿ فَاسْتَوَى عَلَى سُوْقِهِ ﴾ « استوى فلان على عمالته » . ﴿ استوى امر فلان ﴾ hep bu kabildendir. « على » ile ta'diyesinde bir istilâ ma'nasını ıktiza eder. « الى » ile ta'diyesinde de bizzat

veya bittedbir intiha ma'nâsını ıktiza eyler. İlh... Bu suretle istiva lûgatte; bir düze olmak ıstıkrar etmek ya'ni

karar kılmak veya kararını bulmak, ulüvv-ü isti'lâ ya'ni yükselmek veya yüksek olmak ta'biri âharle üstün olmak, bir düze kurulmak, müsavî veya mümasil veya denk olmak, dosdoğru varmak veya kasdetmek, istilâ eylemek ma'nâlarına gelir.

ARŞ, esasen sakf demektir ki bir binanın veya yerin muhıtı ulvîsini teşkil eder. Bir eve nisbetle tavanı, tavanına nisbetle üstündeki çatısı, kubbesi, tepesindeki köşkü, tahtaboşu, cihannüması hep Arş medlûlünde dahildir. Buna müteferri' olarak çadır ve çardak gibi yükselen ve gölge veren her şey'e de itlak olunur. Bu suretle Arş mefhumunun en kat'î lâzımı ulviyyet ve fevkıyyet ma'

sh:»2177

nâsıdır. Bu münasebetledir ki Arş, mülûkün üzerine cülûs ettikleri taht ma'nâsında mütearef olmuş ve tahtın

lâzımı olan mülkten ve izzet-ü saltanattan kinaye de kılınmıştır. « تُلَّ عَرْشُهُ » denilir ki mülkü muhtell

oldu, yıkıldı, bozuldu demektir. Mülkü kıvamında ve işi yalunda, emri muntazam ve muttarid olduğu zaman

da « اِسْتَوَى عَلَى عَرْشِهِ وَاسْتَقَرَّ عَلَى سَرِيرِ مُلْكِهِ » denilir. Bunlardan başka

bir işin medarı kıyamı olan şey'e ve bir şey'in rûknüne ve bir cemaatin müdebbiri umurları olan reislerine ve

« عواء » denilen sureti şimaliyyenin tarafı esfelinde «Acüzül'esed» ve «Arşussimak» dahi denilen dört

küçük yıldıza ve tabuta ve kuyunun dibinden adam boyu kadar taşla örüldükten sonra ağzına kadar

yukarısına yaptıkları ahşaba, ve ayağın parmak tarafına doğru yüzündeki yumruca tümseğe ve kuşun

yuvasına dahi denilir. Ve müteaddid ma'nâlar da masdar da olur.

Âyetelkürsîde beyan olunduğu üzere bâ'zıları « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ »

» olan Kürsî ile Arşın bir şey olduğuna zahib olmuşlardı ki ikisini de taht ma'nâsından me'huz olarak

mülâhaza etmişler demektir. Fakat ekseriyyetle menkul olduğuna göre Arş, Kürsînin de fevkindadır. Bu

suretle Kürsî taht ma'nâsiyle mülâhaza olunursa Arş onu muhit olan saray ve sarayın sakfı gibi veya bütün

muhiti memleket gibi mülâhaza edilir. Ve Kürsî «mevzii kademil'arş» olduğu rivayetine göre payitaht

ma'nâsiyle mülâhaza olunursa Arş da taht mefhumıyla mülâhaza edilir. Ve bu iki ma'nâ mülâhazasiyle Arş,

lisanı şer'ide mecmu âlemi ihata eden ve tahdid ve takdiri ukuli beşeriyyeden haric ve hakikati, ilmi ilâhîye

müfavvaz bulunan bir muhiti a'lâ olmak üzere şayi' olmuştur ki Semavat, Cennet Sidre, Kürsî hep bunun

tahtinde tasavvur edilir. Bu bir müntehadır ki âlem tasavvuru burada biter. Fakat vücudi hak bitmez ve

Sidrei münteha geçilmeden hak tealânın müşahedei cemaline irilmez. Netekim Resulullah Mi'racda Sidrei

müntehâyı geçmişti. Evvelki mülâhazaya göre Arşın ihatası bir ihatai mekâniyye, ikinci

sh:»2178

mülâhazaya göre de bir ihatai ma'neviyye kabîlinden olmak ıktıza eder. Şimdi bu vücuhi meani ile «

ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ» nazmı celilinden şöyle bir mefhum tebadür eder: «Sonra da bir

düze taht üzerine kuruldu». Fakat bundan ne anlamalıdır?

Burada evvelâ şunları nazarı dikkatten dur tutmamak lâzım gelir:

1- Ma'nâyı ma'rufiyle Taht, bir hükümdarın icrayı hükümet ederken üzerine kurulduğu bir cismi mahdudı

mahsustur. Fakat asıl ehemmiyeti cismaniyetinde değil lâzımı olan hukm-ü izzet ve saltanatındadır.

2- Bütün Semavatın evkında ve bütün âlemi muhit olan Arşın ma'ruf olan taht ma'nâyı mahduduna

temamen bir hakikati lûgaviyye olarak muntabık olamıyacağı şüphesizdir. Binaenaleyh bunda behemehal

mecazî veya kinâî bir ma'nâ bulunmak ve daha doğrusu Arş ve Taht ismi cins iken « الْعَرْشِ » vaz'ı şer'î

ile bir ismihas gibi mülâhaza olunmak lâzım gelir. Ve o halde bu Arşta cismaniyetin zaruriyeti de iddia

olunamaz.

3- Arş bir cismi küll olsun fakat cihet ve cismaniyetin hepsi buna müntehi olduğundan bunun fevkında cisim, mekân, cihet tasavvuru tenakuz olur. Burada «Sidretülmuntehâ» mefhumunu iyi düşünmek lâzım gelir.

4- « عَلَى » nın hakikî ma'nâsında ne mekânî, ne zamenî bir zarfıyyet yoktur. Bu bir isti'lâ ifade eder.

Gerçi ulüvv ve fevkiyyet bir cihet iyham eder. Lâkin « الْعَرْشِ » mefhumu bütün mekân ve cihatı muhit olduğundan bu isti'lâda cihet de mutasavver olamaz. Ve Binaenaleyh « عَلَى الْعَرْشِ » fevkelmekân ve fevkalcihat, alıyyüla'lâ bir ulüvv ile isti'lâ ifade eder ki asıl isti'lâi hakikî de budur. Bu, cemi' izafatı tahtına alan öyle bir isti'lâdır ki hiç bir kayd-ü keyfiyyetle mukayyed olmadığından kabili ihata değildir. Biz bu ulüvvün ifade ettiği izafeti ma'lûlün illete, mah-

sh.»2179

kûmun hakime velhasıl bütün vücudi mümkinatin vücudi vacibe, alel'umum mahlûkatın halika olan nisbeti

teessür ve ihtiyacı olmak üzere kendi izafetimizle düşünebiliriz.

5- İstiva haddi zatında sırf cismanî bir mefhum değildir. Bunun cismanî olub olmadığına isnad olunduğu

faili veya medhulü de bir karîne olur. Meselâ « **اِسْتَوَىٰ أَمْرَهُ** » denildiği zaman bu istivânın gayrı

cismanî olduğunda şüphe yoktur. Kezalik « **اِسْتَوَىٰ فُلَانٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ** » denildiği zaman da

böyledir. Burada ise fail « **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ** » olan Allah tealâdır. Binaenaleyh Arş üzerinde

istivâyî ilâhîyi Allah ile madunel'arş mahlûkat beyninde bir bu'd, bir faslı mekânî ıktıza eden cismanî bir

ma'nâ ile mülâhazaya imkân yoktur. Zira «

« **وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ** » dur.

6- Bir hükümdarın tahtına culûs edib kurulması mefhumunda bile asıl maksud olan ma'nâ, cismanî bir

culûs değil, hükümdarlık sıfatıyla ittisafıdır. Bu öyle bir ma'nâdır ki hükümdarın taht sayesinde değil tahtın

hükümdar sayesinde kıyamını ifade eder. Ve bir hükümdarın tahtında istikrarı cismen taht üzerinde oturub

kalması değil hakimiyetinde devam ve bekası demek olur. Fekat bu ma'nâ diğer hükümdarlarda ve

Tahtlarda tam, mutlak ve hakikî değil muvakkat, nisbî ve arazîdir. Bunun hakikati mutlakası ancak Allah

tealâya mahsustur. Binaenaleyh istivadan bu ma'nânın Allahda zatî, tam ve hatta fevkattemam mutlak ve

hatta fevkal'itlak ve hakikî ya'ni cismaniyyet ve ruhaniyyet gibi vücudi imkânî ile değil vücudi vücubî ile

mütehakkık olduğunu anlamak ıktıza eder. Bunu anlayabilmek için de hakikati vücudün cism-ü

cismaniyyata munhasır olmadığını ve hatta cismaniyyetin bir vücudi arazî ve izafiden ibaret bulunduğunu

ve ma'rifeti hakk için cisim ve ruhun fevkına geçilmek lâzım geldiğini sezmek şarttır. Bunun içindir ki

cisimden başka vücud, cismanî yükseklikten başka ulviyyet duyamıyanlar bu babda şer'an bir dereceye

kadar ma'zur sayılırlar.

sh:»2180

7- İstivâ bir faile isnad edilmiş ve Arşe de « علی » ile taallük etmiş bulunduğu için bunda Allah

tealânın seviyyei Arş ile müsavat veya ittihadına değil bilâkis Arşten üstün ulüvv ve kibriyai mutlakına

delâlet vardır. Ya'ni « استوى على العرش » değil « استوى مع العرش » tir. Bu ise

Allahı nefsi âlemlle birleştiren hulûl veya ittihad nazariyelerini redd-ü ibtal ile «

﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ • ﴿بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ﴾ • ﴿عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ﴾

﴿شَهِيدٌ﴾ ma'nâlarının lâyezaliyyetini tezkir eden bir tevhidî nezih isbat eder. Binaenaleyh bunda bir

teşbih değil pek yüksek bir tenzih tasdik etmek lâzım gelir.

Bunun için bu mes'eledede ulemai rasihîn şu iki mezhebden biri üzerindedirler: Birincisi Selef mezhebidir

ki Allah tealânın mekân ve cihetten mütealf olduğunu ka'ıyyen tasdik ile beraber Arş üzerine istivâsı

sıfatına da muradullah veçhile iyman etmek ve alettafsıl te'viline dalmayıb «

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ» medlûlü üzere hakikatini ilmi ilâhîye tefviz eylemektir ki Ehli

sünnetçe asıl muhtar ve mu'temed olan da budur:

ورب العرش فوق العرش لكن - بلا وصف التمكن يا ابن
خالى

İmamı Malik ibni Enes Hazretlerine bir gün bir adam « كَيْفَ اسْتَوَى » diye bu âyetteki istivânın

keyfiyyetini sual eylemiş ve müşarün'ileyh de biraz başını eğib mürakabeye daldıktan sonra vücudundan

şiddetli bir ter boşanmış ve demiştir ki: «İstivâ ma'lûm, keyf gayri ma'kul, buna iyman vacib, ve bu sual

bid'attir. Zannediyorum ki sen dâll bir adamsın» ba'dehu emretmiş, o adamı huzurundan çıkarmışlar. Aynı

ma'nâ selefin daha bir çoğundan menkuldür. Bizim Hanefiyyece asıl merviy olan da «Arş üzerine istivâ,

Allah tealânın bilâ keyf bir sıfatı» olduğudur.

İkincisi, ahiren zuhur edib istivâdan tecsim veya ittihad şüphesi çıkarmağa çalışan ve Selefin sözlerini

bu babda bir nev'i tesettüre hamletmeğe kalkışan ehli ehvaya karşı müteahhırinin ihtiyar ettiği te'vili sahih

meslekidir ki

sh:»2181

edillei akliyye ve nakliyyeye nazaran Hak tealâya nisbeti caiz olmiyan ihtimalâtı batılayı atarak cevazında

şüphe edilemiyeck bir meali sahih taharrisine girişmektir. Bunda başlıca üç, dört kavil hasıl olmuştur:

1- Balâda gösterildiği veçhile urfi lisanda «**اِسْتَوَىٰ عَلَىٰ عَرْشِهِ**» ,«

«**اِسْتَوَىٰ عَلَىٰ الْعَرْشِ**» . «**اِسْتَقَرَّ عَلَىٰ سُرِيرٍ مَلِكُهُ**» ta'birleri

temamiyyeti mülkiyye ile intizamı emirden kinâye olarak kullanılır ki «**ثَلُّ عَرْشُهُ**» nun zıddıdır.

Binaenaleyh «**ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ**» nazmı celilinde de en zahir ve en müsbet ma'nâ

«bütün mahlûkat üzerinde muttariden tedbiri emir ve muntazamen icrayı ahkâm ile bilâ hâlel nefazı kudret

ve cereyanı meşiyetten» kinâye olmasıdır. Bu ma'nânın haddi zatında hakıyyeti şüphesiz olduğu gibi

akıbında «**يُغْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ الْخَبْرَ بِأَمْرِهِ**» kezalik sûrei «Yunus» te «

«**ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ**» buyurulması buna bir kariyne veya tefsirdir.

Haseni Basrî Hazretleri bunu « استوى امره » diye ifade etmiştir ki aynı ma'nâyı isnadı mecazî

suretinde göstermiş demektir. Ya'ni istivanın zatı ilâhîye nisbeti hakikatte fiil ve emrinin vasfı olması

i'tibariyledir. « تم » buyurulması da buna bir kariyne gibidir. İlk halk lâhzaları kabili mukayese hiç bir

misl-ü misal ile mebsuk olmıyan ve hiç bir tekerrür ve temasül tevaliyisi tazammun etmeyen muhtelif

mahlûkatın yeniden yeniye halkları ile cereyan ettiği, ta'biri aharle eyyamı sitte henüz devri tekerrüre

girmemiş bulunduğu için evveli emirde halk hiç bir ittıradı mutazammın olmıyacağından o demlerde istivâ,

mülâhaza olunamaz. O vakıtlar tecelliyatı rabbaniyye « كَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ » medlûlü

üzere hiç bir seviyye de durmıyan bir cereyanı muhtelif ifade eder. Meselâ bir amâ, bir duman, ondan bir

cirmi semavî, ondan ateş, ondan toprak, ondan su, ondan nebat ve hayvan yaradılır giderken bu filde

henüz bir âdet bir ittırad, bir istiva yoktur. Hepsi harika hepsi muhtelifdir. Fakat halk böyle mücerred bir fark

ve ihtilâf cereyanından ibaret kalmamış, ihtilâf içinde az çok bir temasül ile bir düze tekerrür ve tevali etmiş,

ihtilâfî küllî ile muhte-

sh:»2182

lif olan ve mahiyetleri başka başka bulunan mahlûkattan sonra ihtilâfî cüz'î ile muhtelif mahlûkatı müttefika

ve mütemasile de yaratılmış, yaratılanlar ta'dil ve tesviye edilmeğe, hudus ve fena tevaliy etmeğe meselâ

buluttan ateş ve su, su ile topraktan hayat bir defa değil bir çok defalar yaradılmağa ve giderek nebat

nebattan, hayvan hayvandan, insan insandan yapılmış başlanmış ve artık o vakıttan itibaren zamanda bir

devr, muhtelif işlerde bir nesak ve itirad tecelli etmiştir ki buna sünnetullah, adetullah denilir. Ve istiva vasfı

bundan itibaren mülâhaza olunabilir. Ve işte « خَلَقَ ثُمَّ اسْتَوَى » terahisî de bunu iş'ar eder.

Hâsılı istiva ne fili vahid, ne de mahzı ihtilâf ile değil bir tekerrür ve temasül nisbeti ile mülâhaza olunabilir.

Bu ise zatında taaddüdden, tekessürden, tegayyürden münezzehten olan Allah tealânın ancak efali

beynindeki nisbeti tevafuk itibariyle bir sıfatı filiyyesi demek olur. Netekim Süfyanı sevrî Hazretleri bunu «

فَعَلَ فِعْلًا فِي الْعَرْشِ سَمَاءُ اسْتَوَاءً = Arşte bir fiil yaptı ki istivâ tesmiye etti» diye

ifade etmiştir. Diğer bazı ulemâ da «

اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ أَيِ اسْتَقَامَ الْكُلُّ عَلَى مُرَادِهِ بِتَسْوِيَةِ اللَّهِ
«تَعَالَى أَيَّاهُ كَقَوْلِهِ تَعَالَى ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ

يَا نِي هِمْ سَوَّاهُنَّ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ» kavli keriminde

beyan olunan tesviyesiyle muradı üzere bir istikamet aldı «demiştir ki bu da kinâyede zikrolunan intizamı

emr ile muttariden cereyanı meşiyet ma'nâsının diğer bir ifadesi olarak sıfatı f'li iş'ar demektir. Ancak

bunda istivânın esas itibariyle mahlûkatın vasfı olması hususunu bir tercih şaibesi vardır. Halbuki âyet bu

istivâyı Arşin de üzerine geçirmiş olmak t'ibariyle Allaha tahsis eylemiş ya'ni mahkûmun mahkûmiyyette

istivâsını değil, yalnız hâkimin hâkimiyette istivâsını anlatmıştır.

2- İstivânın istiylâ ma'nasına olmasıdır ki «halk ettikten sonra da evvelinden âhirine kadar hepsini kudret

ve galebesi, velâyet ve hâkimiyeti tahtinde tuttu» demek olur. Bunun « **بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ** »

ma'nâsına münasebeti zâhirdir.

sh:»2183

Maamafih istiylâ ihatadan daha şümullüdür. Gerçi İbni arabî biz istiylâ ma'nâsına bir istivâ bilmiyoruz demiş

ise de şairin:

قد استوى بشر على العراق من غير سيف ودم مہراق

beytiyle istişhad olunarak buna cevab verildiği meşhurdur.

3- Arşin mülk ve memleket ve istivânın isti'lâ ma'nâsına olmasıdır. Bu da o bir ma'nâlarla mütelâzım

olmakla beraber ayrıca ba'zı fevaidi dahi müş'ırdır. Birincisi « علی » nın ma'nâsına bilhassa bir nazarı dikkati calıbdır. İkincisi Allah tealânın, kendilerini hâkimi mutlak gibi farzeden beşerî saltanatlar fevkındaki ulüvvi hâkimiyetine obir ma'nâlardan daha ziyade bir ihtarı tazammun eder. Üçüncüsü Allah tealânın yalnız sıfatı f'liyyesi i'tibariyle değil bütün sıfatı zatiyyesiyle ulûv ve kemali mutlakında ısrar eder. Ve bu noktai nazardan « ثم » nin ma'nâsındaki terahî, halk ve istivâ beyninde değil mertebî beyana aid bir terahîi rütbî olur.

4- Bir de şöyle: «

اِسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ . اَيِ اسْتَوَى كُلُّ شَيْءٍ فِي النِّسْبَةِ اِلَيْهِ
تَعَالَى فَلَا شَيْءٌ اَقْرَبَ اِلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ . اِذْ كَانَ تَعَالَى لَيْسَ كَمَا
الْاَجْسَامِ الْحَالَّةِ فِي مَكَانٍ دُونَ مَكَانٍ

Hiç bir şey ona diğer bir şeyden daha yakın değildir. Çünkü Allah tealâ bir mekânı bırakıp ta diğer mekâna

hulûl eden ecsam gibi değildir.» Diye de tefsir edilmiştir ki nisbeti ilâhiyyede nefyi mesafe ve isbatı adil

noktai nazarından bilhassa şayânı dikkat bir ma'nâdır. Ya'ni Allah Arş üzerine öyle bir isti'lyâ ile istivâ

etmiştir ki Sema ve Semada bulunanlar ona daha yakın, Arz ve Arzda bulunanlar daha uzak bir mevki' ve

mesafede değil hepsi müsavi bir nisbettedirler. Bundan istivânın müsavat ma'nasına ahzolunduğu

zannedilmemelidir. Zira maksad, müsavatın lüzumu veya lâzımı olan bir vasfı zatî veya nisbîdir. Netekim

istiva-

sh:»2184

nın diğer ma'nâları da müsavattan bir intiza' ile mülâhaza olunur. Bu ma'nanın mekâniyyatta tasavvur

edebileceğimiz misali, iki tarafı müsavi arasındaki vasatın ve muhıtı daireye nazaran merkezin

vaz'iyetindeki istiva ve ı'tidaldır ki bunda müsavat nisbeti tarafeyn veya muhıt noktalarına aid olur. Ve vasat

ve merkezde ancak bunlara bir kararda mensubün'ileyh olmak ma'nası mülâhaza olunur. Bu suretle Arş ve

Taht mefhumu muhıt ma'nasından başka bir de merkeziyyet fikrini telkîn eder. Fakat unutmamak lâzım gelir

ki muhıt madununda olan muhtelif noktaların merkeze nisbeti müsaviy değil mütefavit bu'ddedir. Halbuki «

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهُ

ilâhiyyede böyle bir tefavüt de mülâhaza olunamayacağından bu tefsir, istivâi ilâhînin bu hendesî ma'nâya

da mekîs olamayacağını ve bunu anlamak için bütün bu'd ve mesafe kaydinin de tayyedilmesi lâzım

geleceğini bilhassa anlatmıştır. Ve filhakıka mekân ve cihet, bu'd ve mesafe mefhumları da tahtel'arştır. «

عَلَى الْعَرْشِ

bir şey yoktur. Binaenaleyh istivası da keyfiyeti ma'lûm olan hiç bir istivâ ile kabili kıyas olamaz. Ve zat ve sıfatı ilâhiyye hakkında varid olan kelimat, münhasıren, hakayiki lügaviyye mefhumatiyle değil birer hakikati şer'iyye olarak mülâhaza ve teemmül olunmak lâzım gelir. Bunun için burada Arş ve Tahtın asıl levazımı ulviyyesi olan intizamı hukm-ü saltanatı, tenfizi emr-ü iradeyi, istiylâ ve isti'lâyı, ihatai kudret ve kemali ma'dileti unutup da istivâ kelimesinin lisanda cülûs veya kıyam veya ittikâ ile istıkrarda dahi kullanıldığından dolayı Allah tıpkı bir taht, bir sandalya veya dam üstünde duran bir şahıs vaz'iyetinde Arşe istinad etmiş bir düze oturuyor veya dikiliyor veya yatıyor gibi bir tasavvura zahib olmak aklen ve şer'an pek büyük bir cehalet olur. Böyle bir ma'nâya lâfzın lûgaten müsaadesi

sh:»2185

varsa da şer'an ve aklen yoktur. Ve işte berveçhi balâ beyan olunan ma'nâlar bilhassa bunu anlatmak ve öyle bir tevehhümü defetmek içindir ki her biri bir ma'nâyı sahihtir. Nazmı celilin de hepsine hem lisanen hem şer'an ve hem aklen ihtimal ve müsaadesi vardır. Maamafih en doğrusu bunları hey'eti umumiyyesiyle mülâhaza etmek ve kabili ihata olmyan istivâi ilâhînin hakikatinde tevakkuf eylemek lâzım gelir. Çünkü halk, Semavât-ü Arz, eyyamı sitte, Arş mefhumlarında bile, maverayı idrâkimize giden bir « المص »

rüknü vardır. O halde bütün bunların üzerine taallük eden istivânın hakikati seviyyei idrâkimizden pek yüksek olduğunu ı'tirâf etmelidir. Bu l'tibar ile iyman edilecek tefsir, cumhurı Selefin mezhebine göre tefsirdir ki şudur: Allah, Semavât ve Arzı evkâtı mahsusada halketti, sonra da hudus ve fenâ, tehayyüz ve cihet şaibelerinden münezzehtir olarak murad ettiği ma'nâ ile Arş üzerine istivâ eyledi» ilh... Fakat böyle demek bu nazmı celilde bizim anlayabileceğimiz hiç bir ma'nâ yoktur demek olmadığından da gaflet edilmemek ıktiza eder ki bunu âyetin maba'di tavzih ve isbat edecektir.

Baksanıza: ﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ﴾ geceyi gündüze ıgşa ediyor, bürüyor. -İstiyâlâ ve

hâkimiyetin en geniş tezahürâtından olan bu iki zid hıkkatın birini diğereine peyderpey kaplayıp duruyor.

Hey'eti âlemde zıvayı zulmete giydirip gaşyettirdikten sonra bir de çevirib zulmeti zıvaya giydiriyor. Onu ona

ıgşa, örtü yapıp sardırıyor. Burada hem «يُكْوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ» hem «

يُكْوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ» mazmunlârına biri bil'ibare biri de bil'işare olmak üzere delâlet

vardır. ıgşa «اعطيت» babından olmak ve bunda mefuli evvelin ma'nen fail olması asıl bulunmak

hasebiyle gecenin gündüzü gaşyetmesi ya'ni «يُكْوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ» mazmunu

bil'ibare olmak zahirdir. Ya'ni her akşam görölüyor ki Allah tealâ alemde âfak ve enfüsü istiyla etmiş bir

muhatı kül, bir hâkimi

sh:»2186

kül gibi görünen gündüz hilkatini; mekânî ve zemanî inbisat ve imtidadiyle aydınlık hissini, hem göz gündüzünü, hem öz gündüzünü bir akşam emriyle tayyedib karanlığın, karanlık hissini içine sokar, gece hilkatini tahti ihtiyasına verir. Gün ufuk ve histen gaybubet eder. Zulmet içinde tahtelhis bir âleme girer, cihan başka bir cihan olur. Parlayanlar söner, sönenler döner, elvan ve eşkâl siyahlar giyer, yayılan mekânlar dürülür bükülür, durmaz zamanlar tutulur geçilir, gözler kararır gönüller daralır ve siz artık gündüzü ve onun mayyetindeki her şeyi ve kendinizi gece içinde, bir hayal altında sinmiş, gizlenmiş, mağlûb, mahkûm, mahbus bulursunuz ve hatta öyle gaşyolunursunuz ki bayılır, kendinizden geçer, uyur, zulmeti ademe gömülürsünüz. Hem ne halde gaşyettirir? ﴿يَطْلُبُهُ حَثِيًّا﴾ bu, onu hasîsâne taleb ederken -ya'ni gündüz geceyi veya aksi takdirde gece gündüzü teşvik ile kandırılmış, tehyiye olunmuş bir talib gibi bütün sür'at ve hızıyla bilâ fasıla ta'kib edib koğalarken Allah tealâ gündüzün bu talebi hasîsi hilâfına olarak o mağlûb ve mahkûm geceyi getirir bir lemhada tepesine geçirir, bir anda galibi mağlûb, mağlûbu galib kılar. Ve bu gayşi dilediği kadar istimrar ettirir. Ve bu ıgşayı bir kerre değil müstemirren yapar. İşte bunu yapan Allahdır. Bu ıgşada ilk lemhası i'tibariyle bir halk müşahedesi ve bunun istimrar ve

tekerrüründe bir istivâi ilâhî burhanı vardır. Bu suretle ne gündüz geceyi sebkedib tamamen mağlûb

edebiliyor, ne de gece gündüzü « وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ط » böyle bir hareketi devriyye

tevaliysiyle bir idarei muntazame tahtinde alt üst, iç dış olarak döner döner giderler, bir düzeye saltanatı

rabbaniyyeyi i'lân ederler. Gerek mekân ve gerek zaman, gerek âfak ve gerek enfüs noktai nazarından

âlem ne yalnız bir gündüz devleti olur, ne de yalnız gece. Kezalik bunlar âlemin bir kısmında daima biri, bir

kısımında da daima diğer biri sabit ve mustekırr olmak üzere

sh:»2187

iki devleti müstekille de teşkil edemezler. Her biri, her lâhza nevbetle ve mütekabilen bir noktai istivâdan

geçer, mafevk ve adil bir idarenin tahti hukm-ü nüfuzunda bilmünavebe yekdiğerini gaşy-ü istiylâ edib

ma'yyetine alarak devrederler. Öyle bir idare ile devrederler ki yalnız teakub ve telâhuk ile kalmaz,

mütekabilen biri diğerini gaşy ile tedâhul de ederler. Gündüz gecenin ardında önünde halef ve selefi

olduktan başka altında veya üstünde, içinde veya dışında madunu ve ma'yyeti dahi olur. Dünkü gündüz

hem bu gecenin önünde geçmiştir, hem de içinde ve altında gizlenmiştir. Bununla beraber ne gündüz

geceye irca' olunur, ne de gece gündüze: temayüzleri mahfuz, tehalüfleri mazbut, fakat istiylâları

müteadilen ve bilmünavebe maktûb vebi karar. Halbuki tabiati nehara ve talebi hasisine bakılınca bir kerre
nur zulmeti çiğnedikten, gündüz geceyi gaşyettikten sonra bir daha bırakmaması, daima geceye hâkim
kalması, istiylâ ettiği yerde sönmemesi, ya'ni istivâsına alel'ittlak sahib olması ıktıza ederdi. Kezalik tabiatı
leyle bakılınca da gündüzün asla meydana çıkmaması, gecenin istivâyı Arşa sahib olması lâzım gelirdi.
İkisine birden bakılınca da aralarında ne bir devir ne bir hareket bulunmaması, her birinin diğerini
alesseviyye tevkif edib ta'tılı fa'aliyyet ettirmesi icab ederdi. Demek ki leyl-ü neharın talebi gibi eşyaya
nisbet olunacak bir ittırad, bir tabiat yok değildir. Her hangi bir şey mücerred kendine ve kendi haline
nazaran mülâhaza edildiği takdirde bir hasleti ittıradı haiz olur ki buna onun tabiati veya muktezayı zâti
denilir. Fakat tabiat, bizatiha müessir ve hâkim değildir. Netekim leyl-ü nehar tabiatlerini muktezalarının
hılâfına mahkûm eden bu iş her ikisinin ve tabiatın fevkında bir iştir. Binaenaleyh icabı hakikî de icad gibi
fevkattabiadır. Meselâ tabiat noktai nazarından bakıldığı zaman tahrik edilen her hangi bir cismin fezada ilâ
gayrinnihaye hareketi mustekîme ile

sh.»2188

hareket edib gideceği mülâhaza olunur ki buna atâlet veya istishab denilir, Ve filvaki' bütün harekâtı

akliyyenin mantığı gibi tasavvur olunan ve muktezayı tabiat denilen kanunı itiradın hükmü budur. Halbuki ledel'istikra âlemde böyle bir hareket yoktur. Bir zıddının mukavemetine ma'ruz olmıyan ve muktezayı tabiati tevkif ve tahvil edilemiyen hiç bir şey bulunmuyor. İşte bu öyle bir noktadır ki bize tabiati eşyanın hâkim değil mahkûm olduğunu gösterir, Ve vakiatı ta'yin ve icab (determine) eden illeti mucibenin fevkattabia olduğunu ve istishabın bir hucyeti müsbite olmadığını isbat eyler.

İmdi hey'eti âlemin mekân ve zamanda âfak ve enfüste leyl-ü nehar hükmünden haric olmadığı, âlemin tamamen veya kısmen gündüz veya gece içinde bulunduğu, ya'ni zarfı zaman zarfı mekândan daha vası olub zarfı mekânın ya gece veya gündüz halinde bir zarfı zaman lemmasına sığıdığı ve nur-u zulmet tevalisiyye leyl-ü neharın da zarfı zaman tabiatinin iki haddi mütekebilini çizdiği mülâhaza olununca ikisi bütün âlemi müstevliy olan nur-u zulmeti, leyl-ü neharı birbirine katan ve hilkatler üzerinde müessir olan bu

emri ıgşa ve idare bütün âlemin favkında Halık tealânın « كَلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ » medlûlü

üzere doğrudan doğru bir emr-ü tasarrufu ve Arş üzerine istivai rabbanînin her gün tecelliy eden bir burhanı meşhudu olduğu derhal idrak olunur. Aynı hükm-ü tasarruf, aynı idare, aynı bürhan, cazibe ve dafia, hareket ve sükûn, hararet ve burudet, rütubet ve yübuset, hayat ve memat, gam ve sürur ilh... gibi alel'umum ezdadı müzdevicenin mütekebilin ve mütenaviben devr ve hükümlerinde müsbet ve menfiy

elektrik gibi bütün tabay'i muhtelifenin izdivacatında ve hatta tabiatı vahidenin tenevvuatında dahi cariydir.

Bütün müttefiklerin ihtilâfları, muhteliflerin ittifakları, zıdların devr-ü tenavübleri doğrudan doğru halik

tealânın tabiatı mahlûkat üzerinde istivai hâkimiyetini gösteren

sh:»2189

birer şahidlerdir. Fakat leyl-ü nehar bunların hepsini muhtevi olduğundan «ıgşai leyl-ü nehar» tabiatler

üzerindeki bütün bu tasarrufatın âfak-u enfüste en umumî ve en vazıh bir tebliği resmîsî, «

يَطْلُبُهُ حَيْثَا» de alâkai tezaddın mütezammın olduğu bütün münasebatı mütekabileyi ihtar ile bu

lemhai ıgşada mukadderatı tahavvüle uğrıyan iki zıddın tabiî noktai nazardan buldukları hallerini tasvir

ve bu hali aks-ü tahvil eden emri ıgşanın fekattabia olan ve istivai hakkı gösteren hasısasını ızhar ve

beyandır.

TALEB: Ayn veya ma'na her hangi bir şeyin ele geçmesi için vücudunu teharri ve ta'kib demektir.

HASÎS: «حَتَّ» masdarından fe'yl bima'na fa'ıl veya mef'ul olarak «حَات» veya «مَحْتَوْت»

ma'nalarına gelir ki burada biri talibin, biri de matlûbun halini gösterir. Hass ise tergîb-ü teşvîk ile kandırıp kızdırmak veya kanîb kızışmak demektir ki müteaddi de lazım da olur. Ve bir ısrarı ve isti'cal-ü sür'ati istilzam eyler. Bunun için hasiys sadece seri' veya müserri' ma'nasına da gelir. Ve binaenaleyh neharın leyli talebi hasiysi de sür'at ve ısrar ile bila fasıla ta'kibi ma'nasiyle tefsir edilmiştir. Bu ta'kîb ve sür'at hallerinin böyle hass-u taleb gibi iki kelimeyi ruhiyye ile ifadesi ise bir hayli nüket ve maaniyi dakıkayı ilham eder.

Evvela: Bunda bu lemhai igşanın ehemmiyyetini iyice mülâhaza ettirmek için ruha ve hadisatı ruhiyyeye bir nazarı dikkatî celbetmek vardır ki buna şu faideler terettüb eder: Birincisi; leyl-ü neharın hayat ve ruhaniyyetle olan alâkai mühimmesini hatırlatır. İkincisi ruh ve hadisatı rûhiyye olmadan mekân ve zamanda hiç bir takîb ve hareket mülâhaza olunamayacağını iyma eder. Üçüncüsü leyl-ü nehar mehfumlarının yalnız âfakî değil, enfüsî haysiyyetle de mülâhaza edilmeleri lüzumunu ihtar eyler. Dördüncüsü bir neharın istimrarı demek olan ve taleb ile ifade olunan hareket zatı nehara isnad olunması lâzım gelen bir fil ya'ni zıyayı Şemsin meyli mahsusunu ifade eden

bir fili tabiîsi olmakla beraber bunun sırf kendi kuvvetiyle kalmayıb haricinden mün'akis olan ve hass ile ifade edilen bir te'sirin te'yid ve tahrikiyle dahi alâkadar olduğu ve hattâ bu fili tabiînin mağlûb edildiği gaşiy sırasında bu te'siri haricînin fazlaca bir tebarüzü bulunduğu iş'ar olunurken bu hareketin ne yalnız miyhanikî ne de yalnız dinamiyî olmayıp iki haysiyyeti de tezammun ettiği anlatıldıktan başka bunun birisinin taleb, birisinin de hass ile ifham edilmesi her iki haysiyyetin sırf şuurf değilse bile şuurf ile alâkadar bir emri ma'nevîye raci' olduklarına ve iğşai mezkûrun bütün bunların zıddına olarak vaki' olduğuna işaret edilmiş bulunuyor. Ve sonra bu işaretin hasılı olarak şu anlatılmış oluyor ki: Gaşiy mezkûr hem âfakî hem enfüsîdir: Leyl-ü neharın gaşiy anında istivai ilâhî bürhanı olan şe'ni hak, mekânı zamanda, zamanı ruhta, ruhu bir emirde dürüb tayyederek zihni harice intıbak ettiren bir lemhai iğşada ya'ni «

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمَحٍ بِالْبَصْرِ

ibaret olan bir emirde velhasıl şeriki selebeden bir icab, hukmünde tecelliy eyler. Yoksa binlerce leyh-ü nehar geçirib de ruhu duymayanların bu tecelliyden ve bu bürhandan haberleri bile olmaz.

Şurası ma'lûmdur ki gündüz Güneşin, gece de diğer ecrami Semaviyyenin bir saltanatı görünür ve binaen'aleyh gündüzün talebi hasiyi Güneşin talebine raci'dir. Şu halde gündüzün talebi hasiyine

rağmen geceye gaşyedilişindeki mağlûbiyyet Şemsin bir mağlûbiyyeti demektir. Ve filvaki' bununla Güneş

istiylâ etmiş olduğu bir memleketi bir Lemha da terke mecbur kılındıktan başka oraya sarf-u neşretmiş

olduğu ziyasının da derhal söndürüldüğü şüphesizdir. Gündüzün geceyi gaşyinde de diğereccramın hukmü

böyledir. Bunun için leyl-ü neharın bu içşasından şu dahi sabit olur ki

sh:»2191

﴿ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ﴾ Allah Şemsi, Kameri ve

bütün nücumu da emrine müsahhar olarak halketmiştir. -İbni Âmir kıraetinde «

﴿ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ﴾ okunduğuna göre Şems,

Kamer ve bütün nücüm onun emrine musahhardırlar.- Hiç biri vücut ve fi'linde bizatihi mucid ve mucib

değildir. Hiç biri Allahın emrine, irade ve tasrifine mukavemet ve muhalefet etmez ve edemez. Gerek sultanı

nehar görünen Şems, gerek mülûkı leyl gibi görünen Kemer ve nücüm «

﴿ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا ﴾ medlûlünce kendilerine verilen emri ilâhîye itaat ve

inkıyad mecburiyyetindedirler. Hilkatleri, mahiyetleri, tabiatleri aldıkları emre musahhariyyetten ibarettir.

Allah, Semavat va Arza « اٰتَيْنَا طَائِعِينَ ﴾ buyurmuş onlar da « اٰتَيْنَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا ﴾

demişlerdir. Hiç biri kadîm olmadığı gibi mahkûmiyetten âzade bir istivâi Arşe malik de değildir. Hepsi mahlûk, hepsi iradei ilâhiyeye tabi', saltanatı rabbaniyenin icabına musahhar, onun tedbir-u hikmeti ile tahvil ve tasrifine göre cereyan eden vazifekârlar, fermanberlerdir. Yürü derse yürürler, dön derse dönerler, dur derse dururlar, parla derse parlarlar, sön derse sönerler ilh... kendilerine ve kendi mukadderatlarına kendileri hâkim olmyan bütün bu ecram kendi kendilerine ve sırf kendi namlarına ne bir şey icad edebilirler, ne de bir şeye bir hal-ü şan icab edebilirler.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ﴾ İyi bilmeli ki bütün halk da onundur emir de.- Evvel-ü âhir

takdir-ü tekvin de onun, icab-ü teşri' de. Binaenaleyh hacm-ü mikdarı bulunan mahlûkat da onun milki, onlar üzerinde cereyan eden hacimsiz mikdarsız emirler de. Ya'ni yaratma da onun, yürütme de onun; cism-ü cismaniyyat, madde ve suret, onun icad-ü ihtirai, onları yürüten kuvvet ve ruh onun te'sir-ü izafeti, ondan başkası ne ma'dumate vücud verebilir, ne de mümkinata vücub. İcad onun, icab onun, harika onun, kanun onun, bütün mâsivâ onun tahti

hukmünde halk-u emrinden ibaret, o ise mucidi kül ve mütasarıf alel'itlak, hakikatte ne onun icadına istinad

etmiyen bir mevcud bulunabilir. Ne de onun emr-ü icabına tevafuk etmiyen emirler, emr olabilir.

﴿تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ Allah, rabbül'âlemîn çok yüksek ve çok büyük: hayr-ü

bereketine, ulüvvi şanına, azameti kudretine hadd-ü nihayet yok.- « أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ »

» tenbih ve telhîsinden sonra zevilukul âlemlerinin diğer avalime tağlibini ifade eden «

رَبُّ الْعَالَمِينَ » vasfıyla bilhassa âlemi ukul üzerindeki rübubiyeti ilâhiyeye nazarı dikkat

celbolunması hem âlemler içinde zevilukulün şerefi mahsusunu hem de ulûv ve azameti ilâhiyenin

fevkal'ukul olduğunu ıhtardır. Ya'ni gözü özü olanlar iyi dikkat etmeli ki Semavat ve Arzı vakit vakit yaratıb

şu hey'eti âlemi kuran ve hepsinin üzerine alesseviyye hâkim olarak duran, geceyi gündüzü birbirine

katan, Şems ve Kameri ve Seyyarat ve Sevabiti ile bütün nücumu emri altında dilediği gibi yakıb

söndürerek muradı üzere yürüten velhasıl bütün halk ve emir kendinin olan Allah tealâ yalnız âlemi âfakın

değil âlemi ukûl ve ervâhın da rabbıdır. Ve binaenaleyh ulûv ve azameti, Arş üzerinde istivası bütün

cismanî ulviyyetlerin fevkında olduğu gibi Arzdan Semavata geçerek, alçak yüksek ecsam ve ecramı, eb'ad

ve mesafeyi, kemmiyyat ve keyfiyyatı dolaşarak mekânı ve zamanı dürüb toplıyan ve bir lemhai şuurda bu

uluv ve azametın tecelliy ve inkişafına şahid olan âlemi ukûl ve ervâhın da fevkındadır.

Zevil'ukul seyri ma'rifetullahda hem akıllarının kıymetinden ve âlemi ukûlün hasusiyetinden zühul etmemeli hem de akla haddinden fazla kıymet verib de âlemi ukulün ulviyeti fevkında ulûv ve hâkimiyet yok zannetmemelidir. Kendisinden gafletle yalnız ma'kulüne müstağrak kalan akıllar batından haberdar olmaz, münhasiren tecelliyatı afakiyyeye saplanır, rabbını da sırf âfakî görmek

sh.»2193

ister ve bütün ümidini haricden bekler, zanneder ki Semadaki Güneş rabbından daha zahirdir. Ve o kendisinden daha yüksektir. Çünkü kendini duymıyan rabbını da duymaz. Buna mukabil kendini duyan ve fakat kendine icrayı te'sir edib duran ma'kulünden gafletle yalnız kendine meftun, kendine mağrur ve kendi âlemine müstağrak kalan akıllar da münhasiren tecelliyatı batınaya saplanır. Semadaki güneşi kendinde farzeder. Rabbını da hep kendinde veya kendi cinsinden bir akıl, bir rûh olarak görmek ister ve bu suretle kendini mafevkî yok bir ilâh veya ilâh cinsinden addeyleyler. Çünkü kendi haddini bilmez, haddini bilmiyen de rabbını bilmez. Hakkın akla hâkim olduğunu bilmez de aklın hakka hâkim olduğunu zanneyler. Bilmez ki istivâi hâkimiyet ne Şems-ü Kamer âlemlerinin ne de ukul-ü ervâh âlemlerindedir. Her ikisinin fevkında Hak tealânındır. Allah tealânın akıllar fevkında öyle bir kudret ve kuvveti, öyle bir ulüvv ve azameti vardır ki

leyli nehara geçirdiği gibi akılları çâk, çâk eder. Öyle bir rahmet ve bereketi vardır ki çâk çâk olmuş sineleri

neharı leyle geçirdiği gibi Şems-ü Kamerin üstüne geçirir. Bunun için ey zevil'ukul:

55. ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ Rabbinize dua ediniz, yalvararak ve gizli

olarak -Asımdan Ebubekir Şu'be kiraetinde « وخيفة » okunur ki bir nevi' korku ile demektir. Ya'ni evvelâ

haddinizi bilib rabbınızı tanıyınız, istivâ, halk-u emir, ulûv ve azamet ve bütün hayr-ü bereket onun ve ona

mahsus olduğunu ve kendinizin leyl-ü nehar içinde ona her dem, her lâhza muhtac ve onun tahti hukm-ü

rübubiyetinde mahlûk ve me'mur bulunduğunuzu ve hiç bir zaman ondan müstağni olamayacağınızı itiraf

ediniz. Saniyen o ulûv ve azamet karşısında ona müracaatten ve arzı hacetle arzularınızı talep ve niyaz

etmekten memnu' olmadığınızı ve bil'âkis

sh:»2194

doğrudan doğru talep ve duaya me'zun ve hattâ me'mur bulunduğunuzu ve fadl-ü ihsanı ilâhîde buhl

olmadığını ve fakat halk-u emir, hukm-ü hâkimiyet ona mahsus olduğundan taleblerinizi is'afa mecbur

olmaktan münezzeh bulunduğunu biliniz de ona göre ondan dilekler dileyiniz, arzu ve hacetlerinizi

isteyiniz: İsteyiniz amma bîperva veya bağırib çağırma ile değil, ta'zimatı kâmile ile yalvararak ve bütün bir

ihlâs ile gizli münacat halinde. Zira ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمَعْتَدِينَ﴾ muhakkak ki o

mütecavizleri sevmez.- Her hangi bir şeyde emri ilâhînin ta'yin ettiği haddi tecavüz etmek isteyenleri

sevmez, haklarında hayır murad etmez. Binaenaleyh taleb ve duadan istığna edenleri sevmediği gibi dua

haddini tecavüz edenleri de sevmez, dualarına icabet etmez.

DUA, küçüğün büyükten, âcizin kadirten hacet ve arzusunu cidden taleb ve recası demek olduğundan

f'len kavlen, hâlen yalvarmak, ihlâs ve ciddiyet, bir de istenilen şeyin daî ve med'uvvun hal-ü şanlarına

lâyık ve münasib olması ve aralarındaki nisbeti muhîl olmaması duanın haddinde dahil şürutündandır.

Bunun için duada tazarru' halinde bulunmamak varlığa, pervasızlığa bir nevi' çalıma delâlet eder. Cüz'î bir

saygısızlık etmek dua haddinden emir veya iltimas haddine geçen bir tecavüz olduğu gibi duayı hafî bir

surette yapmamak, bağırib çağırma da haddi ihlâstan riyaya, haddi duadan şikâyet ve da'vaya geçen bir

tecavüzü tazammun eder. Netekim bir hadîsi sahihte de şöyle varid olmuştur: «

إِنَّكُمْ لَسْتُمْ تَدْعُونَ أَصَمًّا وَلَا غَائِبًا إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعًا قَرِيبًا

= siz ne bir saıra ne de bir gaibe dua ediyor değilsiniz.» her halde bir semi'i karibe dua ediyorsunuz.

Binaenaleyh duada ihfa vacib değilse lâekal mendubdur. Ne kadar şayanı ibrettir ki cenabı Allah leyl-ü

neharda mağlûbun gaşy-ü istitar içindeki talebine imdad eder zafer bahşeylerde ga-

sh:»2195

libin mütecavizâne olan talebi hasîsini akseder başına geçirir. Sonra duada lâyük olmiyan bir şey istemek

meselâ harika taleb etmek, nübüvvet mertebesi istemek ve yahud masiyet olan şeyler istemek dahi duada

tecavüz cümlesindedir. Bu son cümle bilhassa buna bir tenbihi muhtevidir. Kezalik düada ishâb ve itnâb

dahi tecavüz cümlesindedir. Netekim süneni İbni macede merviydir ki Abdullah ibni Muğaffel Hazretleri

oğlunun «

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ إِذَا

دَخَلْتُهَا = ilâhî Cennete girdiğim de sağ tarafındaki beyaz köşkü senden dilerim» diye dua ettiğini

işitmiş, «oğlum, demiş Allahdan Cenneti iste ve ateşten ona sığın, ben Resulullahdan dinledim ki «

سَيَكُونُ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الدُّعَاءِ = bir kavm olacak duada tecavüz edecekler»

buyurdu. İbni atıyyenin ve Zemahşerînin nakıllarına göre bu hadîste Resulallah «

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ
وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ وَعَمَلٍ = Allahım senden

Cenneti ve ona yaklaştıran sözü ve işi dilerim, ateşten ve ona yaklaştıran söz ve işten de sana sığınırım»

demesi kişiye kâfidir.» buyurmuş ve okumuş: « **إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ** »

Hasılı tadarru' ve ihfa ile dua ediniz, tecavüz etmeyiniz 56.

﴿ **وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا** ﴾ ve Arzda ıslahından sonra ifsad

yapmayınız. -Allah tealâ Arzı yaratıb nizamına koymuş, menafi' ve mesalihinize salih bir surete ifrağ

eylemiş « **وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ** » ve «

﴿ **وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ** ﴾ medlûllerince sizi onun

üzerinde temkin ve ıkdar etmiş ve bir vaktâ kadar onu size karargâh ve ma'iyşet ve intefainız için bir mekân

yapmış, menfeat ve mazarratınızı onun salah ve fesadına raptetmiş ve ba'dema sizi bunun ıslâh-ü

ıfsadından mes'ul tutmuş binaenaleyh siz istiyeyeceğınızı emri dairesinde Allahdan isteyiniz de Arzın

ıslahından sonra üzerinde teaddi ile fesad çıkarmayınız, şirk-ü isyana, bağy-ü udvana sapmayınız. Hedefi

matlubunuz şirk değil tevhid, küfür değil iyman, isyan değil itaat, ihtilâl değil intizam, zulüm değil adil, tahrib

değil 'ımar, hasılı bozmak değil yapmak, fesad

değil salah olsun. İnsan muhtac olduğu her hangi bir şey'in, bir lokma ekmeğin, bir yudum suyun
fıkdanındaki fecaati düşünmeli, bastığı Arzın nizamı bozulub çalkalanmağa başlamasındaki dehşetin
şiddetini hesap etmeli de her nevi' ifsaddan sakınmalı, daha iyisini yapamayacağı hiç bir şey'i bozmamalı ve
her ne de tasarruf ederse bir fikri salâh ile tasarruf etmeli, faidesiz yere bir habbenin bile ifsad ve itlâfından
sakinmalıdır.

Böyle yapınız ﴿وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ ve hem korku hem ümit halinde rabbınıza dua

ediniz. -Korku halinde ümidi, ümit halinde korkuyu bırakmıyarak daima ikisinin noktai istivâsını gözeterek

dua etmelidir. Çünkü Allah hem zülcelâl, hem zül'ikramdır. Âlemde emri ilâhî tahtinde leyl-ü nehar nasıl

birbirile musabaka ederek gidiyorlarsa havf-ü ümid de öyledir. Bu iki hâleti ruhiyye insanın seyr-ü

sülûkünde iki kanad gibidir. Her hangisi atılsa insan bir mürği şikestebâl gibi uçmaktan mahrum kalır. Kalb

ancak bunların mütekabilen çırpınmasındaki tenasüb-ü istivâdan doğrudan doğru veçhi hakka nâzır bir

istikamet alır. Duanın hüsnü de kalbin bu istikametiyledir. Böyle dua edenler dua da ihsan mertebesine

irmiş muhsininden olurlar. ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

şüphesiz ki muhsinlere Allahın rahmeti yakındır.- Hiç bir hususta Allah muhsinlerin ecrini zayi' etmez.

Duâda muhsin olanların da dualarını kabul eder, yakında muradlarına irdirir.

57. ﴿وَهُوَ الَّذِي﴾ ve o, o Allahdır ki

﴿يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ﴾ rahmetinin iki eli arasında ya'ni

önünde mübeşşirleri olarak bir takım rüzgârlar gönderir. -Nafi', İbni Kesîr, Ebu Amir, Ebu Ca'fer Ya'kub

kıraetlerinde « بُشْرًا » İbni Âmir de « نُشْرًا » okunduğuna göre: rahmetinin önünde

sh:»2197

nâşirleri olarak münteşir bir takım rüzgârlar gönderir. « بُشْرًا » beşirin cem'i « نُشْرًا » «neşûr» ün

cem'idir. Resûl vezninde neşûr, nâşir veya menşur ma'hasına gelir. «Nun» un fethile «neşr» dahi

neşretmek, yaymak ve tefrik etmek ma'nâsına masdar olduğu gibi rayihai tayyibe ma'nâsına ve bundan

bulutu neşredib döşiyen, hoş ve yumuşak rüzgâr ma'nâsına isim dahi olur. Ve bu suretle İbni Kesîr, Hamze,

Kisaî kıraetlerinde « أَلرِّيْحَ نَشْرًا » okunduğuna göre de: «rahmetinin önünde neşr halinde rüzgâr

gönderir.- Yağmur yağdıracağı ni'met ve hayat neşr edeceği zaman önce durgun hevaları oynatır,

sükûnlarını harekete tebdil eder. Hareketi berekete mukaddime, sebep, delil, ve resul, müjdeci ve nâşir

yapar, yayar, fakat her hareketi değil, bir hareketi mahsusayı. Çünkü azâb olan hareketler, azâb muhbiri

olan rüzgarlar da vardır. Bu ma'nâ ile İbni Ömer radiyallahü anhümadan merviydir ki riyah sekiz nevi'dir.

Dördü azâb, dördü rahmettir. Azab olanlar: kasıf, âsıf, sarsar, akîm. Rahmet olanlar da naşîrât, mübeşşîrât,

mürselât, zariyattır. ilh... Bir hadîsi nebevîde de şöyle varid olmuştur: «

نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأَهْلِكْتُ عَادٌ بِالدَّبُورِ وَالْجَنُوبُ مِنْ رِيحِ
الْجَنَّةِ» ben saba ile mensur oldum. Âd debur ile ihlâk edildi, cenub da Cennet rüzgârındandır».

Hazreti Kâ'bden de menkuldür ki: Allah üç gün rüzgârı habsetse ekser Arz kokardı. Hasılı korkulacak

hareketler, münzir olan rüzgârlar da vardır. Fakat rahmeti ilâhiyenin mübeşşîrâtı ve naşîrâtı mürselât ve

zariyatı da onlar içindedir. Bunun için ümid hafvtan, havf ümidden münfekk olmamak lâzım gelir.

Asarı cevviyeden rih, rüzgâr: Müteharrik hevâ demektir ki cihatına, evsafına nazaran muttarid veya

gayrı muttarid bir çok aksam ve en'vai vardır. Sureti umûmiyyede cihat noktai nazarından dört veya sekiz

rüzgâr esas gibi mülâhaza olunur. Ve rüzgârların hudûsünde ve cereyanında tasarrufatı ilâhiyyeye delâlet

eden pek mühim noktalar vardır. Rih, hareket eden hevâ olmak i'tibariyle

sh:»2198

şüphesiz ki bir tahrik ile husule gelir. Hevânın her hareketine de rih denilmediğinden rüzgâr göndermek hevâyi bir noktadan diğer noktaya sureti mahsusada bir tahrik ma'nasını tezammun eder. Bir kerre bu hareket, hevanın bir fi'li tabiîsi değildir. Zira hava sakin de olur. Bunun için İlmî tabiîde riyahın sebebi husulü hevanın aldığı suhnet, ya'ni hararet ve bürudet tehavvûlatına nisbet olunur. Şu halde rüzgârın husulü de leyl-ü nehar meselesinde izah olunduğu üzere hararet tabiati ile bürudet tabiati arasındaki galibiyet ve mağlûbiyyet nisbetlerinin tahvil ve tasrifine raci'dir ki bu da doğrudan doğru ve fevkattabia bir emri rabbanîdir. Binaenaleyh gerek bir kaide tahtinde esen riyahı muntazame olsun, gerekse riyahı gayrı muntazame olsun ikisi de bir tabiati diğer tabiate teslîl demek olduğundan doğrudan doğru bir tasarrufı rabbanî olduğunda şüphe yoktur. Şu kadar ki riyahı muntazamade âdet ve ittîrad, riyahı gayrı muntazamade harika ma'nası galibdir. Onun için kudreti ilahiyeyi yalnız harikada aramak gafletinde bulunanlar, fili ilahî ancak fevkal'âde rüzgârlardır zannederler. Maamafih burada mevzu bahis yalnız muharriki evvel delilini teşkil eden bu tahrik değildir. Bu tahrikin mütezammın olduğu daha bâ'zı hususiyat ile beraber bunun binnetice hayât ve ni'mete ve yağmur gibi bir rahmeti ilâhiyyeye olan alâkası delâleti mütekaddimesi, ya'ni bundan sonra gelecek diğer bir fili ilâhîyi ihbar eder bir surette âlemi ukule bir nevi'

risaleti temsil etmesi, rüzgâr hadisesinin diğere bir hadise olan yağmur vakiasını ihzar ve kable'l'vuku' iş'ar eylemesi haysiyetine de bilhassa nazarı dikkat celb olunmuştur. Ve bu vechile hem halk, hem emir, hem maddiyyat, hem ma'neviyyat noktai nazarından kudret ve hikmeti ilâhiyye tecelliyatı gösterilerek Âhret ve risalet mes'elelerini tezekkür ve tedebbür ettirecek misaller iyrad edilmiştir. Hulasa bir takım rüzgârlarda bil'ahare

sh:»2199

varid olacak olan rahmeti ilâhiyyeyi tebşir eyleyen bir Resul, bir Melek misali vardır. Allah tealâ bunları rahmetinin önünde mübeşşirat veya naşirat olarak irsal eder.

Şimdi kudrete bakınız ki ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا﴾ nihayet o rüzgârlar

-hevedan ağır- sekil sekil bulutları az ve hafif bir şey gibi kaldırıp yüklendiği vakit -ya'ni rüzgârların kaidelerinden birisi de bulutları dirleyib toplamak ve yaymak ve yağmura muhtac olan yerlere götürmek için tepelerinde taşımaktır. Fakat bu taşıyışta gayet şayanı dikkat bir husus vardır. Çünkü heya hafif, bulutlar ise ağırdır. Hafifin ağırı kaldırması ise hilâfi taibattır. Filvaki' burada bu sıklet ve iklâl ihtarının ulûmı tabi'iyeye

noktai nazarından pek büyük ehemmiyeti vardır. Zann edilirdi ki bulutlar hevedan hafif su buharından ibarettir. Halbuki asıl bulut su buharı hali değil, bilfi'il su habbeciklerinin tecemmü halinde bulunduğu ahiren fark edilmiş ve suyun ise havadan sekil olduğu ma'lûm bulunmuş olduğundan sehabın cevvi hevada muallakta durması hikmeti tabi'iyede bir mes'ele teşkil etmiştir. Ve izahında iki nazariyye hasıl olmuştur: İbtida «o su habbecikleri sabun köpüğü gibi mücevvef ve içlerinde heva mahbus olub bu hevâ haricteki hevedan fazla bir derece hararetle bulunduğundan hafif olarak üzerinde yüzüyor» denilmiş, sonra bu nazariyye cerholunarak sehabı terkib eden su habbeciklerinin içi boş değil, dolgun bulunduğu ve binaenaleyh her biri kendi hacmindeki hevedan sekil olduğu halde aşağıdan rüzgârın tahrikiyle kum danelerinin yukarı çıkması gibi cevvi hevada muallâk kalarak sağa sola hareket ettiği kabul edilmiştir. Evvelkine göre balon ve gemi gibi hafifin sekil üzerinde duruşu, ikinciye göre de kuş ve tayyare gibi sekilin hafif üzerinde duruşudur ki « أَقَلَّتْ سَحَابًا ثَقَالًا » ıhtarı da bunda zâhirdir. Evet, hevedan ağır olan su habbeciklerini daha harr heva ile bil'imlâ köpük haline

sh:»2200

koyarak hafiflendirib küçücük baloncuklardan müteşekkil bulut donanmalarını heva üzerinde tutmakta dahi

büyük bir san'at olduğu şüphesiz ise de su habbeciklerinin sıkletlerini olduğu gibi muhafaza etmekle beraber onlardan daha hafif olan hevanın mücerred hareketten aldığı kuvvetle o sekil bulut kütlelerini kaldırıb yüklenmesi daha ziyade calibi dikkat bir hâdisedir ki bunda hareketin ehemmiyeti ve hareket emrini veren muharrikin mücerred hareketle hiffet ve sıklet ahkâmını değiştiren ve tabiatlerin hukmünü aks-ü kalbeden bir kudreti mutlakaya malik olduğu doğrudan doğru tezahür eder. Ve işte bu ma'nâyâ ittılâ' sayesinde ki kuvvei muharrike istihsaliyle tayyareler yapılmış ve kuş gibi heva üzerinde uçmak muvaffakiyeti elde edilmiştir. Bu izyahtan anlaşılır ki tahriki riyahdaki bu kudreti bâligayı bilhassa ihtar eden işbu « إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثَقَالًا » mazmumunda risaleti Muhammediyenin delâili kat'iyyesinden birisi olan bir mu'cize ilmiye var demektir. Bir mu'cize ki fenni beşer bunun sıdkına bin seneden sonra vakıf olabilmıştır. Maamafih iş bununla kalmıyor, Allah rüzgâra o kuvveti vermekle beraber onu onda atalet kaidesi üzere bir tabiat istivâsiyle bırakmıyor. Bu noktada irade tecellisini anlatıyor ve kendi istivâi hâkimiyetini gösteriyor, Onun için gıyabdan tekellüme iltifat ile buyuruyor ki:

Tam o riyah, sehabı sikali kaldırıb yüklendikleri vakit ﴿سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مِّتٍّ﴾ biz o sehabı ölü bir belde için sevkederiz de ﴿فَانزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ﴾ o suyu o beldeye indiririz ﴿فَاخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾ ve o su ile her türlü meyveleri çıkarırız ve

çıkarmışızdır. ﴿كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى﴾ işte ölüleri -kabirlerinden- böyle

çıkacağız ﴿لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ şimdi siz dü-

sh:»2201

şünebilirsiniz. -Bunları düşünür anlayabilirsiniz ki halk da emir de kendisinin olan ve bir tahrik ve irade ile

bunları yapmağa ve ölmüş bir beldeyi yeniden ihya etmeğe kadir bulunan rabbınızın ölüleri

diriltebileceğinden şüphe yoktur. Lâkin şunu da unutmamak lâzım gelir ki yağmur yağmakla her yer

alesseviyye semere vermez, her toprağın kuvvei inbatıyyesi bir olmaz. Yağmur yağar 58.

﴿وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ﴾ ve iyi belde: Toprağı iyi olan arazinin

﴿يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ﴾ rabbının izniyle nebatı iyi çıkar.- Gerçi Allahın izni, meşiyeti

ve teysiri olmayınca hiç bir şey olmaz. Fakat adetullahda halk ile emir beyninde tenasüb bulunduğundan

hoş ve iyi olan toprağın mahsulâtı da yağmurla biizni hudâ bereketli güzel ve kolaylıkla çıkar.

﴿وَالَّذِي خَبثُ﴾ fena olanın ise ﴿لَا يَخْرُجُ﴾ çıkmaz, çıkarsa da

﴿إِلَّا نَكْدًا﴾ ancak zorla, pek az ve faidesiz bir şey çıkar, yağmurdan da istifade edilmez..

-Binaenaleyh insan Arzın salâhındaki ehemmiyyeti iyi takdir etmeli ve onun tıyb-ü hubsünde kedisinin de

bir mes'uliyeti bulunduğunu unutmamalıdır.

﴿كَذَلِكَ نُنْصِرُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ﴾ işte biz şükredecek her hangi bir

kavm içindir ki bu âyetleri böyle tasrif, türlü türlü suretlere kor tekrar ederiz. Ve daha edeceğiz.- Ya'ni bu

beyan ve tasvir insanlar için bir darbı meseldir. Peygamberler, rahmeti ilâhiyenin mübeşşir ve nâşirleri,

hâmil oldukları tekâlif ve şerayi' mâbihilhayat olan mâi sâfiy ile dolu ağır bulutlar gibi Kur'an kalblerin âbı

hayatı, din ve ma'rifet, ebedî bir hayat olan rahmeti ilâhiyye, mükellef ve muhatab olan insanlar da

yağmurun indiği yerler gibi iki kısımdır: Topraklar gibi insanların ve insan hey'eti

içti-

sh:»2202

mâiyyesinin de tayyibi ve habîsi: İyisi kötüsü, mü'mini kâfiri vardır. İyiler iyi düşünür, rusûli ilâhiyyeden

istifade eder, âyâtı ilâhiyyeyi tefekkür ve tezekkür ile ibret alır, iman eder, hayat bulur, niamı ilâhiyyeye

şükreder. Âhîret için a'mali saliha ile semeratı hasene verirler. Âyâtı tekviniyye ve teşriyyede cereyan eden

tasrifat ve tasarrufatı ilâhiyenin, irsali rusûl ve inzali Kur'anın hıkmeti de bilhassa bunların intifa' ve

şükranıdır. Çorak yer gibi fena olanlar ise niam-ü rahmeti ilahiyeyi küfr-ü küfran ile karşılarlar, bu intifa'dan

mahrum kalırlar. Onların semere vermelerine izni ilahî taallûk etmez. Usret ve mahrumiyyet içinde felâkete

yuvarlanırlar giderler. Netekim kıyası Enbiya ve tarihi ümem buna şahiddir. Bunun için burada hılkati

Âdemden sonra başlıyan ve risaleti nev'i beşerde takrir ederek tedviri zaman eden hukmi istiva tahtinde

emri risalette halkı evvelin eyyamı sitiesi misali üzere harikaları mutazammın altı devr teşkil eden altı

Peygamberin kıssai risaletleriyle yedincisinde «

انَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ
وَ الْأَرْضَ» risaleti Muhammediyyede tecelli eden istivai risaleti takrir ve tebyin etmek üzere kase

ile buyuruluyor ki:

1:-

﴿٥٩﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ
﴿٦٠﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرِيكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾
قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٢﴾

﴿٦٢﴾ أٰبَلٰغِكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّيْ وَاٰنصَحْ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٣﴾ اَوْعَجِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَلٰى
رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوْا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿٦٤﴾ فَكَذَّبُوْهُ
فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِيْنَ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِآيَاتِنَا
اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمًا عَمِيْنًا ﴿٦٥﴾

Meali Şerif

Celâlim hakkiçün Nuhu kavmine Resul gönderdik, vardı da ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, ondan

başka bir ilâhiniz daha yoktur, cidden ben üzerinize büyük bir günün azâbı inmesinden korkuyorum 59

Kavmimden cumhur cemaat her halde biz, dediler: Seni açık bir dalâl içinde görüyoruz 60 Ey kavmim, dedi:

bende hiç bir dalâlet yok ve lâkin ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 61 size rabbimin risaletlerini

tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum ve Allâhdan sizin bilemeyeceklerinizi biliyorum 62 size korkunç

akıbeti haber vermek için ve korunmanız için ve belki rahmete mazhar edilirsiniz diye sizden bir adam

vasitasiyle rabbinizdan size bir ihtar geldiğine inanmıyor da taaccüb mü ediyorsunuz? 63 Bunun üzerine

onu tekzib ettiler, biz de kendisini ve ma'iyyetinde iyman edenleri gemide necâta erdirdik de âyetlerimizi

tekzib edenleri garkeyledik, çünkü bunlar basıyretleri körelmiş bir kavm idiler 64

sh:»2204

2-:

﴿٦٥﴾ وَالِى عَادِ آخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٦﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنرِيكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَننظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٧﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بى سَفَاهَةٌ وَلَكِنى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٨﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَأَنَالِكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٩﴾ أَوْعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصِطَةً فَاذْكُرُوا الْآءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٠﴾

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا
فَاتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧١﴾

sh:»2205

﴿٧١﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ
أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ
بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧٢﴾
فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا
بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٣﴾

Meali Şerifi

Âd kavmine de kardeşleri Hûd Peygamberi gönderdik, ey kavmim dedi Allaha kulluk edin, ondan başka

bir ilâhınız daha yok, hâlâ siz onu azâbından sakınmıyacak mısınız? 65 Kavminden o küfre dalmış cumhur

cemaat dediler ki: Her halde biz seni bir çılgınlık içinde görüyoruz ve her halde seni biz yalancılardan biri

zannediyoruz 66 Ey kavmim, dedi: Bende hiç bir çılgınlık yok lâkin ben rabbül'âlemîn tarafından bir Resûlüm 67 Size rabbimin risaletlerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için emin bir nasihim 68 Sizi inzar etmek için içinizden bir adam vasıtasıyla size rabbinizden bir ihtar geldiğine inanmıyor da teaccüb mü ediyorsunuz? Düşünün ki o sizi kavmi Nuhtan sonra hulefa kıldı ve size hıkkatte ziyade bir inbisat verdi, o halde Allahın ni'metlerini unutmayıb zikredin ki felâh bulabilesiniz 69 Ya, dediler: sen bize yalnız Allaha tapalım atalarımızın tapa geldiklerini bırakalım diyemi geldin, eğer sadıklardan isen haydi bizi tehdid edib durduğun o azâbı başımıza getir görelim 70 İşte, dedi, üzerinize rabbinizden bir azab fırtınası bir gadab indi, siz bana sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Allah onlara hiç bir zaman öyle bir hakkı saltanat indirmedi artık gözetin ben de sizinle beraber gözetenlerdenim 71

Bu-

sh:»2206

nun üzerine kendisini ve ma'iyetindekileri mahza tarafımızdan bir rahmet ile necâta erdirdik de o

âyetlerimizi tekzib edib iyman etmiyenlerin kökünü kestik 72

﴿٧٣﴾ وَالِى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سَهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَادْكُرُوا آيَةَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٦﴾

﴿٧٦﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ
 ﴿٧٧﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ
 ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٨﴾ فَآخَذَتْهُمْ

الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٩﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ
وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا
تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٨٠﴾

Meali Şerifi

Semûd kavmine de kardeşleri Salih Peygamberi, ey kavmim! Dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka bir ilâhınız daha yok, işte size rabbınızdan açık bir mu'cize geldi, bu, Allahın nâkası size bir âyet, bırakın onu Allahın Arzında otlasın, sakının ona bir fenalıkla dokunmayın ki sonra elîm bir azâba uğrarsınız 73 Ve düşünün ki o, sizi Âdden sonra hulefa yaptı ve bu Arzda sizi yerleştirdi, düzlüklerinden köşkler ediniyorsunuz ve dağlarından evler yontuyorsunuz, artık hep Allahın eltafını zikredin de yer yüzünü fesadcılıkla berbad etmeyin 74 Kavmi içinden kibirlerine yediremeyen cumhur cemaat o hırpalanmakta olanlara, onlardan iyman eden kimselere, siz, dediler, Salihin hakikaten rabbı tarafından gönderilmiş olduğunu biliyor musunuz? Biz, dediler: doğrusu onun gönderildiği şeye mü'minleriz 75 O kibirlerine yediremeyenler doğrusu, dediler: biz o sizin iyman ettiğiniz şeye kâfirleriz 76 Derken o nâkayı tepelediler ve rablarının emrinden tuğyan etti-

sh:»2208

ler ve dediler ki: Hey Sâlih, sen gerçek mürselînden isen bizi tehdid etmekte olduğun azâbı getir görelim 77

Bunun üzerine onları «o recfe» tutuverdi vatanlarında çöke kaldılar 78 Döndü de onlardan ey kavmim!

Dedi: ben size rabbımın risaletini tamamiyle tebliğ ettim ve nasihat ettim, hayrınıza çalıştım ve lâkin nasihat

edenleri sevmezsiniz 79

4-:

﴿٨٠﴾ وَلَوْ طَآ اذِ قَالِ لِقَوْمِهِ اَتَاتُونَ الْفَآحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا
مِنْ آحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨١﴾ اِنكُمْ لَتَاتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ
دُونِ النِّسَاءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨٢﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ
قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا اَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَّتَطَهَّرُونَ
﴿٨٣﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٤﴾
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٥﴾

Meali Şerifi

Lût Peygamberi der ki bir vakit kavmine, dedi: Sizden evvel âlemlerden hiç birinin yapmadığı şenaati

sizmi yapıyorsu-

sh:»2209

nuz? 80 hakikaten kadınları geçib de şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Yok siz pek müsrif bir kavimsiniz

81 Kavminin ise şöyle demelerinden başka cevabı olmadı: çıkarın bunları memleketinizden, çünkü bunlar

eteklerini çok temiz tutan insanlar 82 Biz de onu ve ehlini kurtardık, ancak karısı kalıb yere geçenlerden

oldu 83 Ve üzerlerine bir azab yağmuru yağdırdık, işte bak mücrimlerin akıbeti nasıl oldu 84

5-:

﴿١٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ مَدْيَنَ وَشِعْبَ طَيْفِ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا

لَكُمْ مِنْ آلِهِ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ
وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُمْسِكُوا بِأَنَّكُمُ الْمُنَافِقِينَ
بَعْدَ إِصْلَاحِهِمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا
تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ
بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَفَرْتُمْ وَانظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٧﴾

sh:»2210

﴿٨٧﴾ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ وَطَائِفَةٌ
لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِمِينَ ﴿٨٨﴾

Meali Şerifi

Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb Peygamberi: Ey kavmim, dedi: Allaha kulluk edin, ondan başka

bir ilâhınız daha yok, işte size rabbınızdan bir beyine geldi, artık kileyi, teraziyi tam tutun, nâsın eşyasına haksızlık etmeyin, yer yüzünü ıslahından sonra yine fesada vermeyin, bana inanırsanız bu söylediklerim sizin için hayırlıdır 85 Hem öyle tehdid ederek her caddenin başına oturub da Allahın yolundan ona iman edenleri çevirmeyin ve yolun çarpıklığını arzu etmeyin, düşünün ki vaktiyle siz pek az idiniz, öyle iken o sizi çoğalttı ve bakın o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 86 Eğer içinizden bir kısmı benim gönderilmiş olduğum hakikate inanmış bir kısmı da inanmamış ise Allah aramızda hukmünü verinciye kadar sabr edin ki o, hâkimlerin en hayırlısıdır 87

Sûrenin başındaki « وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا » inzar-ü tezkîrinin şevahidi tarihiyyesiyle

bir tafsilini ve hilkati Âdemden sonra alel'umum cemiyeti beşeriyye ve akvamı muhtelif üzerinde istivâi rabbanînin bir sureti tecellisi ile irsali rûsûlün hikmet ve netaicine ve edyan-ü şerayın seyr-i tekâmülüne ve ruh-u gayei mekasidine muteallık pek mühim hakikatleri iyzah ve tenvîr eden ve bir çok Sûrelerde muhtelif ibret ve intibah noktai nazarından bast veya işaret edilecek olan bu kıssalar Kur'anın ifadesindeki nekahat ve letafet ve ciddiyet-ü belâğate bilhassa i'tina olunarak okunduğu zaman bunlardan alınacak olan dersi ibret

sh:»2211

ve ilham o kadar yüksek ve o kadar vazih ve feyyazdır ki kütüphaneler dolusu tarih kitapları okunub tetkik edilecek olsa elde edilecek dersi intibah, yükselmek için sarılınacak desatiri ibret bunlardan başka bir şey olmayacak ve bunların verdiği vuzuhi ilhamı vermiyecektir. Bütün esâfiri evvelîn bütün âsârı atîka, bütün kütübi sâlîfe, bütün cereyanı vekayi' istikrâ olursa muhtevi oldukları inhirafat ve hurafat tayyedilerek hayati beşerin mebd'e ve meadı noktai nazarından ifade edecekleri hakaiki sabite Kur'anın bu kıssalarında telhîs-u işâret olunan esasatın hududuna aşamayacakları muhakkaktır. Bu kıssaların muhtevi olduğu hakaiki Kur'anın nüzulünden evvel dillerde ve kitaplarda o kadar tahrifat ve hurafat ile teşviş edilmiş idi ki insanlar onu duyub dinledikçe hissiyyati diniyyeyi bir çocuğun masal dinlemekten aldığı şetareti hayaliyye gibi bir şey zannedecek hale gelmişlerdi. Netekim bu gün de Tarihi edyanı ve Edebiyatı bu ruh ile ta'kîb etmek isteyenler pek çoktur, Müfessirînin bir kısmı bâhusus mütekaddimînden bir kısmı bu kıssalar etrafında nüzuli Kur'andan mukaddem deveran edegelen muhtelif rivayat hakikate nasıl götürdüğüne dair bir mukayese dersi vermişlerdi. Fakat tefsir mütaleasına ehl olmyan bir çokları bunları kıssaların tefsiri gibi telâkki etmiş ve nassı Kur'andan ziyade bu rivayetlerin arkasında koşarak Kur'anın açtığı hakikat tarikından ma'kûs bir surette istifadeye kalkışmışlar, dini sünnetten ziyade mücerred garaibde aramak sevdasına

düşmüşlerdir. Bunlara mukabil, sırf tabiî kalmak isteyenler de halkı evveli hiç hisaba almıyarak havarık kabilinden olan ve dillerde destan bulunan beyinatı hakkı herçibâdâbâd «Esafîri evvelîn» deyib geçmişler veya sureti mutlakada tabiate irca' sevdasına düşmüşlerdir. Kur'an ise hakikatin bu

sh:»2212

ikisi arasında bulunduğunu tefhim için bu kıssaları ne kadar güzel tebliğ ve ne ciddî bir surette beyan ve tasvir etmiştir. Binaenaleyh bunları her kıssanın mevzu' ve gayesine, tarzi tasvir ve münakaşasına ya'ni her Peygamberin aslı da'vetine ve da'vetinin sureti tebliğ ve isbatına ve kavmiyle olan münakaşalarının uslûbuna ve sual-ü cevabın muhtevi olduğu hakaiki ilmiyye ve kavaidi edebiyeye ve binnetice iyman-ü küfrün akıbetine ve sonra kıssalar mecmuunun hey'eti umumiyyesi beynindeki kadri müstereke ve ahengi terakkî ve tekâmüle tahlilî ve terkibî bir surette nasbi nazar ederek kemali ibretle okumalı ve bunlardan akvamı muzmahillenin tahlili hayatiyle esbabı sükut ve helâklerini istinbat ederek isticbal için ibret almanın yolunu öğrenmelidir. Görülecektir ki bütün esbabı sükut ve ızmihlâl emri hakkı dinlememek ve Allahın rehber olarak gönderdiği yüksek nâsıhların kadr-ü kıymetini bilmemeğe ve binaenaleyh şükran yerine küfrana raci'dir. Ve diyini hak vaz'ı beşerî olan bir müessesesi içtimaiyye değil, sağlam ve mes'ud bir

müessesesi içtimaiyyenin asl-ü esasını ve düsturı hareketini teşkil eden bir vaz'ı ilâhîdir. Ve her milletin kabiliyeti hayat ve saadeti, kalbini verdiği ma'budun şaniyle mütenasibdir. Ve onun için hepsi hiç ve ancak Allahın diyini haktır. İnsanlara Sema kapılarını açacak olan kanun Zeyd ve Amrin mevzuatı ve âmâlî ve teşehhiyatı değil, halk-u emir kendisinin olan rabbülâlemînin emridir. Yoksa Dünya bir tarafa toplansa bir yaprağın tâbî' olduğu sükut veya i'tilâ kanununu vaz'ı ilâhîden tahvile kadir olamaz. Netekim insanları tûfânı belâdan kurtaracak olan sefinei necat da kanunı hakdan başkasiyle inşa edilemez.

Hatıbı Enbiya Şuayb aleyhisselamın bu tebliğatına karşı:

sh:»2213

﴿٨٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٩﴾ قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا

عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ
خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٩٠﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِن
اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩١﴾ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ
فَصَبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩٢﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا
لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ
﴿٩٣﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي
وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٤﴾

sh:»2214

Meali Şerifi

Kavminden büyüklük isteyen cumhur cemaat, ya Şuayb! kat'iyen, dediler: Seni de seninle beraber

iyman edenleri de memleketimizden çıkarırız, yahud ki sureti kat'iyede milletimize dönersiniz; ya, dedi,

istememezsek de mi? 88 Doğrusu Allah bizi kurtarmış iken sizin milletinize dönecek olur isek bir yalan

söyliyerek Allâha iftira etmiş imişiz demek olur, ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir, meğer ki

rabbımız Allah dilemiş olsun, rabbımız her şeyi ilmiyle kuşatmış, biz Allaha dayanmışız, ey bizim rabbımız kavmimizle bizim aramızı hakk ile fetih buyur, sen fatihlerin en hayırlısının 89 Kavminden küfreden cumhur cemaat da yemin ederiz, dediler: eğer Şuaybe uyarsanız hiç şüphe yok o takdirde siz kat'î husrâne düşeceksiniz 90 Derken onları o recfe tutuverdi, derhal vatanlarında çöke kaldılar 91 Şuaybı tekzib edenler sanki orada bir şenlik tutmamışlardı, Şuaybı tekzib edenler, husrane düşenler onlar olmuşlardı 92 Döndü de onlardan, ey kavmim! dedi: Alim Allah size rabbımın risaletlerini iblâğ eyledim, size nasîhatte ettim, şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım 93

89. ﴿رَبَّنَا افْتَحْ﴾ -Hukm-ü hukûmet ma'nâsına olan fetahadan me'huz olub yukarıda geçen «فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا» va'dini talebdir.

91. ﴿جَاثِمِينَ﴾ -Cüsum: Tavşanın ve kuşun uyuduğu vaz'ıyyet gibi ayakların iki sâkı

kabzolunarak göğsü üzerine yere çöküp yapışmaktır. «

الْلُّصُوقُ بِالْأَرْضِ مَعَ قَبْضِ السَّاقَيْنِ كَمَا يَرْقُدُ الْأَرْنَبُ وَالطَّيْرُ

» ya'ni vatanlarında öyle sürçüb yüzün koyu çöktüler ki kendilerinde hareketten eser kalmadı.

92. ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا لَمْ يَخْتَفُوا فِيهَا﴾ Şüaybı tekzip edenler

sanki bu diyarda safa sürmemişlerdi ﴿الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا﴾ Şüaybı tekzip edenler- onu

ve ma'iyetindeki mü'minleri karyemizden çıkarırız diye teh-

sh:»2215

dide kalkışanlar, ona ittiba' ederseniz behemehal hasırından olursunuz diyenler

﴿كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ﴾ ancak kendileri hasırın oldular. Şüayb ve ona tâbi olanlar

değil.

93. ﴿وَقَالَ﴾ ve Bunun üzerine Şüayb onlardan sarfı nazar etti ﴿فَتَوَلَّى عَنْهُمْ﴾

ederken dedi ki ﴿لَقَدْ أبلغتكم رسالاتِ رَبِّي﴾ alimallah ben size rabbımın

risaletlerini iblâğ ettim bu felâketten kurtulmak için Allahın bildirdiklerini anlattım ve emirlerini tebliğ eyledim

﴿وَنصحتُ لكم﴾ ve size lâzım gelen nasıhatı, hayırhahlığı yaptım -vazifemi tamamen iyfa

eyledim fakat siz dinlemediniz küfrettiniz ﴿فكيفَ اسی على قومٍ کافرین﴾

binaenaleyh ben şimdi kâfirler guruhuna nasıl teessüf ederim- ya'ni evvel emirde Şuayb aleyhisselâm

kavminin helâkinden bir huzün duydu fakat onların huzn-ü teessüfe lâyük olmadıklarını ve çünkü

küfürleriyle azaba istihkak kesbetmiş olduklarını te'emmül ederek onlardan bütün alâkai ma'neviyesini

kesti. Hâsılı «oh olsun!» demedi, fakat «vah!» demek de caiz olmayacağını mülâhaza etti ve böyle diyerek

onlardan bütün bütün sarfı nazar eyledi.

Böyle azabı istihsal ile kökleri kazınıb bütün bütün mahvedilen bu akvamın buna istihkaklarını tamamen

tavzih ve altıncı kıssaya geçmeden evvel bu beş kıssanın hasılai ibretini telhıs, ya'ni vakiatın ihsasından

tahric-ü tenkîhi illet gayesini tefhim ile buyuruluyor ki:

﴿٩٤﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ
وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٥﴾

sh:»2216

﴿٩٥﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَّوْا وَقَالُوا قَدْ
مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

﴿٩٦﴾ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَا هُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٧﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٨﴾ أَوْ آمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٩﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٠﴾ أَوْ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِن بَعْدِ أَهْلِهَا أَن لَّوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠١﴾

sh:»2217

﴿١٠١﴾ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِن قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٣﴾

Meali Şerif

Biz hangi memlekete bir Peygamber gönderdikse iptida ahâlisini şiddet ve zaruretle sıkımsızdır ki niyaza düşünler 94 Sonra da fenalık yerine güzelliğe tebdil etmişizdir, tâki artmışlar ve demişlerdir: Doğrusu atalarımıza sıkıntılı haller de olmuş, sūrûrlü demler de, tam o vakit biz de kendilerini hatırlarından geçmezken ansızın tutmuş bastırvermişlerdir 95 Eğer o memleketlerin ahâlisi iyman edib Allahdan korksaydılar elbette üzerlerine yerden gökten bereketler açardık, ve lâkin tekzib ettiler de kendilerini kesibleriyle tuttuk alıverdik 96 Ya şimdi şu köy, kasaba ahâlisi geceleyin uyurlarken azâbımızın kendilerine baskın halinde gelivermiyeceğinden emin mi oldular? 97 Yine o köy kasaba ahâlisi kuşluk vakti oynayıb eğlenib dururlarken kendilerine azâbımızın gelivermiyeceğinden emin mi oldular? 98 Ya artık Allahın mekrinden emin mi oldular? fakat kendilerine yazık eden kavimlerden başkası Allahın mekrinden emîn olmaz 99 Halâ irşad etmedimi o, eski sahiblerinden sonra bu Arza vâris olan kimseleri, şu hakikat ki eğer dilemiş olsak onların da günahlarını başlarına çarpardık? Fakat kalblerinin üzerini tabî' eder mühürleriz de onlar hakkı işitmezler 100 İşte o memleketler, bunların başına gelenlerden bâ'zısını sana kıssa olarak nakl ediyoruz; celâlim hakkı için onlara Peygamberleri beyyinelerle geldiler öyle iken iyman etmek istemediler, çünkü ondan evvel inkâr et-

sh:»2218

meği âdet etmişlerdi, Allah kâfirlerin kalblerini işte böyle tab'eder 101 Hem ekserîsinde ahde vefa

görmedik, şu muhakkak ki ekserisini taatten çıkar fasıklar gördük 102

94. ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا﴾ Hiç bir karyede hiç bir Peygamber

göndermedik illâ şöyle: -Ya'ni berveçhi meşruh mahvedilmiş olan köylerin, memleketlerin her hangi birinde

her hangi bir Peygamber gönderdikse behemehal şunları yaptık: Evvela

﴿أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ﴾ ehalisini fakr-ü şiddet ve maraz-u zaruretle

sıktık ki ﴿لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ﴾ tadarru' etsinler kibirlerini atıb hakka boyun eğsinler, yumuşayıb

yavarsınlar.- Sûrei «En'am» da « فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا » bak 95.

﴿ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ﴾ sonra da seyyienin yerini haseneye tebdil

ettik: hoşlanmadıkları darlık ve maraz yerine hoşlandıkları vüsat ve sıhhat verdik- yalnız Peygamberin

irşadati kavliyye ve ilmiyyesiyle iktifa olunmayıb « وَبَلَّوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ »

» mantukunca hem acı hem tatlı tahavvûlat ile bilfil imtihan da edildiler. İbtida söz dinlemedikleri serkeşlik

ettikleri için yumuşasınlar diye malen bedenen tazyık edildiler, yola gelmediler, sonra bu tazyık henüz bir ta'zib ve tecziye değil terbiyevî olduğu ve terbiyevî olan her hangi bir tazyığın idamesi ise gayri terbiyevî olacağı ve muzayakayı ta'kib eden vüs'at ve ni'metin zevk-u süruru pek mahsûs ve fevkal'âde calibi dikkat bulunacağı cihette tazyık, vüs'atle tebdil olundu.

﴿حَتَّىٰ عَفَّوْا﴾ Ta ki arttılar -«afiv» ba'zan çoğalmak, fazlalanmak me'nasına gelir «

عَفَا النَّبَاتُ» denilir ki otlar nemalanıb çoğaldı demektir. «

﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ﴾ ayetinde de «afv» in fazla ma'nasına olduğu

geçmişti. Bu

sh:»2219

ma'na ile ekser müfessirîn şöyle tefsir etmişlerdir: Ya'ni mal ve nüfusça çoğaldılar, aded ve kuvvetçe

fazlalaştılar, maamafih Kamusta musarrah olduğu üzere « عَفَّتِ الْإِبِلُ الْمَرَعَى » denilir ki «

تَنَاوَلَتْهُ قَرِيبًا » ya'ni hayvan mer'ayı yakından otladı, uzağa gitmeğe lüzum görmeden yakından

bol bol yedi demek olur. Binaenaleyh gerek bu ve gerek afvin ma'nayı meşhuru mülâhazasıyle burada

şöyle bir ma'na da mümkündür: Seyyeyi haseneye tebdil ile kendilerine o derece refah verdik ki hatta

hayvan gibi bol bol yakından yediler otladılar ve nefislerini her türlü teklif-ü tekellüften muaf tuttular, ni'met

kendilerini şımarttı, darlığı unuttular mübalâtsiz oldular

﴿وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ﴾ ve muhakkak atalarımıza

sıkıntılı ve ferahlı demler olmuş dediler. -Ya'ni gördükleri zaruret ve refah hallerinin min tarafillâh terbiyevî

bir sebep ve hikmetle alâkadar olduğunu düşünmediler, bunları hiç bir sebeble defi' veya te'mini kabil

olmaz umuru tabiiyye veya cebriyyeden saydılar, adam sende darlık, bolluk, fakr-u gınâ, maraz-u sıhhat,

gamli veya sürûrlü ahval öteden beri olağan şeylerdir. Peygamberlerin ta'lim eylediği gibi din ve ahlâk ile

insanların ihtiyar ve içtinabı ile bunların defi veya istihsalı te'min olunamaz fikrinde bulundular. Velhasıl

tefsiri Taberî de mezkûr olduğu veçhile «fenalıklardan tevbe ile zarurettten kurtulmak ve ni'mete şükriyle

refah-ü haseneyi idame ve tezyid etmek mümkün olduğuna» inanmadılar. Kavli fi'lî acı tatlı ihtarata

ehemmiyyet vermediler. Yâhud öyle refaha erdiler ki zarureti vaktiyle atalarının ba'zan başlarına gelmiş

tarihî bir şey gibi söyler oldular. ﴿فَاخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ tam o vakit

biz de kendilerini o şüursuz hallerinde hatır-ü hayallerine gelmez bir surette birden bire tutub bastırverdik.-

Bağteten ahızden murad, Âd ve kavmi Lûtta olduğu gibi yalnız helâkin bir ânda ve tarafetül'aynde olması

değil

sh:»2220

Semudda olduğu gibi ahz-ü kiriftin ansızın başlayıb helâkin bir müddet temadî etmesi haline dahi şamildir.

Ba'zı akvam birden yakalanıb birden mahvedilmiş, diğer ba'zısı da birdenbire yakalanıb sürüne sürüne

mahvedilmiştir. Bütün mes'ele bu ahz-ü kirift başlamadan evvelki intibahtadır. Zira bu başlayınca «

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ
أَمَنَّا مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا

» günü gelmiş çatmış olur.

İşte bütün o karyelerin ehali böyle müstahik olarak mahvedildiler, hem de en kuvvetli, en keyfli

demlerinde birdenbire yakalanarak mahvedildiler. 96.

﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا﴾ eğer o mahvedilen memleketin ehali

iyman-ü itika etmiş -ya'ni Peygamberlerinin tebligatına inanmış ve mucebince korunması lâzım gelen

şeylerden korunub sakınmış- olsalardı

﴿لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ elbette üzerlerine yerin

göğün hayr-ü berekâtını açardı -her taraflarından azâba bedel feyz-u bereket yağar, her işleri yolunda

gider, saadet-ü refahları tezayüd ederdi. ﴿وَلَكِنْ كَذَّبُوا﴾ ve lâkin tekzib ettiler, inanıp

korunmadılar ﴿فَأَخَذْنَا هُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ binaenaleyh biz de kendilerini

kazanageldikleri küfr-ü isyanlarıyla- ezcümle «قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ»

diyerek yaptıkları lâübâililikleriyle- yakalayiverdik..

97. ﴿أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى﴾ -Evvelki ehli kurâdan murad ihlâk edilmiş olan kurâ ehali

idi. Burada fai netice ile berhayat olan alel'umum kurâ ehalisine nakli kelâm edilmiştir. Gerçi ba'zı

müfessirîn bunu da evvelkilerine sarfetmiş ise de mülâyim değildir. Ve muvafık ma'na şudur: İmdi

alel'umum kurâ ehali- başta ehli Mekke olmak üzere hayatı medeniyyet yaşayan bütün halk

﴿أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ﴾ kendilerine be'isimizin -şiddeti

sh:»2221

azâbımızın- uyurlarken gece baskını halinde gelivermesinden emin mi oldular? 98

﴿أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾

veya kurâ ehalişi kuşluk vakti oynayıp dururlarken kendilerine be'simizin gelivermesinden emin mi oldular?

99. ﴿أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ﴾ Hâsılı Allahın mekrine emin mi oldular? -Allahın mekri ta'biri

kullarına istidracı ve umulmadık cihetten muahaze edivermesi ma'nasına bir istiaredir.

﴿فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ﴾ Eğer öyle ise Allahın

mekrine hâsirûn gûruhundan başkası -ya'ni fitratlerinde Allahın kendilerine bahşetmi olduğu isti'dadı ibreti,

delâili haktan tefekkür ve istidlâl kabiliyyetini zayı' ederek nefislerini ziyan etmiş olan ehli husrandan

maadası- emin olmaz 100.

﴿أَوْ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ﴾ şu Arza

sabık ehalisinden sonra vâris olanlara -ya'ni mukaddemâ bu vatanların sahibi iken helâk olmuş

bulunanların bu gün yerlerini yurdlarını işgal ederek kendilerine halef olanlara ve alelhusus Mekke ve

efradı halkına- Allah şu hakikati anlatmadımı ki ﴿لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾

dilesek biz onları -da o geçenler gibi- günâhlariyle şüphesiz musab kılardık. -Evet şüphe yok ki diğeri âyât

ve delâilden kat'an nazar mücerred kendilerini onlara vâris kılmış olmakla bu hakikati anlatmıştır.

﴿وَنَطَّبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ ve fakat biz kalbelerini tab'eder,

mühürleriz de onlar bunu- ve bu gibi hakaiki- duymazlar. 101. ﴿تِلْكَ الْقُرَى﴾ işte o karyeler: o

mahv-ü munkarız olan memleketler ya Muhammed! ﴿نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا﴾

onların mühim haberlerinden bir kısmını sana nakl-ü beyan ediyoruz ve edeceğiz

sh:»2222

﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ kasem olsun ki onlara Peygamberleri

beyinelerle -şekk-ü şüphe götürmez açık ve kat'î deliller, mu'cizelerle- geldiler de

﴿فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ﴾ önce tekzib ettikleri hakıkatlere

-beyinelerden sonra da- iman etmeleri ihtimali olmadı- inad ettiler de ettiler

﴿كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ﴾ Allah kâfirlerin kalblerini işte

böyle tab'eder: küfrü onlara böyle tabiat kılar. 102.

﴿وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ﴾ hem biz onların -o kıssaları geçen kurâ

ehalisinin- ekserisinde ahid namına bir şey bulamadık -ahde vefa görmedik

﴿وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ﴾ ve muhakkak ekserisini her halde fâsık, tâatten

çıkılmış, sözünde durmaz, ahlâksız kimseler bulduk.- Vicdanı hakta, ya'ni ilmi ilâhîde bunlar böyledirler.

﴿١٠٣﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ

فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٤﴾ وَقَالَ
مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٥﴾ حَقِيقٌ
عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ
رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٠٦﴾

sh:»2223

﴿١٠٦﴾ قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَآتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿١٠٧﴾ فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ
﴿١٠٨﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٩﴾ قَالَ
الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١١٠﴾ يُرِيدُ أَنْ
يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١١﴾ قَالُوا أَرْجِهْ
وَإِخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١٢﴾ يَا تُوكَّ بِكُلِّ
سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٣﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا
لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ
الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٥﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ

نَكُونُ نَحْنُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ الْقَوْمُ فَلَمَّا آتَوْا سَحْرًا
أَعْيَنَ النَّاسَ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٧﴾
وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ
﴿١١٨﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٩﴾

sh:»2224

﴿١١٩﴾ فَغَلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١٢٠﴾ وَأَلْقَى
السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ ﴿١٢١﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٢٢﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٣﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ أَمَنْتُمْ بِهِ
قَبْلَ أَنْ آذِنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرَتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ
لَتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٤﴾ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٥﴾ قَالُوا
إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٦﴾ وَمَا نَنقِمُ مِنْآ إِلَّا أَنْ آمَنَّا
بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَ تَنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَ ﴿١٢٧﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَىٰ

وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَالْهَتَكَ ط قَالَ سَنُقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ
وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَأَنَا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٨﴾ قَالَ مُوسَى
لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٩﴾

sh:»2225

﴿١٢٩﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا
قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ
فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٣٠﴾

Meali Şerifi

Sonra onların arkasından âyetlerimizle Musâyı Fir'avne ve cem'iyyetine gönderdik, tuttular, o âyetlere

zulm ettiler, ettiler de bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu? 103 Musâ, ey Fir'avn! dedi: Bil ki ben

rabbül'âlemîn tarafından bir Resulüm 104 Birinci vazifem Allaha karşı haktan başka bir şey

söylememekliğimdir, hakikat ben size rabbınızdan bir beyyine ile geldim, artık Beni İsraili benimle beraber gönder 105 Eğer, dedi: Bir âyet ile geldinse getir onu bakalım sadıklardan isen 106 Bunun üzerine asasını bırakıverdi, ne baksın o koskoca bir ejderha kesiliverdi 107 ve elini sıyırdı çıkardı, ne baksın o bakanlara bembeyaz parlıyor 108 Fir'avnın kavminden o cemiyyet, bu, dedi: şüphesiz çok bilgiç bir sihirbaz 109 Sizi yerinizden çıkarmak istiyor, binaenaleyh ne emr edersiniz? 110 Onu ve kardeşini dediler: eğle, ve şehirlere toplayıcılar yolla 111 mâhir sihirbazların hepsini sana getirsinler 112 Bütün sihirbazlar da Fir'avna geldiler, elbette, dediler: Galib gelenler biz olursak bize mükâfat şüphesiz ya? 113 Evet, dedi: Hem o vakit siz elbette gözdelerdensiniz 114 Yâ Musâ! dediler: Sen mi hünerini ortaya atacaksın, yoksa atanlar biz mi olacağız? 115 Siz atın, dedi, vaktaki atacaklarını attılar, Nasın gözlerini büyülediler ve onları dehşete düşürdüler, hasılı büyük bir sihir gösterdiler 116 Biz de Mûsâya "asasını bırakıver" diye vahy ettik, bir de baktılar ki o, onların bütün uydurduklarını yalayıp yutuyor 117 Artık hak meydana çıktı ve onların bütün yaptıkları hiçe gitti 118 Artık orada mağlûb olmuşlardı, küçük düşmüşlerdi 119 Sihirbazlar hep birden secdeye kapandılar 120 İyman ettik, dediler: o rabbül'âlemîne 121 Musâ ve Harunun rabbına 122 Fir'avn, siz, dedi: Ona

ben izin vermeden iman ettiniz ha, bu her halde bir hud'a siz bu hud'ayı şehirde kurmuşsunuz, yerli ehaliyi
ondan çıkarmak istiyorsunuz, o halde yakında anlarsınız 123 Mutlak sizin ellerinizi, ayaklarınızı çaprazına
keseceğim, mutlak sizi, hepinizi birden asacağım 124 Biz, dediler: Şüphesiz rabbımıza, döneceğiz, 125
senin bize kızman da sırf rabbımızın âyetleri gelince iman etmemizden; ey bizim rabbımız! Üzerimize sabır
yağdır ve canımızı iman selâmetiyle al 126 Fir'avnın kavmindan yine o cemiyet ya, dediler: Musâyı ve
kavmini bırakacaksın ki seni ve ilâhlarını bıraksın da yer yüzünde fesad çıkârsınlar? Yine, dedi: Oğullarını
öldürürüz ve kadınlarını diri tutarız, yine tepelerinde mutlak kahrımızı yürütürüz 127 Musâ kavmi ne siz,
dedi: Allahın avn-ü inayetini isteyin ve acıya tahammül edib dayanın, her halde arz Allahındır ona
kullarından dilediğini varis kılar, akıbet ise müttekilerindir 128 Biz, dediler: sen bize gelmezden evvel de
eza edildik sen bize geldikten sonra da, umulur ki, dedi: Rabbiniz hasmınızı helâk edib de sizi yer yüzünde
halife kılacak, sizin de nasıl işler yapacağınıza bakacaktır 129

Bu Hazreti Musâ kıssası diğerlerinden daha fazla bir nazarı dikkatle mutalea edilmek için sureti
mahsusada ifraz ve daha ziyade tafsil olunarak beyan buyurulmuştur. Çünkü mu'cizati Musâ o bir
Peygamberlerin mu'cizelerinden daha kuvvetli ve binaenaleyh kavmi Musânın cehl-ü zulmü obirlerinden

daha fahiştir.

103. ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ - « ملا » kelimesi yukarıdan beri görüldüğü üzere

Kur'anın pek çok varid olan ve ulûmı siyasiye ve ictimaiye islâhatı noktai nazarından şayanı dikkat bulunan

bir kelimedir. Ekseriya müfessirîn bunu vücuh ve eşraf ma'nasiyle tefsir ederler. Fakat maksad vücud ve

eşrafın ferdiyyetleri haysiyeti olmayıb bir cem'iyetleri haysiyeti olduğu ve zaten vecahet ve şerefin

ictimai bir ma'nâ ifade ettiği nazardan kaçırıl-

sh:»2227

mamak lâzım gelir. Kamusun beyanına göre cebel vezninde mele' şu ma'nâlara gelir:

1- Teşavür: Ya'ni birbiriyle müşavere,

2- Eşraf ve ilye: Ya'ni bir kavmin eşraf ve kibarı vücuh-ü a'yanı, ileri gelen yüksek takımı ki halkın gözünü

doldururlar.

3- Cemaat.

4- Tama' ve zann.

5- Kavmi zuşare ya'ni hüsni hey'et ve vecahet sahıbi kavim. Hey'et.

6- Tecemmu'.

7- Hulk ya'ni huy **أهـ**.

Ragıb de Müfredatında şöyle demiştir: Mele' Bir re'iy üzerine ictima' edib revnak ve manzarası gözleri, kıymet ve behası gönülleri dolduran cemaat demektir ki bir çok âyatta varid olmuştur. Bir de mele' -daha umumî olmak üzere- hüsni cemaal ile memlû halka demir ilh... Bundan anlaşılır ki biri ehass biri ea'mm olan bu iki ma'nâ melein başlıca ma'nâsı olub diğerleri bunlara müteferri'dir. Esasında dolgunluk mefhumunu mutezamın olan bu kelime, ictima', müşavere, hüsni hey'et, şeref-ü vecahet reiy ve emel

mefhumlariyle de küllî cüz'î alâkası i'tibariyle mütenevvi' ma'nâlara itlak edilmiştir ki hepsini muhtevi olan en mühimmi Ragıbın beyan ettiği birinci ma'nâdır. Görülüyor ki bu ma'nâ zamanımızda frenklerin «sosyete» ta'bir ettikleri cem'iyyet ma'nâsıdır ki bunda bir maksad üzere ictima' ve bir de hüsni intizam ve kıymet en esaslı mefhumu teşkil eder, meselâ bir kabina, bir parlamento, bir ordu ve her hangi bir cemaatin hey'eti ictimaiyyesi erkânını teşkil eden eshabı reiy ve şuurunun manzarai ittifakı hep bir mele' teşkil ederler. Ve vücuh-ü eşrafa mele' itlak edilmesi de bu haysiyyettedir. Yoksa vücuh ve eşrafın yekdiğeriyle tenazu'lerini ifade eden müteferrik ve münferid haysiyyetleri «mele'» ta'birinin

sh:»2228

masadakından haricdir. Ve binaenaleyh âyetin ma'nâsı; «sonra da Musâyı âyât ve alâmetlerimizi hamil olarak Fir'avne ve onun etrafında toplanıp halkın gözünü dolduran müdebdeb cem'iyyetine Resul

gönderdik» demek olur. Gerçi diğer bir âyette « **إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ** » buyurulduğuna göre

Hazreti Musâ Fir'avne ve bütün kavmine meb'us idi. Fakat burada bilhassa şu nükte gösterilmiştir ki kavmi

Fir'avnin mütebakisi onun etrafında toplanmış olan cemi'yyeti mahsusaya tâbi' olduklarından başkaca bir

hukmü haiz değil idiler. Firavn ve cemi'yyeti onların hepsini temsil ediyordu.

Hazreti Musâ « بَايَاتِنَا » kaydinin işaret ettiği bir çok mu'cizat ile evvel emirde bunlara gönderildi

﴿فَظَلَمُوا بِهَا﴾ onlar da o âyetlere zulmettiler, ya'ni Musânın sıdkı risaletine alâmet ve bürhan

olan o açık mu'cizelerin hakkını vermediler, delâlatî kat'iyyesini tekzib ve inkâr ederek küfürettiler hakkı

kabul etmeyib fesadlar yaptılar ﴿فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ﴾ imdi

bak o müfsidlerin akıbeti nasıl oldu?- Bervehçi âtf kıssalarını dikkatle oku hallerine bak da ibret al:

104. ﴿وَقَالَ مُوسَى﴾ Biz gönderdik, Musâ da varıb dedi ki ﴿يَا فِرْعَوْنُ﴾ ey Fir'avn

﴿اِنِّى رَسُوْلٌ مِّنْ رَّبِّ الْعَالَمِيْنَ﴾ ben hakikaten rabbül'âlemîn tarafından bir

Resulüm 105. ﴿حَقِيْقٌ عَلٰى اَنْ لَّا اَقُوْلَ عَلٰى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقُّ﴾

Allaha karşı haktan başka bir şey söylememeğe müstehıkkım: Ya'ni hakkım şanıım ancak hak söylemektir.-

Nafi' kıraetinde « عَلٰى » okunduğuna göre: Allaha karşı haktan başkasını söylememekliğim üzerime bir

vecibedir. Bir Peygamberin birinci hasleti ve vazifesi doğru

söylemektir. ﴿قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ ben size rabbınızdan bir beyyine ile

geldim -ya'ni sözüm kuru bir da'vadan ibaret değildir. Şekk-ü şüpheyeye mahal bırakmaz açık ve kat'î

bürhanım var, inanmazsanız isbatına müheyyayım ﴿فَارْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾

binaenaleyh Benî İsrâîli benimle gönder.- İşte Musânın Fir'avne ilk tebliği bu oldu. Buna karşı 106.

﴿قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَاتِ بِهَا﴾ Fir'avn eğer, dedi: sen bir âyetle, bir

mu'cize ile geldinse haydi getir ﴿إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ eğer o sadıklardan, ya'ni

sıdkile ma'ruf olan o Peygamberler zümresinden isen böyle yapman lâzım gelir. -Tebliğati vakıa üzerine

Fir'avnın bu sözü alel'usul bir taleb demektir. Henüz bunda bir haksızlık yoktur. Ancak eğer, eğer diye

şartları tekrar etmesinde bir nezaketsizlik ve bir telâş eseri vardır. Bunun üzerine 107.

﴿فَالْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾ Musâ hemen asâsını bırakıverdi,

bırakınca ne görsünler o asâ koca bir yılan. Ap aşikâre bir ejderha, bir ejderha ki işi hallediyor.- Bu babda

bir çok rivayetler vardır. Said ibni Cübeyrin ibni Abbastan naklettiği vechile hulâsası şudur: Hazreti Musâ

asâsını koyuverince kocaman bir yılan olmuş, Fir'avne doğru koşmuş, Fir'avın bunun kendine kasetmekte

olduğunu görünce tahtından fırlamış, aman bunu zabtet diye Hazreti Musâyaya yalvarmış, o da tutmuştur.

İlh... Burada şundan gaflet etmemek lâzımdır ki bu gibi tahavvülâta kalbi hakaik denmez. Zira asâ sureti

ilmiyyesi, asâ mahiyeti; sü'ban sureti ilmiyyesi. Sü'ban mahiyeti olmuş değildir. Bu iki hakikat daima

İlimdeki temayüzlerini muhafaza ederler ve hiç biri diğerine karıştırılmaz. Lâkin asâ maddesinin asâ

suretinden çıkıp sü'ban suretini iktisa etmesi veya haric-

sh:»2230

de kezalik zihinde asâ mevcudiyetinin izale edilip yerine sü'ban mevcudiyetinin ikame olunması daima

mümkündür. Netekim biz bir mumu bin şekle sokarız da her şeklin kendi hakikati yine diğerinden mütemayiz

kalır. «Kalbi hakaik caiz olmaz» kazıyyesini imkân ve vücub gibi hakaiki ezeliyyeye kasretmek meşhur ise

de doğru değildir. Bu kazıyye, tenakuz kanununun diğer bir ifadesidir ki hiç bir şeyi nefisinden selbetmek

mümkün olmaz. Meselâ asâya asâ, sü'bana sü'ban denir demektir.

108. ﴿وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ﴾ Bir de elini çıkardı, ne

baksınlar bembeyaz, bütün bakanların hayret ve taaccübünü mucib bir surette fevkal'âde beyaz, parıl, parıl

-ya'ni cibilletinde beyaz değil öyle görünür. Rivayet olunuyor ki Hazreti Musâ ziyadece esmer renkli imiş,

elini levni fıtrısında gösterir, sonra koynuna sokar çıkarır, bembeyaz lekesiz bir surette parlarmış, tekrar bir

dâha sokar çıkarır bu defa da eski rengine avdet edermiş. Biri gadab ve celâli ilâhînin, biri de lûtuf ve

rahmeti rabbaniiyenin birer nümunei tecellisi olan ve doğrudan doğru rabbü'lâlemînin halkı evvel

kudretinden başka bir te'sir ile imkânı tasavvur edilememek lâzım gelen bu iki alâmet, Hazreti Musânın

Allah tarafından gönderildiğini isbata kâfi ve vâfi birer mu'cizei bâhire iken nasıl haksızlıkla karşılandı bilir

misiniz?

109. ﴿قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Kâvmi Firavn içinde o mele' -Firavnin şûrâsı

olan o cem'iyyeti mahsusاً ﴿إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ﴾ bu her halde çok bilgiç, mahir bir

sahir, 110. ﴿يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ﴾ sizi yerinizden çıkarmak istiyor.

Binaenaleyh ﴿فَمَاذَا تَأْمُرُونَ﴾ ne emredersiniz dediler.- Sûrei «Şu'ara» da bu sözü Firavnın

söylediği musarrahtır. Demek ki şûrâsı onun rey-ü teklifini tas-

sh:»2231

dık ve te'yid ederek icabını müzakereye vaz'ettiklerinden dolayı bu söz yalnız reisin değil, cem'iyyetin sözü

olmuştur. Burada «ne rey-ü fikirde bulunuyorsunuz? Makamında «ne emr edersiniz» denilmesi pek şayanı

dikkattir. Zahirî i'tibariyle bu ta'bir Firavn hükûmetinin hal ve akdi umuru bu cem'iyyeti şûrânın elinde

bulunduğunu iş'ar eder. « يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ » fıkrasından da bu

cem'iyetin Mısırlılerden mürekkebe bir hey'et olduğu fehm olunur. Tefsiri Ebissüuddan anlaşıldığına göre

bazı müfessirîn mes'elenin re'yiamme vazolunduğunu ve bu hitabın umum Mısır halkına yapıldığını bile

dermiyan etmişler. Ya'ni bu « مَاذَا تَأْمُرُونَ » hitabının cem'iyeti şurâ tarafından Mısır halkına

söylenildiğini beyan eylemişlerdir. Buna verilen « أَرْجِهْ وَأَخَاهُ » cevabı bizzat Firavne hitab olarak

gösterilmiş, bu ise muhatabların doğrudan doğru Firavn ile mükâleme edebilir bir mevki'de bulunan

kimseler olduğunu anlatmakta bulunmuş olduğundan âyetin zahirine nazaran mes'elenin re'yiamme vaz'ı

sabit değil ise de her halde Mısırlılardan mürekkebe bir cem'iyetin istişaresine vazzolunduğu ve bunlara ne

emredersiniz denildiği muhakkaktır. Böyle demek ise o cem'iyetin Firavin hükûmetinde ül'l'emr olduğunu

i'tiraf etmek demektir. Bu ise « أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى » demekte olan Firavnın da'vasında büyük bir

tenakuzdur. Demek olur ki Firavn ehemmiyetli bir vak'anın tahti tazyikında kalınca rübubiyet da'vasını

muvakkaten bırakıp kulları addettiği cem'iyetine, me'murlarına veya halkına karşı emir sizindir, siz benim

amirim Efendimsiniz dercesine sahta ve müraiyanâ bir vaz'ı tebasbus takınarak tehlike kendisinin değil,

onların imiş ve binaenaleyh emir sahibi de onlar olacaklarmış gibi gösterilmiştir ki bunda Firavn

sihirbazlığının mühim bir misali vardır. Hazreti Musâdan «

« فَاتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ » diye âyet taleb ettiğine nazaran anlaşılıyor ki

Fıravn mukaddema sadık Peygamberler gelmiş ve hepsinin mu'cizeleri

sh:»2232

bulunmuş olduğuna vakıftır. Ve şu halde demek ki gözü önünde cereyan eden asâ ve yedi beyza

vakıalarının da hakikaten bir mu'cizeden başka bir şey olamayacağını anlamamış değildir. Fakat hakikatın

kabulünü fikir ve menfeati siyasiyesine muhalif görmüş ve bir de zamanında sihir ve hokkabazlık gibi

tezvir ve tahyil san'atlerinin şöhreti şayiası hasebiyle ma'iyetinde kabili iğfal bir sürü halk bulmuş

olduğundan dolayı halkın menfeati siyasiye ve vataniyyeleri damarına basarak Hazreti Musâya bütün

Mısırlıları vatanlarından ihrac etmek maksadı haffsi gibi bir fikri muzmer isnad ederek ortadaki hakikati sihir

ve kendi sihr-ü tezvirini hakikat gibi satmak istemiş ve mes'eleyi şurânın müzakeresine o suretle

vazettirmiştir.

Buna karşı 111. ﴿قَالُوا﴾ o mele', o cem'iyeti şurâ -ve ba'zı kavle göre halk-

﴿أَرْجِهْ وَأَخَاهُ﴾ onu ve kardeşini te'hır et -ya'ni derhal bir şey yapma da bir müddet salla.-

﴿وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ﴾ ve şehirlere hâşirler: toplayıcılar gönder 112.

﴿يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ﴾ İlmî sihirde mahir ne kadar sahir varsa hepsini sana

getirsinler dediler. -Derhal bir tecavüzü münasib görmeyib bu suretle bir tecrube ve imtihan teklif ettiler.

Bundan anlaşılır ki ne olursa olsun müşaverenin ızharı hakka doğru bir sevkı mahsusu vardır. Burada bir «

وَآخَاهُ» kaydiyle Hazreti Musânın biraderi Harunun da maiyyetinde beraber bulunduğu

gösterilivermiştir.

MEDÂN: Medeniyyet, kelimesinin aslı olan medinenin cem'idir ki büyük şehir demektir ve bu kelimenin

iştikakında başlıca iki kavil vardır: birincisi medine, mimi, aslî olmak üzere fe'le vezninde olub «

مدن • يمدن • مدونا» maddesinden me'huzdur. Ve müdun bir mekânda mukim

ol-

sh:»2233

mak ma'hasınadır. Fakat «ذَر • دَع» kelimeleri gibi tasrifî metrüktür. Bu surette medine ihtiyacı

beşeriyeye aid her türlü levazımı ikameti muhteviy olan mahal veya böyle bir mahalde ikamet eden hey'et

mefhumile büyük şehirlere ism olmuştur. İkincisi mimi zaid ve «ya» sı asıl olmak üzere «

دَان • يَدِينُ • دِينًا» maddesinden me'huz olub me'iyşet gibi mef'ile veya medyune muhaffefi

olmakla fil'asıl mefule veznindedir. « دِينٌ » maddesi ise mülk ve tâat ve ceza ve siyaset ma'nâsına olduğundan bu surette Medine, mülk ve tâat mahalli memleket veya inzıbat ve siyaset altında mamlûke mefhumile büyük şehirlere isim olmuş olur. Birinci takdirde cem'ı « همزه » ile « مَدَائِنٌ » ikinci takdirde ise « مَعَايِشٌ » gibi yâ ile « مَدَائِنٌ » olmak lâzım gelir. Halbuki kiraetlerin hepsinde « همزه » ile varid olmuştur. Demekki müreccah olan evvelki kavildir. Ba'zı müfessirîn tarafından denilmiştir ki burada « مَدَائِنٌ » den murad Mısırın Said şehirleri idi. Sâhirlerin rüesâ ve meheresi Said içlerinde idi ve ba'zı rivayata göre yetmiş kadar sâhır toplanmıştı.

113. ﴿وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ خ . . .﴾ Toplanan sahirler Firavne geldiler

ilh...

116. ﴿فَلَمَّا الْقَوْا﴾ vaktâ ki ortaya atacaklarını attılar

﴿سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ﴾ nasın gözlerini büyülediler -aslı olmadık türlü hayaller

gösterdiler ﴿وَاسْتَرْهَبُوهُمْ﴾ ve halka son derece dehşet verdiler

﴿وَجَاءُوا بِسِحْرِ عَظِيمٍ﴾ ve pek büyük bir sihir ile meydana çıktılar.- Rivayet olduğuna

göre iri iri halatları, uzun uzun sırkaları ve sopaları ortaya atıp bütün vadiyi sanki birbirine binmiş, sarmaş

dolaş olmuş müteharrik yılanlarla dolmuş gibi müdhiş bir manzara içinde gösterdiler. Denilmiş ki bunun

sirri civa idi. Ağaçtan ve deriden i'mal edilmiş bir takım iplerin ve sopaların

sh:»2234

içlerine sureti mahsusada civa doldurulmuş Zeminin ve Güneşin hararetiyle civa ısındıkça bunlar oynayıb

kıvrılarak hareket ediyorlar ve ortalıkta dehşetli bir çok yılan manzarası arzeliyorlardı [sûrei Bakarede «

وَآتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ» âyetinde sihir hakkında tafsilâta bak.]

117. ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ﴾ Biz de Musâya «asânı

koyuver» diye vahyettik -burada vahyin ilham ma'nâsına olduğu hakkında Vâhidînin İbni Abbastan bir

rivayeti vardır. Fakat hakikati vahy olması daha zâhirdir.

﴿فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ﴾ kor komaz bir de ne görsünler asâ onların bütün

uydurmalarını derleyib toplayıb yutuyor. Binaenaleyh 118.

﴿فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ hak vaki' oldu- meydana çıkıb sübut

buldu -ve onların bütün yaptıkları batıl oldu gitti, gitti de 119.

﴿فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ﴾ Fir'avn ve cem'iyyeti orada mağlûb oldular

ve küçük düştüler- kendilerini tezlil eden bir inkılâba uğradılar, çünkü 120.

﴿وَأَلْقَى السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ﴾ sahirler, o ümid bağladıkları sahirler yıkılıb secdelere

kapandılar ve hakkın tesiriyle kendilerini tutamayıp yüzün koyu kapanarak: 121. 122.

﴿قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ﴾ rabbül'âlemîne,

Musâ ve Harunun rabbına -ya'ni Musâ ve Harunun da'vet ettikleri rabbe- iman ettik dediler. -Zira bu

vakıanın haddi sihirde haric bir emri ilâhî olduğunu yakinen anladılar ve Hazreti Musânın min indillâh bir

Resuli sadık olduğuna iman ettiler, rivayet olunduğuna göre sahirler iman edince Benî İsrâilin de pek

çoğu iman ettiler.

Ulemâ demişlerdir ki bu âyet ilmin fazîleti hakkında en büyük delâildendir. Çünkü diğerleri

cehaletlerinden

sh:»2235

dolayı «bu bir sihirde» denilivermekle şübheye düşürülebildikleri halde bu sâhirler sihrin hadd-ü

mahiyyetini bilmeleri ve son derecesine vakıf bulunmaları sayesinde asâyı Musâ vakıasının hududı

sihirden haric olduğunu ve bunun temvihât ve tahyilâtı beşeriyye cinsinden olamayacağını ve binaenaleyh mu'cizâtı ilâhiyye cümlesinden olması lâzım geleceğini derhal farkedebildiler. Eğer bu hususta meharetlere olmasa idi ve sihrin mahiyetine kemaliyle vukufı bulunmasa idi bu istidlâlâle kat'î surette kudreyab olmazlardı ve o zaman kendi kendilerine «belki bu bizden daha iyi biliyormuş, onun için bizim bilmediğimiz ve yapamayacağımız bir sihir yapmıştır.» Diyebilirdiler. Fakat demediler ve bu hususta hiç bir şübheye düşmediler ve kendilerini tutamıyarak küfürden iymana derhal intikal ediverdiler. Şu halde ilmi sihirde bile ihtisas bu kadar müfid olabilince ilmi tevhidi hakta ihtisasın tekemmülâtı insaniyyeye ne kadar yüksek faideleri olabileceğini düşünmeli.

Bu suretle küçük düşen Fir'avn kendinin da'vet ettiği ve pek mühim menfaatler va'deylediği sahirlerin bu kadar halk huzurunda nübüvveti Musâyı tasdik ediverdiklerini görünce bunun efkârı umumiyede Hazreti Musâ lehinde kaviy bir hucet ittihaz edileceğinden korktuğu için buna bir çare düşünmek ve bir şeytanet yapmak istedi ve derhal halkın zihnine ba'zı şüpheler sokarak fikirlerini bulandırmak için sahirleri tevbih ve

tehdid ile 123. ﴿قَالَ﴾ dedi ki ﴿أَمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ أَدْنَىٰ لَكُمْ﴾ ben size izin

vermeden evvel ona iman ettiniz öyle mi?- Vicdanlara tahakküm etmek isteyen ve fakat kalblerin iman ve kanaati kendi hududı hâkimiyetinden haric olduğunu gören Fir'avn halâ hakka teslim olmuyor sihir

da'vasını hall için salâhiyet ve ihtisaslarını beğenerek topladığı ve binaenaleyh bir ehli hıbre gibi mürâcaat

ettiği sahirlerin kanaatleri

sh:»2236

kendisine değil bu babda kendisinin onlara tâbi olması lâzım geleceğini kale almıyor ve aslı iymana sureti

mutlakada itiraz etmezmiş, gûyâ iymana izin vermesi melhuz imiş veya hakka iman onun iznine

mütevakkıf imiş gibi göstererek iman için kendisinden istizan edilmemesini sebebi töhmet addediyor. Ve

bu suretle bütün te'sirini hükümdarlık haysiyetinin ihlâl ve gururı nefsinin pamal edilmesi noktasında

toplayarak demiş oluyor ki «eğer siz hüsniniyyetle hareket etmiş olsa idiniz benim tarafımdan da'vet edilmiş

olmanız i'tibariyle neticei kanaatinizi bir kerre bana arz etmeniz ve il'ânı için benden istizan eylemeniz

lâzım gelmezmi idi? Halbuki siz benim izn-ü iradem lâhık olmadan birdenbire ona iman ediverdiniz

﴿إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ﴾ şüphesiz ki bu, muhakkak bir hiyle, bir hiyle ki

﴿مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ﴾ siz bunu şehirde kurdunuz. -Ya'ni müsabaka meydanına

çıkılmazdan mukaddem Musâ ile Mısırdaki birleşib kararlaştırdınız ki

﴿لَتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا﴾ asıl ahalisini Mısırdan çıkarasınız.- Görülüyor ki Allaha ve

Peygamberine iman edilince haksızlık ve tahakküm yolları kapanacağını anlayan Fir'avn bu söziyle efkârı umûmiyyeti tağlit ve tehyic etmek için siyasî bir entrika çevriyor ve tamamen aleyhine neticelenen müsabakayı kendi iddiasını isbat eden bir hadise gibi göstermek isteyen bir sihirbazlık yapıyor ve bu suretle mu'cizei Musâya olduğu gibi onu tasdik eden sahirlerin imanı hakkında da yok yere iki şüphe uyduruyor: Evvelâ diyor «bunların böyle iman edivermeleri hakikaten mu'cizenin kuvvetini takdir etmekten neş'et etme samimî bir iman değil, muhakkak bir hiyle. Bunlar taraf şehirlerden toplanıp Mısıra geldiklerinde veya daha evvel Musâ ile gizlice buluşmuşlar, aralarında uyuşmuşlar, Musâ bunlara sihri öğreten büyükleri ve reisleri imiş, sözü bir etmişler ve halkı

sh:»2237

aldatmak için böyle hareket etmeğe karar vermişler, yoksa cidden rakıb olsalardı benim tarafımdan da bir izn-ü irade sâdır olmadan böyle birdenbire secdelere kapanarak ona inanıverirler mi idi?» . Saniyen «bunları buna sevk eden maksadlarına gelince diyor: Bunlar böyle sihirbazlıkla hükûmetin nüfuzunu kırarak memlekette ihtilâl yapacaklar, Benî İsrâîli kendilerine uydurub Mısırın asıl yerli ehali olan Kıbt kavmini Mısırdan çıkaracaklar, hükûmetlerini gasbedib yerlerini yurdlarını zabtedecekler, dertleri bu» işte

Fir'avn efkârı umumiyyeyi tehlukei vatan endişesine düşürüb Musâ ve mü'minler aleyhinde galeyana

getirmek için halkın zihnine bu iki şübheyi fırlatmıştır ki «

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ » medlûlünce kalbleri mühürlenmiş

olan ve Fir'avn tabiatinde bulunan kâfirler de onun meslekine sülûk ederek, Peygamberleri politikacı birer

sahir ve mu'cizelerini birer sihir gibi telâkkı etmek ve ittirmek isterler. Elhaletü hazihi asâyı Musâ ve yedi

beyza vakıalarını seharei Fir'avnın civâ oyunları gibi göz boyamaktan ibaret bir sihir san'ati veya bir hurafe

gibi tanıttirmek istiyen ve âyâtı hakka «kizbi mutalsem» diyen ne kâfirler ve karanlık bir odada ellerini

koynundaki fosfor tozuna batırıp çıkarmak suretiyle parıldatarak yedi beyza mu'cizesi taslamağa kalkışan

ne sahtekârlar vardır. Ba'zıları da bunları tekzib vadisinde değil, te'vil vadisinde yürüyerek ilhada sapmışlar

ve demişlerdir ki Kur'anın ve kütübi salifenin verdiği bu haberler doğrudur fakat ma'nâsı herkesin zahiren

anladığı gibi değildir. Bunlar kinaî ve temsilî, ta'biri âharle remzî bir takım ma'nâlar ifade ederler. Ya'ni

Musânın asâsı ve yedi beyzası ayrı ayrı şeyler değil bir şeydir. Bu, şu demektir ki Hazreti Musânın Fir'avna

karşı ibraz ettiği hucceti pek zâhir ve pek kahir idi, bu huccet ortaya atılınca muhaliflerin sözlerini ibtal ve

fesadlarını ızhar etmesi l'tibariyle muhtlilerin istinad etmek istedikleri bütün

hucec-ü delâili yalayb yutan bir ejderha gibi idi ve haddi zatında zahir ve vazih olması i'tibariyle de yedi beyza vasfiyle tavsif olunmuştur. Netekim fûlanın fûlan ilimde yedi beyzası vardır.» Denilir ki bir kuvveti kâmile ve mertebai zâhiresi var demek olur. Fakat böyle bir te'vil esas i'tibariyle tabiat fikrine saplanarak mu'cizeyi inkâr etmek ve hakkı evvel mes'elesini hisaba almaktan münbaistir. Bunlar «bir asânın yılan olduğunu gözümüzle görsek yine inanmayız, Fir'avn gibi bir sihir deriz ve binaenaleyh tevatür veya bir haberi sadık ile böyle bir şey işittiğimiz zaman da te'vil ederiz» demek istiyorlar ve bunların bu gidişine göre gûya Kur'an Hazreti Musânın hucet ve bürhanının yalnız kuvvetinden ve parlaklığından ve kâfirlerin böyle kaviy ve parlak bir beyyineyi bile kabul etmediklerinden bahsetmiş de haddi zatında o hucet ve beyyinenin neden ibaret olduğunu tasrih etmemiş farzolunuyor. Daha doğrusu koskoca bir yılan yutulub yalandır demek isteniliyor. Bu münasebetle burada şu suâl halledilmek lâzım gelir: Rivayeti sâbit olan bir delili naklî karşısında akıl ve dirayetin mevki nedir? Hiç şüphe yok ki nakli anlıyacak olan da akıldır.

Binaenaleyh akıl ve dirayet nazardan iskat edildiği anda ne akıl kalır ne de nakil. Lakin aynı zamanda unutulmalıdır ki akıl, hakikî ma'lûmatın mucidi değil âhiz ve kabilidir. O, ma'lûmatını yapmaz alır. Ve bunun için ilmin zamanı mücerred tefekkür değil, vakı ihtibardır. Nakil de işte o ihtiyar cümlesindedir. Bu ise akla bilmediği görmediği şeylerin yeniden yeniye bir vürududur. Aklın ihtibar ettiği ve edeceği şeyler de iki

türlüdür. Birincisi misl-ü misali geçmemiş olan ve bila kıyas alınan şeylerdir ki aklın ilk me'huzatı böyle varid olur. Bunların bir kısmı da tekerrür ve tekessür eder. Ettikçe her biri kendi emsaliyle tevhid olunarak kıyas ve ölçü teesüs

sh:»2239

eyler ve bunlar kendi hududları dahilinde bir mı'yarı fikr-ü fehmolurlar. Bu suretle ikincisi de misil veya misali geçmiş bulunan şeylerdir ki bunlara da kıyasî ve fennî ta'bir olunur. Ve bu sayede ma'lumattan meçhulât istihrac edilir. Ve alel'ekser akıl ta'biri bu suretle kıyasî fikrî mebdeine itlak olduğundan ma'kulât bunlardan ibaret zannedilir. Halbuki bunun mebnası olan kısmı evvel atılıverdiği takdirde akl-ü kıyas ve fen de kökünden atılmış olur. Bunun için müşahede, ihtibar ve nakil esaslarını ahz-ü telakkî etmek için bütün dirayetini kendi kıyasiyle tahdide kalkışacak olursa İblîsin düştüğü hataya düşmüş, kendi sermayesini kendisi yıkmış ve fevkal'ade olan ma'lûmatı cedide ve mümtazeden mahrum kalmış olacağından misl-ü misalini görmemiş olduğu menkulâtı tarihiyye karşısında akıl, tenakuza müsadif olmadıkça onları tamamen kendi dirayetine irca' ile te'vil edecek derecede inkâr vâdisine sapmamalıdır. Aklın alel'itlak inkâra ancak bir noktada hakkı vardır ki o da nefsinde tenakuz bulunan, ya'ni farzı vücudu ademini ıktıza eden şeydir. Şeriki

bâri mümteni' olduğundan mütenakız olan her şey, mümteni'dir. Kendisiyle mütenakız olmıyan her şeyde imkânı zatî ve mantikî ile mümkün ve câizdir. Onun vukuu âdet ve muttarıd olub olmaması ise diğer bir mes'ele teşkil eder. Bâ'zı şeyler mümkün olduğu halde hiç vukua gelmez, meselâ kanatlı bir insan mümkündür, fakat vuku'u duyulmamıştır. Bâ'zı şeyler mümkün olduğu halde nâdiren vaki' olur. Bir âdet ve ittırad teşkil etmez, diğer bir çok şeyler de mümkün ve mu'tad olur, ve ilmin asıl feyzi bunlardadır. Lâkin böyle mu'tad olanlar olmıyanları inkâra bir hak bahşetmez. Şu halde akıl, bir nakli vaki' karşısında kaldığı zaman dirayet noktai nazarından evvelâ o nakl-ü ihtıbarın kıymetini tesbit ettikten sonra şu noktayı nazarı dikkate almalıdır: Nakl olunan şey âdî bir haysiyyetle mi mevzuı bahistir,

sh:»2240

yoksa hılâfî âdet bir haysiyyetle mi? Eğer alel'ade olmak üzere nakl ediliyorsa bunda aklın dirayeti i'tibariyle vazifesi onun bihususıhi imkânı âdisin taharri etmek ve âdet olan kanun ve mıkıyası küllîsini bulub ölçmektir. Alel'umum ilm-ü fennin işi budur. Ve Eğer nakıl, onu harikul'ade olmak üzere kayd-ü iş'ar ediyorsa o zaman dirayetin vazifesi onun tatbik değıil o şeyi kendisiyle mukayese ederek imkânı zatîsini düşünmek ve bir tenakuzu muhtevî olub olmadığını aramakla iktifa edib tenakuz bulunmadığı takdirde inkâr

veya te'viline gitmemek ve onu bir vakıai nadire ve garibe olmak üzere kaydeylemektir. Bilhassa ulûm ve fûnunu nakliyye ve tarihiyenin vazifesi de ihtıbar olunan bu gibi vakıatı nâdire ve mümtazeyi zayı' etmiyerek ahlâfa haber vermektir. İşte ilâhî kitablar bizi bunların en sabit ve kat'f olanlarından haberdar ederek fikirlerimizi boğan tabiat çenberinden halâs eder. Mantıkı fûnun «logique des sciences» de şu kaide müsbettir: Fen, münferid ve nâdir olan vakıaları redd-ü inkâr etmez, fakat onun asıl garazı, küllî olduğundan umumî olan vakıatı ta'kib ve onları haysiyeti müşterekeleriyle kazayayı amme suretinde zabt-u kaydeyle ilh. Bunun için meselâ fûnunu tabi'yye kaide ve kanunları haricinde münferid ve nadir vakıatı mümtaze olmaz ve olamaz demek fen namına bir iftiradır. Bir takımlarının Edebiyyat namına uydurdukları romanları, hayalleri, yalanları tarih kılığına sokarak umumun fikri tarihîsini teşviş ve ifsad ettikleri, ta'biri âharle sihir ve masal kitabları yazdıkları ma'lûm ve müsellemler olduğu halde ba'zılarının sıhhati rivayeti nazarı dikkate almaksızın her işittiği garibeyi tarih namına kayd-ü nakletmeleri ilmin vüsukı naklîsini nasıl ifsad ederse zamanımızda olduğu gibi ba'zılarının da tarihan haber verile gelen vakıatı garibe ve harikul'âdeyi hali hazırda ve ulûmı mu'tade de misline tesadüf edemediklerinden dolayı sureti mutlakada tard-ü in-

kâra kalkışmaları da o nisbette idlâl ve efkârı ammeyi feyzî tarihten mahrum eylemektir.

Fahrüddini Razî der ki «âdetlerin mecralarından inkılâbını tecviz etmek zor ve müşkildir. Ukala bunda muztaribdirler. Ve bu babda ehli ilim için üç kavil hasıl olmuştur:

Birincisi, alel'itlak tecviz etmektir. Meselâ gerek insanın ve gerek sair envai hayvanat ve nebatattan birinin ne madde ne müddet, ne asıl, ne terbiye sebketsiz defai vahidede husulüne cevaz verirler. Ve meselâ bir cevheri ferdin bünye ve mizac, rütubet ve terkiib hasıl olmaksızın âlem kadir akıl kahir bir hay olabilmelerini tecviz ederler. Ve meselâ gözlü bir kimse doğmuş olan Güneşi gûbe gündüz görmemekle beraber Endelüs gibi aksayı garbdaki bir a'manın gece karanlığında aksayı şarktaki bir buk'ayı görebilmesini mümkün addederler ki bizim ve eshabımızın ya'ni Eş'arinin veya Ehli sünnetin kavli budur.

İkincisi, alel'itlak mümteni' addetmektedir ki bu da Felâsifei tabiiyyunun kavlidir.

Üçüncüsü de bir kısmını tecviz ve bir kısmını meneylemektir ki Mu'tezilenin kavlidir. Bu miyanda en ziyade şayanı münakaşa olan ikinci kavildir. Felâsifei tabiiyyun harikul'âdenin husulüne asla ihtimal vermez ve imkânını inkâr ederler. Ve derler ki meselâ Asanın su'bana inkılâbını tecviz etmek ulûmı zaruriyyeden vüsukun kalkmasını mucib olur. Çünkü küçük bir Asadan koca bir yılanın tevellüdünü tecviz ettiğimiz takdirde bir saman çöpünden ve bir arpa tanesinden delikanlı bir insanın tevellüd edebileceğini de tecviz etmiş oluruz. Bu tecviz olunduğu takdirde ise şimdi müşahede etmekte olduğumuz şu insanın da şimdi ebeveysiz olarak dafaten hâdis oluvermiş olmasını tecviz etmiş bulunuruz. Ve o halde şimdi gördüğümüz Zeydin dün gördüğümüz Zeyd olmayıb

sh:»2242

şimdi defaten hasıl oluvermiş diğer bir şahs olmasına ihtimal vermiş oluruz. Nefse bu gibi ihtimalât kapılarını açanların ise cumhuri ukalâ nazarında Cinnet veya ateh ile mahkûm olacakları ma'lûmdur. Kezalik bunları tecviz etse idik dağların altuna deniz sularının kana ve çöplükteki toprağın una, evdeki unun tuza inkılâb etmesini tecviz ederdik. Böyle bir tecviz ise zarurî olan ilimleri ibtal eder ve insanın safsataya dalmasını iycaab eyler ki bu kat'iyyen batıldır. Ve binaenaleyh buna müncerrolan o tecviz de

batıldır. Ve bütün bu eşyanın hudusları vücuda duhulleri ancak şu gördüğümüz vech üzere ve tarıkı muayyen ile mümkün olur. Bu tarıkın ve bu kanunun hılâfı mümkün değildir. İşte felâsifei tabiiyyun bu fikr-ü istidlâl ile derler ki biz bu tarık ile berveçhi bâlâ lâzım gelen cehalât ve muhalâtı kendimizden defederiz. -Ya'ni eşyanın mu'tâd olan tarıkı husullerini zarurî tanımak ve harikul'adeyi mümteni' addetmek suretiyle kendilerini Sofestaîlikten, Reybîlikten kurtardıkları ve iykanı muhafaza ettikleri zu'munde bulunmuşlardır. Halbuki bu mülâhaza altında kaçınmak istedikleri o ihtimalât, hakıkatte öyle lâzım gelmektedir ki defı kabil değildir. Şöyle ki:

Şu âlemimizde hudus bulmâkta olan hâdisat, ya müessirsiz olarak hudûse geliyor denecek veya bir müessir ile. Bunda üçüncü bir ihtimal yoktur. Her iki takdirde ise zikrolunan ihtimalâtın lüzumu derkârdır. Zira müessirsiz denildiği surette bu kavil aklın illiyyet kanununa sa-

sh:»2243

rahaten muhalif olmakla beraber ilzâmı mezkûr sureti kat'iyede lâzımdır. Çünkü eşyanın müessirsiz mucidsiz kendi kendilerine bittesadüf hâdis oluvermesi tecviz olununca bir insanın kendi kendine anasız

babasız olarak hâdis olamayacağı ve dağların altına, denizlerin kana, toprakların una inkılâb edemeyeceği nasıl te'min olunabilir. Çünkü bazı şeylerin kendi kendine bilâ müessir ve bittesadûf hasil olduğunu tecviz etmekten akılcı daha müsteb'ad değildir. Binaenaleyh bu takdirde ilzamı mezkûr kat'îdir.

İkinci takdirde ya'ni hâdisatın bir müessirden dolayı olduğu şikkına gelince -ekser Felâsifei tabiiyyunun dahi kavli budur.- Bunda da iki ihtimal vardır: O müessir ya bil'ıycâb müessirdir veya bil'ıhtiyar fâildir. İycâb ile müessir olduğu takdirde bu iycab ya hiç bir mürecciha alâkadar olmaksızın müessirin bizzat iycabı olacak veya bir müreccihin iycabına tabi' olacak, fakat bizzat mucib olsa idi ya'ni vacibül'vücut bizzat bir tabiat olarak müessir olsa idi bütün şu hâdisatın kadîm olması ve âlemde hiç bir tahavvül ve tagayyür bulunmaması lâzım gelirdi. Çünkü illeti kadîmei daimenin iycabı zatî ile bir hâdisi mütegayyire sebep olması tenakuzdur. Binaenaleyh failin bilâ müreccih bizzat mucib olması ihtimali sakıttır. O halde bizzat hâdisat beyindeki muhtelif vaziyetlere göre bir müreccihin bizzat iycabına tabi' olması kalır -ki buna «determinizm» iycabıyla ta'bir olunur.- Bu takdirde ise şöyle cezm etmek lâzım gelir:

Bu âlemin havadisi eşya beyindeki niseb-ü evzân ve eşkâli felekiyyenin ihtilâfına göre ihtilâf etmektedir. Ve her hangi bir vakitte huduse gelen muayyen bir hâdisenin o vakte ihtisası da bunun içindir.

Ya'ni ha-

sh:»2244

disatı mütekaddime beyindeki bir vaz'ı ihtilâfın iycaıdır. Şu halde eflâk ve ecreamda bir şekli garib ve vaz'ı mahsus zuhur ediverib de bunun yepyeni bir inkılâbı ve meselâ denizlerin yağ oluvermesini veya defaten bir hayvan veya insan hudus edivermesini iycaı ve ıktıza etmiyeceği ne ile te'min olunabilir? Ve o halde zıkr olunan ilzamatın hepsi avdet eder.

Nihayet müessirin fâili muhtar olduğı ve eserini kendi iradesiyle tercih ettiğı takdire gelelim -ki doğrusu budur- hiç şüphesiz bu takdirde bu ihtimalâtı mezkûre tamamen mevcuddur. Kudretine tenahi mütesavver olmıyan o fâili muhtar ne dilerse onu halk edebilir. Ve binaenaleyh Felâsifei tabii'yyunun kaçınmak istedikleri ihtimalât her takdirde ve bütün mesalike variddir. **اهـ**. Ya'ni harikul'adeyi tecviz etmekten neş'et eden ihtimalât, ulûmumuzda Sofestaîliği, reybiligi istilzam edecekse o gibi ihtimalâtın hiç bir meslekte define imkân yoktur. Ve Harikul'adenin imtinanı isbat edecek bir bürhan da mevcut değildir. Ve bizim hakaiki eşyaya müteallık olan ilmimiz, nisbî ve izafî bir ilmi âdî olmaktan ileri gitmez, ilmi tam ve mutlak Allaha aiddir. Sofestaîlik batıl, fakat ilmi tam iddiası da batıldır.

Zamanımız felsefelerinde bu mes'ele şu suretle vazedilmektedir: Ulûmı tabii'yyemizin yakın noktai nazarından kıymeti nedir?. Ulûmı tabii'yyenin mesailini teşkil eden kazayayı külliyye kazayayı zaruriyemidir? değilmidir? Bunları zaruriyattan addedenler yok değil ise de bu gibiler mes'eleyi mümeyyiz değildirler. Böyle bir fikir ulûmı tabii'yyede terakkıyı inkâr etmek ve bir keşfi cedid ile bir takım kavaidde ta'dil veya inkılâb husule gelebileceğine ihtimal vermemektir. Bunun için bunlara mukabil «septik» ya'ni şüpheci ve ihtimalci bulunan niceleri vardır. Bu ikisi arasında en güzel hal Alman filesofu Kantın hallidir: Demiştir ki ulûmı tabii'yye ihtibar ve tecribeden

sh:»2245

me'huz olduğu cihetle kazıyyeleri zaruriye değil «asertorik» dir. Mantıkta mutlakai amme ta'bir olunan kazıyyelerdir ki bilfiil vakıı haber verirler. Ya'ni bunlar böyle vâkı olduğu için böyledirler. Yoksa böyle olmaları vacib ve zarurı olduğu için böyle değildir. Binaenaleyh bunların daima ve bizzarure böyle olması lâzım geleceğine ve hılâfi mümkün olmadığına hukm olunamaz. Yarınki bir tecribenin bizi başka türlü bir neticeye iysal etmesi ve bu gün görmediğimiz şeylerin de vukuunu gösterebilmesi melhuzdur. Kantın bu

halli ulûmî tabii'yyede iykanı zarurî iddia edenlere reybilik arasında mütevassıt bir ilim kabul etmek

i'tibariyle mütekellimîni islâmiyyenin halline mutabıktır.

Mevafık ve şerhinde der ki «âdetlerin harkı ve mu'cizeler vukuu Semavat ve Arzın ve aralarındaki şeylerin ilk halkından ve ba'dehu bunların fena ve in'idamından daha acâib değıldir. Harkı âdeti tecviz etmek Sofestaîlik olur demek mugaletadır. Bizim hârikul'adelerden bâzılarının ademi vukuuna, meselâ dün gördüğümüz dağın bu gün altın oluvermediğine cezm etmemiz onun haddi zatında imkânına münafi değıldir. Netekim mahsûsatta muayyen bir cismin muayyen bir hayyizde bulunduğunu görür kat'iyen cezmederiz, Bu cezm ile beraber o cismin orada olmayıb yerinde diğeri bir cismin bulunduğunu farzetmemiz mümteni' olmaz. Filvaki' o cismin hem kat'iyen orada olduğı meczumumuzdur. Hem de orada bulunmaması nefsel'emirde mümkün olduğı meczumumuzdur. Ne vukua cezim, hılâfının imkânını selbeder, ne de hılâfının imkânı şehadeti hissile vukua cezmimizi ihlâl edecek bir şübheyi ıktiza eder. İşte böyle âdet -ya'ni tecribei ittırad- dahi his gibi esbabı

sh:»2246

İlimden biridir. Binaenaleyh hisde olduğu gibi âdet cihetiyle de biz, bir şey'e cezmederiz, bununla beraber haddi zatında o şeyin nakıyız dahi mümkün olur. -Meselâ âdete nazaran biz cezmen biliriz ki yılan yilandan olur ve bir müddet zarfında olur. Fakat bu cezamız yer yüzünde ilk yaratılışında olduğu gibi yılanın diğer bir şeyden veya defaten yaratılıvermesi imkânına münafi olmaz. Biz, birini vakı' birini mümkün biliriz.-

Bundan başka şu da unutulmamak lâzım gelir ki âlemde harkı âdet dahi bir âdeti müstemirredir. Her asırda, her zamanda harikul'ade hıkatler, vak'alar bulunagelmıştır ki akl-ü insafı olanlar için bunları inkâra imkân yoktur. İlh...

Filhakıka vukuatı âlem birbirine zıd iki cins ittirad ile mülâhaza olunmaktadır: Birisi tevafuk ittiradı, birisi de tehalüf ittiradıdır ki her hangi bir şeyi bilmek bu iki ittiraddan hissesini ta'vin eylemek ya'ni müşarık ve muvafıkı olanı emsaline tevfik ve muhalifı olanı ağıyarından tefrik etmektir. Eğer âlemde tabiat dediğimiz yalnız bir ittiradı küllî carf olsa idi biz ne bir hâdise görür, ne de eşyayı yekdiğerinden tefrik ve temyiz edebilirdik. Halbuki her temyiz ve tefrik âdet dediğimiz tevafuk ittiradının kopup değıştiğı harkolunduğı bir tehalüf vakiasıyla husule gelmekte ve ecnastan envaa, enva'dan efrada kadar her şey, fasıl, mümeyyiz, müşahhıs ta'bir ettiğimiz bu hark-u tehalüf vakiasıyla tefrik olunabilmektedir. Bu

sh:»2247

hark-u tehalûf vakıaları sayesinde ki biz iki zıddan ikisinin de mümkün olduğunu bildiğimiz gibi vakı'de de

onları birbirinden ayırırız. Ve bu suretle âlemde bir değil müteaddid, mütenevvi' âdetler, tabiatler

bulduğunu biliriz. Birinin imkânına ilmimiz diğerinin vukuuna ilmimizi ihlâl etmez ve muhtelif âdetlere

müteallık muhtelif kıyas mebdelerimiz vardır. Gerçi ittıradı tabiat ve âdet ta'birleri evvelen ve bizzat

tevfuklara itlak olunur ve bundan dolayı tevfukun zıddı olan tehalûf vakıaları da hilâfî âde veya

harikul'âde vesaire gibi namlarla bunlardan temyîz edilir. Lâkin tevfuklar umumdan hususa doğru muhtelif

ittıradlara inkısam ettiği gibi birbirine benzemeyen müteaddid tehalûf vakıaları da muhtelif olmak

mefhumunda bir tevfuku, bir tehalûf ittıradını muhtevi olduklarından bunlar da obirlerinden mütemayiz bir

cins âdet teşkil ederler. Ve bunun için fasıl, mümeyyiz, müşahhıs, müstesnâ, nâdir, garibe, harikul'âde ilh...

gibi mefhumatı külliyye ile ifade olunabilirler. İşte Peygamberlerin mu'cize denilen alâmeti farikaları da bu

suretle onları diğerlerinden temyiz ettirerek da'valarını tasdik etmesi maksud olan faslı mümeyyizleridir ki

bunlar da âlemde tehalûf ve temayüz ittıradına dahil bir âdeti ilâhiyyedir. Tasnifi eşyada hayvan sınıfını

teşkil eden tevfuk ittıradları içinde insan nev'i denilen tevfuk ittıradları içinde nübüvvet vakıaları da öyle

bir hârika teşkil etmiştir ki bunların vuku'ları fikir ve kıyası aklî ile istintaç olunamaz. Ancak müşahede ve

haber ile bilinebilir. Netekim ih̄sa ve istikraya müracaat etmeksizin mücerred kıyası aklî ile mevcudatın bir tasnifini yapmağa kalkışmak bir cehalettir. Telgraf keşf edilmeden evvel Meşrıktaki bir adamın Mağrıbdaki biriyle bir iki saniye içinde muharebe edeceğini mücerred kıyası aklî ile ta'yin

sh:»2248

etmek kabil olmazdı. Fakat âdet olmiyan böyle bir şeyin imkânına akl-ü fennin cevaz vermiyeceğini iddia etmek de akıl ve fen namına bir bühtan olurdu. Çünkü bunun vukuunu farz ve tecviz etmek hiç bir tenakuzu tazammun etmez. İlimi kıyası aklîye kasr etmek ve aklın kabiliyyet vazifesini unutub kıyası aklî fa'aliyyetiyle halden istikbale doğru tahakküm etmeğe çalışmak nasıl haksızlık ise aynı vechile halden mazıye doğru tahakküme çalışmak ondan daha büyük bir haksızlıktır. Ve işte hali hazırda bulunanların «biz mazıdaki insanlardan ez her cihet ve sureti mutlakada müterakki ve yükseğiz, binaenaleyh bizim ilm-ü irademizin yapamadığı bir şeyi onların yapmasına imkân olmadığı evleviyyetle sabittir.» gibi bir kıyası nefis ile tahakküm etmeğe ve «kütübi münzelenin nususı ve ümmetlerin tevatürleri» ile nakl edile gelen vakıatı mümtazeyi inkâr ve te'vile sapmaları ilim ve intibahı beşerîye zararı mahz olan bir istibdaddan başka bir şey değildir. Ve bunu yapanlar umûmiyyetle şu iki sınıfın içinde bulunurlar: Birisi haddi zatında bir harika

olan ilim ve irade vakiatına ve âdet ve tabiatın hâkimi mutlak olmadığını gösteren muhtelif tenevvuatına karşı kör bir tabiat teassubunda ısrar eden camid kafalı magrurlardır ki bunlar ihtilâfatı kabili tahdid olmıyan bütün âlemin en büyük tevafuk ittıradı bir hudûs ve tahavvül kanununa raci' olduğunu ve birer kanun olarak ahz edilen mütenevvi' ve muhtelif ittıradlardan her birinin misli sebk etmemiş bir hudûs veya tahavvül harikasıyla başlaya geldiğini ve bütün tekâmül hududlarının da hep böyle bir harikai mahsusa ile zuhur ettiğini iyi düşünemezler. Her gün, her lâhza camidatın hayata tahavvül edib durduğunu görürler de gördükleri sureti tahavvülü şartı mutlak farz ederler. Tabiat da'vasının nakızı olan asıl tahavvül ve inkılâbı mümkün ve vaki' tanırırlar, ve her tahavvüle mütehavvilin tabiati üzerine haricden icrayı te'sir

sh:»2249

eden bir illeti müessirin vucubunda da tereddüd etmezler de sonra o tahavvül ve inkılâbın sūr'at ve müddet gibi bâ'zı derece farklarında mutlak bir imkânsızlık iddia ederler. Düşünmezler ki bu cihet faili tahvilin kudretine aid bir mes'eledir. Ve kudreti mutlakada hiç bir aciz yoktur. Düşünmezler ki bir Asanın müruri zaman ile çürüyüb kömür olarak uzviyyete inkılâb etmesi emri vaki' olduğu ve bu vakıada hiç bir tenakuz

bulunmadığı gibi aynı hâdisenin birdenbire ve daha büyük bir mikyasta vukuunu tasavvur etmekte ve böyle bir vakıayı müşahede veya ihbar eylemekte tabiati inkılâb noktai nazarından hiç bir tenakuz yoktur. Ve binaenaleyh o birini i'tiraf edenlerin berikine mümkün nazariyle bakmaması akıldan değil akılsızlıktan ve asıl sirri hayat ile hakkı evvel kudretini hisaba almamaktan neş'et etme bir cehalettir. Düşünmezler ki toprak ve topraktan hayvan yapmak fennini bilmiyenlerin böyle şey olmaz demeleri emrî vakıa karşı salâhiyeti fenniye haricinde bir taassubdur. Şüphe yok ki insanın bütün ümid ve nazarını harikalara bağlayıp da hilkatteki cereyanı âdeti ihmal etmesi ve uzun bir tarihin hasılası olan ulûm ve fûnuni istikraiyye ve istintaciyyeyi hiçe sayarak kesbin, ilm-ü iradenin, terbiyenin ve teşebbüsü şahsînin feyz-u hukmünü nazarı i'tibara almaması ve hilkatte meknûz olan defiyeleri istihrac ve istinbata çalışmayıp da mücerred Semadan incek bir Maide bekleyip durması velhasıl Allah tealâye yalnız harika noktai nazarından tevekkül ve i'timad edib de âdet ve mantık noktai nazarından i'timad etmemesi sıratı müstekımden ayrılmaktır. Ve bunun için Kur'an nazarları harikalardan ziyade kanun ve sünnete, şer'a ve minhaca tevcih etmekte ve sünneti seniyye, bid'atcılığı zemmeylemektedir. Fakat aynı zamanda âdetler muvacehesinde harikalar, vakıatı külliyye ve muttaride mukabilinde vakıatı garibe ve nadire mümkün bulunduğunu ve hatır-u hayale gelmez ci-

sh:»2250

hetlerden umulmaz hâdiseler, ümidler, korkular doğabileceğini, bilmemek, ya'ni Allah tealânın cereyanı

mu'tad hilâfında bir şey yaratamayacağını zannetmek de halık tealânın kudreti mutlakasını câmid bir tabiat

mantığıyla tahdide kalkışmaktır ki sebebi âdetlere tekaddüm eden halkı evveli unutmak ve neticesi akl-ü

mantığın tevakkuf ettiği hududda iymansızlıkla ye'si küllîye boğulmaktır. Bunun için balâda «

انَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ
اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

sureti cereyanına nazarı dikkat celbolunarak eşyanın gerek halkinde ve gerek cereyanında illeti hâkimenin

tabiati eşya olmayıb cümlesinin fevkında, arş üzerinde hâkimi mutlak olan Allah tealâ olduğu ihtar

olunduktan sonradır ki bir taraftan hârikaları, diğer taraftan âdâtı cariyeyi ve seyri tekâmülünü ihtivâ eden

Enbiya kıssalarına girilmiş ve ancak halkı evvel misali ile tasavvur ve tasdik edilmesi lâzım gelen mu'cizati

Enbiya da bu siyakda zikredilmiş ve bunları inkâr edenler hakkında «

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ

» buyurulmuş ve bununla tabiat

da'vâsının bir kalb mühürlenmesinden, ta'biri âharle kalbin intibaati sabıkasından çıkamıyacak ve artık yeni bir hakikat duyamıyacak ve ilm-ü iymanda hiç bir terakki yapamıyacak veçhile hayati ma'neviyyesine hitam verilip incimad etmesinden neş'et ettiğine bir işareti mahsusa yapılmıştır.

Ehemmiyyetine binaen biraz uzatır gibi olduğumuz bu mes'eleyi, ya'ni mu'cizenin imkânı mes'elesini asrı hazırın fen telakkîsine nazaran hulâsa olarak şöyle halledebiliriz: Kavanîni tabi'yye denilen ve tabayi'î eşya üzerinde hâkim görünen umumat, evvelâ müşahede, saniyen tecrîbe, salisen istikra ile tesbit ve ta'mim edilen ittiralardır. İttiradların en mühimmi de illiyyet ittiradıdır. Her hangi bir vakıanın illeti bittecrîbe ve tard-ü akis suretiyle

sh:»2251

istihrac olunabildiği takdirde bu tecrîbei ittirad zihnen bütün takdirlere ta'mim olunarak bir kazıyyei külliyye vaz'edilir. Bu ta'mime istikra ve o kazıyyeye bir kanun tabiî namı verilir. Ve artık bundan onun cüz'iyatı istintac olunur. Lâkin bütün ulûmı tabiyye ma'lûmatı henüz böyle illiyyet ve limmiyyet kazıyyeleri haline gelmiş değildir. Bu hale gelebilen ancak Fizik ile Kimyadır. Onların da mevzu'larına dahil olan bütün vakıatı

ihata ettiği iddia olunamaz. İlmi hayat ise henüz bu halden uzaktır. Fizik ve Kimyada da bir çok vakıaların, müteaddid illetlerden her birine ma'lûl olabildiği müsellemdir. Meselâ bir fabrikaya, bir su illeti muharrike olabildiği gibi, bir buhar, bir elektrik de olabilir. Bunlardan başka bütün bu illetler vakıatı hâdiseler olduklarından dolayı illetlerin illetleri, illetlerin illetleri ilh... bütün silsile ilel ve kuva hisaba katılmak ve ona göre ileli cüz'iyedeki ilimlerimizin kıymeti ölçülmek lâzımdır. Halbuki illiyet namına olan bütün ma'lûmatımızı intikad, tenkîh ve tensik ederken şunu i'tiraf etmemiz ıktıza eder ki biz bütün vakıaların illetlerini bilmediğimizden bir vakıanın da bütün illetini bilmiyoruz demektir. Ve filhakika bâ'zı vakıalar hakkında bildiğimiz ve tatbik ettiğimiz illetler, kudretler hem nakıs, hem de zahirî ve nisbîdir. Ne illeti küldür, ne de illeti mutlaka ve hakikiyedir. Hakikî ve mutlak illiyet esasından bir halk-u icad, illeti kül de halikı küllolmak lâzım gelir. Binaenaleyh bizim en kavi ma'lûmatımızı teşkil eden illiyet ittıradları hakkındaki ilmimiz tam ve mutlak değil, cüz'î ve nisbîdir. Ve o halde ma'lûmumuz olan ilel ve kuvayı âdiye ve mütenahiyeyi inkâra hakkımız olmamakla beraber bunlara illeti kül gibi istinad ederek fülân şey asla olamaz demeğe ve kudreti mutlakada aciz farzetmeğe de hakkımız yoktur. Meğer ki o şeyin vücudunu farzetmek onun ademini ıktıza edecek bir tenakuz olsun da biri müsbet biri menfi iki elektrik

cereyanının telâkisinde gördüğümüz gibi hasıla, bir anda sifıra iniversin. Ruhu bir tarafa bırakalım, bir ziyânın tulûıyla sönüşündeki sür'at bile bize ne kadar seri' bir surette halk-u ifnalar mümkün olduğunu gösterir. Fakat kalbleri camid bir tabiat halini almış olanlar, bu imkânları görmezler de dar kafalarının tevakkuf ettiği her noktada ye'si mutlaka boğulur kalırlar. Bunlardan başka bir sınıf daha vardır ki arzu ve menfeatlerine muğayir gibi görünen hakk-u hakikati kabul etmek istemezler ve onunla mücadele etmek için her haksızlığı irtikâbdan çekinmezler. İşte Fir'avın bunlardandır. Ve bu hale fir'avnlık denilir.

Fir'avn, mu'cizei Musâ hakkında uydurduğu sihir şüphesi üzerine yapılan tecrube ve imtihan neticesinde hakkın tebeyyüniyle kendisinin mağlûb olub küçük düştüğünü ve da'vet ettiği sahirlerin hakka teslim olarak iman ediverdiklerini görünce derhal bunun bir mekr-ü hiyle olduğunu ortaya attı ve şu tehdidi ilâve etti:

﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ İmdi yakında anlayacaksınız -ya'ni bu hiylenize karşı bakın size neler

yapacağım 124.

﴿لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لأَصْلِبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ﴾

elbette ve elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazına kestireceğim, sonra da hepinizi elbette ve elbette

çarmıha gerdireceğim- filvaki' sahirlerin imanı hakikî olmayıp da öyle mekr-ü muvazaa olsa idi bu terhibî

ceza kendilerine seza olur ve bu tehdid üzerlerinde icrayı te'sir eyler fikr-ü hareketlerini men'-u ta'kim edebilirdi. Halbuki Allaha ve Resulüne ve Âhirete imanı olmiyan ve iymansızlıktan dolayı hakka karşı muharebe etmeğe cür'et eden yol kesiciler hakkında müessir olabilecek olan o gibi terhibat kalbleri mehabbetullah ile çarpan ve Âhirete cidden iman ile hak yoluna

sh:»2253

giden mü'minlerin, mücahidlerin kanaatlerini tevkif etmek şöyle dursun bil'akis zulmü ve haksızlığı imhaya masruf olan azimlerini teşdid ve takviye etmekten başka bir netice vermez. Ve imanın ciddiyet ve tefevvuku da bu gibi imtihanlarla tebeyyün ve tebarüz eyler. Sahirler mukaddema sihirde meharetle ma'ruf kimseler olduklarından dolayı imanlarında böyle bir mekr-ü hiyle şüphesi büsbütün sebebsiz addolunamazdı. Böyle bir şüpheyi ise böyle bir imtihan silebilirdi. Hikmeti ilâhiyye, mu'cizei Musânın bir sihr olmadığını her şüpheden azâde bir surette tebeyyün ve tezahür ettirmek için meydanı rekabet ve tecrivede secdelere kapanarak hakkı tasdik ediveren sahirlerin imanları hakkında her türlü şüphenin izalesi ile ciddiyet ve samimiyyetlerinin kat'iyyette isbat ve ibrazını ıktıza ettiğinden Allah tealâ kendilerini hakk-u halk muvacehesinde böyle bir imtihana tâbi' tuttu ve muvaffak kıldı da Fir'avnin bu tezvîr ve tehdidi

karşısında kemali metanete 125. ﴿قَالُوا﴾ şöyle dediler:

﴿إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ﴾ Şüphe yok ki biz nihayet rabbimize döneceğiz. -Bu cümle şu

ma'nâlara muhtemeldir:

1- Biz nasıl olsa öleceğiz, sen istesen de öleceğiz istemesen de. Binaenaleyh başımıza gelmesi

muhakkak olan ölüm, ölüm olmak i'tibariyle ha senin tarafından olmuş ha olmamış bizce müsaviydir.

Esbabı muhtelif olsa da ölüm bir ve muhakkak ve senin bizi ölümden kurtaramıyacağın da muhakkak.

Bunun için senin bu tehdidin hükümsüz ve ma'nâsızdır.

2- Sen bizi keser, asarsan biz şehid olur ve muhakkak rabbimizin rahmet-ü sevabına kavuşuruz.

Binaenaleyh bu tehdidinden korkmak şöyle dursun hakk uğurunda can vermeyi canımıza minnet

sayarız.

3- Biz ölüb de sen sağ kalacak değilsin, hiç şüphe yok ki gerek biz ve gerek sen hepimiz ölüb rabbimizin

sh:»2254

huzuruna varacağız, binaenaleyh o aramızda hukmünü verir. Haklıyı haksızı, zalim ile mazlumu ayırır.

126. ﴿وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَ تَنْطُ﴾

Halbuki sen bizden hiç bir sebeble değil, ancak rabbimizin âyetlerine bize geldikleri zaman iman ettiğimizden dolayı intikama kalkıyorsun. -Ya'ni delâili hakkın zuhuru karşısında bâtilı bırakıp hakkı ıkrar etmek kızılacak, ta'zibi ıktıza edecek, tehdid ve ihafe ile men'edilecek bir fenalık, bir kabahat değil, iftihar olunacak, takdir ve tevkır ile nümunei imtisal ittihaz edilecek en güzel, hayırlı bir fazilet olduğu ve vicdanlarımızda defî nâ kabil bir zaruret ile sabit olan böyle bir idrâk ve iymandan seni memnun etmek için vaz geçmek de takatımızden haric bulunduğu halde sen sırf bu imanımızdan, bu faziletimizden, bu hakgûluğumuzdan dolayı mücrimler gibi bize kızıyor, intikam almağa kalkıyorsun, ki bu ne büyük zulümdür?... Sihar-ü tezvirde galebe takdirinde mukarrebînden kılacak kadar ecirler, taltifler va'dederken bize bütün bunları bıraktırarak ve sihirdeki meharetimize rağmen her türlü nefsanıyyeti unutturub mağlûbiyyetimizi ı'traf ettirerek kalbimizi kendisine celbeden hakıkatî söylediğimiz zaman kesib asmağa kıyam ediyorsun, ne büyük cehalet, ne büyük vicdansızlık, ne büyük haksızlık!...

İşte iman eden sâhirler, Fir'avnin tehdidatına karşı pek büyük bir ibret ve nasîhati tazammun eyleyen ve

iymanlarında hiç bir şüpheye mahal bırakmayan bu beliğ cevabı verdiler. Ve Allaha teveccüh edib

﴿رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا﴾ ya rabbena bize sabır ifaza et -ya'ni su gibi her tarafımızı

kaplıyacak, şirk ve küfür, mekr-ü isyan küfürlerinden yıkayacak, pâk tutacak büyük ve feyizli bir sabır ver.

﴿وَتَوَفَّانَا مُسْلِمِينَ﴾ Ve canımızı müsli-

sh:»2255

man olarak al.- Diye dua ettiler, ilmanlarındaki ciddiyeti, iykanlarındaki şiddet-ü kuvveti ölümü istihfaf

ederek isbat eylediler. Bunun üzerine Firavn tehdidini icra etti mi etmedi mi? Bunda ihtilâf edilmiştir.

Ba'zıları İbni Abbastan «günün evvelinde sâhir idiler, Âhırinde şehid oldular» diye nakletmiş. Diğer ba'zıları

da bu tehdidin iykai tasrih edilmediği cihetle ademi vukuuna kail olmuşlardır. Lâkin bizce siyaki Kur'an

vukuunu andırıyor. Bu zevat, imanlarından sebat ederek ölmeği canlarına minnet bilmişler ve hak yolunda

şehid olmuşlardır. Ve bunun neticesi Firavnin aleyhine çıktığı muhakkaktır. Mu'cizei Musâ bunların şehid

olmasına neye mani' olamadı diye bir suâl de iyrad edilemez. Zira mu'cizei Musâ hakkındaki şüphenin ref'i

bununla olacaktı. Mu'cizenin gayesi de Musânın davasındaki sıdkını isbat idi. En mahir sâhirlerin bu iyman ile bilfi'il fedayi nefis etmeleri iledir ki tasdiklerinin ciddiyeti ve mu'cizei Musânın bir sihrolmadığı tamamen tebeyyün etmiştir. Fakat bununla beraber Fir'avnin mekir propagandası ve zulm-ü tedhiş siyaseti de kavmi üzerinde icrayı te'sirden haliy kalmadığını ve binaenaleyh hakikatler muvacehesinde sihr-u mekrin de velev muvakkat olsun bir te'siri bulunabileceğini inkâr etmek doğru olmadığını buradan anlayabiliriz.

Netekim:

127. ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ﴾ Fir'avnin kavminden o mele', o cem'iyet

erkânı da ﴿أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ﴾ Musâyı ve kavmini bırakacak mısın? -Ya'ni sahirleri asıb

kesib de Musâyı ve kavmi olan Benî İsrâîli bırakacak mısın ki ﴿لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ﴾

Arzda fesad çıkarsınlar ﴿وَيَذَرَكْ وَالْهَتَكَ﴾ ve bırakacak mısın ki o Musâ seni ve ilâhlarını

terk etsin? Dediler.- Böyle diyerek Fir'avni Musâ aleyhine körükle-

sh.»2256

mek istediler. Ma'lûmdur ki «ma'rifeten zikir ve ma'rifeten iade de ikinci evvelkinin aynıdır» kaidesine

nazaran zâhir buradaki « الْمَلَأُ » in yukarıda zikri geçen « الْمَلَأُ » olmasıdır. O halde bunlar

Fir'avnin istişaresinde Musâ hakkında « إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ » isnadına iştirâk etmekle

beraber «

أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ، يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ
عَلِيمٍ» diyerek Fir'avni tecrube ve imtihana sevk etmiş olan cem'iyet erkânıdır. Anlaşıyor ki bunlar

Fir'avnin « إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرَتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ » dediğini ve üzerine bir de «

لَأَصْلَبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ » tehdidini savurduğunu ve bununla beraber Musâyâya hiç ilişmeyib serbes

bıraktığını görünce bir taraftan sahirleri da'vete sebep olduklarından dolayı fikir töhmetinin kendilerine

tevcih edilmesinden korkuyorlar. Diğer taraftan Musânın serbes bırakılmış olmasından endişe ediyorlar. Bu

iki halecan arasında Fir'avnin mizacına hulûl ederek mevki'lerini temin etmek ve hakkın ızharına sebep

olan evvelki kararlarının hükmünü iskat eylemek için Fir'avinden ziyade Fir'avnlık politikasına girişiyorlar.

Ve damarına basarak Fir'avni Musâ ve Benî İsrâîl aleyhine tahrik ve tehyic etmeğe başlıyorlar. «Şimdi sen

diyorlar sahirleri kesib de işin başı olan Musâyı ve kavmini memlekette fesad çıkarmak için bırakacak

mısın? Hem bu fesad yalnız ehali aleyhine olmayacak daha ziyade senin aleyhine olacak, halkın

hakkındaki akidesini bozacaklar, seni ve ilâhlarını terk edecekler, mevcudiyeti milliyeyi kadiracaklar, hiç

bunlar bırakılır mı?».

Burada «seni ve ilâhlarını» denilmesinden Fir'avnin perestiş ettiği bir takım ma'budlar varmış gibi

tebadür eder. Bundan da eski Mısırlıların ma'bud telâkkı ettikleri Bakare, Güneş vesaire hatıra gelebilir.

Halbuki Fir'avn kendi fevkında bir ilâh kabul etmiyor « **أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَىٰ** » diyordu. Şu halde « **وَالِهَتِكَ** » senin ibadet ettiğin ma'budların demek değil, senin hoşlanıp vaz'ettiğin ve halkı

tapındırdığın ma'budlar» ma'nâsına isti'mal olunmuş demektir,

sh:»2257

Maamafih bunlar da esas itibariyle Fir'avnin heva ve temayülâtına raci' olacağından «seni ve mafevkın yok

diyerek tapındığın hevalarını, arzularını, hayallerini terk edecekler» ma'nâsına anlaşılması da

mümkündür.

Cevaben Fir'avn **﴿قَالَ﴾** dedi ki

﴿سَنَقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ﴾ oğullarını taktil ederiz ve kadınlarını

bırakırız **﴿وَأَنَا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ﴾** ve hiç şüphe etmeyin ki biz onların fevkında

kahirlerizdir. -Ya'ni onlara eskisi gibi dilediğimizi yaparız merak etmeyin. Gûya Fir'avn bu son fıkra ile mağlûbiyyet endişesini izale etmek ve cem'iyyetine kuvveti kalb vermek istiyor. Fakat ne kadar şayanı dikkattir ki Musâ hakkında hiç bir şey söylemiyor. Zira asâdan öyle gözü yılmış. Musâdan öyle korkmuş idi ki ona tearruz etmek şöyle dursun ismini yadetmekten bile çekiniyordu. Musâ denildiği zaman yerden göğe ağzını açmış kendini yutmağa müheyâ bir ejderin savleti hailesi zihninde tecessüm ediveriyordu. Lâkin bu korkusunu gizlemeğe ve daima efkârı tağlit etmeğe çalışıyor ve cevabında gûya Musânın ismini kale almağa bile tenezzül etmemiş gibi görünerek şu fikri iyma etmek istiyor: Musânın şahsan hiç bir ehemmiyeti yoktur. Onun bütün menbaı kuvveti, kavm-ü kabilesi, unsuru olan Benî İsrâîldir. Ne yaparsa bunlarla yapabilir. Biz ise onları tahti kahrımızda istediğimiz gibi ezeriz ve ezeceğiz. Oğullarını taktil etmek, kadınlarını kızlarını alıkoymak suretiyle kuvvetlerini, mevcudiyetlerini azaltacağız. Çoğalıb baş kaldırmalarına meydan vermiyeceğiz. Emin olun ki biz onların tepesinde bunu her zaman yapabiliriz. Artık bu

sh:»2258

şerait altında Musâ ne yapabilir ki kale alıyor, endişe ediyorsunuz. İşte Fir'avnin ve Firavnîlerin siyaseti.

Buna mukabil:

128. ﴿قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ﴾ Musâ, kavmine -Fir'avnın taktik kararını işidib telâşa düştükleri

zaman Benî İsrâile şu iki emir ve iki tebşiri tebliğ ederek teskin zımnında -dedi ki

﴿اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ﴾ Allaha istiane ediniz- ya'ni Allah dilemeyince hiç kimsenin bir şey

yapamayacağını ve bütün kuvvet-ü kudret Allahın olduğunu biliniz, me'yus olmayınız da Allahdan yardım

isteyiniz. Kalblerinizi, fikirlerinizi, emellerinizi, kuvvetlerinizi, mevcudiyetlerinizi Allahda birleştirinizde öz,

söz birliğiyle Allah diyerek çalışınız ﴿وَاصْبِرُوا﴾ ve sabrediniz. -Fir'avnın sözlerine karşı telâş ve

Allah, neden yapacağını yapıvermiyor diye acele de etmeyiniz, metin ve sabırlı olunuz.

﴿إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ﴾ Arz Allahındır.- Binaenaleyh Mısır da onundur.

﴿يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾ onu kullarından kime dilerse ona miras kılar.

-Seleften halefe geçen miras gibi elden ele verir ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ akıbet de

müttekilerindir.- Hayırlı son muvaffakiyyet saygısızların veya şu bu kavmin değil, korunlanlarıdır ki

Allahdan istiane ve sabır, bu korunmanın ilk şartlarıdır. Binaenaleyh siz Benî İsrâil, Allahın emri vechile

korunursanız akıbet sizin, Kıbt unsuru korunursa onların, hepiniz korunursanız hepinizin olur. Ve o zaman

arada niza' kalmaz. O halde korununuz.

Lâkin kavmi Musâ bu iki tebşiri mutlaktan müteselli olamadılar ki Musâya 129.

﴿قَالُوا أَوْذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِينَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا﴾ biz,

dediler, sen bize gelmeden evvel iyza olunduk, geldikten sonra da - evvelkiyle Hazreti Musânın

velâdetinden

sh:»2259

önce yapılan zebni ebnâ işkencesini, sonrakiyle de bu defa yapılacağı söylenen taktil ve saire tehdidlerini

kasd ediyorlar. Gerçi Beni İsrâîlin ali Fir'avn elinde köle addedilmeleri, hıdematı şakkada kullanılmaları,

ağır vergiler altında ezilmeleri gibi daha bir çok çektikleri eziyetler vardı. Ve bu sözleri onlara da şamil

olabilir. Fekat onlar Musâ yüzünden olmadığı cihetle sözün hedefi olamaz. Binaenaleyh bu söz, biz

şimdiye kadar senden bir istifade değil, zarar gördük gibi bir şikâyeti iyma etmekle beraber Fir'avnın

zulmüne karşı şiddetli bir teessürü ve bir halâs arzusunu da iş'ar eyler.

Musâ kavminin böyle şiddetle sızlandıklarını görünce

﴿قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾

Me'muldur ki, dedi, rabbınız düşmanınızı ihlâk ve sizi Arzda istihlâf etsin, icrayı ahkâmına hulefa yapsın da

﴿فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ baksın nasıl amel edeceksiniz -güzel işlermi yapacaksınız,

çirkinmi? Bilfil zâhire çıksın da ona göre iyiye iyi kötüye kötü son ecrinizi veya cezanızı versin, böyle tebşir

etti.

Aceba bu tebşir tehakkuk ettimi? Bundan sonra kavmi Fir'avnın ve Beni İsrailin halleri ne oldu? Buna

gelelim:

﴿۱۳۰﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقَصْنَا مِنَ الثَّمَرَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿۱۳۱﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ
وَإِنْ تُصِيبِهِمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَّا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ
عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۲﴾

sh:»2260

﴿۱۳۲﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَاتَانَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لَتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا

نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٣﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ
وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالِدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٤﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا
مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٥﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنَّهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بِالْغُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٦﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِآيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضَعُّونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ
كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا
كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٨﴾

Filhakika ali Fir'avnı tuttuk senelerce kıtlık ve hasılât eksikliğiyle sıktık, gerekti ki düşünüb ibret alsınlar

130 Fakat kendilerine iyilik geldiği zaman ha, bu bizim hakkımız dediler, ve başlarına bir kötülük gelirse

Musâ ile ma'iyetindekilerden teşe'üm ediyorlardı, şum kuşları ise ancak Allah yanındadır ve lâkin ekserîsi

bilmezlerdi 131 Ve sen bizi büyülemek için her ne âyet getirsen imkânı yok sana inanacak değiliz derlerdi

132 Biz de kudretimizin ayrı ayrı âyetleri olmak üzere başlarına tufan gönderdik, çekirge gönderdik, haşerat

gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik yine inad ettiler ve çok mücrim bir kavm oldular 133

Vaktaki azab üzerlerine çöktü, ya Musâ! dediler: Bizim için rabbına dua et, sana olan ahdi hurmetine, eğer

bizden bu azâbı sıyrırırsan kasem olsun ki sana kat'iyyen iyman ederiz ve Beni İsrâîli seninle beraber

mutlak göndeririz 134 Vaktaki irişecekleri bir müddete kadar azâbı kendilerinden sıyrdık derhal yeminlerini

bozdular 135 Biz de âyetlerimizi tekzib ettikleri ve onlara kulak asmadıkları için kendilerinden intikam aldık

da hepsini denizde boğduk 136 Ve o hırpalanıb ezilmekte bulunan kavmi ma'hud Arzın bereketlerle

donattığımız meşriklarına mağriblerine varis kıldık ve Rabbinin Beni İsrâîle olan o güzel kelimesi sabr

etmeleri sebebiyle tamamen tehakkuk etti de Fir'avn ile kavminin yapa geldikleri masnûâtı ve yükselttikleri

binaları yerlere serdik 137

130.

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ ve

filhakika ali Fir'avnı senelerle ve hasılâtı tenkıs ile tazyıka başladı. -Sene, yıl ma'nâsına olduğu gibi

bilhassa şiddetli kuraklık ve kıtlık yılı ma'nâsına da gelir ki burada böyle müfesserdir. Ve bu ma'hâca

«sinîn» de iki lüğat vardır: En meşhuru, cem'ı müzekkeri salim gibi «vav» ve «ya» ile i'rab olunub haleti

rafında «سُنُونٌ» ve haleti nasb veya cerrinde «سِنِينٌ» okun-

sh:»2262

mak ve izafet halinde «nun» iskat edilmektir ki âyet bu lüğat üzeredir. Diğeri, ennecm ve eddeberan gibi

esmai galibeden olarak munsarif veya gayrı munsarif müfred i'rabiyle i'rablanarak «ya» muhafaza edilir. Ve

«nun» izafette de sabit kalır. Netekim şair:

دَعَانِي مِنْ نَجْدٍ فَإِنَّ سِنِينَ لَعَبْنَا بِهَا وَشِيبًا مَرَدًا

demişdir. Bir hadîsde de iki lüğat üzere «

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِينِي يُوسُفَ» ve «

«سِنِينًا كَسِينِي يُوسُفَ» varid olmuştur ki Kureyş müşrikleri aleyhinde duadır. Burada «

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ

وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ» mazmunlarının bir tafsilı vardır. Bu suretle kavmi Fir'avn

hakkında da bu sünneti ilâhiyye tatbık edilmiş ve birden bire ihlâk edilmemişlerdir ki

﴿لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾ tezekkür edebilsinler, mütenebbih olsunlar diye- ya'ni bu, bir muhtıra idi ki

akıllarını başlarına alsınlar, ahvali mukayese etsinler, hadlerini anlasınlar, Allahı düşünsünler de emri

hakka karşı temerrüd ve tuğyandan vaz geçsinler, küfr-ü zulümden tevbeye imkân bulsunlar diye yapılmıştı.

Zira bu gibi tasarrufatı kevnîyyenin fevkalbeşer olduğunda şüphe yoktur. Ve bunları umurı tabi'yyeden

addetmek de mümkün değildir. Çünkü tabiat olsa idi ya daima ve muttariden bulluk veya daima ve

muttariden kıtlık olmak lâzım gelirdi. Bu hadiseler ise tabiatın tehavvülâtına aid vekayı'dir. Ve binaenaleyh

bunların tabiatler üzerinde hâkim olan kudreti rabbaniyyenin eseri iradesi olduğu vazıhtır. Bu haysiyyettedir

ki ni'met-ü refah içinde yaşayan ve kendi fevkında hiç bir kuvvet-ü kudret tanımak istemeyib hakka karşı

mücadele etmek isteyen mütekebbir, mağrur bir kavmin hayatı iktisadiyyesine vurulan bu gibi Semavî

darbeler henüz cürümlerinin cezası olmamakla beraber kendilerine

sh:»2263

hadlerini ve vaz'ıyyetlerini bildiren ve bu vaz'ıyyet içinde namzed oldukları akıbeti ihtar eden birer muhtirai

ilâhiyye ve bunları yapan Allah tealânın kendilerini her zaman mahvetmeğe kadir hâkimi mutlak bulunduğunu ve binaenaleyh emri ilâhîye karşı temerrüd ve inaddan hazer etmek lâzım geldiğini i'lân eden âyâti fi'liyedir. Bir musiybetin bin nasıyhatten daha müessir bir belâğati terbiyeviyyeyi haiz olduğu da derkârdır. Şimdi bu âyetten şu netaic istihsal olunur:

1- Hayatı beşerde şeraiti iktisadiyyenin pek büyük ehemmiyeti vardır. Bir kavm için şeraiti iktisadiyyenin tezelzülü veya fıkdanı bir helâk muhtırası veya mukaddimesidir. İstihsalâti umumiyye yolunda olduğu zaman ferdî muzayakaların tehvinine çare bulunabilirse de umumî şeraiti iktisadiyyenin bozulması felâketi umumiyyedir. Şeraiti iktisadiyye ise iki esasta toplanır: ahlâkıyyeti insaniyye ile atayayı rahmaniyye veya rahîmiyye olan sermayei hılkat. Ahlâkıyyeti insaniyyenin fesadı feyzi hılkatin inkıtına sebep olabilir. Feyzi hılkatin inkıtı ise helâki küllîdir. Binaenaleyh ahlâkıyyetin künhü ancak hâlık tealâyâ ubudiyyette ya'ni hevayı beşere değil hak tealânın vaz'ı olan nizamı hayre ittiba' ve inkiyad ve şerr-ü fesaddan ictinab ve ittıkada aranmak lâzım gelir.

2- Allah tealânın vus'ati rahmetini anlamalı ki kavmi Firavn gibi helâke istihkak kesbetmiş olan bir kavmi bile evvel emirde kavli ve fi'li bir takım ihtarat ile intibaha da'vet etmeksizin birdenbire ihlâk edivermiyor.

Binaenaleyh insanlar rahmeti ilâhiyyeden mahrum kalmamak için âyatı hakkı tanımalı, Fir'avnları ve onların

sahr-ü mekirlerini bırakmalı, ricali hakkın nasihatlarını dinlemeli, hiç olmazsa musibetlerden ibret almalı da

akıbet desti ceberutı Hak uzandığı zaman hak münkiri, hak düşmanı halinde yakalanmaktan korunmalıdır.

lymanı olanlar « لَا يُلْدَغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جَحْرِ مَرَّتَيْنِ » hadîsi şerifinde beyan

buyurulduğu

sh:»2264

üzere bir delikten iki kerre sokulmaz. Geçmiş felâketlerden ibret alır da tekerrürüne sebep olmazlar. Fakat

matbuulkulub olanların bütün ibret ve intibah kabiliyyetleri söner de şairin:

Geçmişden adam, ibret almış ne masal şey!...

Beş bin senelik kıssa yarım hissamı verdi;

Tarihi tekerrür diye ta'rif ediyorlar.

Hiç ibret alınsaydı tekerrürmü ederdi?

dediği gibi tarihî felâketler şekilden şekle tekerrür eder. Netekim küfr-ü zulmü tabiat edinmiş olan kavmi

Fir'avn bu ilâhî muhtıralardan sonra mütenebbih olmadılar da 131.

﴿فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ﴾ kendilerine iyilik, refah geldiği vakit
bu sırf bizden dediler, ﴿وَإِنْ تُصِيبِهِمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ﴾ ve

kendilerine bir fenalık, kıtlık ve sıkıntı ve her hangi bir musibet isabet ederse Musâ ve ma'iyetindekilerle

tetayyür ve teşe'üm eylerler, onların uğursuzluğuna hameledelelerdi

﴿إِلَّا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ﴾ bak tairleri: Ancak Allahın indindedir. -Ya'ni

teyemmün ve teşe'üm edecek kuşları, bütün bahtları, tali'leri, mukadderattan iyi kötü nasîbleri ancak Allahın

indindedir «﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ «كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ﴾ ve lâkin

ekserîsi bilmezler.- Bilmezler de şuna buna isnad ederler. Yâhud sebebi şeâmetleri ancak Allah indindedir.

Başlarına gelen ve gelecek olan mesaib ancak Allah tarafındandır ve ekserîsi bilmezler. [Sûrei «İsra» da «

﴿وَكُلٌّ إِنْ سَانَ الزَّمَانُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ﴾ bak] cahiliyyede «ıyafeti tayı» ta'bir olunur

bir falcılık âdeti vardı. Bir yere gidecekleri zaman bir kuş uçururlar, sağa giderse teyemmün, sola giderse

teşe'üm ederlerdi, kezalik karga gibi ba'zı kuşların haykırmasından da teşe'üm ederlerdi. Bu münasebetle

her hangi bir şeyden teşe'üm etmeğe, ya'ni uğursuz sayıb kuşkulanmaya

sh:»2265

tetayyür denilmiş, gerek kuş ve gerek saire olsun şum addolunan şey'e de tayr, tâir, tiyere ıtlak edilmiştir.

Gerçi esas itibariyle tair müteyemmen ve şum olmaktan eamdır. Fakat şum olanda isti'mali galebe etmiş ve

tetayyür her halde teşe'üme ıtlak olunmuştur. Resuli ekrem sallallahü aleyhi vesellem «

لَا طَيْرَةَ وَلَا هَامَ » hadîsi şerifiyle tiyereyi nehy-ü ibtal buyurmuştur. Maahazâ bu tetayyür

âdeti cahiliyyesine avamm arasında kesretle tesadüf edilir. Meselâ bizde baykuşla teşe'üm edenler ne

kadar çoktur. Hattâ hü mâ saadette, baykuş nuhusette bir mesel gibi Edebiyatımıza kadar girmiştir. Ve işte

Arabca tâir ta'biri de böyle baykuş gibi mes'ud veya baykuş gibi meş'um addedilen mutlak kuş ma'nâsından

müstear olarak sebebi şer ma'nâsına veya sebebi hayr ile sebebi şerden eam bir ma'nâda kullanılır ki baht

kuşu demek gibidir. Bundan başka bir de Arablar «

أَطْرَتْ الْمَالَ وَ طَيْرْتَهُ بَيْنَ الْقَوْمِ فَطَارَ كُلًّا مِنْهُمْ سَهْمُهُ = malı

kavm arasında uçurdum da her birine sehmi uçtu, ya'ni nesibi irdi» derler. Netekim lisanımızda da şuradan

buradan keyfe mettefak gelen emvale «tayyarat» ta'biri ma'ruftur. Bu münasebetle de tâir bir kimsenin kaderden uçan nasîbi, bahtı, kısmeti, tali'i, şansı ma'hâsına gelir. Kavmi Fir'avnın bahtlarına bakınız ki Allah tealâ onlara Musâ gibi ülül'azmden bir Peygamberi zîşan göndermiş, başlarına böyle bir hümayı ikbal uçurmuş da onlar bununla kendilerini bahtiyar bilecek ve ittiba' edib mes'ud olacak yerde tutmuşlar o ve ona tabi' olanlarla teşe'üm etmeğe kalkışmışlar ve işte takdiri ilâhîden hissalarına düşen nasîbleri bu bedbahtlık, bu tab'ı kulûb olmuştur ki bu teşe'üm, bu his, bu haleti ruhiyye onların nezdi ilâhîde sabit şeâmetlerinin sebebi ve kendi boyunlarına takılmış bulunan tâirleridir. Bu ne bedbahtlıktır ki mütenebbih olsunlar diye Allah kendilerini tazyık ettikçe sebebi şeâmet kendi amelleri olduğu-

sh:»2266

nu bilmediler de Musâ ile teşe'üm ettiler. 132.

﴿وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسْحَرَنَّ بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾ ve bizi meshur etmek için bize her ne âyet getirsen, her ne mu'cize göstersen bizler sana

inanıcı değıliz dediler -ki bu kadar azmi kûfürden daha meş'um ne olur?

Bunun üzerine 133.

﴿فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ﴾

biz de üzerlerine tufan, çekirge, kummel, kurbağalar ve kan gönderdik- Bısıryyun TUFAN tavaftan «tufâne»

nin cem'i olduğunu, Kûfiyyûn da esasında rüchan gibi masdar olduğunu söylemişlerdir ki mubalega için

tesmiye bilmasdar demektir. İbni atıyyenin beyanına göre tûfan, tavâf eden her şeye şamil olur. Ancak

şiddetli su ve yağmurda isti'mali ekserdir. İlh... Zeccac demiştir ki «tufan» her hangi bir şeyin çok ve muhit

ve bütün kavme muntabık olanıdır. Netekim bir çok şehirlere şamil olan garka tufan denilir. Kezalik katli

âmm bir tufan ve mevti carif, ay'ni süpürücü ölet: Kiran, salgın, ölüm de bir tufandır. İlh... Mücahid ve

Vehbden «yemen» lügatinde tâuna, ya'ni koleraya tufan denildiği nakledilmiş, ebûkılâbe dahi «cüderi»

ya'ni çiçek hastalığının ilk evvel kavmi Fir'avnda vakı' olan bir tufan olduğunu söylemiştir. Velhasıl aslı

lügatte tufan lisanımızda ma'ruf olduğu gibi şiddetli yağmur ve seyl ma'nâsına munhasır değildir. Fakat

ekseriyetle bu ma'nâda istimal olunur. Ve bu şöhretin sebebi de tufanı Nuhtur. Ve bunun için buradaki

tufanın ne olduğu hakkında zikrolunan meanî dahilinde muhtelif nakiller varid olmuş ve Hazreti Aışeden

«mevti carif» diye bir rivayet nakledilmiş ise de ekser müfessirînin İbni Abbastan merviy olan «mai muğrik»

ma'nâsı üzerindedir ki tufanın ma'nâyı meşhuru demektir. Bunun da bir hafta bilâ inkita' yağın şiddetli bir

sh:»2267

yağmur veya Nil nehrinin fevkal'âde bir feyezani ile husule gelen müstevli bir seyl tufanı olduğu hakkında

iki kavil vardır ki bizce cem'inde münafat yoktur. Bu tufan, Mısırlıları haneleri içinde istiylâ ve tahrib etmiş ve

maamafih içlerinde bulunan Beni İsrâile zararı dokunmamıştır.

CERAD, ma'lûm ekin çekirgesidir ki bütün yeşil hasilâtı yer bitirir, çırpıplak eder. Tufandan sonra biten kuvvetli hasilâtı yemiş bitirmiştir.

KUMMEL, hakkında bir kaç tefsir vardır: Birincisi henüz tohumdan yeni çıkmış ve kanatlanmamış

hürde çekirge yavrusudur ki buna ve gayet küçük karıncalara Arabca « دبا » dahi denilir. İkincisi

buğdaya düşen güvedir ki buğday biti ta'bir olunur. Bu iki ma'nâ İbni Abbastan merviydir. Üçüncüsü

devabbi sûdi sıgar, ya'ni alel'umum siyah ve küçük haşerat ve hevamm ki bu ma'nâ Hasen ve İbni

Cübeyrden menkul ve evvelkilerle beraber bervehci âti muhtelif tefsirlerin hepsine şamildir. Netekim Habib

İbni Sabit «cu'lan» ya'ni bok böcekleri diye, Ebû Ubeyde «hamnan» denilen bir nevi kurd ve kene diye,

Atayı Hurasanî ve Zeyd ibni Eslem kummeli ma'ruf ya'ni kehle dediğimiz ma'ruf bittir, Kummelde kaml de bir luğattir, diye zikretmişler ve İbni Zeydden hikâyeten pire olduğu da söylenmiştir. Hasılı kummel, kavmi Fir'avnın ya hasılâtına veya bedenlerine veya her ikisine taslıt edilmiş bir veya muhtelif nevi'den haşereciklerdir.

DAFADÎ, dı'fda'ın cem'i ki kurbağa demektir. Başlarına gökten kurbağa yağmış ve her taraflarına dolmuş.

DEM, kavli cumhure göre içecekleri sular kan olmuş, Nil kan kakmış, fakat Zeyd İbni Eslem gibi bazıları demiştir ki bu, demi ruaf, ya'ni burun kanaması idi, Allah başlarına musallat kılmıştı.

Bu muhtelif akval içinde ekser müfessirînin hulâsaten beyanları şu sureti rivayetle nakledile gelmiştir:

Sekiz

sh:»2268

gün geceli gündüzlü şiddetli bir zulmet içinde lâyenkatî' yağmur yağmış, kimse evinden çıkamamış, seyl evlerine dolmuş, boğazlarına kadar su içinde kalmışlar, aralarında bulunan Beni İsrâîl hanelerine ise bir şey olmamış, bu suretle bir hafta kadar Mısır bir deniz gibi olmuş, hars-ü tasarruftan kalmışlar, bu gark olmak tehlikesi altında Musâ aleyhisselâma müracaat edib rabbına dua et, bu belâyı başımızdan kaldır da sana iyman edelim» demişler, o da dua etmiş tehlike bertaraf olmuş. Fakat bundan sonra nebatat öyle fıskırmış ki arazîde misli görülmedik bir feyz, husule gelmiş, bunu görünce «bizim korktuğumuz şey bir musibet değil, hakkımızda bir hayırmış» demişler, iyman etmemişler, binaenaleyh Allah tealâ çekirge göndermiş, mezruatlarını ve meyvalarını yiyerek evlerine, tavanlarına ve elbiselerine kadar sarmış, yine Musâ aleyhisselâma feryad etmişler, Allah tealâ da bir rüzgâr göndermiş çekirgeleri sürüb denize dökmüş, bakmışlar ki geri kalan hasılâtları kendilerine kifayet edecek, «eyh, bu kalan bize yetişir» demişler, yine iyman etmemişler, bunun üzerine Allah tealâ kummeli taslit etmiş, çekirgeden kalan bakıyyeyi yemeğe ve elbise ve bedenlerine kadar girerek derilerini emmeğe başlamış. Müşarün'ileyhe üçüncü defa feryad etmişler, bu da bi'emrillâh mürtefi' olmuş «artık demişler, senin bir sâhir olduğunda hiç şüphemiz kalmadı». Ba'dehu deniz tarafından gayet kesif bir karaltı çıkmış ve başlarına kurbağalar yağmağa başlamış, öyle ki yerleri yurdları kurbağa ile dolmuş, her hangi bir örtüye veya yiyeceğe el uzatsalar kurbağa çıkar ve ağızlarına burunlarına atılmış, tekrar dördüncü defa olarak müşarün'ileyhe yalvarmışlar, o da

kendilerinden kuvvetli ahd alarak dua etmiş, Allah tealâ bunu da bir yağmurla sürüb denize dökerek bertaraf etmiş, lâkin yine nakzı ahd etmişler, küfr-ü fesaddan ayrılmamışlar, bunun üzerine de Allâh tealâ kan göndermiş, içecekleri kullanacakları

sh:»2269

sular kan olmuş kalmış, birisi bir İsrâilin ağzından bir yudum su sormak istese o bile kan kesilirmiş ve yâhud mütemadiyen burunlarından kan fişkırırmış. Sonra bunların müddetleri hakkında da muhtelif rivayetler vardır. Ezcümle Hazreti Musânın sehareye galebesinden sonra kavmi Fir'avn içinde on sene kaldığı ve bu mu'cizleri bu müddet zarfında gösterdiği de rivayet olunmuştur. Fakat Ebû Hayyanın dahi ihtar ettiği vechile şundan gaflet olunmamalıdır ki bunların keyfiyeti ve müddeti ya'ni ne suretle ve ne kadar bir zaman zarfında vukua geldiği hakkındaki haberlerin mercii' nükuli İsrâiliyyedir. Âyette keyfiyet ve müddete dair hiç bir işaret ve delâlet yapılmaksızın ancak irsal olundukları zikrolunmuş ve buyurulmuştur ki:

﴿آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ﴾

Mufasssal mufasssal âyetler olarak ya'ni her biri ayrı ayrı birer delili

vazih olarak gönderdik -her biri Musânın sıdkına, Allah tealânın kemali kudretine ve kavmi Fir'avnın helâke doğru gittiğine ve hakk-u hakikati anlayıp bir an evvel Allaha iyman ve tedarru' etmeleri lüzumuna delâlet

eden delâli vazıha idilir. Onlar ﴿فَاسْتَكْبَرُوا﴾ bunun üzerine de istikbar ettiler- iman etmeyi

kibirlerine yediremediler ﴿وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾ ve bunlar böyle mücrimler sürüsü bir

kavm idiler. Öyle ahlâksız, bir kavm ki 134. ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ﴾ tepelerine belâ

indimi

﴿قَالُوا يَا مُوسَىٰ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ
عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ya Musâ,

rabbına, sana verdiği ahd -ahdi nübüvvet- ile bizim için dua et, kasem olsun ki eğer bizden bu belâyı

açarsan muhakkak ve muhakkak sana iyman edeceğiz ve Benî İsrâîli seninle

sh:»2270

beraber mutlak ve mutlak göndereceğiz derlerdi 135.

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ آجَلٍ هُمْ بِالْغُوهِ﴾ binaenaleyh

irişecekleri bir ecele ya'ni bir müddete kadar kendilerinden azâbı açtık mı ﴿إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾

derhal ahidlerini bozarlardı -o küşayişi ebedî gibi farzederler, azâbın biri giderse diğer birinin

gelebileceğini düşünmezler, hattâ kaç defaler taaddüdüne rağmen düşünmezler. İlk fırsatte sözlerinden

cayar, yeminlerinden dönerlerdi. Böyle ahlâksız bir kavm idiler. 136. ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾

nihayet biz de onlardan intikam aldık, ya'ni nı'meti selb ve bütün bütün nıkmete düşmelerini irâde eyledik

de ﴿فَاغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ﴾ kendilerini denizde garkettik

﴿بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾ çünkü âyetlerimizi tekzib

ettiler ve onlardan gafil bulunuyorlardı.- Yalan diyorlar, mütenebbih olmak için bir kerre nazarı dikkate

almıyorlardı. Bütün kabiliyeti intibahiyyeleri tükenmiş idi. Şimdi kudreti ilâhiyyeyi düşünmeli ki âyâtı

ilâhiyyeye zulmeden müfsidlerin ve kendi kuvvet-ü satvetlerine mağrur olarak Benî İsrâilin nesillerini

mahvetmek isteyen gafil mütekebbir mücrimlerin akıbetleri bu nıkmetsizlik oldu.

Bunları gark ettik 137.

﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ﴾
﴿وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا﴾ ve kahr altında ezilmekte bulunan kavmi -Benî İsrâil

kavmini- Arzın bereketler verdiği meşriklarına mağriblerine -ya'ni şark-u garb taraflarına- varis kıldık

-bilâhare Benî İsrâil, Fir'avnın gark olduğu yerin şarkında bulunan Şam ve garbinde bulunan Mısır

arazisine malik olmuşlar ve Feraine ve Amalikadan sonra oralarda diledikleri gibi tasarruf etmişlerdi

sh:»2271

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ ve bu suretle ya

Muhammed, rabbının o güzel sözü Benî İsrâile karşı, sabırları sebebiyle tamam oldu.- Sûre «Kasas» ta

geleceği üzere «

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ
أُمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ . وَنَمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ
فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ

ve mukaddema lisanı Musâ ile Benî İsrâile «

﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَهْلِكَ عُدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ diye tebşir

edilen va'di ilâhî Benî İsrâil hakkında tamamen tahakkuk etti. Hem şurası şayanı dikkattir ki sabırları

sebebiyle tahakkuk etti ﴿وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ﴾ de Fir'avn ve

kavminin yapageldikleri sanîalarını, masnuatlarını ﴿وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ﴾ ve

yükseltegeldikleri köşklerini veya bahçelerini tedmir-ü tahrib eyledik. -Siyasetlerini, san'atlerini başlarına

geçirdik, medeniyetlerini, ma'muriyyetlerini Hamâmın köşkü gibi mebanii refialarını harabata çevirdik. İşte

kavmi Fir'avnin hulâsai ahval ve akıbeti.

Şimdi de «**فَيَنْظُرْ كَيْفَ تَعْمَلُونَ**» medlülünce Benî İsrâîlin bundan böyle cereyan eden

ahvalini kısaca kısaca ta'kib edelim: Kavmi Fir'avnı batırdık:

﴿١٣٨﴾ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ
يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا آلِهًا كَمَا
لَهُم آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٩﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ مَتَّبِعُوا
مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ قَالَ أَغَيَّرَ اللَّهُ
أَبْغِيكُمْ آلِهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤١﴾

sh:»2272

﴿١٤١﴾ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ
يُقْتَلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظِيمٌ ﴿١٤٢﴾

Meali Şerif

Ve Beni İsrâile denizi atlattık, derken bir kavme vardılar, toplanmışlar kendilerine mahsus bir takım putlara tapıyorlardı, ya Musâ! dediler: Bunların bir çok ilâhları olduğu gibi sen de bize bir ilâh yap, siz, dedi: Gerçekten cahillik ediyorsunuz 138 çünkü o gördüklerinizin, içinde buldukları din helâke mahkûmdur, ve bütün yaptıkları batıldır 139 Hiç, dedi, Ben size Allahdan başka bir ilâhmı isterim? O, sizi âlemlerin üstüne geçirdi 140 Hem düşünseniz, a sizi Ali Fir'avnden kurtardığımız hengâmı, size azabın kötüsünü peyliyorlardı, oğullarınızı boyuna katlediyorlar, kadınlarınızı diri tutuyorlardı, bunda size rabbınız tarafından azîm bir imtihan var 141

138. ﴿فَاتَوَا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ﴾ Derken bir kavme

uğradılar ki kendilerine mahsus bir takım putlara mülâzemet ediyorlardı: Durub perestiş eyliyorlardı. -Bu kavmin Lahm-ü Cüzamdan olub Rife sakin buldukları ve hatta Rifi Mısırdaki sahili bahirde ma'ruf Rakka karyesine ya'ni Mısır Rakkasına indikleri söylenmiş, Hazreti Musanın kendilerine kital ile emr olduğu Ken'anilerden oldukarı da söylenmiştir ki « فَاتَوَا » ta'kibine bu daha muvafıktır. Kezalik putlarının hakikaten bakare veya taştan, ahşabdan ve saireden bakare timsalleri olduğu da zikredilmiştir. Fakat

Kur'an bize şunu anlatıyor ki bu kassada şayanı dikkat nokta her

sh:»2273

hangi bir kavm veya her hangi bir put olursa olsun alel'itlak putperestliğin batıl ve müdemmer ve maamafih

cahilleri iğfal ve temayüllerini celbedebilecek bâ'zı cazibeleri de haiz olmasında ve böyle ba'zı fenalıkların

ihtilat ve görenek ile avamma sirayet etmesinde, Beni İsrâilde de ıclı fitnessine mebde' olan ilk meyli küfrün

böyle bir görenek sebebiyle hudûse gelmiş bulunmasındadır. Netekim Beni İsrâil o kavmi görünce

﴿قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُم آلِهَةٌ﴾ ya Musâ, bunların

kendilerine mahsus ilâhları bulunduğu gibi bize mahsus da bir ilâh yap dediler. -Ya'ni içlerinde böyle

diyenler oldu ki ba'del'halâs Beni İsrâilin ilk meyli küfrüdür. Buna karşı Musâ

﴿قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ her halde siz, dedi, cahillik ediyorsunuz.- Mec'ul ya'ni

yapma bir ilâh istemek, şu veya bu kavme mahsus ilâhlar olabileceğini farzeylemek ve putperest bir

kavmin putlarına imrenmek cehaletten başka hiç bir şey değildir. 139. ﴿إِنَّ هَؤُلَاءِ﴾ O putlara

tapanlar yokmu? Hiç şüphe yok ﴿مَتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ﴾ bunların içinde buldukları: Din diye

içine düştükleri şey, parçalanıp yıkılmağa mahkûm ﴿وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ve

ibadet diye yaptıkları bütün batıldır, hiçtir. -Maksadları Allaha takarrub bile olsa yine hiçtir, küfürdür. 140.

﴿قَالَ أَغَيَّرَ اللَّهُ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا﴾ ben, dedi, size Allahın gayrı bir ilâh mı istiyeyeceğim?

Ne mümkün ﴿وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ halbuki o, sizi bütünü bildiğiniz âlemlere

tafdıl etti. Başkalarına vermediği ni'meti size verdi.- Bunu Allahdan başka kim verebilir? Ve Allahın bu

ni'metlerine

sh:»2274

karşı nankörlük edib başka ilâh aramağa kalkışanların hali ne olur? Cahillik etmeyin 141. ﴿وَ﴾ Allah

tarafından şu ihtarı unutmayın: ﴿إِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ الْخ ۰۰۰﴾

Böyle oldu:

﴿۱۴۲﴾ وَوَعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْمٍ
مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي
قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿۱۴۳﴾ وَلَمَّا جَاءَ

مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ
تَرِنِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرِنِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا
أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿2275﴾

Meali Şerifi

Bir de Musâya otuz geceye va'd verdik ve anı bir on ile temamladık, bu sûretle rabbının mîkatı tam kırk

gece oldu ve Musâ kardeşi Haruna şöyle dedi: kavmim içinde bana halef ol, islâha çalış da müfsidler

yoluna gitme 142 Vaktâki

sh:»2275

Musâ mikatımıza geldi, ve rabbi onu kelâmiyle taltyf buyurdu, ya rab! dedi: göster bana bakayım sana,

buyurdu ki: beni ka'iyen göremezsin « لَنْ تَرِنِي » ve lâkin dağa bak eğer yerinde durursa demek

beni göreceksin, derken rabbi dağa bir tecelli buyurunca onu un ufrâ ediverdi, Musâ da baygın düştü,

sonra vaktâki ayıldı sübhansın, dedi: sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim 143

142. ﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ﴾ Bir de Musâya

otuz geceye va'd verdik ve onu bir onla itmam eyledik

﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً﴾ de rabbının mîkatı tam kırk geceye doldu. -Burada

sûrei «Bakare» âyetindeki erbaînin bir tafsiyli vardır. Rivayet olduğuna göre Musâ aleyhisselâm Mısırdâ

iken Benî İsrâîle Allah düşmanlarını helâk ederse kendilerine bir kitab getireceğini vadetmiş ve Fir'avn,

helâkolunca Musâ o kitâbı mev'udu niyaz eylemiş, Allah tealâ da otuz gün oruç tutmasını emreylemiş idi ki

Zilkı'de idi ve Zilhiccenin oniyle tam kırka iblâğ edildi. Öyle anlaşılıyor ki ilk otuz gün savm vesâir tekarrubât

ile bir tehzibi mahsus ve bir riyazat olmuş, ve sonraki on günde de Tevratın nüzulü ve kelâm, vuku'

bulmuştur. Bu kırkın gündüzleri de mikatta dahil bulunduğu halde yalnız « لَيْلَةً » buyurulması, âyin

geceden başlaması ve binaenaleyh kırk gece hisabiyle tamam olmuş bulunması hıkmetine mebni

olduğunu müfessirîn beyan etmişlerdir. Bundan bilhassa şu işareti anlayabiliriz ki ehlullahın büyük bir subhi

tecelliye irmesi için geceler gibi karanlık ıztırab saatleri ile çile doldurmaları lâzımdır. Tenezzülâtı ilâhiyye

geceler de vakı' olur. Ve bütün muvaffakiyyet sabahları, leyalı ıztırabın seharlerini ta'kib eyler. Hazreti

Musânın bu çilesinde kırk sanki bütün bir gece ve on onun bir sehari mesabesinde demek olub bâ'zı

rivayâta dahi varid oldu-

sh:»2276

ğu üzere bu seharin fecri sadık saatlerini andıran sonlarında Hazreti Musâ mazheri kelâmı sübhanî olmuş

ve şu tecelliye irmiştir:

143. ﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا﴾ Vaktâki Musâ -biraderini halef bırakıb-

mîkatımızda, ya'ni, ta'yin ettiğimiz vakti mahsusta geldi ﴿وَكَلَّمَ رَبُّهُ﴾ ve rabbi onu kelâmiyle

bekâm etti- Meleklerle olan kelâmı gibi bilâ vasıta ve fakat verâi hicabdan ona kelâm söyledi. «

﴿وَقَرَّبَنَا نَجِيًّا﴾ kavli ilâhîsi delâlet eder ki bu kelâm «nevcâ» idi. Musâ aleyhisselâm kelâmullahı

her cihetten işidiyordu diye bir rivayet vardır. Bu da gösterir ki Allahın kelâmını işitmek mahlûk kelâmı

işitmek gibi değildir. Rabbi onu böyle doğrudan doğru ve fakat verâi hicabdan kelâmiyle bekâm edib kelîm

kılınca kelâmullahın neş'ei zevkiyle Musâda şevki ru'yet galeyana geldi de

﴿قَالَ رَبِّ ارْنِي﴾ yarab, bana göster sana bakayım dedi -ya'ni hicabı

kaldır, bana bizzat tecelliy et de dîdarını görmek nasîb eyle diye yalvardı ﴿قَالَ لَنْ تَرَانِي﴾

rabbi, beni dedi, kat'iyen görmeyeceksin ﴿وَلَكِنْ اَنْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ﴾ ve lâkin dağa

bak ﴿فَاِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرِيْنِي﴾ eğer yerinde durursa sen de beni

göreceksin. Bunun üzerine ﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ﴾ rabbi dağa tecelli edince- ki bu

bir tecelliyi izafidir. Ya'ni zatındaki bütün azamet ve kudreti mutlaka değil, azamet-ü kudretinden bir lemha

zuhur ve bir emr-ü iradesi dağa tesaddi edverince ﴿جَعَلَهُ دَكَّاءً﴾ onu hürd u haş eyledi,

ufalayiverdi -Hamze, Kisaî, Halefi âşır kıraetlerinde « دكاء » okunduğuna göre- dümdüz ediverdi. Ya'ni

dağ gidib, yeri örgüçsüz bir deve veya bir sırt, bir tepe gibi oluverdi.

DEKK, esasen «dakk» gibi bir şey'i ezib ufalamak, un ufra etmek ma'nâsına masdar olub bunun ismi

mefulü

sh:»2277

olan «medkûk» ma'nâsına da gelir ki burada böyledir. « دكاء » ise hörgüçsüz deve veya « دكّه » gibi

tepe ve sırt demektir. Bir ma'nâya göre dağ hiç kalmamış, diğerine göre yukarısı uçmuş, aşağısı küçürek

kalmış demek olur. Meşhura göre bu dağ, Turiseyna idi, fakat diğer bir dağ olduğu da nakledilmiş «Cebeli

zebiyr,» veya «Medyen» de «Erriyr» denilen dağ veya büsbütün nabud olmuş bir dağ olduğu dahi

söylenmiştir ki Hazreti Musânın üzerinde bulunduğu dağ değil karşıdan baktığı dağ demek olur.

Hasılı rabbının tecelliysine dağ dayanamıd «dekk» yâhud «dekkâ» oldu

﴿وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا﴾ Musâ da şiddetle baygın düştü -tecelliyye iki eser terettüb etti: Biri

dağın parçalanması, biri de Musânın bayılıb düşmesi. Demek ki Musâ dağ dolayısıyla olan bir tecelliyi

izafîye bile tahammül edemedi, tam ve mutlak bir tecelliyi zatî olsa bütün dünya muzhamill olacaktı. Ve işte

«لَنْ تَرِيَنِي» buyurulmasının hikmeti bu idi yoksa haddi zatında tecellide imtina' veya lûtufta buhul

yok, mes'ele, tahammüldedir. Bu âlemi fenada onu görmeğe tahammül olunamaz. Ve o halde bundan

mevt-ü fenanın munkati' olduğu âlemi bekada ya'ni Âhirette dahi imtina'ı ru'yeti anlamağa kalkışmak doğru

değildir.

﴿قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ tenziyh sana yarabbi dedi ﴿فَلَمَّا أَفَاقَ﴾ Vaktâki Musâ ayrıldı

﴿تُبْتُ إِلَيْكَ﴾ -fani gözlerle görülmekten münezzehsin sana tevbe ettim- çünkü iznine ıkıran

etmiyen bir dilekte bulunmuş oldum ﴿وَإِنَّا أَوْلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve ben, mü'minlerin

evveliyim -bu Dünyada «لَنْ تَرِيَنِي» tecelliysine ilk iyman eden benim.

Bunun üzerine cenabı Allah tesliye ve tatviye ve vazifesini ta'yin için:

sh:»2278

﴿١٤٤﴾ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي
وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَتَبْنَا
لَهُ فِي الْأَنْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ
﴿١٤٦﴾ سَاءَ صَرِفُ عَنِ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ
لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٧﴾ وَالَّذِينَ
كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ الْآ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٨﴾

Meali Şerif

Buyurdu ki: ya Musâ! Haberin olsun ben risaletlerimle ve kelâmımla seni o insanların üzerine intihab
eyledim, şimdi şu sana verdiğimi al ve şükürünü bilenlerden ol 144 Ve onun

sh:»2279

için elvahta her şeyden yazdık, mev'ızaya ve ahkâmın tafsiline dair her şey'i. Haydi, dedik: bunları kuvvetle

tut, kavmine de emret onları en güzeliyle tutsunlar, ileride size o fasıkların yurdunu göstereceğim 145

Âyetlerimden uzaklaştıracağım yer yüzünde o haksızlıkla büyüklenenleri, ki her âyeti görseler de ona

iyman etmezler, rüşd yolunu görseler de onu yol tutmazlar, ve eğer sapıklık yolunu görürlerse onu yol

tutarlar, öyle: çünkü onlar âyetlerimizi tekzip etmeyi âdet edinmişler ve hep onlardan gâfil olagelmişlerdir

146 halbuki ayetlerimizi ve Âhirete kavuşacaklarını tekzip edenlerin bütün amelleri heder ola gelmiştir, her

halde çekecekleri sırf kendi amellerini cezasıdır 147

145. ﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ الْخَبْرَ﴾ evvelki âyette zikrolunan risâlatı

beyandır. Elvahın adedi, cevherleri, tulleri hakkında muhtelif rivayetler vardır. Adedi: on veya yedi idi veya

iki idi denilmiş. Cevheri Cibrîlin getirdiği zümrüd veya yeşil zeberced veya kırmızı yakut idi, yahud emri ilâhî

ile Musânın yonttuğu bir taştan idi veya bir ahşab idi denilmiş ilh... Fakat doğrusu bu babda ciddî bir delil

yoktur. Kur'an bunlardan sâkittir.

﴿فَقُلْنَا لَهُ خُذْهَا بِقُوَّةٍ﴾ takdirindedir. -Ya'ni yazmıştık da
﴿فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ﴾

bunları, demiştik: kuvvetle tut, iyi ve sıkı tut ﴿وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا﴾

kavmine de emr et en güzelini ahzetsinler- ya'ni elvahta yazılanların hepsi güzeldir. Kezalik ma'nâları

ihimalli olanların ba'zı ihtimalâtı te'vil ve tefsirce diğerinden daha güzel olabilir. Binaenaleyh kavmin daima

ahsen ve efdali ihtiyar eylesinler ki ﴿سَأْرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ﴾ size ileride fasıkların

yurdunu göstereceğim. -Bu hem bir tebşiri, hem de bir

sh:»2280

tehdidi iş'ar eder: bunda bir taraftan fık-u fücür içinde pûyân olan cebbarlar kavminin diyarlarına girib vâris

olacaklarını va'd-ü tebşir ile ahseni amele terğib vardır. Diğer taraftan da yurtlarına girib göreceksiniz ki

fasıkların akıbetleri ne feci'dir? Diye fısıktan tahzir veya Benî İsrâilden zuhur edecek fasıklara işaret ve

Cehennemî ihtar vardır.

Bak fasıklara ne olacak 146.

﴿سَاصِرْفُ عَنْ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾

haksız olarak yer yüzünde tekebbür edenleri âyetlerimden çevireceğim, men'edeceğim -kalbleri öyle

tab'olunacak ki gerek hıkkatte, gerek kitabda tekvinî veya teşrif âyâtî ilâhiyyenin ifade ettiği izz-ü saadeti,

mezâmiynî hakikatî göremeyecekler ﴿وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا﴾ ve

her âyeti görseler bile inanmıyacaklar

﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾ rüşd-ü isabet yolunu

görürlerse onu yol tutmıyacaklar ﴿وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا﴾

gayy-ü sefahet yolunu görürlerse bunu yol tutacaklar- hâsılı bütün hiss-ü hareketleri tersine dönecek

﴿ذَلِكَ﴾ o sarf veya o tekebbür ve bu aksilik şu iki sebebe olur:

﴿بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ âyetlerimizi tekzib etmiş olmaları ya'ni gidişlerinin fena ve

halkın aleyhlerinde olduğunu gösteren hayr-ü şerri, hakk-u batılı tefrik etmek için inzal ve ikame edilmiş

olan afâkî, enfüsî delillerimizi alâmetlerimizi aslı yok birer hurâfe ve insan aldatmak için uydurulmuş birer

yalan gibi addetmeleridir. Yoksa ne tekebbür ederler, ne de bu hale düşerlerdi

﴿وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾

sh:»2281

ve onlardan gafil bulunmaları, ya'ni tahsil-ü tettebbu' etmemeleri ve ettikleri surette de amellerinde nazarı

l'tibare almamak gafletini l'tiyad etmeleri 147.

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ﴾ halbuki âyetlerimizi ve likai Âhireti

tezkib edenlerin -her işin sonunda bir ceza ve mes'uliyet gününün geleceğini inkâr eyliyenlerin

﴿حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ﴾ bütün amelleri habtolur: Ya'ni fakire ihsan, mazluma iane gibi yaptıkları

iyilikleri varsa hepsi boşuna gider, sonunda hiç birinin hayırını görmezler. Bütün mesa'ileri heder ve bütün

akıbetleri zarar ve felâket olur. Hulâsa bütün bunların böyle olması bir cebri mahız değildir.

﴿هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ancak yapageldikleri fi'l'in küfr-ü tezkib-ü

gafletin cezasını çekerler. Netekim:

﴿١٤٨﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا
لَهُ خُورٌ أَلْمٌ يَرَوْنَ أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ
وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ

قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَعْنٌ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَ مِن
الْخَاسِرِينَ ﴿١٥٠﴾ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا
قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى
الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ
اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا
تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

sh:»2282

﴿١٥١﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ
وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ
سَيِّئًا لَّهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ
نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا
مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٤﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَىٰ الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا
هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٥﴾

Meali Şerifi

Musânın arkasından ise kavmi tutmuşlar huliyyatlarından bir dana: böğüren bir heykel idinmişlerdi,
görmemişler miydi ki o, onlara bir söz de söyleyemezdi, bir yol da gösteremezdi, fakat onu idindiler ve zalim
idiler 148 Vaktâki ellerine kırağı düşürüldü ve cidden sapmış olduklarını gördüler, kasem olsun

sh:»2283

ki, dediler: eğer bize merhamet etmez de rabbımız, mağfiret buyurmazsa her halde husranda kalanlardan
olacağız 149 Vaktâki Musâ kavmine gadabnâk, esefnâk, olarak döndü, bana arkamdan ne fena halef
oldunuz? Rabbınızın emrini ivdiniz mi? dedi ve elvahi bırakiverib kardeşini başından tuttu, kendine doğru
çekiyordu, Anam oğlu, dedi: inan olsun bu kavm beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı, sen de
benimle düşmanları sevindirme ve beni bu zalim kavm ile beraber tutma 150 Dedi: rabbım bana ve
kardeşime mağfiret buyur ve bizi rahmetinin içine koy, sen ki erhamürrahimînsin 151 Şüphesiz o danayı

idinenlere rablarından bir gadab ve Dünya hayatta bir zillet irişecek ve işte müfterileri böyle cezalandırırız

152 O, kötü amelleri işleyib de sonra arkasından tevbekâr olub iman edenler ise şüphede yok ki rabbın

ondan sonra elbette gafurdur rahîmdir 153 Vaktâki Musâdan gadab sustu, elvahı aldı ve onlardaki yazıda

bir hidayet ve bir rahmet vardı, fakat öyle kimselere ki onlar sırf rabları için rehbet duyarlar 154

148.

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ

خَوَارِطٌ

Kavmi Musâ da arkasından -ya'ni o miykatta iken- huliyyatlarından bir buzağı, daha doğrusu

bögürmesi var bir cesed ittihaz ettiler, yaptılar ve tutulub taptılar [sûrei « طه » ya bak]

CESED, eti ve kani olan cisim demek olduğundan bazıları bunun et ve kana inkılâb etmiş bulunduğunu

söylemişlerdir. Lâkin diğer müfessirîn, cesed ruhlu ruhsuz her hangi bir cismi kesife dahi itlak edildiğinden

bunun altundan ve ruhsuz bir cisim demek olduğuna kail olmuşlardır. Henüz lahm-ü dem gibi ecsamı

uzviyyenin sanayii beşeriyye ile i'mal olunabildiği ma'lûm olmadığından biz de böyle anlamak isteriz.

Âyette cesedin ısıliden bedel yapılmış olması da buna delâlet eder. Gerçi putperestler göreneğe ve hevâ ve

hissiyatlarına tebean kapıldıkları putlara incizablarını ma'kul göstermek için bir takım

sh:»2284

hasas ve mezaya isnad ederler. Lâkin

﴿الَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا﴾ görmediler mi ki o

cesed kendilerine ne bir söz söyleyebiliyor, ne de bir yol gösterebiliyordu? -Binaenaleyh adî bir insan kadar

bile hukmü olmiyan bir cesedin ahkâmı ülûhiyyetle ne alâkası olabilir? Hiç şüphesiz onlar bunun böyle

olduğunu görüyorlardı, fakat ﴿اتَّخَذُوهُ﴾ onu ittihaz ettiler, ona tutulub tapındılar,

﴿وَكَانُوا ظَالِمِينَ﴾ ve bunlar bir sürü zalimler idi. - Eşyayı mevzı'nın gayrîya koyuyorlar,

âyatı hakkın hakkını vermiyorlar, gözlerini, kulaklarını, akıllarını tekzib ediyorlar, Musânın nasihatinden

gaflet eyliyorlar. Ve bu suretle nefislerine zulmediyorlardı. Hasılı bunu yaparken zalim idiler ve bu ilk

yaptıkları bir haksızlık değil idi 149. ﴿وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ﴾ -bu cümle istiare veya

kinaye veya temsil tarikiyle şiddeti nedamet ifade eden bir ta'birdir. Bir insan bir işey nedamet edib âciz

kaldığı vakıt « سَقَطَ فِي يَدِهِ » denilir, bunun nedamet veya şiddeti nedamet ifade ettiği müttefekun

aleyh olmakla beraber tahlilinde ve ne münasebetle bu ma'nâyı ifade ettiğinde hayli ihtlaf edilmiş ve bir

çok vücut zikr olunmuştur ki biz bir kaçını zikr ile iktifa edeceğiz:

1- Nedamet eden kimse kederinden parmağını ısırır veya başını eğib çenesini iki elleri arasına alarak

düşünür. Ve bu suretle o kimse sanki bütün nedametiyle eline düşmüş ve eli meskutun fihi, mahalli sukut

olmuş olur. Bu suretle « سَقَطَ » fili mechulü tahtinde müstetir « hüve » zamiriyle masdarı olan sukuta

isnad olunarak veya « فِي أَيْدِيهِمْ » mefulün fihi « سَقَطَ » fili mechulünün nâibi faili olarak

cümlesi ellerine sukut vakı' oldu veya ellerini ısırıldılar mefhumıyla şiddeti nedametten kinaye kılınmış

demektir.

2- Arablar « حَصَلَ فِي يَدِهِ مَكْرُوهٌ » derler. Ve bu suretle kalb-

sh:»2285

de vakı' olan bir hoşnutsuzluğu elde olmuş gibi tasvir ederler ki burada «yed», kalb ve nefisten mecazdır.

Bunun gibi « فِي أَيْدِيهِمْ » de dahi «yed» nefis ma'nâsına mecaz ve « سَقَطَ » nin nâibi

faili tahtinde müstetir. Ve « نَدِمَ » e raci' bir « هُوَ » zamiri olarak bu cümle, istiare bilkinaye veya

temsiliyye suretiyle «سُقِطَ النَّدَمُ فِي أَنْفُسِهِمْ» = gönüllerine pişmanlık düşürüldü» demek

olur.

3- Kırağı demek olan «سقيط» tan me'huz olarak «kırağı düştü, kırığılandı» ma'nâsını ifade edebilir.

Binaenaleyh «kararlandık, üzerimize kar yağdı» ma'nâsına «sûlicna» denildiği gibi «

سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ» de «ellerine kırağı düştü» demek olur. Kırağı hem bir soğukla alâkadar hem

de cüz'î bir hararetle derhal eriyiverir bir şey olmak itibariyle eline kırağı düşen hem müteessir olmuş hem

de eline hiç bir şey geçmemiş demek olacağından bu ta'bir, akıbeti husran ve nedamete düşenler hakkında

darbı mesel olmuştur. Ve ilk olarak Kur'anda varid olan emsalden olduğu da söylenmiştir. Vâhidînin

naklettiği bu vecih, bizce sahib-i Keşşafın ihtiyar ettiği birinci vecihten daha vazih ve daha bedi'dir.

Binaenaleyh, mefhumı nazım şu olur: Vaktâki ellerine kırağı düştü

﴿وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا﴾ ve kendilerinin sapmış olduklarını gördüler

﴿قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ

﴿الْخَاسِرِينَ﴾ böyle dediler- ki sûrei «طه» da anlaşıldığı üzere bu nedamet, Musâ aleyhisselemin

miykattan rücuundan sonra olmuştur. Fakat bura da fillerinin nedamete müncerr, olduğu topluca

anlaşılmak için evvelâ zikredilmiş ve rücu' kıssası bunun bir izzahı siyakında irad buyurulmuştur. Şöyle ki:

150. ﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا﴾ -ESEF hem şiddeti

gadab hem de hüzün ma'nâsına gelir. Ve yerine göre her birinde kullanılır. Netekim «

فَلَمَّا أَسْفُونَا أَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ» «ağdabunâ» demektir. Esef, nefsin

sh:»2286

hoşlanmadığı bir mekruh karşısında aldığı haleti mahsusasıdır ki o mekruh mafevktan gelirse hüzün ve

inkıbaz, madundan gelirse gadab ve heyecan olur. Şu halde esefi Musâ kavmine karşı son derece bir

gadab, Allaha karşı da bir hüzün demek olur. Bu iki haysiyetle burada « اسفا » bir taraftan

«şedidülgadab» ma'nâsiyle, diğer taraftan da « حزيت » ma'nâsiyle tefsir olunmuştur ki evvelki

Ebüdderda radiyallahü anhin kavli ve bir çok müfessirînin muhtarıdır. Zira siyakı âyet, gadab üzerindedir.

Ya'ni « غَضْبَانَ أَسِفًا » kızarak ve son derece kızarak demektir.

Hâsılı Hazreti Musâ miykattan dönerken arkasından kavminin ıcl itti haz ettiklerini min tarafilâh haber

almış ve bundan dolayı gadab-ü şiddetle dönmüş, dönüb gelince kavmine ﴿قَالَ﴾ demiştir ki

﴿بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي﴾ benden sonra bana ne fena halef oldunuz -siz

benim yaptığımı nefyi şirk ve tevhid-ü ihlâs ile Allaha nasıl ibadet ettiğimi ve sizi buna nasıl sevkeylediğimi,

﴿اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ﴾ dediğiniz zaman neler söylediğimi gördükten

sonra benim gıyabımda, benim ahdime riayet etmiyerek arkamdan ne fena şeyler yaptınız ve buzağıya

taptınız, makamıma kaim olub böyle münkeratı men'etmesi lâzım gelenleriniz de bunu men'etmediniz ha!

Halbuki haleflerin vazifesi kendilerini istihlâf edenlerin ahidlerine riayet değil midir?

﴿أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ﴾ rabbınızın emrini ıvdınız mı?- Ya'ni dinini ve va'dlerini acele edib

bırakıverdiniz mi? Yâhud da rabbınızın bana va'dettiği kırk gece miykatı acele ettiniz, vaktinden evvel

bitivermesini istediniz, otuz gün geçer geçmez beni öldü farzettiniz de Peygamberlerinden bir zaman sonra

bir çok ümmetlerin dinlerini bozması âdet olduğu gibi siz de alel'acele dininizi değiştirmeğe mi kalktınız?

Ve yâhud alel'acele rabbınızın kahr-u gadabını mı istediniz? Böyle dedi ﴿وَأَلْقَى الْأَوَاحِ﴾

ve elvâ-

hı bıraktı -o elvâhı ki « فَخَذَّهَا بِقُوَّةٍ » buyurulmuş idi. Denilmiş ki bırakılınca elvah kırılmış ve

binaenaleyh yedide altısı refolunmuş ancak biri kalmış, refolunanda « تَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ », bakı

kalanda da « وَهَدَى وَرَحْمَةً » varmış, lâkin Kur'anda elvahın böyle kırıldığını ifade eder bir kayd

görünmüyor. Anlaşıyor ki Hazreti Musa, asıl din olan tevhidin ihtilâli karşısında esas mes'eleyi şiddetle

halletmek için tafsilâta aid olan ve hüdâ ve rahmeti mutazammın bulunan elvahı muvakkaten bir tarafa

bırakmış ve evvel emirde kardeşini şiddetle kendisine çekmek teşebbüsünde bulunmuştur. Bunda esas

tevhide teallük eden büyük bir ihtilâl karşısında idarei urfiye i'ânına misal veren bir hâdise tasviri var

demektir.

Elvahı bıraktı ﴿وَآخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ﴾ ve biraderinin başından tuttu

﴿يَجْرَهُ إِلَيْهِ﴾ kendine çekiyordu.- Bundan şunlar anlaşılır:

1- Din işinde evvelâ kardeş hatırına bile bakınıyor.

2- Kardeşini yerine halef bırakmış olduğundan evvel emirde onun mes'uliyetinden başlıyor.

3- Kardeş ile tevhidî mesafî etmek ilk iş olduğunu gösteriyor. Buna karşı biraderi

﴿قَالَ ابْنُ أُمِّ﴾ ey ananın oğlu, dedi -Hazreti Harun Hazreti Musânın şakîki, ana baba bir

biraderi olduğu halde böyle hitab etmesi ananın rahm-ü şefekatte mesel ve ana hakkının alel'husus Musâ

hakkında daha büyük ve daha mühim olması ve bir de analarının mü'mine bulunması haysiyetiyle

biraderinin hissiyatı rahm-ü şefekatini tehyic eylemek belâgatini muhtevidir. Ya'ni ey benim ana gibi

merhametli ve şefekatli olması lâzım gelen sevgili kardeşim

﴿إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي﴾ hakikaten kavm, beni

zaıfsındılar ve öldüre

sh:»2288

yazdılar ﴿فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ﴾ binaenaleyh düşmanları benimle şematet

ettirme: ya'ni bana düşmanları sevindirecek bir şey yapma. -Şair:

والموت دون شماتة الأعداء

﴿وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ Ölümlerinin şematetinden hafiftir demiş.

ve beni o zalimler gürhiyle beraber sayma -ya'ni ben onların kendilerinden de fi'illerinden de berim. Ne

aslı fi'il, ne meni'de taksir cihetinden müstehakk oldukları muahazeye müstehakk da değilim.. İşte Harun

biraderi Musânın gadab-ü şiddetini böyle zarf ve belîğ bir yumuşaklıkla karşıladı. Musâ da 151.

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلاَ أُخِي﴾ yarabbi dedi, bana ve kardeşime mağfiret et -evelâ

kendisi için istiğfarı, biraderine yaptığı muamele onun sabit olmuş bir günahından naşi olmadığını i'tiraf ile

ona bir tarziyeyi ve şematet edeceklere karşı biraderine izharı mehabbeti tazammun eder. Saniyen biraderi

için istiğfarı da o küruhi zalimîn ile mukatele etmesi vâcib olduğu halde te'hir etmiş olduğundan dolayı onun

da istiğfara muhtac olduğunu iş'ardır. ﴿وَأَدْخَلْنَا فِي رَحْمَتِكَ﴾ Mağfiretten başka bizi

rahmetinin, ziyade in'aminin içinde bulundur. ﴿وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ Sen

erhamürrâhimînsin -binaenaleyh kaviyyen ümmid ederiz ki Dünya ve Âhıret dairei rahmetinde

bulunuruz.

152. ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ الْاِيه﴾ İclicilerin itti haz edenler -çünkü tevbe

edenlerin hukmü bundan sonra ayrıca gösterilmiş olması karinesiyle- ya'ni Samirî ve tarafdarânı gibi icli

yapan ve bu fitneyi çıkarıp ta'kib ve ısrar eyliyenler yokmu? Hiç şüphesiz

﴿سَيَسْأَلُهُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَبِّهِمْ﴾

sh:»2289

istikbalde bunlara bir gadab, tasvire sığmaz uhrevî bi gadabı rabbanî irecek

﴿وَذَلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾ hayatı Dünyada da müdhiş bir zillet -bu, o gariblik zilletidir

ki bütün âleme darbı mesel olmuştur. Ve o meskenettir ki kendilerine ve evlâdlarına şamil ola gelmiştir. Bu

miyanda Samiriye muhtass olan bir zillet de vardır ki sûrei « طه » da geleceği üzere « لَأَمْسَاسٍ »

iptilâsı ile nâsa ihtilâttan memnuıyettir. ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ﴾ ve işte biz bütün

müfterileri böyle cezalandırırız. Allaha karşı din uydurmağa kalkışanları sonunda hep böyle gadab-ü zillete

düçar ederiz.- Binaenaleyh bunu yalnız Beni İsrail icilcilerine münhasır zannetmemelidir. Bununla beraber

153. ﴿وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ﴾ seyyiat yapanlar -her hangi seyyie olursa olsun

yapıp da ﴿ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَأَمْنُوا﴾ sonra arkasından tevbe ve cidden iyman

edenler- ya'ni evvelkiler gibi fenalıklarında ısrar etmeyib de cidden tevbe ve iyman ile iymanın muktezası

olan işlerle iştiğal eyliyenler de şunu muhakkak bilsinler ki

﴿إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ rabbın tevbeden sonra elbette gafur,

rahîmdir.- Ve işte yukarıda geçtiği üzere «

«لَعْنٌ لِمَ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ»

diyenlerin cevabı da bunun içindedir.

154. ﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ﴾ vaktâ ki Musâdan gadab, sükût etti

-ya'ni sükûnet buldu zail oldu. Burada sükûnetin sükût ta'birile ifade olunvermesinde belîğ bir istiâre vardır

ki şöyle bir tasvir ifade eder: Gadab, Musâ üzerinde mütehakkim bir âmire benziyordu. Ağzını açmış onu

durmadan şiddete teşvik ediyor: kavmine şöyle şöyle de, elvahı bırak, biraderini başından tut çek diye

emirler

sh:»2290

veriyordu, Harunun hılm-ü ihlâsı ile husni ifadesi üzerine susuverdi ve o vakt Musâ

﴿وَفِي نُسخَتِهَا﴾ ki aldığı elvah bıraktığı elvahı eline aldı ﴿أَخَذَ الْأَوْاحَ﴾

nüşhasında, yazısında ﴿هُدًى﴾ bir hüdâ bir beyanı hak ﴿وَرَحْمَةً﴾ bir rahmet: hayr-ü

﴿لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ﴾ salâha irşad ile bir nîmet vardı -fakat her kese değil

rabları için rahib olanlara- ya'ni Allah için ma'siyetten korkanlara mahsus.

Bunun üzerine şu suretle tevbeye şüru' ettiler:

﴿١٥٥﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا
أَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلِ وَآيَاتٍ
أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن
تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ
خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٦﴾ وَكَتُبْنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً
وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَن أَشَاءُ
وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٧﴾

sh:»2291

﴿١٥٧﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ
مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ

الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ
فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ
مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٥﴾

Meali Şerifi

Bir de Musâ kavminden mikatımız için yetmiş er seçmişti, vaktâ ki bunları o sarsıntı yakaladı, rabbim,
dedi: dilese idin bunları ve beni daha evvel helâk ederdin, şimdi bizi içimizden o süfehanın ettikleriyle
helâk mi edeceksin? O sırf senin fitnen, sen bununla dilediğini dalâlete bırakır, dilediğine hidayet kılarısın,
sen bizim velimizsin, artık bize mağfîret buyur, merhamet buyur, sen ki hayrûlgafirînsin 155 Ve bize hem bu
Dünyada bir hasene yaz hem Âhirette, biz sana cidden tevbe ile rücua geldik * Buyurdu ki azâbım, onunla
dilediğimi musâb kılarım, rahmetim ise her şey'e vâsi'dir, ileride onu bilhâssa onlar için yazacağım ki
korunurlar ve zekât verirler, hem onlar ki âyetlerimize iyman ederler 156 Onlar ki yanlarında Tevrat ve
İncilde yazılı bulacakları o Resule o, ümmî Peygambere ittiba'

sh:»2292

ederler o onlara ma'ruf ile emreder ve onları münkerden nehyeyler, ve temiz hoş şeyleri kendileri için halâl,
murdar şeyleri üzerlerine haram kılar, sırtlarından ağır yüklerini ve üzerlerindeki bağları, zincirleri indirir
atar, o vakit ona iman eden, ona kuvvetle ta'zim eyliyen, ona yardımcı olan ve onun nübüvvetiyle beraber
indirilen nuru ta'kib eyliyen kimseler, işte o murada iren müflih'in onlar 157

155. ﴿وَإِخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا﴾ Ve Musâ

kavminden miykatımız için yetmiş adam ihtiyar etti -en hayırlıları olmak üzere yetmiş kişi intihab eyledi de
ta'yin ettiğimiz vakti mahsusta tevbe için aldı getirdi. Bu miykatı da bundan evvel geçen miykatı kelâm
diyenler olmuşsa da gerek Kur'anda iki kıssanın fasl-ü tefrikına ve gerek bâ'zı rivayata nazaran bunun icil
vak'asından sonra tevbe için diğer bir miykat olduğu anlaşılıyor. Ancak evvelkinin otuz, bunun da rücu'dan
sonra ana bir tetimme olmak üzere on gecede cereyan etmiş ve bu suretle ikisi mecmuunun tam kırka baliğ
olan bir miykat olmuş bulunması da muhtemeldir ki Ebu Müslimin kail olduğu bu surette diğer rivayetlerin bir
te'lifi var demektir. Rivayet olunuyor ki Allah tealâ Hazreti Musâya Beni İsrailden müntehab bir takım
kimselerin gelib icle taabbüdden i'tizar ve geride kalanların da tevbelerinin kabulünü niyaz etmelerini emir
ve bir vakt-ü miâd ta'yin etmiş, Hazreti Musâ da yetmiş adam intihab eylemişti. Şöyle ki: on iki Sibtin her

birinden altı kişi seçmiş idi. Bu ise yetmişden fazla gelmekle ikiniz kalsın diye emr etti, lâkin uyuşamadılar, kalana da gidenin ecri var dedi. Kâleb ile Yuşa' kaldılar. Musâ, mütebakı yetmişle gitti, oruç tutmalarını, tatahkur ve elbiselerini tathir eylemlerini emretti. Bunlarla Turiseynaya müteveccihen çıktı. Dağa yaklaştıklarında bir sis kapladı Musâ da onlarla beraber sisin içine girdi, hepsi secdeye

sh:»2293

kapandılar, Allah tealâ Musâya dilediği gibi emr-ü nehy ediyor, onlarda işliyorlardı ki tevbe için nefislerini

öldürmeleri idi. Sûrei «Bakare» de «اقتلوا أنفسكم» bak. Yine rivayet olduğuna göre sis

açılınca Musâ aleyhisselâma «biz Allahı açıktan açığa görmedikçe sana kat'iyyen inanmayız» dediler ve

ihimalki bununla «sen işittiğimiz «انفسكم» emrini veren Allahdır diyorsun, fakat biz Allahı

görmeyince senin bu sözünü tasdik etmeyiz» demek istiyorlar. Nefislerini öldürmek emrini ağır buluyorlar,

inanamıyorlar inanmayı Allahı görmeğe ta'lik ediyorlar ve Allahı görmeyi kelâmını işitmeğe kıyas

eyliyorlardı. Ve işte o zaman bir recfeye tutuldular ﴿فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ vaktaki

bunları o reçfe, o sarsıntı tuttu, ya'ni -sûrei «Bakare de zikrolunduğu üzere- yıldırım çarptı veya dağda bir

zelzele ile yıkılıp bayıldılar ve belki öldüler ﴿قَالَ رَبِّ﴾ Musâ, yarabbi dedi:

﴿لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ dilese idin bunları bundan evvel -buzağıya

tapmaktan nehyde kusur ettikleri, gereği gibi vazifelerini yapmadıkları ve ona tapanların ısrarlarını

gördükleri halde onlardan ayrılmadıkları sırada- helâk ederdin ﴿وَإَيَّايَ﴾ ben de öyle -mukaddema

ru'yet talebinde bulunduğum zaman mahveyledin- bu söz afvi sabıkı beyan ile afvi lâhikî isticlâb demektir.

-Ya'ni bizi günahlarımız sebebiyle helâk etmek murad etse idin o vakit yapardın. Biz helâke müstehik idik

ve buna hiç bir mani' yoktu ancak sen dilememiştin, o zaman lûtf ettin, o günahlarımızla bizi helâk etmedin

de şimdi ﴿أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا﴾ içimizden bâ'zı süfehanın - hikmetini

bilmez, kayacak noktalarda kendini tutamaz hafif akıllıların - yaptıkları ile bizi ihlâkmı

ede-

sh:»2294

ceksin? Etme yarabbi! ﴿إِنَّ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ﴾ bu ancak senin fitnedir. -Bu süfehanın

düşükleri fitne, sırf senden gelen bir mihnet-ü ibtilâdır. Ve bu cihetle ma'zurdurlar. Zira kelâmını işittirdin

meftun oldular, duramadılar, bir kıyasi faside tebean mâfevkına tama' ettiler

﴿تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ﴾ sen böyle fitnenle dilediğini şaşırırsın- kendini tutamaz

da emsalinde sarsılmaz ﴿أَنْتَ وَلِيُّنَا﴾ sen bizim yegâne veliymizsin: Dünyevî, Uhrevî

umurumuzda hâkimi nâsırımızı, hâfızımızı ancak sensin. Binaenaleyh: ﴿فَاغْفِرْ لَنَا﴾ bize

mağfiret eyle, günahlarımızı ört ﴿وَارْحَمْنَا﴾ ve bize rahm et, rahmet-ü in'amına nail et

﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ﴾ sen, veliymiz olduğun gibi mağfiret edenlerin, kusur

afveyliyenlerin en hayırlısının, garazsız ıvazsız en güzel mağfireti sen yaparsın. Ya'ni tekrar tekrar reca

ederim ki bize en hayırlı bir mağfiret ver, bu recfeden bu helâkten kurtar 156.

﴿وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً﴾ ve bizim için bu Dünyada bir hasene

yaz -bu recfeden kurtarmakla beraber ni'met-ü afiyetle güzel işler yapacak güzel bir hayat, şiddetten,

meşakkatten, fenalıkta ânî, önü sonu temiz bir hayat, ta'yin ve tesbit eyle, vacib ve sabit kıl da bize kendi

kendimizi öldürtme ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾ Âhirette de -keza bir akibeti hasene, güzel sevablar yaz,

akibetimizde Cennet ve mahzî felâh-u saadet olması vacib ve kat'ıyyen sabit olsun

﴿إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ﴾ çünkü biz sana döndük tevbe ettik- ya'ni sen

sh.»2295

«

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ

« مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ » diye tevbeden sonra mağfıret ve rahmeti kat'ıyyen va'd buyurdun.

Biz de tevbemizin kabulü için bütün kavmimiz namına müracaate geldik -binaenaleyh vifâdet ve

müracaatimizi kabul ve bizi mağfıret ve rahmet ile iade eyle ve bize hem bu Dünyada hem de Âhırette

hasene yaz.

İşte o recfe üzerine Musâ, rabbına böyle isti'taf-ü 'ıtizar ve istiğfar-ü istirham ile dua ve tevbelerini

arzyledi buna ne cevab aldı bilir misiniz?

﴿عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ﴾ Rabbi buyurdu ki ﴿قَالَ﴾ azâbım, bununla

kimi dilersem musab kılarım, ya'ni azâbımın şanı budur. Kimi ta'zib etmek dilersem azâbımı isabet ettiririm

musab kılarım ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ﴾ rahmetim ise her şey'i seasına aldı

-Dünyada mü'min kâfir, mükellef gayri mükellef hattâ şey unvanı dahilinde her ne varsa hepsini kaplamış

şamil olmuştur. Bütün ileride olacıklara da şamil olmak seasını haizdir, şanı budur. Hiç bir şey yoktur ki ilk

vücudundan 'ıtibaren rahmeti rahmandan hissadar olmuş bulunmasın ve hiç bir şey olmaz ki rahmetin ona

dar geleceği, yetişemeyeceği ihtimali tasavvur olunabilsin. Fakat bunun böyle olması her şey'in hissai

rahmette müsavi olmasını ıktıza etmediği gibi önünde sonunda daima mazharı rahmet olmasını da ıktıza

etmez. Rahmeti her şey'e vasi' olduğu halde Allah o her şey içinden her kimi ta'zib etmek murad ederse azâbını isabet ettirir, iradesine kimse müdahale ve itiraz edemez, azâbı aynı savab olur. Şu halde ya bu azâbda da o kimseler için bir rahmet vardır. Veya o kimseler şâyânı mer-

sh:»2296

hamet olmaktan çıkmışlar, azâba istihkak kesbetmişlerdir. Hâsılı rahmeti ilâhiyye umumî ve her şey'e vasi'dir. Ve evvel emirde bundan nasıbedar olmadık hiç bir şey yoktur. Hattâ Sûrenin başında görüldüğü üzere İblîs bile ibtida Cennedlerde arâm etmiş ve « انظرنى » recası bir müddete kadar is'af olunmuştur. Ancak bu umum ve şümulde vücut yoktur. İstikbal noktai nazarından herkes hakkında devamı rahmet zarurî değildir. Meşîyyet taallük edince kim olursa olsun azâb ile musab da olur.

Burada şunları nazardan kaçırmamalıdır:

1- İsbeti azabda istikbal sigasıyle « أُصِيبُ » buyurulduğu halde rahmette mazı sigasıyle « وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ » buyurulması gösterir ki şumuli rahmet mebd'e', meşîyyeti azab da vasat veya

münteha i'tibariyledir. Demek ki rahmet, asıl, azâb, tâlidir. Ya'ni asıl rahmet, sırf muktezayı zat, azâb ise muktezayı ahvali ibaddır.

2- Azâbın meşiyet ile takyidi rahmetin de istikbalde takyidini müstelzimidir. Mâdem ki kimi dilerse azâb ile musab edebilecektir. O halde rahmeti de kimi dilerse onadır.

« عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ » 3- « tekabüliyle rahmetteki «
« وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ » umumunu devam ve istikbal noktai nazarından bir tahsis vardır. İstikbalde
« كل شيء » de dahil iken
ta'zibine meşiyet taallûk edenler mâziyde rahmetin mütenaveli olan « كل شيء » de dahil iken
çıkartılıyor. Evvelinde rahmetin seasında iken sonra azâbın sahasına giriyor, musab oluyor. Demek ki
rahmet seasına girmiyen hiç bir şey yok, lâkin azabı tatan da olacak tatmıyan da.

« اَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ » İşte Hazreti Musâ «
duasiyle kavmine Dünya ve Âhıret bir hasene ve rahmetin vacib kılınmasını ve binaenaleyh azâb imkân ve
ihtimalinin ref'ini talep etmiş olduğundan buna karşı ümidi rahmet tehyic olunmakla beraber talebi vücut
iptidaen reddi belîğ ile reddedilmiş ve ba'dehu kısmen kabul ile buyurulmuştur ki:

sh:»2297

﴿فَسَاكُتِبَهَا لِلَّذِينَ﴾

Ben o rahmeti, o ketbini taleb ettiğin haseneyi ileride o kimselere

yazacağım ki ﴿يَتَّقُونَ﴾

ehli takvâ olacaklar, her türlü vazifelerini yapıp isyan ve şubehattan

korunacaklar. -İbtida olmasa bile lâekal intihâen korunacaklar ﴿وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ ve zekât

verecekler- bu kaydlerde kavmi Musâya mühim ta'rızlar vardır. Ya'ni şimdiki seninkiler gibi takvâ ve zekâti

göçsünmiyecekler, mübalâtsizlik, harıslık, bahıllık etmiyecekler

﴿وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ﴾

ve onlar ki hepsi âyetlerimize müstemirren iman

edecekler -gösterdiğin büyük mu'cizelerden sonra şu seninkilerin yaptıkları gibi küfr-ü küfran

yapmayacaklar « أَمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا » televvününü

göstermiyecekler, o müttekiler, o mü'minler kimlerdir bilirmisin? 157. ﴿الَّذِينَ﴾ onlar o kimselerdir

ki ﴿يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ﴾ o Resûle, o nebiyyi ümmîye mutaveatle

tebe'iyet edecekler- ileride kitâbı mahsus ile göndereceğimiz o umûmî mübelliğâ, okur yazar olmadığı

halde evvelîn-ü ahırînin ulûmunu cami' bulunub ümmetine her şeyi haber verecek olan o ümmî

Peygambere, böyle harikul'ade evsaf ile mümtaz o mu'cizeler sahibi Hatemül'enbiyaya cân-u gönülden

tabi' olub i'tikadda, kavilde, filde, arkasından gidecekler.

ÜMMÎ ismi mensubundan üç nisbet, muhtemeldir:

1- «Ümm» nisbetidir ki «sanki anasından doğduğu hal üzere kalmış, fitratı asliyyesine kesbi cedid ile

tagayyür âriz olmamış» mefhumunu ifade eder.

2- Ümmeti Araba mensub demek olur ki « **أَنَا أُمَّةٌ لَا نَحْسِبُ وَلَا نَكْتُبُ** »

mısdakınca Arablar, hisab ve kitâb bilmez bir cemaat olmakla ma'ruf idiler.

3- Ümmülkurâyâ mensub, ya'ni Mekkeli demektir. Ve bu üç nisbetin üçünde de ümmî okuyub yazmağa

uğraşmamış ma'nâsına bir vasıftır. Ümmîlik alel'âde kimse-

sh:»2298

ler hakkında âdeten ilim eksikliğini ifade eden bir sıfatı noksan iken bir ümmînin okuyub yazanlardan fazla

âlim olması mintarafillâh hilâfî ade olarak bilâ kesbin mevhub bir kemali fitrîye delâlet eder. Ve kemalâtı

ilmiyye ve ameliyyesi okuyub yazanları âciz bırakan bir Peygamber hakkında her türlü şüpheyi kat'eden ve

onun doğrudan doğru min indillah mürsel bulunduğunu bizzarure isbat eden harikul'ade bir sıfatı kemal,

ya'ni bir mu'cizedir. Bu haysiyyetle « الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ » vasfı «o risâlet ve nübüvveti

bedihî sahib mu'cize» demenin daha belîğidir. Netekim Türk şairi Fuzulî bunu şu beytiyle anlatmıştır:

Bakî mu'cizler ne hacet vasfı hak isbatına

Cahil iken el, senin ilmin yeter bürkan sana

﴿الَّذِي﴾ O Resul, o nebiyyi ümmî ki

﴿يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ﴾ onu onlar, ya'ni

senin kavminden onun zamanında gelecek olan ehli Tevrat ve İncil indlerinde Tevrat ve İncilde yazılmış

bulacaklar -isim ve evsafıyle onun o, olduğunda vicdanları şekketmiyecek «

﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ﴾ Sûrei «Bakare» de birinci cüz'ün sonlarında «

﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ الْخ﴾ bak. Anlaşıyor ki cenabı

Allah, Hazreti Musâya miykatta ve Tevratra rahmeten lil'âlemîn olan Hâtemül'enbiyayı bildirmiş ve taleb edilen rahmet ve hasenenin onun ümmeti için yazılacağını va'dile Benî İsrâ'îli ona iyman ve ittibaa teşvik ve terğib eylemiş olduğu gibi Tevratdan sonra ve Kur'andan evvel İncilin geleceğini dahi vahy-ü iş'ar etmişti. Tevratra Mesih ve İncil, Tevrat ve İncilde Hatemül'enbiya ve Kur'an, furkan lâekal vasıflarıyla olsun muharrer ve mektub idi. Ve bi'seti Muhammediyye sırasında Tevrat ve İncili hakkıyla tilâvet eden Ehli kitâb, Hazreti Musânın taleb ettiği rahmet ve haseneye kavminin ancak Hatemül'enbiyaya ittiba' sayesinde nâil olabileceklerini ellerindeki kitâbla-

sh:»2299

rında yazılı buluyorlardı. «

الَّذِينَ اتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

»

O Nebiyyi ümmî ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ﴾ onlara ma'rufu -hakk-u adli, akl-ü naklin istihsan

edeceği hayırlı şeyleri ki hulâsası Allahın emrine ta'zım ve halkına şefekat- emr edecek

﴿وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ve onları münkerden -inkâr edilmesi, sakınılması iktiza eder

çirkinliklerden- nehyeyleyecek -ki ittikanın esası bu hasleti âliyenin içindedir. Emir bilma'ruf, icabı rahmet,

nehiy anilmünker esbabı azâbı ta'kidir. ﴿وَيَحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ﴾ ve onlar için bütün o

tayyibatı- «

﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ

medlülünce senin kavmine tahrim edilecek olan hoş ve temiz şeylerin hepsini -halâl ve meşru, kılacak- «

﴿لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتٍ مَّا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ﴾ . ﴿كُلُوا مِمَّا فِي
الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ . ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ
لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ . ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ
﴿أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ﴾

hubüs karışmadıkça onlara haram olmayacak, israf ile inhimak edilmedikçe tayyibatı fitriyye ile intifa' sebebi

ta'zib olmayacak, ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ ve üzerlerine bütün habâisi tahrim

edecek -gerek meyte gerek dem, lâhmi hınzır, hamir ve saire gibi maddî habaset ile ve gerek kumar, riba,

rişvet ve suht, mâühille ligayrillah, hakkı gayr gibi ma'nevî habaset ile habis ve murdar olan şeylerin

hepsini haram ve gayrı meşru' kılacak, zira habaset vaz'ı haktaki sebebi azâb ve âlâm olan şeyler

olduğundan vücubı rahmet bunlardan ictinaba mütevakıftır. Her hangi bir cihetten bir hubsü bulunmayan

hakikî tayyibatın hiç biri tahrim edilmemek ve tahrim edilen şeylerin her halde bir habaseti bulunmak, ne

büyük rahmet ve böyle bir hayat ne kadar şayanı şükran bir hayatı hasenedir. Bunlardan başka

﴿وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ ısırlarını, ağır

sh.»2300

yüklerini ve üzerlerinde bulunan bağları, tomrukları sırtlarından atacak- o zamana kadar «

﴿فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ gibi mükellef buldukları ve altında ezile geldikleri tekâlifî şakkayı

neshedecek harecsız, yüsürlü, semahatli bir şeriat getirecek. Velhasıl şimdi senin kavmin için istediğin

rahmet ve hasene ancak o zaman bu suretle yazılmış bulunacak ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ﴾

binaenaleyh o nebiyi ümmiye -yalnız senin kavminden değil her hangi kavimden olursa olsun- bütün

iyman edenler ﴿وَعَزَّوْهُ﴾ ve onu düşmanlarına karşı müdafaa ile tevkir eyliyenler

﴿وَنَصَرُوهُ﴾ ve ona nasîr olanlar -neşri din ve tatbiki ahkâmda hizmet ve yardım etmeği haslet

edinenler ﴿وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ﴾ ve onunla beraber indirilmiş

bulunan nura tâbi olub arkasından gidenler- ya'ni hem onun nübüvvetiyle beraber getirdiği nuri Kur'ana

hem sünnet ve siyretine, emr-ü nehyine cidden mutavaat edib arkasından giden ve bu evsaf ile ona

sahihan eshab-ü etba' olanlar ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ işte ya Musâ, onlar, ancak

onlardır ki o felâhkârlardır. -Ya'ni ancak o nebiyyi ümmînin bütün bu evsaf ile muttasıf olan eshab ve

etbaidır ki o senin yazılmasını istediğin rahmete, o dünya ve Âhret hasenesine kat'iyen irecek ve

meşiyeti azabdan sureti kat'iyede felâh bulacak olanlardır. O rahmet, o hasene, o felâh, şimdi bilhassa

sizin için değil, ileride alel'umum insanların duhulüne müsaid bu evsaf-ü şerait ile bir rahmeti amme olmak

üzere onlar için yazılacaktır.

İşte rabbi, Musânın o duasına sûrei «Bakare» nin evvelindeki telhisa muntabık olan bu cevabı verdi.

Netekim sûrei «En'am» da da «

«كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَ بَيْنَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

«رَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ» buyurdu. Demek ki bi'seti Muhammediyyeye kadar

sh:»2301

kazıyyesi «عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ» ile müterafık ve muhassas bir mutlakai vaktiye

veya mümkinelâdime idi. Bi'seti Muhammediyyeden ittibaren ise vasfı ittiba' şartıyla vacib bir meşrutai amme oldu. Ya'ni kazıyyei rahmet, kazıyyei azabdan faslı olunarak umum beşeriyet için Dünyevî, Uhrevî rahmeti ilâhiyyenin icabı ilâhî ile tarıkı vücubunu gösterecek ve azabdan ebediyyen halâs edecek bir dini tevhid, bir şeriatî amme yazıldı, takrir ve tesbit edildi. Ve Buna ittiba' yalnız imkânı rahmetin değil ihtimali azabı kat'eden vücubı rahmetin şartı oldu. Binaenaleyh bu vasfı haiz olmiyanlar hakkında imkânı rahmet umumiyyetle münselibdir denemez. Bâ'zıları için isabeti azab muhakkak, diğer bâ'zıları için de hususî bir rahmet ihtimal dahilindedir. «

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ

« dir. Musâ aleyhisselâm, bu vücubı rahmet şeriatini miykatı tevbede bilhassa kendisi ve kavmi için istemişti. Allah tealâ da Resûli küllolan âhır zaman Peygamberinin bi'setine ve ona ittibaa ta'lik buyurmak suretiyle umum için va'd buyurdu. İşte kıssai Musânın müncerr olduğu bu nokta, bu şeriatî rahmet ve âhır zaman Peygamberinin va'di bi'seti mes'elesi yukarıdan beri zikrolunan Enbiya kıssalarının mâsika lehi ve hedefi aksasıdır. Ve işbu altı Enbiya kıssasının başında geçen «

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ إِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ

«وَالْأَرْضِ» hadîsi şerifi mantukunca asrı Muhammedîden itibaren zaman, edvarı maziyesine bir

nihayet veriyor ve istivâi rahmanî ile yepyeni bir devri tarih açıyor ki edvarı maziyenin havariki ibtidaiyyesi

ve şi'aları bunda bir nizamı ta'dil ve itirada girecek «

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

» evvelâ umumî bir minhac ile herkes ve her kavm için kat'î bir rahmet-ü felâha yürümek imkânı hasıl

olacaktır. İmdi Tevrat ve İncilin muhtevi olduğu o beyanı va'd karşısında Musâ aleyhisselâmın Resûli küll

olmadığı ve

sh:»2302

Beni İsrâîli âhır zaman Peygamberine sevk ettiği ne kadar tezahür ediyor. Bunun için kıssai Musânın bu

noktasında va'di sarîh ile mev'ud rahmeten lil'âlemîn olan Hatemül'enbiyaya risaleti ammesini il'ân emriyle

buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿١٥٨﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا
الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ
فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ
وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿﴾

Meali Şerifi

De ki: ey insanlar! Haberiniz olsun ben size, sizin hepinize Allahın Resulüyüm, o Allah ki bütün

Semavat-ü Arzın mülkü onun, ondan başka ilâh yok, hem diriltir hem öldürür, onun için gelin iman edin

Allaha ve Resulüne, Allaha ve Allahın bütün kelimatına iman getiren o ümmî Peygambere, ve ittiba' edin

ona ki bu hidâyete irebilesiniz 158

158. ﴿قُلْ﴾ Ya Muhammed de ki, ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ey nâs: ey insan namı altında

toplanmış olan cemaati beşer ﴿إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ muhakkak ben

size, sizin hepinize Allahın Re-

sh:»2303

sulüyüm -ya'ni diğer Peygamberler gib kendi kavmime hass bir risâlet ve şeriatle değil risâleti âmme ile

hepinize, bütün sekaleyne mürselim, tebliğ edeceğim ahkâmı hak ancak bir kavmi mahsusun felâh-ü

saadetine değil, hepinizin ve dolayısıyla bütün mahlûkatın salâh-u nefine şamildir. ﴿الَّذِي﴾ ben o

Allahın Resulüyüm ki ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ bütün Semavat-ü Arz mülk-ü

saltanatı onundur. ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ hakikatte ilâh ancak odur.- Ondan başkasına perestiş

batıldır. Çünkü ﴿يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ hem diriltir hem öldürür -hayat da onun elindedir memat da.

Diriye de hâkimdir ölüye de, bunun için başkasının hukmü yoktur. Bütün ümid-ü mehafetin mercii olub

perestiş ve ibadete müstahikk olan ancak odur.

﴿فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ﴾ binaenaleyh Allaha ve Allahın o

nebiyyi ümmî olan- ya'ni Tevrat ve İncilde mektub ve eshab-ü ensar ve etbarna ketbi râhmet ve felâhı ka'f

mev'ud bulunan, ﴿الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ﴾ o Allaha ve Allahın bütün

kelimatına, kelâmına, kitablarına, âyâtına, mu'cizatına iman eden -ya'ni da'vetini her türlü şüphe ve

reybden arfî tam bir iman ile yapan- Resulüne inanınız ﴿وَاتَّبِعُوهُ﴾ ve ona candan uyunuz ki

﴿لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ hidayete irebilesiniz. - Yazılmış olan o rahmet-ü felâh yolunu dosdoğru

tutmuş olarsınız. Ancak Yehudîlerin Muhammed aleyhisselâm, kavmi olan Araba mahsus bir Peygamberdir,

Benî İsrâile ve sair akvama Resuli âmm değildir, İncilin de aslı yoktur, Resuli kûl Musâdır demeleri Musâyı

tanımamaktır, Tevratı ve kelâmullahı tahrif ve tekzib etmekten ibaret bir zu-

sh:»2304

lüm ve öteden beri tabiat edinegeldikleri bir haksızlık olduğunda şüphe yoktur.

Maamafih:

﴿١٥٩﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٍ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ
﴿١٦٠﴾ وَقَطَعْنَا لَهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ آسَابِطًا أُمَّةً وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ
مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمَهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ
مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ
الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦١﴾

وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ
سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦٢﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ
الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٣﴾

sh:»2305

﴿١٦٣﴾ وَسَعَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ
يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا وَيَوْمَ
لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
﴿١٦٤﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ
مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ أِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ
السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِزِّ بَيْسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
﴿١٦٦﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً

خَاسِعِينَ ﴿١٦٧﴾ وَاذِ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ
الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٨﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمْ
الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٩﴾

sh:»2306

﴿١٦٩﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ
عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ
يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى
اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأُخْرَى خَيْرٌ لِلَّذِينَ
يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٧٠﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧١﴾

Evet, Musânın kavminden bir ümmet de var ki hakka irşad ederler ve onunla adalet yaparlar 159

Maamafih biz onları on iki sıbta, o kadar ümmetle ayırdık ve Musâya kavmi kendisinden su istediği vakit

şöyle vahy ettik: "Vur asan ile taş" o vakit ondan on iki göz akmağa başladı, nâsın her kısmı kendi su

alacağı yeri belledi, bulutu da üzerlerine gölgelik çektik, kendilerine kudret helvasıyla bildircin da indirdik,

ki size merzuk kıldığımız ni'metlerin temizlerinden yiyn diye, bununla beraber zulmü bize etmediler ve lâkin

kendi nefislerine zulm ediyorlardı 160 Ve o vakit onlara denilmişti

sh:»2307

ki şu şehre sakin olun ve ondan dilediğiniz yerde yeyin ve «hıtta» deyin ve secde ederek kapıya girin ki

size suçlarınızı bağışlayalım, muhsinlere ilerde ziyadesini vereceğiz 161 Derken içlerinden o zulm edenler,

sözü değiştirdiler, kendilerine söylenenden başka bir şekle koydular, zulmü âdet etmeleri sebebiyle biz de

üzerlerine Semadan bir azâb salıverdük 162 Sor onlara, o denizin hadâret, bir iskelesi olan o şehrin başına

geleni, o vakit Sebtte tecavüz ediyorlardı: o vakit ki Sebt -ibadet için ta'tıl- yaptıkları gün balıkları yanlarına

akın akın geliyorlardı, Sebt yapmıyacıkları gün ise gelmiyorlardı, işte biz onları fasıklıkları sebebiyle böyle

imhitana çekiyorduk 163 Ve içlerinden bir ümed niçin Allahın helâk edeceği veya şiddetli bir azâb ile ta'zib eyliyeceği bir kavme va'z ediyorsunuz dediği vakit o va'ızlar dediler ki: rabbınıza i'tizar edebileceğimiz bir ma'ziret olmak için, bir de ne bilirsiniz belki Allahtan korkar sakınırlar 164 Vaktaki artık edilen nasihatleri unuttular, o kötülükten nehy edenleri necata çıkarıp o zulm edenleri yaptıkları fısıklar sebebiyle şiddetli bir azâba giriftar ettik 165 Vaktâki artık o nehy edildikleri şeylerden dolayı kızıp tecavüz etmeğe de başladılar, biz de onlara maymun olun keratalar dedik 166 Ve o vakit rabbın şu ahdi i'lâm buyurdu: lâbüd kıyamet gününe kadar üzerlerine hep o kötü azâbı peyleyecek kimse gönderecek, şüphe yok ki rabbın çok seri' ikablı, yine şüphe yok ki o çok gafur, çok rahîmdir 167 Ve onları yer yüzünde bir çok ümmetlere parçaladık, içlerinden salihleri de vardı, beri benzerleri de. Ve onları kâh ni'met ve kâh musibet ile imtihan da ettik ki rücu' ederler 168 Derken arkalarından bunlara bozuk bir güruh halef oldu ki kitâbı miras aldılar, şu alçak Dünya arazını irtikâb ile alırlar da birde "bize mağfret olunacak" derler * Mukabil taraftan da kendilerine öyle bir şey gelse onu da alırlar, ya Allaha karşı haktan başka bir şey söylemeyeceklerine dâir kendilerinden kitâb mîsakı alınmadın mı idi? Ve onun içindekini ders edinip okumadılar mı? Halbuki Âhret evi Allahtan

sh:»2308

korkanlar için daha hayırlıdır, halâ akıllanmıyacaksınız? 169 Kitâba sarılanlar ve namazı ikame etmekte

bulunanlar ise o muhsinlerin ecrini biz hiç bir zaman zayı' etmeyiz 170

159. ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ أُمَّةٍ﴾ Kavmi Musâdan bir ümmet, bir cemaati naciye de vardı ki

﴿يَهْدُونَ بِالْحَقِّ﴾ hakkı iltizam ile hidayet ederler -hakkı irşad eylerler

﴿وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ ve hakkile hukm eder. Adalet yaparlardı- bunların kimler olduğu hakkında

muhtelif rivayetler vardır. Fakat âyetten zâhir olan şudur ki bunlar, selefte Enbiyai Beni İsrâil ve onlara iktida

eden âdil hukkâm ve hakk-u adli ta'kib eden rabbanıyyun ve ahbar, ve avamdan bunlara tâbi' olan bir

kısımdır ki ahiren Hatemül'enbiyayı tasdik edenler de bunların halefleridir. Binaenaleyh kavmi Musânın

hepsi bâlâda halleri hikâye olunanlar gibi haksız ve zâlim değildirler, muhtelifirler, muhtelif ümmetlere

ayrılmışlardır. Şöyle ki:

Evvelâ 160. ﴿وَقَطَعْنَا لَهُمْ آيَاتِنَا فِي عَشْرَةِ آبَاطٍ أُمَّةً﴾ biz onları sibt sibt on

iki ümmete ayırmıştık -ki her biri bir ümmet halinde bir nakib ile idare olunuyorlar. Ve hey'eti umumiyyesi

Musânın idaresinde bulunmakla beraber idarei hususiyelerinde ayrı birer cemaat bulunuyorlardı

﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمَهُ﴾ ve Musâya kavmi istiska, ya'ni

susuzluktan yağmur duası için müracaat ettiği -ve sûrei «bakare» de geçen «

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ

vahy etmiştik:

sh:»2309

﴿أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ﴾ asan ile taşa vur

﴿فَانبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا﴾ vurunca taştan on iki pınar sızdı -ve derken

fişkırdı. Netekim sûrei «Bakare» de «فَانفَجَرَتْ». Bu suretle

﴿قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ﴾ Her kısım halk su içecekleri yeri kat'iyen bildi- her

sıbt kendilerine mahsus bir pınara bir ni'meti mahsusaya irdi. Bildiler ki daima ve sureti mahsusada su

içmek için yalnız yağmur duası kâfi değil taşları kırıp pınarlar, menba'lar yapmak da lâzım, asıl su içilecek

yer, böyle pınarlar, menba'lardır. Ve Bildiler ki Allah kuru taşlardan böyle pınarlar akıtmağa da kadir, ancak

ümme ümme olmalı ve başlarında iyi bir muktedâbih bulunmalıdır. İşte kavmi Musânın on iki sıbt ve

ümmete ayrılması ve aynı zamanda hepsinin mercii Musâ olması, her birinin aynı yerden çıkan ayrı bir

pınara, hususî bir ni'mete irmesiyle alâkadar oldu. Hepsinin meşrebi bir değil idi. Bundan başka

﴿وَوَضَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ﴾ üstlerine bulutu gölgeledik de çekmiştik -öyleki Tiyhte gittikleri

﴿وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّانَ وَالسَّلْوَٰٓءَ﴾ yere gidiyor, durdukları yerde duruyordu

﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ size verdiğimiz
üzerlerine menn-ü selvâ indirmiş

rızkın en hoşlarından yeyiniz demiştik- Hasılı bunlar esasen tefrikaya mütemayil ve vadiyi tiyh-ü hayrette

pûyan iken beyinlerinde hased ve münazeaya ve herc-ü merce mani' olacak ve maamafih hususiyetlerini

ihlâl de eylemiyecek bir sureti taksim ve teşkilât ile on iki ümmet halinde bir kavm olarak Musânın tahtı

risaletinde birleştirilmiş ve bu suretle hususî ve umumî ni'metlerle merzuk kılınmış idi. Böyle iken çokları

nankörlük ettiler ﴿وَمَا ظَلَمُونَا﴾ ve buna

sh:»2310

﴿وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ ve karşı zulüm ve nankörlük edenler bize değil

lâkin nefislerine zulm ediyor, kendilerine yazık ediyorlardı -binaenaleyh bundan böyle de haksızlık

ederlerse yine öyledir. Netekim:

161. ﴿وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ الْخَالِيَةَ﴾ ey Resulüm! o

vakti de zikr-ü ihtar et ki onlara şu karyede sâkin olun denilmişti ilh... -Sûrei « بقره » de bu kıssa «

﴿أُدْخِلُوا﴾ emrile duhul noktai nazarından tezkir edilmiş idi. Burada ise « اسْكُنُوا » emrile süknâ

ve ikamet noktai nazarından tezkir ediliyor ki aynı kıssayı diğer bir haysiyyetle ihtardır. Ve binaenaleyh tekrar değil ayrıca bir tefrî'dir. Ve Kur'anda mükerrer gibi zannedilen kıssaların, âyetlerin hep böyle birer ciheti hususiyetleri vardır.

162. ﴿فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا آخَرَ﴾ sonra içlerinden

zâlim olanlar kendilerine söyleneni başka bir söze tebdil ettiler -meselâ onlara « حَطَّةٌ » deyiniz, ya'ni

orada yüzünüzü yıkıp ikamet ve istiğfar ediniz denildiği halde gûya « حَنْطَةٌ » deyiniz denilmiş gibi «

حَنْطَةٌ حَنْطَةٌ » diye bağırmağa başladılar ve Tevratı böyle tahrif ettiler. Lâkin bunu yapanlar zâlimler

güruhu idi. Zâlimler de hepsi değil içlerinden bir kısmı ekserîsi idi.

163. ﴿وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ﴾ Hem

onlara denize nâzır -veya denizin bir ma'muresi- olan o karyeden sor. -Ya'ni o kasaba ahalisinin başına ne

büyük beliyye geldiğini Beni İsrâil pek iyi bilirler, sor da kendileri söylesinler. (Sûrei « بقره » de «

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ » bak) bu kasaba medyen

veya Taberiyye denilmiş ise de ekseriyyet Medyen ile Tur arasında kâin «Eyle» kasabası idiğini

nakletmişlerdir. ﴿إِذْ يَعُدُّونَ فِي السَّبْتِ﴾ o vakıt ki Cum'aertesinde tecavüz ediyorlardı

-dinleri mucebince Cum'aertesi günü bütün işle-

sh:»2311

rini ta'til edib ibadet edecek yerde balık avlıyorlardı

﴿اذ تَاتِيهِمْ حِيَتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرْعًا﴾ çünkü o vakit Sebt yaptıkları, ya'ni

Cum'aertesi tuttıkları gün balıkları onlara açıktan açığa akın akın geliyorlardı -zira o gün balıklar taarruza

uğramamağa almışlar, âdeti hissediyorlar, kaçmıyorlardı, Sebte hurmet etmeleri balıkların bu suretle o

civarlara ısınib alışmasına sebep de olmuş oluyordu

﴿وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَاتِيهِمْ﴾ sebt yapmayacakları gün ise gelmezlerdi.- Ya'ni

diğer günlerde avlanmak korkusundan öyle gelmezlerdi ve Cum'aertesine riayet etmedikleri gün hiç

gelmiyeceklerdi ve artık o kasabanın sebebi hadâreti ve ma'muriyeti olan ticareti, hayatı sönecek idi. Lâkin

o fâsık ve müteceviz ahali Cum'aertesi günü balıkların öyle gelmesine imrendiler, hırslarını tutamadılar da

dinlerinin emrini dinlemeyib avlamağa başladılar ve bu suretle Sebte hurmetinde tecavüz ettiler. O vakit

bunlar ne oldular, sor da söylesinler ﴿كَذَلِكَ نَبَلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

işte biz onları -o müteceviz Beni İsraili- ötedenberi fisk edegelmeleri: Allahın emrine itaatten hurucu itiyad

eylemeleri sebebiyle böyle imtihanlara çeker, mübtelâ kılarız.- Yoksa fıskta ısrar âdetleri olmasa idi böyle

belâlara ma'ruz olmazlardı.

164. ﴿اذْ يَعْذُونَ فِي السَّبْتِ﴾ - ﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ﴾ cümlesine

ma'tuftur ve o karye ahalisinin fisk ve taaddide ve nasihat dinlememekteki mütemadi ısrarlarile içlerindeki

sulehânın hal ve akıbetlerini beyandır. Ya'ni -ve o vakıt ki içlerinden bir ümmet, bir sulehâ cemaati şöyle

demişti

﴿لَمْ تَعْظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا﴾ Allah

helâklerini veya- bütün bütün helâklerini değilse bile -şiddetli bir azâb ile ta'ziblerini murad etmiş böyle bir

kavme niçin va'z-u nasihat edib duruyorsunuz?- Ya'ni

sh:»2312

o karye ahalisi iki kısım idi, bir kısmı fâsık mütecevizler güruhu, bir kısmı da dindar sulehâ cemaati idi ki

bunlar ekalliyyette kalmış, mütecevizleri men'edemiyorlar ve hiç bir vechile söz geçiremiyorlardı. Bunlar da

iki kısım olmuştu, bir kısım suleha uğraşmış, uğraşmış acı tatlı, zor kolay her yoldan giderek ve her vasıtaya

müracaat ederek zahmetler çekmiş, nasihat etmiş dinletememiş, nihayet bıkmış, me'yus olmuş, Allahdan

bu ahaliye bir belâ geleceğine karar vermiş, o halka buğzlarından dolayı nasihatten vaz geçmiş, sesi

kesilmiş, inkıtâ'-u uzleti ihtiyar etmiş idiler. Anlaşıyor ki bunlar fasıklara nisbeten az olmakla beraber yine

bir ümmet denecek kadar bir kesreti haiz idiler ve kendi aralarında bir ictimaiyyetleri var idi. Bunlar

miyanından ekalli kalil diğer bir kısım suleha ise asla me'yus olmuyorlar, bütün mezahim-ü müşkilâta

rağmen va'z-u nasihatle uğraşmağa devam ediyorlardı ve bunlar o söz dinlemek halka nasihatte devam

ettikçe o me'yus ve munkatî olan kısım, bunlara «neye kendinizi boşuna yoruyor onlarla bulaşıyorsunuz

«yollu nasihat makamında» siz böyle Allahın ihlâkine veya şiddetli bir azabına mahkûm olmuş bir kavmi

niçin va'z-u nasihat edib duruyorsunuz diye 'tiraz etmiş ve bu suretle bunları nasihatten vaz geçirib halkı

bütün bütün hallerine bırakmayı tercih eylemişler ve böyle derken bir farzı kifayenin umumen terkile

hepsinin âsim olacaklarını düşünememişlerdi. Lâkin bunlar va'z-u nasihatten, bu farzı kifayeden vaz

geçmediler. Cevaben ﴿قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ rabbınıza

karşı, dediler: Bir ma'ziret olmak için, bir de belki bir dereceye kadar sakınırlar -ya'ni bizim va'z-u

nasihatımız iki sebebe mebnidir. Birisi ve birincisi sırf Allaha karşı ma'ziretimiz bulunmak, nehiy anilmünker

hususunda indallah bir nevi' taksîr ve tefrit ile mütteham olmamaktır. Çünkü nehiy anilmünker henüz ber

hayat olanlara son nefese kadar bir farzı kifayedir. İkincisi yeis dünyada hiç bir hususta câiz değildir. Ve ne

kadar günahkâr

sh:»2313

olursa olsun halkın tevbe ve ittikasını arzu ve ümid etmek de bir vazifedir. Gerçi bu hal böyle devam ederse nihayeti bir helâk veya azâba varacağı muhakkaktır. Fakat ahvali beşer muhtelif ve sirri kader vukuundan evvel gayrı ma'lûmdur. Ne bilirsiniz bu güne kadar hiç söz dinlemeyen bu halk belki yarın dinleyiverir, dinler de belki sakınmağa başlar. Bütün bütün sakınmazsa belki biraz sakınır ve belki bu suretle azâb biraz tahaffûf eder. Her halde nasihat terki nasihatten evlâdır. Fakat nasihate devamın hiç olmazsa bir azcık olsun sakındırmağa sebep olması me'muldür. Hiç bir mukavemete ma'ruz olmiyan fenalık her halde daha seri' ve daha kolaylıkla meydan alır. Her hangi bir fenalığın aslını olamazsa sür'at ve şiddetini olsun tahfife çalışmaktan sarfı nazar etmemelidir. Felâket mukadder ise nasihat edenler indallah ma'zur olurlar.

Anlâmalı ki iyiler ne çekmiş ne kadar uğraşmış, buna mukabil kötüler de fisk ve tecavüzlerinde ne kadar

ısrar eylemişler, binnetice o kavm, o mütecaviz ahali 165. ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ﴾

vaktaki tezkir ve ihtar olundukları nasihatları unuttular -hiç nazarı i'tibara almaz, sanki büsbütün unutmuş

gibi hatırlarına bile getirmez oldular, o zaman

﴿أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ﴾ kötülükten nehy eder olanları kurtardık

zulm edenleri de fiski i'tiyad ettiklerinden dolayı şiddetli bir azâb ile- diğer bir ma'nâca yoksullukla

kıvrandıran bir azâb ile -tuttuk, muahaze ettik.- bunun üzerine uslandııarmı? Hayır, bil'akis büsbütün azdılar

hiç bir ma'siyetten çekinmez, menhiyyatın hiç birinden sakınmaz, her fenalığı yapar, nehy edenlere

husumet eder oldular 166. ﴿فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ﴾ binaenaleyh nehy

olundukla-

sh:»2314

rı şeyden vaktaki daha ileri gidib bütün bütün temerrüd ve isyana koyuldular

﴿قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ﴾ biz de kendilerine alçak, hakîr her taraftan uşt

uşt diye koğulur zelîl maymunlar olunuz dedik -bir emri tekvinî ile insanlıktan çıkarıb maymunlara çevirdik «

﴿فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَابَيْنَ يَدَيْهَا وَمَاخْلَفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ﴾

bu kissanın Davud aleyhisselâm zamanında cereyan ettiği merviydir. Netekim «

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ « âyetinde de buna işaret vardır. Sûrei «Mâide» de «

﴿وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ﴾ âyetinin tefsirine bak.

Ey Resûlüm! onlara bu kıssayı sor 167. ﴿وَإِذْ﴾ o vakti de zikr-ü ihtar et ki

﴿تَأَذَّنَ رَبُّكَ﴾ rabbın şuna izin vermeyi iltizam etmiş, ya'nu şunu kat'iyyen iycaab ve icra eylemiş

idi ki

﴿لِيَبَعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ﴾

lâbüdd onların, o bütün kavmi Musânın üzerine yevmi kıyamete kadar öyle bir kimse gönderecek ki

kendilerini azâbın kötüsüne peyleyecek -mukaddemâ Mısırdâ Beni İsrâîle Musânın ilk va'd-ü tebşirinde «

﴿وَيَسْتَخْلِفْكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ buyurulmuş idi. Süleyman

aleyhisselâm zamanından biraz sonra artık o müddeti nazar yetmiş, o vakte kadar kötülerini sureti

hususiyjede te'dib, ta'zib ve ihlâk ederek iyilerin hüsni mesai ve mücahedeleri sebebiyle rahmeti ilâhiyye

sayesinde yükselen ve arzın meşarık-u megaribine varis olan Beni İsrâil kavmi bundan böyle hey'eti

umumiyyesiyle başlarında iyi adam bulunmaktan memnun olmaz, fasık ve zalim kimselere daha ziyade

boyun eğdi oldular. Bir kavmin böyle bir halde bulunması ise yarabbi, bizim başımıza azâb ve belâ

getirecek kimseler getir gibi bir talebi fi'lîdir. İşte o vakit hak tealâ Beni İsrâil üzerine azâb peyleyecek, onları

azâba sürükleyecek ve nihayet kıyamete kadar en kötü azâbı tatbik edecek kimseler taslîtinı vacib kılmış ve

binaenaleyh Buhtü nassara müsaade edib

sh:»2315

Beni İsrâil devleti aleyhinde böyle bir azâbı ıycab ve icra etmiş ve bu artık umumu hakkında bir ıkab

olmuştur. ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ Şüphe yok ki rabbın muhakkak seriul'ıkabdır.-

ıkabı dilediği anda derhal geliverir. Netekim bir gün geldi buhtü nassarı gönderiverdi de cem'iyyetlerini

perişan, vatanlarını tahrib, silâh tutabilenleri katli amm, kadınlarını ve zürriyyetlerini esir, mütebakısını de

vergilere mahkûm eyledi ve onlar bu zillet altında kaldı gitti ki İşte Dünyada azâbın en kötüsü de budur

﴿وَأَنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Maamafih yine şüphe yok ki o -senin rabbın- her halde gafur rahîmdir

-tevbe edenlere ve sana ittiba' eyleyenlere mağfîret ve rahmeti bîpayandır. Rabbın böyle gafur rahîm

olmakla beraber öyle seriul'ıkab olduğundan üzerlerine o kimseyi gönderdik 168.

﴿وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا﴾ ve onları, o kavmi Musâyı yer yüzünde parça parça

ettik, bir çok ümmetlere ayırdık- evvel on iki ümmet halinde esbata taktı' ve tefrikleri risaleti Musâ tahtında

vahdeti kavmiyyelerini bozmiyan bir teşkilât ve mukaddimei kemalleri olan bir ni'met idi. Bu defa o sui

azâbdan başlayan bu ikinci taktı' ve tefrik ise şevketlerine hatîme çeken ve tetimmei idbarları olan bir

nikmet oldu. Arzın her tarafına perişan bir surette dağıldılar ve artık bir şevket toplıyamaz oldular. Bu

dağılan fırkaların ﴿مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ﴾ içlerinden bazıları ehli salâh -Medinede iman

edenler gibi balâda geçen « أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ » siyretinde iyiler

﴿وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ﴾ bazıları da anın dununda idi.- Salâhın mâdununda salâha karib

mertebeden tut da kademe kademe muhtelif derekelere kadar inmiş kimselerdi. Demek ki Beni İsrâilin

devletleri tarumar olub böyle da-

sh:»2316

ğılmaları içlerinde iyiler hiç bulunmadığından değil, kötülerin kesretinden ve hey'eti umumiyyesi kötüler

elinde bulunub fisk-u zulmü temsil etmesinden idi. Bunun için parçalandıkları zaman salihleri de vardı

aşağılıkları da ﴿وَبَلَّوْنَاَهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ﴾ ve biz bunları bu muhtelif

fırkaları hem hasenât -sıhhat ve servet-ü refah- hem de bunların zıddı seyyiât ile imtihan ettik -Mescuslar,

Romalılar gibi muhelif ekvam elinde ıbret alacak bir çok acı tecribeler gösterdi ki

﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ rücu' edeler- küfr-ü ma'siyetten tevbe edib hakka döneler, salâha yüz

tutalar. Fakat içlerinden ba'zı salâha dönenler olduysa da diğerleri dönmediler. Asrı Muhammedîden evvel

böyle idiler. 169. ﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ﴾ Sonra bunlara arkalarından bir takım

bozuk, mütereddi kimseler halef oldular ﴿وَرِثُوا الْكِتَابَ﴾ kitâba varis olmuşlardı -Tevrat

seleflerinden bunların ellerine intikal etmiş, okumasını yazmasını öğrenmişler, neşr-ü ta'lim, ifta ve hüküm

mevkî'lerine geçmişler ve lâkin kendilerini kitaba sahib olmuyor, ahkâmına temessük etmiyorlar, diledikleri

gibi kullanıyorlar. Bakınız ne yapıyorlar ﴿يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى﴾ şu ednânın

arazını alıyorlar.- Şu alçak veya en yakın âlemin geçici, fâni metainı alıb hakkı değiştiriyorlar da

﴿وَيَقُولُونَ سَيَغْفِرُ لَنَا﴾ bir de ileride bize meğfiret olunacak diyorlar. -Mağfiret

olunacaklarına hukmediyorlar, kendi kendilerine günâh bağişliyorlar.

﴿وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ﴾ ve böyle derken şayed kendilerine ona

mümasil diğer bir araz gelir. Bir rişvet daha arz olunursa yine alıyorlar, tevbe etmiyorlar,

sh:»2317

tevbe etmedikleri halde mağfirete hukmediyorlar da bu suretle varidatı habise ve Dünya malı için kitâb ile

oynuyor, hakkı ketm-ü tahrif ediyor her haltı yapıyorlar

﴿الْمَ يُؤْخَذُ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ

﴿الْحَقَّ﴾ vaktile kendilerinden Allaha karşı haktan başka bir şey söylemeyeceklerine dâir o

kitabın mîsaki alınmadı mı? -Vâris oldukları ve mensub buldukları kitâb mucebince üzerlerinde böyle bir

mîsak yok mu? Evet var ve alındı ﴿وَدَرَسُوا مَا فِيهِ﴾ ve onlar o kitabdakini ders ettiler- o

mîsaki ve bu gün ketm-ü tahrif ettikleri hakikatleri, o Resul, o nebiyi ümmî, o ittika mes'elelerini vaktiyle

tekrar tekrar okudular ve okuttular

﴿وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ve -ey

mürtekibler- artık akıl etmez misiniz ki Âhret evi mütteki olanlar -ya'ni öyle haksızlıktan, rişvet-ü irtikâbdan

sakinib korunanlar- için aynı hayırdır. 170. ﴿وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ﴾ kitaba

temessük edib ettirenler ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ ve namazı kılıb kıldırınlar ise

﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ﴾ her halde biz böyle muslihlerin ecrini zayi'

etmeyiz.

Şimdi bu irşadattan mütenbbih olmiyan ve kitâba temessük etmiyen o bozuklara biri Beni İsrâile yapılmış

ilcâ misaki olan, diğeri ale'l-umum insanlara şâmil fitrat mîsaki bulunan şu iki mîsakin da ihtarı emrile

Resulullah'a buyuruluyor ki:

﴿١٧١﴾ وَأَذْنَتْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ
بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ
﴿١٧٢﴾ وَأَذْأَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَن
تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٣﴾ أَوْ
تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ
أَفْتَهَلْكَنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٤﴾ وَكَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ
وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٥﴾ وَآتَلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٦﴾ وَلَوْ
شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوِيَهُ فَمَثَلُهُ
كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَتْرُكُهُ يَلْهَثُ ذَلِكَ
مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ
يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٧﴾

﴿١٧٧﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَذَبُوا بآيَاتِنَا وَانفُسَهُمْ
كَانُوا يظْلَمُونَ ﴿١٧٨﴾ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدَىٰ وَمَنْ
يُضِلِّ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٩﴾ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ
كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ
لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ
الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨١﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ
بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨٢﴾

Meali Şerifi

Hem bir vakit biz o dağı bir gölgelik gibi tepelerine çekmiştik de kendilerine düşüyor zannettikleri bir

halde demiştik ki size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içindekini hatırınızdan çıkarmayın gerekir ki

korunursunuz 171 Hem rabbın: Beni Âdemden, bellerinden zürriyyetlerini alıb da onları nefislerine karşı

şâhid tutarak "rabbınız değilmiyim" diye işhad ettiği vakıt, « بلى » dediler: şâhidiz, Kıyamet günü bizim

bundan ha-

sh:»2320

berimiz yoktu demeyesiniz 172 Yâhud: ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra bir

zürriyyet edik, şimdi o batılı te'sis edenlerin yaptıklarıyla bizi helâkmi edeceksin? Demeyesiniz 173 Ve işte

biz âyetleri böyle tafsıl ediyoruz ve gerektir ki rücu' etsinler 174 Onlara o herifin kıssasını da oku: ki ona

âyetlerimizi sormuştuk da o, onlardan sıyrıldı çıktı, derken onu Şeytan arkasına taktı da sapkınlardan oldu

175 Eğer dilese idik biz, onu o âyetlerle yükseltirdik ve lâkin o, yere (alçaklığa) saplandı ve hevasının

ardına düştü, artık onun meseli o köpeğın meseline benzer: üzerine varsan dilini salar solur, bıraksan yine

dilini salar solur; bu işte âyetlerimizi tekzib eden o kavmin meseli, kıssayı kendilerine bir nakl eyle, gerektir

ki bir düşünürler 176 Ne çirkin meseli var âyetlerimizi tekzib eden o kavmin ki sırf kendilerine zulm

ediyorlardı 177 Allah kime hidayet ederse hidayet bulan o, kimi de dalâlete bırakırsa husrane düşenler de

işte onlar 178 Celâlim hakkı için Cinn-ü İnsten bir çoğunu Cehennem için yarattık, onların öyle kalbleri

vardır ki onlarla doymazlar, ve öyle gözleri vardır ki onlarla görmezler ve öyle kulakları vardır ki onlarla işitmezler, işte bunlar behaim gibi, hattâ daha şaşkındırlar, işte bunlar hep o gafiller 179 Halbuki Allahındır en güzel isimler (esmai husnâ) onun için siz ona onlarla çağırın ve onun isimlerinde sapıklık eden mülhidleri bırakın, yarın onlar yaptıklarının cezasını çekecekler 180 Yine bizim halk ettiklerimizden bir ümmet de var ki hakka rehberlik ederler, ve onunla icrayı adalet eylerler 181

171. ﴿وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ﴾ NETK: bir şeyi şiddetle cezb etmek

demektir ki bunun neticesi olarak «bir şeyi yerinden koparıp atmak» ma'nâsiyle de tefsir edilir. Netekim

erkekten zürriyeti çekib koparan rahime «ناتق» denilir. Ve bir hadîsi şerifte «

عَلَيْكُمْ بِزَوَاجِ الْأَبْكَارِ فَإِنَّهُنَّ أَنْتَقُ أَرْحَامًا وَأَطِيبُ أَفْوَاهًا
وَأَرْضِي بِالْيَسِيرِ» buyurulmuştur ki «bikirlerle izdivacı iltizam ediniz, çünkü onların rahimleri

daha cazibeli ve ağızları daha temizdir, Ve aza en razı olanlar-

sh:»2321

dir.» demektir. Diğer yerlerde «وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ» buyurulmasına nazaran burada

netkin da bu ma'nâyı tazammun etmesi ıktıza eder ki şöyle demek olur: ya Muhammed kitâba temessük

etmeyen o ahlâfi Yehude o vakti de hatırlat ki hani o dağı şiddetle çekerek bir dam gibi üstlerine

kaldırmıştık ﴿وَوَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾ ve onlar bunu hakikaten üzerlerine düşmüş

zanneylemişlerdi -ya'ni yola gelmedikleri takdirde dağın tepelerine düşeceğine o kadar yakîn hasıl etmişler

ve bundan öyle korkmuşlardı ki tehdid iyka' edilmiş, dağ düşmüş de bilfi'l altında eziliyorlarmış gibi elem-ü

ızdırab içinde yerlere kapanmışlardı da böyle müdhiş bir tehdid ve tazyık ile şöyle demiştik:

﴿خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ﴾ size verdiğimiz kuvvetle tutun -gönderdiğimiz kitabı

ciddiyyetle ve külfet-ü meşakkate tahammül azmiyle sımsıkı tutun veyahud haydi bu tepenize indirmekte

olduğumuz müdhiş mu'cizeye dayanabilerseniz kuvvetle mukavemet ediniz, bunu durdurunuz bakalım

﴿وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ﴾ ve haydi bundaki ma'nâyı- bu kitabdaki veya fi'ldeki evamir-ü nevahiyi

veya va'd-ü vaîdi -anın, belleğin, hatırlarınızdan çıkarmayın ki ﴿لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ fenalıktan

korunabilesiniz- böyle ikrah ve ilca ile kendilerinden itaat mîsaki alınmıştı ki buna ilcaî mîsak ta'bir

olunmuştur. Ve ekseriyyetle sureti rivayeti şudur:

Ahkâmı Tevrat ağır ve şiddetli olduğundan dolayı Benî İsrâîl kabulden imtina' etmişler, Allah tealâ da

Turu üzerlerine kaldırmış, kabul ederseniz febihâ yoksa bu dağ her halde tepenize inecek denilmiş, dağın

vaz'iyetini görünce hepsi düşüp sol kaşı üzerine secdeye kapanmışlar ve bu halde dağın sukutu

korkusundan sağ gözleriyle de ona bakarlarmış. Ve bunun için Yehudîler secde ede-

sh:»2322

cekleri zaman böyle yaparlar ve bu bizi ukubetten kurtaran secdedir derlermiş [sûrei «Bakare» de ve sûrei

«Nisâ» da «**وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ**» bak]. Beni İsrâîlin aykırılıklarını ve cebr-ü ikrah

görmeyince hakka boyun eğmemek öteden beri mu'tadları olduğunu anlatan bu kıssanın ihtarındaki ma'nâ,

Allahın hukm-ü kudretine mukavemet kabil olamayacağını ve tav'an itaat ve inkiyad etmiyenlerin nihayet

kerhen inkiyada mecbur olageldiklerini ve o mukavemeti nâkibil tazyık ve ilca mu'cizesinin hukmü

unutulmamak lâzım geldiğini ve çünkü o ve o gibi icbarî ilâhînin her zaman mümkün bulunduğunu ve asıl

insanlık vesaadet o gibi cebr-ü tehvide düşmeden rıza ve hurriyetiyle emri hakka inkiyad ve kitâba

temessükte olduğunu anlatmaktır. Filvaki' her ısyanda dağlar yerinden oynayıvermez, her vakıt mu'cizei

Musâ olmaz. Fakat Allahın emrini tanımayan ve ahkâmı hakk ile mücadele etmek sevdasında bulunanlar

şunu bilmek lâzım gelir ki Allah tealâ her zaman dağları yerinden oynatıp insanların başına yıkmağa kadir

bir zülcelâldir. Eşya arasındaki cazibe nisbeti, bir lâhzada değişebilir. Akıllı olanlar her hangi bir zelzelenin,

bir volkan hâdisesinin nasıl bir kudreti ceberutiyye ifade ettiğini unutmamalıdır. Bir takım kimseler bunların zünubı beşerle hiç alâkası yoktur diye telâkkı ederler ki ne kadar yanlıştır. Gerçi bunların hepsi zünubı beşerin cezası değildir. Lâkin hepsinin de umur ve hayatı beşerle alâkadar olduğunda da hiç şübhe yoktur. Hiç birisi yoktur ki beşeriyyetin isyana cür'et eylediği Allah tealânın kudreti kahiresini göstermiş olmasın ve binaenaleyh hiç biri yoktur ki insanlar için mukavemeti nâkabil bir sultani rabbaniyyenin kudreti cebriyyesindeki azameti tedhişi irae ile günahlarına karşı bir tehdid ve ihtar alâkasını haiz bulunmasın ve insanı kavanini İlâhiyyeye muhalefetten tahzir etmesin. Ben şurada işimle meşgul iken fülân yerde bir dağın çö-

sh:»2323

küvermesi benim bir günahın değilse bile bana benim onu yapan kudrete karşı günalarımın tehlikelerini ihtar eden bir tehdid olduğunda ve onun bana karşı da bir ikrahı mutazammın bulunduğu şübhe mi vardır. Bundan başka Allah tealânın doğrudan doğru zünubı beşere alâkadar olan o kadar âyâtı icbariyyesi, o kadar sultaları vardır ki hadd-ü hisaba gelmez, evamiri İlâhiyyeye tav'an itaatle doğru yola gitmiyen rızalariyle fenalıktan korunmak istemiyenleri Allah tealâ evvel emirde bu cebrî suhtalarla ittıkaya

da'vet eder. Hurr iken esir eyler, bununla da mütenebbih olmiyanlara ebedî azâb sultasını yükletir. Bunun

için insanlar şu mîsakı fitrîyi hatırda tutmak iycaab eder.

172. ﴿وَإِذْ﴾ Ey Resuli kibriya! O vakti da ihtar et ki

﴿أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ rabbin, Beni Âdemden

-şimdikilerden tut da nesilden nesle Âdeme varıncıya kadar Âdem oğullarının sahib zürriyyet olanlarından

müteselsilen her birinin- bellerinden zürriyyetlerini aldı, ya'ni yedi kudretle istifa edib ayırdı, vücade çıkardı

﴿وَإِشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ﴾ ve onları kendilerine karşı işhad eyledi -şâhid yaptı,

kendilerini duymıyan o şuursuz zürriyyetlere « انا » ve « وراء انا » şuurunun bilfiil mebbeini verdi:

her birine şuhud ve şehadet fitratını, kendi nefsinde te'siri hakkı duymak ve duyurmak, i'tiraf ve şehadet

etmek hilkatini, insanlık ruhunu verib hepsini vahdaniyyet ve rububiyyetine şahid kıldı da kılarken

﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ rabbiniz değilmiyim dedi -üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek

hakkı olan yegâne malikiniz ve alel'itak mürebbiniz hâkiminiz olduğuma şâhidsiniz, şehadet edeceksiniz

değilmi? Diye hitabı nefsi ile emanetini tahmil, rübubiyye

tini takrir etti. Hepsisi de ﴿قَالُوا بَلَىٰ﴾ belâ dediler- evet rabbımızsın şâhidiz diye terbiye ve

emaneti kabul ve şehadeti teahhüd eylediler. Hasılı hiç bir şey değil iken rabbül'âlemînin hukmi rübubiyeti

ve bir kanunı intişar tahtında halk-u terbiyesi ile şuursuz zerreler halinde vücade çıkarılıb bütün zevkleriyle

şuurlu bir insan fitratına girdiler, bir insan şahsiyeti aldılar, hiç bir muhalefette bulunmadılar, o vakit onlar

da küfr-ü inad yoktu, agyardan hiç bir şey tanımıyorlardı. Hiç bir şey değil iken bir zürriyet halinde sulbden

alınıb rahimi maderde telkîh ve ictimaiyyete atılan ve mutlak « انا » ve « ماورای انا » nisbeti

içinde zarurî bir işhad-ü şuhud, bir te'sir-ü teessür hasılı olan bir şuur fitratine girib mükemmel bir akl-ü

idrâk, bir fehm-ü tefhim bir irade ve ihtiyar hayatının inkişafına doğru giden bütün mevcudiyet ve

failiyetlerinde ancak onun emrine, kanununa münkad oluyor ve ancak ondan avn-ü inayet alıyorlar. Ve

ıycabında bunu böyle söylemeği deruhde ediyorlardı. İşte o Âdemin ilk evlâdından i'tibaren herkes rabbının

verdiği ve emrettiği insan fitratını, vücade şuhudu alıb kabul etmekle rabbı ve kendisi beyinde böyle bir

ıycab-ü kabulün hasılı olan bir akdı fitrî altına girmiş ve kendi nefsinde rabbına şehadet ve ubudiyeti

taahhüd etmiştir ki bu mukavele ve bu mîsakı fitrî beşerin mebdei dinîsi, mebdei hukukîsi, mebdei medenî

ve ictimaîsidir. Bir çok müfessirîn demişlerdir ki burada bu ahz-ü işhad ve mukavele, temsilî bir ma'nâdadır.

Allah tealânın bütün insanları mebdei fitratlerinde tevhid ve islâma delâlet için nasb edilmiş afakî, enfûsî

delâli rububiyet ile istidlâl ve islâma müsted olarak halketmiş olduğunu bir istiarei temsiliyye tarikıyla

tasvirdir. Şöyle ki: Allah tealânın nüfusu beşere akl-ü ba-

sh:»2325

sireti bir garîze yapması ve bunlar için afak-u enfüste bir takım delâil nasbetmesi ve bu suretle onları

mükemmelen techiz-ü temkin edib rububiyetini ma'rifete tevcih eylemesi, diğer taraftan onların da bu

garîzelerle mütecehhiz ve mükneti kâmile ile mütemekkin ve ma'rifete müteveccih olmaları, hey'eti

mecmuası Allah tealânın onları emir ve hitab tarikıyla i'tirafa sevk, onların da bilâ tereddüd icabete

müsareat etmiş olması suretine teşbih olunarak bil'istiare bu suretle tasvir kılınmıştır. Netekim «

فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

de emr-ü icâbet böyle temsilî olduğu gibi bunda da ma'nâyı ma'rufiyle bir işhad ve suâl-ü cevab, hakikî

ma'nâsiyle bir mukavele düşünmek lâzım değildir. Sanki öyle denilmiş ve öyle cevab verilmiş de bir

mukavele yapılmış gibi kıymeti hukukıyyeyi haiz olması lâzım gelen kavi bir halkı fitrat vardır. Ya'ni bu akıd,

emrî, kavlî, kelâmî mahiyette bir mîsak değil, bir kuvvei ma'rifetin tekvin-ü tevekkünü ma'nâsına bir akdi fi'lî

demektir. Kelâmullahda bu gibi temsillerin bulunduğu müsellemler olduğu gibi bu ma'nâ ekseriyyetin fehm-ü

mizacına da muvafıktır. Ve ekser Mütakellimîn de bunun üzerinde yürümüşlerdir. Fakat dikkat edilirse burada daha başka bir nokta vardır. Asıl mes'ele insanların yalnız delâili afakiyye ve enfüsiyyeden bil'istidlâl ma'rifetullahâ vasıl olmak kuvve ve isti'dadı değil, insan hilkatının bil'fîl bu delillerden biri olması, her insanın fıtrati neviyye ve ferdiyyesiyle vahdaniyyet ve rububiyyete şehadet-ü delâleti henüz eda etmemiş olsa bile rabbının takriiriyle tehammül ve der'uhde etmiş, üzerine almış bir şâhid bulunması, ta'biri âharle insanlar için ma'rifetullah, tevhidi rübubiyyet, hakka inkıyad ve islâm mes'elesi sâde istidlâl ile kesbolunacak sırf nazarî bir ma'rifet olmayıb kendi fıtratında merkûz bir garîze, şühudi nefis denilen kendini duymak, bizzarure ve alel'ittlak kendinin kendi olduğunu tanımak şuuri bedihîsi ile beraber kendinde mütehakkık

sh:»2326

bir ma'rifeti bedihiyyedir. Şu kadar ki şuuri nefis gibi sarîh ve celi değil, onun zımında müstehir bir bedihîi hafidir ki şuuri sarîh ile duyulması sarfı dikkate veya bir tenbih ve ihtara mütevakkıftır. Zira insanın böyle zımnen duymuş bulunub da farkında olmadığı bir takım şuur mazmunları vardır ki bir veya mükerrer ihtarlar sayesinde uyanır duyar. Ve işte ma'rifetullah da mutlak « سواى انا » şuuru gibi böyle şühudi. Nefis

fitrati içinde merkûz bir garîzedir. Bilahare bu şehadeti eda ve iyfa etmiyen ve tezkir-ü ihtarlara rağmen inkâr ve küfürde ısrar edenler ya vicdanına karşı inad eden veya fitrati bozulmuş kendilerinde bu garîze kalmamış olan, ya'ni kavlen veya fi'len nakzı ahd ve nefislerini ziyan eden mahrumlardır. Netekim Fransız feylesofu Ogüst kont insan üç hal geçirir: İlk fitratinde ilâhî, sonra ma ba'dettabiî, sonra tabiî olur» dediği zaman evvelâ bu fitrati i'tiraf, sonra da kendinde o fitratin bozulmuş ve bozukluğun tekarrür etmiş olduğunu ilân eylemiştir ki bu onun bütün insanlığı görmesinde değil, yalnız kendindeki tegayyüri fitrati görerek sair insanları da bigayri hakkın kendine kıyas etmesindedir. Halbuki terakkî ve tekâmül, fitratin bozulmasında değil, inkişafındadır. Fitratin bozulması « فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ » medlûlünce bir tereddidir. Şimdi mes'ele, ma'rifetullahın öyle bir ma'rifeti fitriyye ve insanın buna edayı şehadeti der'uhde etmiş bir şâhidi fitrî olması cihetinden mulâhaza edilince bu mîsakın sırf tekvinî bir mahiyette olmayıb onunla beraber emrî ve kelâmî bir haysiyeti de haiz olduğunda şüphe edilmemek lâzım gelir. Zira mes'ele yalnız vücudî değil, aynı zamanda şühudîdir, şuur ile de alâkadardır. Yalnız tek-

sh:»2327

vinî olsa idi bil'ahare bu şehadeti eda etmiyen kimse bulunmamak icab ederdi. Ve şühudi nefis mevzu

bahsolan her hangi bir Şuur vakiası ise her halde kelâmı lâfzî ile değilse de kelâmı nefsi ile alâkadar olmaktan halî olmaz. Çünkü ruh bir emri rabbolduğundan bütün vakiatı ruhiyye ve hâdisatı Őuuriyye vakiatı emriyye olarak mülâhaza edilmek lâzım gelir. Her Şuurda bir tebliğ ruhanî vardır ki kelâmın da kühü odur. Şuur ile alâkadar olmıyan tekvinlerde bu tebliğ yoktur, bunun için bir ruhun, bir Şuur kuvvesinin tekvini, aynı zamanda onu kendisine tebliğ etmeği, ya'ni söylemeği tazammun eder. Şu halde bu mîsak, tekvinî olmakla beraber ruhî ve kelâmî haysiyyeti de haiz olduğundan buna mukavele demek de bir hakikat olur. Ancak bu hitab, kelâmı lâfzî ile değil, Melâikeye olan tebliğ gibi kelâmı nefsi ile bir tebliğ telâkki edilmelidir. Ahız bir

tekvin, işhad nefhi ruh ile bir tekvin ve tebliğ « **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ** » hitabı « **وراء انا** » den bir takrir, buna karşı « **بَلَى** » de bu tekvin-ü işhad ve takrire mutlak bir inkıyadı nefsi ile mutavaat ve

mucebini teahhüddür. Her insanın insanlığı esasını teşkil eden «ben» ve «ben değil» duygusunun içinde

bu teahhüd mündericidir. « **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ** » hitabının başında « **وقلنا** » yâhud « **قءالا** »

müteallakının tasrih edilmeyib de mukadder bırakılması bunun bir kelâmı nefsi olduğuna işaret demektir.

Sonra ma'lûmdur ki ma'nâyı Şer'î ve hukukîsiyle bir akd-ü mukavelenin hakikatı bir iycab ile bir kabul

beynindeki irtıbatır. Ve bu iycab-ü kabulün her halde kelâmı lâfzî olması Őart da değildir. Asıl akıd, iki nefsin

bir maksadda birleŐmesidir. Tarafeynden rızaya, ya'ni terki i'tiraza delâlet eden fi'il ile de iycab-ü kabul

olabilir. Yerinde teati ile de bir akıd olabilir. Binaenaleyh bu mîsak, sırf akıl ve istidlâl kuvvesinin tekvini dahi

olsa şer'an ve hukukan yine teati kabîlinden hakîkî bir akd-ü mîsaktır. Ancak bu i'tibar ile mukavele ıtlakı

temsilî ve mecazî olur. Fakat izah ettiğimiz ma'nâ ile bu tekvinin bir tekvi-

sh:»2328

ni ruhî olması ve bir kelâmı nefsi haysiyetini de mütezammın bulunması i'tibariyle buna mukavele ıtlakı

dahi hakikat olur. Ve netekim eslâfı müfessirîn de bunu bir temsil değil, bir hakikat olarak rivayet ve izah

eylemişlerdir. Binaenaleyh « **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ** » mazmunu sade bir temsil değil,

bir tahkîktir.

Gelelim bu mîsakin ne vakit vaki' olduğuna: bu hususta üç kavil vardır:

1- Bir çokları zürriyyetin baba sulbünde ilk tekvininde ve daha rahimi mâdere tevdi' olunmadan evvel

vaki' olduğuna kail olmuşlardır ki bunlar âyetteki işhad ve hitabın da zamanını ahiz zamanı telâkki etmiş ve

ahzin ma'nâsı da zürriyyetin sulbden rahime ihracı değil, sulbde vücude ihracı demek olduğuna zahib

olmuşlardır. Filvaki' zürriyyet, nesil ve evlâda dahi denilirse de bunun asıl ma'nâsı gayet küçük karınca

demek olan «zerr» den veya saçılmak ma'nâsına «zürur» dan me'huz olarak mai beşerdeki nüfusu

zerreviyedir ki müfredine ve cem'ine ıtlak olunur. Şu halde bunlara göre bu işhad ve hitabı Elest sulbi

pederden çıkan bu nefsi zerrevîye ilk çıktığı sırada yapılmıştır. Bu ise bu zürriyyetin bütün mahiyeti

insaniyyeyi haiz olduğuna kabul ile mümkün olabilir. Lâkin bu, bizim nazarımızda sabit değildir. Ve hatta «

ثُمَّ أَنشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ ط» gibi nususı Kur'anıyyeye de zâhiren muhaliftir. Nefsi zerrevî bil'fiil

değil, bil'kuvve bir insanlık, telkin ile bir insan olmağa nâmzed bir huveyyin ve belki henüz hayatı

hayvaniyye haline de gelmemiş hayatı nebatî uzviyyetinde bir büzeyr, bir tohumcuktur ki bundan insan halk

olunacaktır. Buna henüz ruhi insanî nefn olunmamıştır. O halde bunların nefislerine işhadı ve hitaba

icabetleri bir kuvvei beideyi temsilden başka bir ma'nâ ifade etmez. Bu miyanda ba'zıları daha ileri gitmiş

ve demiştir ki zürriyyetler üzerindeki bu mîsak babalarının değil, ta Âdemin

sh:»2329

sulbünden ihrac olundukları zaman yapılmıştır. Çünkü bu ma'nâda rivayet olunmuş ba'zı hadîsler vardır ki

ezcümle birinin hulâsai meali şudur: Allah tealâ Âdem aleyhisselâmın zahrından kıyamete kadar halk

edeceği zürriyyeti çıkardı ve onlara «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ط» dedi «belâ» dediler ve o gün kalemi takdir

kıyamete kadar olanı yazdı bitirdi «

« جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ » oldu -ya'ni kıyamete kadar ne

kadar insan gelecekse hepsi Âdemin sulbünden çıkan zürriyyetlerle yazılıb takdir edildi ve bundan böyle

beşerde tenasül bir kanun oldu. Bütün insanlar müteselsilen o zürriyyetlerden gelecek «

« مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ » onların sülâlesi zürriyyetlerden olacak bu sülâle haricinde

Âdemin yaratıldığı gibi başka âdemler kıyamete kadar yaratılmıyacak, Âdemin sulbünden çıkan

zürriyyetlerden her biri böyle kendi sülâleleri olacak olan zürriyyetleri de müteselsilen ve bilkuve hamil

olmak ve onları böyle halk ve terbiye eden halık tealânın hükmüne ve kanununa münkad olarak çalışıp fi'le

getirmek ve nihayet onun vahdaniyyet ve rububiyetini i'tiraf eylemek üzere bir terbiye, bir kuvve alıb kabul

etmek suretiyle bir teahhüd ve mîsaka rabt olunmuşlardır. Bunun için bir takım müfessirîn âyetteki da vakti

mîsak sulbi Âdemde zuhur zamanı olduğuna hüküm eylemişlerdir. Lâkin hadîsin elfazıyla âyetin elfazına

ezcümle «

« مِنْ ظَهْرِ آدَمَ . » « مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ » kaydalarına dikkat edildiği zaman aradaki farkı görmemek kabil değildir.

Hadîs, tenasüli beşerî kanununun ilk mevkiî icraya konulduğu zaman vücade gelen zürriyyeti ulâ zımında

bilkuve tahakkuka başlayan nev'in mîsaka icmalîsini beyandır. Âyet ise bu kanun hükmünce bil'fiil vücade

gelen her ferdi zürriyyetin mîsaki tafsilîsi hakkındadır. Bu vehçile hadîs, âyetin delâleten ifade ettiği bir kuvve mebbeini, âyet de hadîsin tezammun ettiği bir fi'il mebbeini tefsir ve beyan etmektedir. Bunun

sh:»2330

için âyet ile hadîs mütekabilen yekdiğerini ızah etmekle beraber müfadları yekdiğerinin aynı değildir.

Alel'icmal nev'in mîsaki sulbi Âdemden başlamış, fakat alettafsıl ferdlerin mîsaki da Beni Âdemden bil'fi'il

kendi babalarının sulbünden başlamıştır. Ya'ni zeydin mîsaki amrın mîsaki değil, babanın ananın mîsaki

evlâdın mîsaki değildir. Fakat nev'an mütemasil ve hepsi bir asla, bir kanunı rübubiyete raci'dirler. Ve

teahhüdün mahiyyeti de bu terbiyenin mürebbîsi, bu kanunun vazıı olan halık tealânın ni'metine şükür,

ahkâmına inkiyad, vahdaniyyet ve rübubiyetini i'tiraf ve i'lân eylemektir ki islâm da budur. Şu halde bu âyet

mucebince her ferдин mebbei teahhüdünü nev'in mebbei teahhüdü olan sulbi Âdemden saymak doğru

değildir. Bir de nev'in bütün efradiyle vücudi nev'isi sırf vücudi zihni kabîlinden olduğu ve bu i'tibar ile Âdem

ismi nev'in bir mümessili addolunduğu cihetle hadîsteki mîsaki ruhi Âdemle beraber bütün envai beşerin

bir mîsaki diye ifade edenler de olmuştur. Netekim Kâ'bı Kurazîden böyle bir rivayet de vardır. Ve bundan

bigayri hakkın tenasühı ervah fikrine sapanlar da bulunmuştur. Halbuki âyet, tenasüh fikrinin tamamen aleyhinedir.

2- İbni Atıyyenin beyanı vechile ba'zıları da bu mısak ve teahhüdün zamanı, bülûğ zamanı olduğuna kail

olmuşlardır. Zira bir zürriyyetin nefsine tamamen şühudü kendisinden zürriyyet çıkmağa başladığını

kördüğü bülûğ zamanında vakı' olur. Ve ma'rifete temekkünü tam da o vakit bulunur. Âyette ise ahız ve

işhad buyurulmuştur. Bu surette baliğ olmiyanların henüz teahhüdü yok demektir. Ve âyetten bu ma'nâyı

anlamak için iki vecih mümkündür. Birisi « وَأَشْهَدُهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ » zamirleri zürriyyete inca'

olunmakla beraber zürriyyete veledi kâmil, ahze istifayı baliğ ma'nâsı vermek ve bu suretle ahız ve işhad

zamanını ayırıp evveli mısak, ahız vaktından işhad vaktına

sh:»2331

kadar devam eden bir müddet zarfında başlamış ve işhad vakti olan bülûğ zamanında « بلى »

teahhüdiyle tamam olmuş diye anlamak, ikincisi bu zamirleri zürriyyete değil, Benî Âdeme irca' etmektir ki

bu surette âyetin ma'nâsı «Benî Âdemden her biri sulblerinden zürriyyetlerinin çıkmağa başladığı ve bu

suretle nefislerini duyub kendilerine karşı kendi mahiyet ve hakikatlerine ve Allahın ni'met ve terbiyesine şahid oldukları sırada bu bülûğlariyle « بلى » diye Allahın ni'meti terbiyesini kabul rübubiyetine inkıyad ve vahdaniyeti rabbanıyyeyi tasdik ile ma'rifetullahı ve ubudiyeti teahhüd ettiler. Bülûğ hukmü gelince baliğ olmayız, bu zevkı duymayız demediler» demek olur. Bu güzel bir ma'nâdır. Fakat bülûğ zamanı bu mîsakin akd-ü teahhüdü zamanı değil, vücubı icrası zamanı olduğunu da unutmamak lâzım gelir. Bunun için:

3- Ekser müfessirîn ve ulema bu mîsakin bidayeti, zürriyyetin sulbi pederden çıkıp rahimi mâdere

düşmesiyle başlamış ve orada aleka, mudga, izam ve kisvei lâhim terbiye ve tesviyeleriyle hılkati tebeyyün

edib « ثُمَّ أَنْشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ » mîsakinca ruh nefholunarak neş'eti insaniyyeyi girdiği

zaman « بلى » teahhüdünün vukuıyla tamam olmuş olduğunu ve zamanı bülûğ bu teahhüdün vücubı

icrası, ya'ni teklif ve vazifenin bed'i zamanı bulunduğunu beyan eylemişlerdir. Usuli fıkhıta beyan olduğu

üzere her ferdin insanî şahsiyyeti, hukukî ehliyyeti bu mîsak ile bu teahhüd zamanından başlar ve

bülûğuna kadar tekemmül eder. Bülûğdan ı'tibaren de vücubı vazife, teklif teveccüh eyler ve bunun ilk eseri

hukukîsi hakkı hayattır. Bu andan ı'tibaren ebeveynine ve cem'ıyyeti beşeriyyeye onun hakkı hayatını

gözetmek bir vazife olur. Ve bunun içindir ki iskatı cenîn bir cürümdür. Ve müstebînül'hılka bir cenînin

iskatından dolayı gurre lâzım gelir. Ve cenîne irs ve vasiyyet, sahih ve bir cenî-

sh:»2332

nin bülûguna kadar lehine olan tasarrufat mu'teber olur. Bundan evvel ise zürriyyetin şahsiyyeti insaniyye ve hukukiyyesi mukarre değildir. Ancak sulbi pederde zuhurundan i'tibaren bir şübhei hukukî vardır.

Meselâ azl diyaneten mekruhtur. Şimdi âyetin mutazammın olduğu bazı iymalarla mealini şöyle mülâhaza

etmeliyiz: « وَأَشْهَدُهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ » zamirleri zürriyyete raci' olmakla beraber babaları

olan Beni Âdeme veya hepsine de rücuu ihtimali ve « أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » istifhamı takrirîsinin ifham

ettiği ma'nâyı minnet ve siyak-u sibak dolayısıyla bu ihtar şu ma'nâları tezkir etmektedir: Ma'lûm ya insan,

insan olmadan evvel kendini duymazken sonradan duyar olur «ben benim» der. İşte bunu diyebilmek, onu

ona veren rabbına gizli bir duygu ve inkiyadı ve kendine karşı ona şehadet etmek teahhüdünü tezammun

eder. Ve insanın bütün kuvasiyle nefsinin ve mahiyetini müşahede ettiği zaman da bülûğundan başlar.

Beni Âdemden bir babanın sulbünden bir zürriyyetin ahzolunduğu lâhzada rabbının bu fi'line öyle bir zevkı

inkiyad ile mutaveatı ve hukmi rübûbiyyete öyle bir i'tiraf-ü şehadeti vardırki bu anda bütün heyecaniyle

nefsini duyarken âdetâ kendinden geçer de rabbının zevkı ni'metine müstağrak olur. Kendinin sulbi

pederdeki halini kendine ihtar eden bu anda o babanın nefsinde rabbının «^طأَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» hitabı

izzetine «belâ» demekten başka bir hissi hâkim yoktur. Ve her insan, ani bülûğunda bu zevk-u heyecanı müşahede eder. Bunu müşahede edebilmesi de mukaddema rabbının emrine inkıyad edib insanlık ruhunu almasının neticesidir. Şimdi babadaki bu zevk-u neşve de hakikatte ondan ahzolanan zürriyyet dolayısıyla kendini hatırlayıb rabbına teahhüdünü iyfa etmesi içindir. O zürriyyetin sulbî pederde halkı ilâhî ile teayyün edib bir nefsi zerrevî mevcudiyetiyle ve sevkı rabbanî tahtinde bir içtima' ve telkîh şevkiyle rahimi mâdere geçmek için harekete ge-

sh:»2333

tirilmesi yüzündendir. Her insan böyle bir zürriyyet iken rabbının terbiyesine mutaveatle rahimi mâdere erzakı mukadderesiyle beslenib bittedric aleka ve mudga etvarından geçerek kemikleri lâhim kisvesi

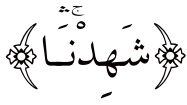
giymiş bir seviyeye tasvire gelmiş ve sonra da «^طثُمَّ أَنشَأَهُ خَلْقًا آخَرَ» medlûlünce mahzı

emri rabbanî olan ruhun nefhiyle evvelki neş'etin gâyesi olan diğer bir neş'ete girmiş ve o zaman kendini

ve rabbının hitabını nefsinde duyub kendine karşı rabbını i'tiraf ve onun vahdaniyyet ve rübubiyetine

şehadet vazifesini teahhüd eden bir şahsiyyeti insaniyye olmuş «^طأَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» hitabına «belâ»

demıştır. Her insan şuuru fitratıyla böyle bir teahhüdün altındadır. Şuhudi nefis ni'metinni vecibesi nefsin haddini bilmek ve hakka şehadetle hukmüne inkiyad eylemektir. Binaenaleyh şuhudi nefsin tekemmül ettiği bülûğdan i'tibaren Allaha karşı bu vecibei şehadet ve ubudiyyetin iyfası vazifesidir.

Biz şehadet ettik -ya'ni Beni Âdemin sulbünden alınıb kendine karşı şâhid olabilir

sahih bir insan fitrati verilen her zürriyyetin üzerinde fitraten böyle bir teahhüd bulunduğuna biz azimüşşan

«

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا
بِالْقِسْطِ» mantukunca böyle şehadet ettik; o ahz-ü işhad ve «elest»ü «belâ» vaktini kelâmımızla

tezkir ve ihtar eyledik ki

﴿أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ﴾ ey kâfirler yevmi

kiyamette- akıbeti emir tezâhür ettiği vakit -biz bundan kat'iyen gafil idik demiyesiniz- nefsimizi duymak,

ruh ve şuur sahibi olmak hakkı kabul etmeyi ve kendimiz üzerinde sen azimüşşanın rübubiyet ve

vahdaniyyetini tasdik eylemeyi bir teahhüd olduğunu ve kendimizi duymanın kendi varlığımızın senin

vücubî vücuduna, vahdaniyyetine, rübubiyetine bir şâhid bulunduğunu şuuru sarîh ile duymuyorduk. Hafî

olan bu teahhüdü bize sarahaten tezkir ve iş'ar lûtfunda da bulunmadın diye i'tizar eylemiyesiniz 173.

﴿أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ﴾

sh:»2334

veya şirki bundan evvel ancak atalarımızı yaptı -onu biz değil, onlar çıkardılar

﴿وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ﴾ ve biz onlardan sonra bir zürriyyet idik- kendimizden haberimiz

yok, yol ve delil bilmez, atalarımızın istedikleri yere sürüklenmiş atılmış şuursuz âciz, mecbur kimseler idik,

günah bizim değil onların bilmeceburiyye üzerimizde kalmış mirasları idi

﴿أَفْتَهَلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾ şimdi o muhtıllerin yaptıkları cürm ile bizi

muahaze edib ihlâkmi edeceksin demeyesinizi -zira size o kıyamet günü gelmeden haber verildi ki her

zürriyyetin kendi başına bir teahhüdü vardır. Evvelâ zürriyyetler babalarının sulbünden alındı çıkarıldı

ayrıldı, onlardan ayrı bir fitrat ve fi'l verildi. Ve öyle sırf zürriyyet olarak şuursuz bırakılmadı, kendi nefisleri

kendilerine duyuruldu, kendilerinden zürriyyet çıkarıldı ve bu suretle kendiniz kendinize karşı rabbınızın

hıtabı rübubiyetine doğrudan doğru şahid oldunuz ve lâkin şehadetinizi eda etmediniz, şirke gittiniz.

Binaenaleyh sizler, babalarınızın cürmünden, babalarınızın teahhüdünden değil, kendi insanlık

teahhüdünüzden ve kendi cürmünüzden mes'ul olacaksınız 174.

﴿وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ﴾ işte biz böyle âyetlerimizi ayırır, tafsil ederiz

﴿وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ve bu tafsili- o batıl mukallidleri hakka -dönsünler diyedir ki yaparız.- Ey

Resulüm bunları ihtar et 175. ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي﴾ ve onlara -o bozulmuş

haleflere- şu alçağın kıssasını da oku ki ﴿اتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا﴾ ona

âyetlerimizi vermiştik -İlmî, dinî haysiyeti vardı- onlardan sıyrıldı çıktı da

﴿فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ﴾ Şeytan onu kendine uydurdu ﴿فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ﴾ ve

binaen-

sh:»2335

aleyh sapıklardan oldu. 176. ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا﴾ ve eğer dilese idik her halde

onu biz o âyetlerle yükseltirdik ﴿وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ﴾ ve

lâkin o alçak yere saplandı, Dünyaya veya sefalete meyletti ve hevasına uydu -da o âyetlerden sıyrıldı,

dinden çıktı, sukut etti, demek ki yükselmesine meşiyeti mutlaka teallûk etmedi, kendine bırakıldı da bu

sukuttan kurtarılmadı. Bunun Musâ aleyhisselâm zamanında Beni İsrâîl ulemasından Bel'am ibni Ebr veya

Ken'anîlerden bel'âm ibni Bâurâ namında birisi olduğuna veya Arablardan Ümeyye ibni ebissalti Sekaff

hakkında nüzulüne dair bir kaç rivayet vardır. Bel'âm ba'zı kütübi ilâhiyyeye İlmî var, duası müstecab bir

veliy iken Arzı mukaddese duhul mes'elesinde Hazreti Musânın veya Yûşa'nın hilâfına hubbi Dünya ile

cebbarlara tarafdarlık etmiş, Ümeyye ibni ebissalt de ba'zı kütübi ilâhiyye okumuş ve bir Peygamber geleceğine kanaat hasil etmiş ve onun kendisi olması ümidinde bulunurmuş. O sırada Resulullah ba'solununca hasedinden küfre sapmıştır. Diyebiliriz ki asıl kıssa, Bel'am veya Bel'âmın olduğu halde sebebi nüzul Ümeyye olmuştur. Fakat Kur'an şunu gösteriyor ki kissadan maksad şahsın ta'rifi değil, halini tefhim ve temsildir. Madem ki o hevâsına uydu, ilm-ü dinden sıyrılıb insanlıktan sukut etmek istedi

﴿فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ﴾ artık onun temsili köpek temsili gibidir.

﴿إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ﴾ sen onu sevketsen de lehseder,

birakırsan da lehseder -ya'ni yorsan da dilini uzatır solur, rahat ettirsen de dilini uzatır solur, hiç bir zaman ıztırabdan kurtulmaz. Köpeğin en aşağılık hali başka hayvanda bulunmıyan bu soluyuştur. İşte o kimsenin halindeki sukut kelbin mesel olmuş olan bu en aşağılık hali gibidir. Ya'ni alçalmanın son kertesi

sh:»2336

«وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ»

﴿ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾ işte bu mesel âyetlerimizi tekzib

eden o kavmin meselidir -ki «

« خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى » olan kavmi
cehuddur. ﴿فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ Binaenaleyh bu kıssayı naklet

ki belki bir düşünürler- içlerinde mütenebbih olacaklar bulunur, ya'ni sen bu ihtimali nazarı i'tibare al 177.

﴿الْقَوْمُ الَّذِينَ﴾ o kavim ki
﴿سَاءَ مَثَلًا﴾ bak ne çirkin mesele mazher
﴿كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ﴾ âyetlerimizi tekzip ettiler ve

kendilerine ki zulmediyorlardı -kendilerine cüz'î şuuru olanlar, kendilerinin bu çirkin hallerini, bu çirkin

mesellerini bir kerre düşünüb de utanmaz mı? Fakat 178.

﴿مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدَىٰ وَمَنْ يُضِلِّ فَآوَلَيْكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ﴾

Filhakıka 179. ﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ﴾

kasem olsun ki Cinn-ü İnsten bir çoğunu da Cehennem için halkettik -ki bunlar husranlarına kelimeyi

ezeliyye hakkolmuş mahlûklardır. Lâkin sırf cebir tarikıyla ve kendilerinin hiç bir sebebiyeti nazarı i'tibare

alınmamak suretiyle değil, bidayeti hilkatlerinde ahseni takvim üzere yaratılmış şuur fıtratını teahhüd etmiş

iken sonra esfeli safilîne düşmüş ve cebren tahlîslarına meşiyet tesiyile biliyordu ki bunlar ileride ihtiyar

sahibi oldukları zaman teahhüdlerini yapmayacaklar, fitratlerindeki emâneti, şühud ve ma'rifet kuvvelerini

hak yolunda sarfetmeyecekler « أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوِيَهُ » olacaklar, o zaman

Allah, o kuvveleri mühürliyecek, hakkı duymak kabiliyyetleri kapanacak, bundan böyle öyle bir hilkat ve

tabiat verecek

sh:»2337

ki artık sırf Cehennemlik olacaklar, Allah bunun böyle olacağını, son hilkatlarının Cehenneme varacağını

bile bile onların yarattığı için ta iptidasında sonu Cehennemlik bir çok halk yaratmış oluyordu. Bu ise Allah

tealânın onları doğrudan doğru Cehenneme cebri değil, Cennete cebretmemesi, bir taraftan cennete bir

taraftan Cehenneme giden ve binaenaleyh kârlı olabileceği gibi zararı da olan bir hayata kâr yolunu

teahhüd ettirerek atması ve fakat teahhüdlerinin iyfasını kendilerine tahmil etmesidir. Şüphe yok ki bu

teahhüdün yapılmıyacağını bile bile o tahmiyli yapmak onların lehine değil, binnetice aleyhlerinedir. Allah

dilese idi bunları ya teahhüdlerinin icrasına cebredebilirdi veya hiç yaratmazdı ve o zaman adem veya

mecburiyyet; kendileri hakkında hayat ve ihtiyardan -bidayeten değilse bile netice it'ibariyle- daha hayırlı

olurdu. Bunu neden dilemedi? Bu nokta sırf onun meşiyetine aiddir. Ve kabili münakaşa değildir.

Meşiyete müdahale olunamaz, o ne mecburdur ne de mes'ul « لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ » fâ'ili

muhtar «lâşerikeleh» tir. Ona bir şeyi vacib kılabilecek veya irâdesini takyid edebilecek hiç bir şey yoktur.

[Sûrei «En'am» « وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً » âyetine ve sekizinci cüz'ün başında Cinn-ü

İns hakkındaki izahata bak]. Burada cebri mahz olmadığına tenbihen buyuruluyor ki

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ bunların kalbleri vardır. -Kendilerine duyacak kalb verilmemiş, mısakı fitrate

rabtolunmamış değildir. Lâkin ﴿لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ bu kalblerle fıkıh, ya'ni iyi fehmetmezler-

nefsinde duyulması anlaşılması lâzım gelen şey'e dikkat etmez, geriği gibi duyub anlamazlar

﴿وَلَهُمْ أَعْيُنٌ﴾ gözleri de vardır. Lâkin ﴿لَا يُبْصِرُونَ بِهَا﴾ bunlarla görülecek

şey'i görmezler, ﴿وَلَهُمْ آذَانٌ﴾ kulakları da vardır. Lâkin ﴿لَا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾

bunlarla işitmez-

sh:»2338

ler, işidecek şey'i dinlemez ve duymazlar -hasılı Allahın verdiği akl-ü hiss kuvvelerini insanca kullanmazlar

﴿أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ﴾ işte bunlar en'am gibidirler- gönüllerinde, gözlerinde, kulaklarında

insanlığa mahsus olan ma'nâlı şuur bulunmaz. Behaim gibi sade bir şebah ve savt ile alâkadar olurlar.

Veya bütün hisleri ve müdrikleri munhasiren bu Dünyada teayyüş esbabına müteveccihdir.

﴿بَلْ هُمْ أَضَلُّ﴾ Belki bunlar daha aşağı, daha şaşkınlılar -çünkü en'am, fitrat ve

garizelerinden sapmaz, seçebilecekleri kadar menfeat ve mazarratlarını seçer, celb-ü selbine gücü

yetebildiği kadar cehdeder, hiç bir uzvunu mâhulika lehinin gayriye kullanmaz, ileri gitmezse de geri de

kalmaz, hilkatini değiştirmez, onlar ise bil'akis terakkiye naîmi mukime namzed olan fitratlerinden istifade

etmezler, onun bozulmasına sebep olurlar da azabı ebedîye götüren bir hilkate düşerler.

﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾ Ve işte bunlardır ki o gafililerdir.- Tam ma'nasiyle gafil diye

bunlara denilir. Zira meşa'ır var, şuur yoktur, nefislerine karşı şâhid olmuşlardır da mazmunundan haberleri

olmaz. Fitratlerindeki teahhüdü duymazlar, kendi dikkatleriyle, fihki nefsîleriyle duymadıkları gibi âfaktan

gözlerine sokulan âyat ve kitâbın, kulaklarına seslenen kelâmı hakkın ihbar ve şهادetiyle de duymazlar.

Vücut var, vicdan namına bir şeyleri yok. Dini bir vehim, kitâbi bir eğlenece, kelâmı sırf bir musikî diye

karşılarlar. Şuunu ilâhî ile şuunu mâsivâyı farketmez, kimin kulu olduklarını, neye veya kime tapacaklarını

bilmezler. Gönülleri boş hevâ, gözleri suver-ü temasil, kulakları ma'nâsız sesler, müsemmasız isimler

peşinde dolaşır. Kendilerine kalb, göz, kulak verib yaratan, fitratleriyle kendilerini mîsakı rübubiyetine

sh:»2339

teahhüd ettiren, semî, basîr, leyse kemislihi şey olan Allah tealâya türlü türlü şirkler koşarlar, gafletlerinden

Allahı anmazlar, anarlarsa, şanı sübhânîsine lâyük olmiyan vasıflarla, isimlerle yadederler 180.

﴿وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ halbuki Allahın esmai hüsnâsı vardır. Ve en güzel isimler

onundur. -Gerçi Allah zatında birdir, Ehaddir ve ismi zatı bir Allahdır. Fakat vahidi adedî gibi şerik-ü naziri

bulunabilecek fakır bir vahdetle değil, lâşerikeleh ganiy bir ahadiyyette ehad, zatında cemal-ü celâliyle

bütün sıfatı kemali cami' ve sıfatı kemaliyyesiyle vahid, rabbi külli şey bir Sameddir. Onun için zatî, izafî,

sübutî, selbî, fi'li, ma'nevî evsafı ve evsafına delâlet eden isimleri vardır. Ve hitabatı ilâhiyyede varid olan «

« انا . شهدنا . ذرأنا » gibi cem'i azamet, bu zat ve sıfat ve esmânın mertebeli cem'iyetindeki

azameü kibriyayı vahdaniyyeti iş'ar eyler ki Allah ismi celâli işte cami'i cemi'i sıfatı kemal olan o zati ecell-ü

a'lânın kendisi gibi lânazireleh bir ismidir. Ve sıfat-ü esmanın kesreti zat ve müsemmanın teaddüd ve

kesretini iktiza etmiyeceğinden Allah tealânın her biri bir kemali a'lâ olan sıfatı sübhaniyyesine delâlet eder

esma ve sıfatı da vardır. Ve bu isimlerin her biri bir kemali aksaya delâlet ettiğinden Âdeme ta'lim edilen

esmanın en güzelleridir. Daha doğrusu en güzel isimler Allaha mahsustur. ﴿فَادْعُوهُ بِهَا﴾

Binaenaleyh ey mü'minler, ona onlarla çağırınız, o esmai husnâ, o en güzel isimler ile dua, zikrediniz veya

onu bunlarla tavsif ve yad ediniz. ﴿وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ﴾ ve

onun isimlerinde ilhad, yamıklık edenleri bırakınız, -meselâ bedevîlerin «

﴿يَا أَبَا الْمَكَارِمِ، يَا أَبِيضَ الْوَجْهِ، يَا نَجِيُّ﴾ demeleri gibi sui

iyhamdan, ma'hâyı fasidden halî olmiyan veya haddi zatında bir kemali aksâ ifade etmiyen isimlerden

içtinâb ediniz. Veya rahmân ismini tanımamak istiyen müşrikler gibi sapıklıkla ba'zı esmai husnâdan udul

etmek isteyen

sh:»2340

ve meselâ Kur'anda varid olan «جَبَّارٌ، مُتَكَبِّرٌ، عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ» gibi azamet ve

kudreti bâliğa ifade eden esmai ilâhiyyenin husnüne ı'tiraz etmeğe kalkışan veya Allaha mahsus olan

esmai husnâyı Allahın gayrısına aynen ıtlak, yâhud Arab müşriklerinin putlarına Allah isminden te'nis ile «

﴿اللات﴾ ve el'azîz isminden «العزى» dedikleri gibi bir nevi' iştikak ile tesmiye eden ve meselâ

şuna buna ilâh, ilâhe, ma'bud, ma'bude, hallak, rezzak diyen mülhidlere bakmayınız muvafakat etmeyiniz,

ilhadlarını kendilerine bırakınız. Onlar ﴿سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ yaptıklarının

cezasını göreceklerdir.- Cehennem için halkedilen öyle gafillere ve böyle mülhidlere mukabil 181.

﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ halkettiğimiz

kimselerden bir ümmet -bir cemaati fadile- de vardır ki hakka sarılarak rehberlik ederler ve bihakkin icrayı

adâlet eylerler.- binaenaleyh bunların icmaina ittiba', hidayettir. Ve bütün bunlar Allahın âyetlerindedir.

﴿١٨٢﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٨٣﴾ وَأَمْلِي لَهُمْ أَنْ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوْ لَمْ
يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ أَنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٥﴾
أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ
مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٦﴾

sh:»2341

﴿١٨٦﴾ مَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ ﴿١٨٧﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِيهَا قُلْ إِنَّمَا
عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْعَؤُنَا كَانَا حَفِيٌّ عَنَّا قُلُ
أِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّا أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾
قُلُ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ
أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَأَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا
إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٩﴾

Meali Şerifi

Âyetlerimizi tekzib etmekte olanlar ise biz onları bilemeyecekleri cihetten istidrac ile yuvarlıyacağız 182

Ve ben onların ipini uzatırım, çünkü keydim pek metindir 183 Bunlar bir düşünmedilerde mi ki kendilerine

söz söyleyen zatta, Cinnetten bir eser yoktur, o ancak ilerideki tehlikeyi açık bir surette haber veren bir

nezirdir 184 Bunlar Göklerin ve Yerin ve Allahın yarattığı her hangi bir şeyin bütün tedbir-ü melekûtü

(bütün şüunatiyle zapt-u tasarrufunu tedbir ve ida-

sh:»2342

re eden kudret ve saltanatın azameti) hakkında bir nazar yürütmedilerde mi? Ve şu ecellerinin cidden yaklaşmış olması ihtimalini bir düşünmedilerde mi? O halde buna iman etmedikten sonra hangi söze inanırlar 185 Kimi ki Allah saptırır, artık onu yola getirecek yoktur, o onları bırakır, tuğyanları içinde kör körüne yuvarlanır giderler 186 Ne zaman demir atacak? Diye sana saatten soruyorlar, de ki: onun ılımı; yalnız rabbımın nezdindedir, onu, vakti vaktına tecelli ettirecek ancak odur, o, öyle ağır bir mes'ele ki bütün Semavat-ü Arzda tahammül edecek yok, o size ancak bağıteten gelecek, sanki sen ondan tefahhusle haberdar imişsin gibi soruyorlar, de ki: onun ılımı, ancak Allahın nezdindedir velâkin insanların ekserîsi bilmezler 187 De ki: ben kendi kendime Allahın dilediğinden başka bir menfaate de malik değilim bir mazarrata da, eğer ben bütün gaybi bilir olsa idim daha çok hayır yapardım ve kötülük denilen şey yanıma uğramazdı, ben o değil, ancak iman edecek bir kavm için inzar-u bişarete memûr bir Peygamberim

188

182. ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾ O mükezziblere bilmiyecekleri

bir cihetten istidrac yaparız. -İSTİDRAC, aslında derece derece çıkarmak veya indirmek demek olub

bundan bir kimseyi arzusuna göre bir noktaya kadar tedricen götürüb haberi olmiyarak felâkete atmak

ma'nâsında müteâref olmuştur ki o kimse onu menafi'ine muvafık bir terakkı zanneder, hakikatte ise o, onun

için uçuruma sürüklenmek olur. Allah tealânın istidrac yapması da alettevali bir kimseye hakkında hayırlı olmiyan ni'metler verib onun da bunu lûtf ve tuttuğu yolun kendisi için iyi olduğuna zâhib olarak gurur ile tuğyanını artırması ve nihayet bütün bir inkisarı hayal ile en acı ve en feci' bir surette kelimeî azâbın tehakkuk edivermesidir ki bu en şedîd bir azâb olur, zâhiren lûtf, bâtinen bir kahrolmak itibariyle

sh:»2343

buna bir keyd tesmiye buyurulmuştur. Bu bir âcizin yaptığı ma'nâ ile bir keyd değil, kadiri mutlakın teşdidî azâb için lûtf yüzünden yaptığı bir kahir ve muahazedir. Görülüyor ki bu istidracda bir icbarî ma'nevî vardır. Fakat tekzibe müteferri' ve onun bir cezası olan ya'ni abdin bir fı'li ihtiyârîsine müterettib bulunan ve ömrün bir noktasından başlayan bir cebr olduğundan esas itibariyle cebri mutlak değildir.

184.

﴿أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ إِنَّهُ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ﴾

Bir düşünmediler mi ki sahiblerinde -ya'ni ne zamandan beri bir arkadaş gibi görüşüb konuştukları ve pek

iyi t nıdıkları ve musahabetinden istifade edegeldikleri zatı Muhammedfe- cınnet namına bir Şey yoktur. O, bir m nzirden başka bir Şey değildir. -Hasen ve Kat deden merviydir ki aleyhissal t  vessel m bir gece Safa tepesine  ıkmiŐ, KureyiŐi göbek göbek çaĐırmıŐ, Allah tealânın azâbından sakınmalarını ihtar ederek nasihat etmişti, içlerinden birisi «bu ka'ıyyen delirmiŐ, sabaha kadar bağıracak» demiş, bunun üzerine bu nâzil olmuştur.

185. ﴿أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ -

Semavat-  Arzın MELEK T , Semavat ve Arz memleketini halk ve zabt-u idare eden hayretengiz

r b biyyet ve saltanat demektir. Ya'ni âyetlerimizi tekzib edenler bütün hey'eti âleme

﴿وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ﴾ ve Allahın halkettiği her hangi bir Şey'e -velev bir zerre

olsun- bir kerre nazar etmediler mi?- Bakıb da bunun ne büyük bir mülk olduğunu, bütün âlemi ve her Şey'i

halk ve zabt-u idare eden kudretullahın ne büyük bir kudret bulunduğunu ve bütün bunlarda cereyan eden

nizamı r b biyyetin sureti cereyanını bir teemmül etmediler mi? Efradı ekvandan gerek her biri ve gerek

hey'eti mecmuası sani'i

mecîdine delâlet eden bir delil ve şuunu tevhidi okutan bir kitâbı celil değilmi? Bunlara nazar etmek ve bir

insan ile bunlar beynindeki bir nazarın nasıl bir camia, nasıl bir nisbeti hak, nasıl bir âyeti tevhid olduğunu

teemmül eylemek insanlığın vecîbesi değilmidir? Hey'eti âlemin ve büyük küçük her şeyin nazarlara

arzettiği ve edeceği manzarai melekût, Allahın vahdaniyyetine ve âyatı Kur'anın nâtık olduğu şuunâtı

rübûbiyyetine şahid olduğuna ne şüphe? Onlar buna bir bakmadılar mı? ﴿و﴾ Atfî nazar edib

düşünmedilermi ki ﴿أَنْ﴾ şöyle bir tehlike vardır:

﴿عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ﴾ olabilir ki kendilerinin eceli yaklaşmıştır.

-Başlarına kıyamet kopmak üzeredir. ﴿فَبَايَ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ artık bundan- bu

âyetleri tekzib ettikten veya ecelden sonra -hangi söze inanacaklar?

Resûlüm 187. ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ﴾ sana o saatten soruyorlar

﴿أَيَّانَ مَرْسِيهَا﴾ ne vakit demiri atılacak? -Ya'ni kıyametin vuku' ve subutu ne zamana

mukarrer. Bir rivayete göre Yehudîlerden bazıları «Hısl ibni Ebikuşeyr ve Şemuyil ibni Zeyd» gelmişler.

Resulüllahı bir imtihan için: «ya Muhammed, eğer sen nebiyy isen bize kıyametin vaktini haber ver, çünkü

biz onu biliyoruz, doğru söylersen sana iman edeceğiz» demişler ve şayed bir vakit söylerse tekzib

edeceklermiş, bu âyet nâzil olmuş. Diğer rivayette Kureyşten ba'zıları gelmişler «ya Muhammed, seninle

bizim aramızda bir karabet var, buna binaen bize -ya'ni sureti hususiyede lûtfen- onun vaktini anlat»

demişler, nâzil olmuş. Bunun mecmuundan şu, anlaşılıyor ki ikisi de olmuştur. Ve âyette iki kerre «

يَسْأَلُونَكَ

sh:»2345

buna işaret denebilir. ﴿ثَقُلْتَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ O Göklerde ve Yerde

-yukarılarda ve aşağıda: yükseklerde ve alçakta: âfakta ve enfüste- ağır geldi. -Ağırlığı hepsinin

tahammülünden haric. Onun şiddetine ne Yer dayanabilir ne Gökler, onun vakti vakfına keşfindeki hevle ne

ehli Sema dayanabilir ne ehli Arz. Kıymeti vakti vaktına keşf-ü ta'yin mes'elesi o kadar ağır bir mes'ele ki

bunu Allahtan başka bilen bulunamaz.

﴿لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَانَتْ حَفِيٌّ عَنْهَا﴾ Sanki sen

-bunu pek çok mevzu'ı bahs etmiş, ısrar ve itina ile tetebbu' ve istiksade bulunmuşsun, uzun uzadıya sora

sora öğrenmiş olman veya bir Peygamber olduğundan dolayı her halde bilmen lâzım geliyormuş da-

bundan künhiyle haberdar imişsin veya bunu bildirmek lûtfunda bulunabilirmişsin veya bununla

ferahlanırmışsın gibi sana soruyorlar.

﴿قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾

Velâkin nâsın ekserîsi bilmezler -ya'ni ehli ilim değildirler. Bu mes'eleye ilim ancak indî'lâhîde olduğunu bilmezler de beşerin dahi bile bileceği şeylerden zannederler sorarlar ve kıyamet ha bugün yarın kopacak, yok daha kopmıyacak, Arzın tebeddülüne, şemsin tekvirine, Semavat-ü Arzın dürülüb bükülmesine

milyonlarla sene vardır. Veya bunların hiç birinin aslı yoktur gibi lâflar eder dururlar. 188.

﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا﴾ de ki: Ben, kendi kendime ne bir

menfaat ne de bir zarar yapmağa malik değilim ﴿إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾ Allahın dilediğinden

başkasını yapamam ﴿وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ﴾ ve eğer ben kendi kendime gaybı bilir

olsa idim,

sh:»2346

﴿لَا سَتَكَّرْتُ مِنَ الْخَيْرِ﴾ daha çok hayır yapardım

﴿وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ﴾ ve bana o su', o dokunabilen elem-ü zarar dokunmazdı -ya'ni hâlim

şimdiki gibi bir beşer, bir abid hali olmazdı rabb olmam lâzım gelirdi. Bu ise muhaldir.

﴿إِنِّ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ Ben başka değil ancak bir nezîr

ve iman edecek her hangi bir kavm için bir beşîr ve müjdeciyim -inzar ve bisaret için gönderilmiş bir abdi

mürselim, hâşâ rübubiyet da'vasında değilim. Demişlerdir ki ilim başka kudret başkadır. Yalnız ilim,

nefsinden her zararı defa kâfi değildir. Binaenaleyh gaybe ilim rübubiyeti de istilzam etmez ve buradaki «

السوء» den murad ilim ile defî mümkün olan zarar ma'nâsınadır. Lâm, cinse değil, ahde mahmuldür.

Ve netekim «mâmesseni suün» buyurulmamıştır. Bu bir cihetle doğrudur. Fakat burada şuna dikkat lâzım

gelir ki mevzuı bahis, bütün gaybe ilimdir. Bütün gaybı bilmek ise vacib ve mümkün hepsini bilmektir ki

bunda mümkün olan her şeyi yapabilmeyi bilmek de dahildir. Ya'ni linefsihi, kendi kendine kendi illiyetiyle

bütün gaybe ilim, vücubı vücudu ve kudreti mutlakayı da müstelzimdir.

Şimdi burada misakı fıtratin ve işhadı nefsin biraz daha izâhı sadedinde Sûrenin ahirini evveline bir nev'i

tafsil ile rabt ve hatimededen makasıdı Sûreyi bir telhıs siyakında buyuruluyor ki:

﴿١٨٩﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا
لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيْهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا
أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِن آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ

الشَّاكِرِينَ ﴿١٩٠﴾

﴿١٩٠﴾ فَلَمَّا أَتَيْهَمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أُتِيهَمَا
فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩١﴾ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ
شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ ﴿١٩٢﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا
أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٣﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا
يَتَّبِعُوكُمْ سِوَاءَ عَلَيْكُمْ أَدْعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٤﴾
إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ فَادْعُوهُمْ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٥﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلُ
يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ
بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَ كُمْ ثُمَّ
كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ ﴿١٩٦﴾ إِنْ وَلِيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَلَ
الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٧﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٨﴾

﴿١٩٨﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ
 إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٩﴾ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ
 وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿٢٠٠﴾ وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ
 نِزْغٌ فَاستَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا
 إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ
 ﴿٢٠٢﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٣﴾
 وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بَايَةٌ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا
 أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى
 وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ
 وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٥﴾ وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ
 تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُؤَانَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا
 تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٦﴾

﴿٢٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ
وَيَسْبِحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿سجده﴾

Meali Şerifi

O odur ki sizi bir tek nefisten yarattı, eşini de ondan yaptı ki gönlü buna ısınsın, onun için vaktaki bunu derâğûş eyledi, bu hafifçe bir hamlin hâmilî oldu, bir müddet bununla geçti, derken ağırlaştı, o vakit ikisi bir kendilerini yetiştiren Allaha şöyle dua ettiler: bize yaraşıklı bir çocuk ihsan edersen yemin ederiz ki elbet şükreden kullarından oluruz 189 Fakat Allah kendilerine yaraşıklı bir çocuk verince erkeği dişisi tuttular ona vergisi üzerinde bir takım şerikler koşmağa başladılar, Allah ise onların koştukları şirkten müteali 190 Ona o hiç bir şey yaratamıyan ve kendilerini yaradılıb durmakta bulunan mahlûklarımı şerik koşuyorlar 191 Halbuki onlar, onların imdadına yetişmezler, hattâ kendilerini bile kurtaramazlar 192 ve eğer siz onları doğru yola çağırarak olsanız size uymazlar, ha onları çağırmışsınız yani samitmişsiniz aleyhinizde müsavi gelir 193 Çünkü Allahtan başka taptıklarınızın hepsi sizin gibi kullardır, eğer da'vanızda sadıksanız haydi onlara çağırın da size icabet etsinler 194 Ya onların yürüyecek ayakları veya tutacak elleri veya görecek gözleri veya işidecek kulakları mı var? dedi: haydın, çağırın şeriklerinizi sonra bana istediğiniz tuzağı kurun

da elinizden gelirse bana bir lâhza bile göz açdırmayın 195 Zira benim veliym o kitâb indiren Allah'tır ve o
hep salih kullarına velilik eder 196 Sizin ondan maada taptıklarınız ise ne size yardım edebilirler, ne de
kendilerine yardımları dokunur 197 siz onları doğru yolu göstermeğe çağırarak olsanız duymazlar, ve
görürsün onları sana bakıp duruyorlardır da görmezler 198 Sen afiv yolunu tut, urf ile emret ve kendilerini
bilmezlerden sarfı nazar eyle 199 Her ne zamanda Şeytandan bir gıdık seni gıdıklayacak olursa hemen
Allaha istiaze eyle, o şüphesiz semi'dir alîmdir 200

sh:»2350

Her halde Allah'dan korkanlar, kendilerine Şeytandan bir tayf iliştiği zaman bir tezekkür ederler, derhal
basiretlerine sahib olurlar 201 Şeytanların ihvanı ise onlar bunları dalâle sürükler, sonra da yakalarını
bırakmazlar 202 Ve sen onlara bir âyet getirmediği zaman derib toplasa idin' a dediler, de ki: ben, ancak
rabbimden bana ne vahiy olunuyorsa ona ittiba' ederim bütün bu Kur'an rabbınızdan gelen basiretlerdir ve
iyman edecek bir kavim için bir hidayet ve rahmettir 203 Kur'an okunduğu zaman da hemen onu dinleyin ve
susun gerek ki rahmete erdirilirsiniz 204 Hem de sabahleyin ve akşamları içinden tazarru' ile gizlice ve
cehrin mâdunu sesle rabbını zikret de gafillerden olma 205 Zira rabbının yakınında olanlar ibadetinden

istikbar eylemezler, onu hep tesbih ederler, hem yalnız ona secde ederler 206

189. ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ O Allah o halıktır ki sizi tek bir

nefisten kalk etti -ya'ni siz « شَيْئًا مَذْكُورًا » değil idiniz, yoktunuz ve hiç biriniz hiçten kendi

kendinize olmadınız. Her biriniz ibtida bir nefisten bir zürriyyet olarak yaradıldınız. Hiç birinizin bizzat iki

babası da yoktur iki benliğide. Ferd ferd, kabîle kabîle, ırk ırk hepiniz bu suretle bir insan nefsinden halk

olunmuş bir sülâle bir silsile, bir nevi mahlûksunuz. İşte sizi böyle kemmiyyat ve keyfiyyatınızla ölçüb biçib

yaratan kadir halıktır ki o bütün gaybı bilen Allah'tır. Allah evvelâ bir nefis, bir beşer, bir Âdem nefisini ve

ondan da sizi halk etti, hepinizi nev'i vahid yaptı.

Görülüyor ki «nefsi vahide» nekredir. Bir ferdi münteşire delâlet eder. Binaenaleyh evvel emirde insanın

mebdei nev'isi olan nefsi Âdeme sadık olmakla beraber münteha i'tibariyle muhatabların sunuf ve efradına

nazaran bir zürriyyet babası olan her ferdi nefse de bilmünvebe sadıktır. Ya'ni kıssa yalnız mazıdaki Âdem

değil haldeki vakıaları da bilmünvebe irae eder. [Sûrei nisanın başına bak] Bunun için kıssanın evvelâ

Âdem ve Havvanın biş-

sh:»2351

şahıs hallerine de şamil iken sonu evlâdlarının şirk halini tasvire müntehi olacaktır. Ve netekim bu sebeble

bu nefsi vahideden Murad Kureyşin atası olan Kusayy olduğu da söylenmiştir ki kissanın Kureyş

müşriklerine sureti tatbikidir.

Hasılı ey Kureyş, ey kabaili Arab, ey Arab-ü Acem, ey urukı beşer, ey Âdem evlâdları Allah sizin hepinizi

bir sülâle bir cins, bir cem'iyet, bir ümmet olmak üzere bir nefisten: bir tıynet ve ruhtan yarattı şimdi siz «biz

bir nefisten değil iki nefisten bir baba ile bir de anadan bir Âdemden nev'iyile bir de onun eşi olan havva

nev'inden yaratıldık mı?» diyeceksiniz, doğru. Fakat ﴿وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ o, o nefsin

eşini de ondan kıldı -nefsi Âdem veya nefsi beşeri veya nefsi insanî denilen o bir tek nefsin eşi olan dışısını,

havva nev'ini de ondan yaptı ve onun cinsinden kıldı. Aynı bir nefisten cüz'ü veya şakiki olarak hem erkek

hem dişi yarattı. İttiradi tabiat kaidesinin hılâfına olarak aynı menşe'den ikinci bir nevi halkedib obirine çift,

eş yaptı ve bu suretle onun eşini de kendi cinsinden kıldı. Erkekleri Âdemden insandan yapıp da kadınları

başka bir menşe'den bir hayvan yapmadı. İnsanın eşini yine insandan yaptı. Binaenaleyh erkek bir nevi

insan, kadın bir nevi insan olmakla beraber ikisi de bir cinstendir. İkisi de insan ikisi de beşerdir. Ve biri

diğerinin mütemmimi eşidir. «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا» ve

binaenaleyh erkeğiniz ve dişinizle siz iki nefisten değil bir nefis cinsindensiniz. Allah onun eşini de ondan

onun cinsinden kıldı ki ﴿لَيْسَ كُنَّ إِلَيْهَا﴾ o erkek nefis, o dişi eşine sükûn etsin için -onda

kendinden bir misal görüb onunla istinas etsin ve beyinlerinde izdivacı tashih ile heyecanını teskin edecek

bir itmi'nan bulsun da ondaki emanet bunda karar kılsın. Bunun içindir ki ba'del'izdivac aralarında meyl-ü

sükûn bulunmadığı ve buğz-u nefret

sh:»2352

kaim olduğu zaman, talak meşru' olmuştur. Zira hukmi ilâhîde zevciyeti musahhih olan bu meyl-ü

sükûndur. Bir nefisten erkek ve dişi neveleri bu hikmetle yaradıldı da erkeğe dişi tezvic edildi bunun üzerine

﴿حَمَلَتْ حَمَلًا خَفِيفًا﴾ vaktâ ki erkek dişisini gaşye girişti ﴿فَلَمَّا تَغَشَّيَهَا﴾

kadın hafif bir hamil yüklendi -bir nutfe alıb bir zürriyete hâmil oldu ﴿فَمَرَّتْ بِهِ﴾ bununla bir

müddet gitti derken ağırlaşmağa başladı ﴿فَلَمَّا اثْقَلَتْ﴾ vaktâ ki hâmile ağırlaştı- vaz'ı

takarrüb etti, o vakıt Allah tealânın eseri rübubiyetini açıktan açığa hissettiler ve bunun sonu iyi de kötü de

olabileceğini ve bu âğırlığın bir ni'met de bir felâket de olmak ihtimalini sezdiler ve bütün te'sirin Allahdan

olduğunu anladılar, hâsılı « أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ » mazmununu nefislerinde müşahede eylediler de

﴿دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا﴾ ikisi de rabları Allah tealâya dua ettiler

﴿لَعْنُ اتَيْنَا صَالِحًا﴾ ahdimiz olsun ki ya rabbena, eğer sen bize bir salih -yaraşıklı,

halkati düzgün, hâyata ve kendi cinsimizden tenasüle elverişli her hangi bir nesil ihсан edersen

﴿لَنَكُونَنَّ﴾ biz- baba, ana ve gelecek evlâd ve ensalimizle hepimiz -mutlak ve muhakkak,

﴿مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ şakirînden: ni'metlerine şükürü haslet edinen kullarından olacağız dediler.-

Böyle bir tezekkür ve taahhüd altına girdiler. Bu hal Âdem ve Havvâ da böyle olduğu gibi izdivacı sahih ile

izdivac etmiş olan her baba ve ananın da vaz'ı hamlin tekarrüb ettiği ağırlık sırasında hissettikleri neş'e ve

telâş içinde duyub besledikleri bir azimdir. Fakat maba'di böyle değildir.

190. ﴿فَلَمَّا اتِيَهُمَا صَالِحًا﴾ Sonra Allah tealâ vaktâ ki o babaya anaya bir salih nesil

verdi -dilekleri

sh:»2353

gibi sağlam ve müstaid bir çocukları oldu, büyüdü, salâhı bilfi'lî tebeyyün ve tahakkuk etti, tenasül etti,

evlâdları oldu ve bunlardan da babalar analar yetişti o zaman o ilk ananın babanın evlâdları veya torunları

bulunan ve onların makamına kaim olub ana baba olan erkek ve dişi çiftleri

﴿جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا أُتِيهَمَا﴾ Allahın kendilerine verdiği evlâdda ona bir takım

şerikler koşmağa başladılar- kâh bir tabiati teşrik ettiler. Meselâ çocuklarını hârisin, bir hars tabiatının bir

hars ma'budünün kulu addettiler ve kâh kevakibi teşrik ettiler, meselâ Güneşin kulu, abdi Şemis yad ettiler

ve kâh asnam ve evsanı teşrik ettiler, abdüllât, abdül'uzzâ dediler, esasen cinsi vahid ümmeti vahide olan

insanları, bu suretle ecnası muhtelif haline getirdiler [«

﴿وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ bak]. Hâsılı fitrati ûlâda şirk yoktu, sonradan

uyduruldu, bununla beraber o kadar da eskidir ki Âdem ve Havvâdan başlamış bir zenbi aslî zannettiler

﴿فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ anlaşıldı ya Allah müşriklerin şerik tuttıkları şeylerden

ne kadar müteâli, işrâklerinden ne kadar münezzehtir. -Berveçhi balâ ahkâmı kudreti, asari ni'meti tafsil

olunan Halık tealânın ulüvv-ü vahdaniyyeti ne kadar zahir ve beşerin fitrati asliyyesinde ne kadar bâhirdir,

Yukarıdaki tesniyelerden sonra burada cemi' sığasile « يُشْرِكُونَ » buyurulması şirkin faillerinde izah

ettiğimiz istihdamda bir işareti muhtevi olduğundan gaflet edilmemelidir. Öyle bir Halıkı zışana karşı 191.

﴿لَا يَخْلُقُ شَيْئًا﴾ bir şey onlarımı şerik koşuyorlar ki ﴿أَيُّشْرِكُونَ مَا﴾

halketmez -hiç bir şeyin halıkı olamaz ﴿وَهُمْ يَخْلُقُونَ﴾ kendileri ise mahlûkturlar halk olunur

dururlar. 192. ﴿وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا﴾ Hem de ne onlara -ya'ni

ta-

sh:»2354

panlarına- bir nusrat edebilirler, ﴿وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ne de kendilerini kurtarırlar.

-Halika şerik tutub ma'bud itihaz edilen o mahlûklar, o putlar, o putperestlere nusrat etmek, başlarına

gelecek felâketi def'edebilmek şöyle dursun kendilerini bile müdafaa edemez, taarruzdan kurtaramazlar.

Ma'bud ise kendi zatında taarruz olunması mümteni' ve ibadına nusrat etmeğe kadir olmalıdır. Onların

nusrat edebilecek bir metbu' olabilmeleri şöyle dursun ey müşrikler: 193.

﴿وَأَنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى﴾ siz onları hidayete da'vet edecek, doğru, savab bir

maksada çağırarak olsanız ﴿لَا يَتَّبِعُوكُمْ﴾ size ittiba' etmezler- ne arkanızdan yardım ederler,

ne de dualarınıza icabet ederler

﴿سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ﴾ onlara karşı ha dua

etmişsiniz, ha susmuşsunuz müsavidir. Çünkü: 194.

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ sizin Allahtan başka yalvarıp durduklarınız

hiç şüphesiz ﴿عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ﴾ sizin emsaliniz kullardır. -Ya'ni sizin gibi akılsız, şuursuz

heyakili memlûkedir. Bu ta'bir müşriklerin kendileri gibi memlûk bir takım insanlara taptıklarını da iş'ar

edebilirse de asıl murad bu değil, kendilerinin, taptıkları asnam ve evsan gibi camidât mekulesine

benzediklerini başlarına vurmaktır ki bunu şu tavzih eder. 195.

﴿الْهَمُّ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا﴾ ilh....

Ya Muhammed ﴿قُلِ﴾ sen o müşriklere de ki ﴿ادْعُوا شُرَكَاءَ كُمْ﴾ haydi bütün

şeriklerinizi çağırınız ﴿ثُمَّ كِيدُونَ فَلَآ تَنْظُرُونَ﴾ sonra hepiniz bana ne hıyle

kurabilirsiniz kuru-

sh:»2355

nuz ve bana bir lâhza mühlet de vermeyiniz -ya'ni bence hiç ehemmiyeti yoktur. Çünkü:

196. ﴿إِنَّ وَّلِيَّيَ اللّٰهُ﴾ Her halde benim veliym: nasırım halâskârım Allahdır.

﴿الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ﴾ O ki bu kitâbı indirmektedir.- Sizin hiç bir şey yapamıyacağınızı ve

kendisinin bana velâyet-ü nusratını bildirmektedir. ﴿وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ﴾ Ve bütün

salihlere o veliy ve sahib olur. 197. ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾ Sizin ondan başka

yalvardıklarınız ise ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ne

sizi kurtarabilirler ne de kendilerini kurtarırlar. 198.

﴿وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا﴾ ve siz onları hüdâye -doğruluğa

veya her hangi bir ihtiyacınızda doğrudan doğru halâsa veya rehberi hakka- da'vet ederseniz işitmezler. Ey

muhabab ﴿وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ﴾ ve sen onları sana bakıyorlar görürsün

﴿وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ﴾ halbuki onlar görmezler. -Karşılarındaki mevcûd ve meşhûde ya

bâsıraları yoktur, ya basiretleri.- Keşşaf gibi bazı müfessirîn bu beyanatın da evvelki gibi yalnız asname

dair olduğuna zahib olmuşlar ve demişlerdir ki putlarına cevahirden, boncuktan göz manzarası veren

şeyler takıyorlardı. Bu takdirde ise âyette bir tekrar şaibesi bulunmuş olacağından evvelkinin sırf takrı', başa

vurmak, ikincisinin de taabbüdü caiz olanla olmiyanı fark ettirmek siyakında bulunduğunu söylemişlerdir.

Fakat doğrusu âyette asla tekrar yoktur. Çünkü müşriklerin şürekâsı sade camid putlardan ibaret değildir. «

﴿عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ﴾ de ihtar olunduğu üzere evvelki kısım asnamı câmide noktai nazarından, bu kısım

da müşriklerin perestîş ettikleri ruesası

noktai nazarındandır. Ve Filhakika Mücahid, Haseni Basri ve Suddî buradaki ted'ühüm, «hüm» «hüm»

zamirleri küffara aid olduğunu söylemişlerdir ki zâhir olan da budur. Bunlar hakkında «işitmez görmezler»

buyurulması da kulaklarına gözlerine girmez demektir. Bu noktada biz bir ma'nâ daha duyuyoruz ki şudur:

Allahdan başka perestîş edilen şeylerin hiç birisi karşısında kendiye perestîş eden bir abdin nefsinde

çalkanan ıztrabatını, gönlünden geçen arzu ve ümidleri işitmez görmez. Bir hasta yatar kıvranır, karşısına

bütün sevdikleri toplanır, ona bakarlar, fakat onun nefsinde neler çektiğini ve gönlünden neler söylediğini

olduğu gibi ne işitirler ne görürler, ne de bütün ma'nâsiyle bir imdad edebilirler. Binaenaleyh karşılarındaki

bir mevcûd ve meşhûdu hakikaten semî' ve basîr değildirler. İşte Allahdan başka perestîş edilenlerin hali

budur. Bu cihetle hepsi asnam hükmündedir. Hiç birinden doğrudan doğru bir istimdad mümkün değildir.

Allah ise semî' basîr, allâmülguyubdur. Bunun için Allahdan maadasına taabbüd boştur, batıldır, hiçtir.

Allah da her şeyin rabbı olmakla beraber ehli salâha, isti'dadı fitrîleri bozulmamış olan iyman ve husni hal

sahiblerine dost olur. Onun için şirk âdetinin urfi fitratte ve fitrati ukulde nasıl münker olduğu bedahet

derecesinde isbat edildikten sonra salâhı ekmeli ve bütün mekârimi ahlâkı cami' olan şu âyetle

Resulullah'a buyuruluyor ki:

199. ﴿حُذِ الْعَفْوَ﴾ Afvi ahzet: -halk ile muamelede evvelâ sühuletle gelenleri al ve onlara

sühulet olanları yap, kendilerine zor gelecek, zorluk verecek şeyleri isteme, teşdid-ü tazyik tarafdarı olma.

Saniyen afiv hasletini tut, her kesin günahına bakma, kusur afvetmek şiarin olsun. Salisen vergi alacağın

zaman halka zorluk vermiyecek surette ve havayici zaruriyelerinden fazla olan emvalden al

﴿وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ﴾ ve urf ile emreyle. -Ya'ni afvi ahzedeyim

sh:»2357

derken emri terketme, fakat emredeceğin zaman urf ile emret, emrettiğin fi'il urf olsun, kitabullahda veya

kendini bilir zevil'ukul nezdinde ma'ruf, ya'ni yapılması lâzım ve vücudu ademinden hayırlı olduğu ı'tiraf

edilir güzel, müstahsen bir fi'il bulunsun.

URF, ÂRİFE, MA'RUF «

كُلُّ أَمْرٍ عُرْفٌ أَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْإِتْيَانِ وَأَنَّ وُجُودَهُ خَيْرٌ مِنْ عَدَمِهِ
» ta'biri âharle « فَعَلٌ جَمِيلٌ مُسْتَحْسَنٌ » demektir. Urf « مَا يَتَعَارَفُهُ النَّاسُ » diye

de ta'rif edilir ki nasın tearüf eder, ya'ni yekdiğerine karşı tatbikını mütekabilen tanır husni telâkkı eder,

vücubunu veya cevazını, lüzumunu veya husnünü i'tiraf eyler, ürküb böyle şey mi olur diye redd-ü inkâra kalkışmaz oldukları şey demektir. Bu da obir ma'nâlarda dahil ise de onlardan ehasır, Burada şu iki noktai mühimmeden gaflet etmemek ıktiza eder. Birincisi urf ile emretmek demek «her urf, her ma'ruf me'murünbihtir, emredilmesi vacibdir» demek değildir. Ya'ni her emir bir ma'rufur. Fakat her ma'ruf, me'murünbih değildir. İkincisi nas beyinde şayi' olmuş iyi kötü her şey, her âdet, urf demek değildir. Cehalet ve dalâlet veya cebr-ü idlâl ile şayi' olmuş alışılmış bir takım kötü âdetler vardır ki haddi zatında bâtil ve çirkin ve nehy-ü ibtal olunması lâzım münkerattandır. Ve hattâ bunların bir çoğu sahiblerinin nazarında bile münkerdir. Kendi nefislerine tatbikini hoşlanmaz inkâr ederler.

Yukarıdan beri Kur'anda zikr-ü beyan edilemediği üzere kâfirlerde, fasıklarında, zalimlerde âdet olmuş daha nice seyyiat ve hepsinin başında şirk ve küfür âdeti vardı ki Peygamber bunlarla emre değil, nehy-ü ibtali için mücahedeye memur buyurulmuştur. Binaenaleyh yukarıdan beri bütün bu fena âdetlerin takbih-ü nehyinden ve nihayet şirk âdetinin bervechi balâ urfi fitratte ve ma'rifeti hakta münker bulunduğu isbat

olunarak ibtalinden sonra « **وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ** » buyurulurken urfun mücerred

âdet demek olabileceğini zannetmek galat olur. Her ma'ruf, me'murünbih olmadığı gibi her âdet, urf değil, her urf de âdet değildir.

Urf, ma'rifet ve l'tiraf ile alâkadar olduğu cihetle « **وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ** » şunu da iş'ar eder ki

emrolunacak şey ya emr olunur olunmaz fitraten l'tiraf olunacak bir şey olmalı, haddi zatında ma'ruf

bulunmalıdır ve yâhud evvelâ sureti umumiyede bir ta'rif olunub ba'dehu emredilmelidir. Nâsın havsalei

ma'rifetine girmiyen ve girmek ihtimali bulunmayan şeyler emredilmemelidir. Netekim Kur'anın başında

Fatiha ve Sûrei Bakarenin evveli ile en mühim maarifi asliyye ve ta'rifati umumiyeye yapıldıktan sonradır ki

ilk emir « **يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ** » hitabıyla verilmiştir. Kezalik Mekke'de nâzil

olan Sûrelerle maarifi diniyyei islâmiyyenin fitrî olan esasatı iymaniyesi ta'rif edildikten ve bu suretle vicdanı

ehli iymanda bir urfi şer'î husule geldikten sonradır ki ahkâm ve evâmiri mufassala Medinede nâzil olan

Sûrelerle varid olmuştur. Hasılı bir emir esasen bir hüsnü mutazammın veya müstelzim olmalıdır. Ve

emrolunan fiil ne derece ma'ruf olursa o emir zâhir ve bâtında o derece nafiz olur. Umumî olan emirler de

umumun seviyyei ma'rifetine göre olmalıdır ki sui telâkkiye uğramasın, sühuletle kabili kabul olsun da

redd-ü inkâra ve tazyik-u teşdide sebep olmasın. Bu âyet ilmi ahlâk ve teşri-ü siyaset noktai nazarından o

kadar cem'iyetli bir düsturdur ki dekayık ve tefriatını ta'dad ve ihşa mümkin değildir.

Buna karşı o müşrikler gibi cahillik edenlere gelince: ﴿وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾

cahillerden başını çevir -o kendini ve rabbını bilmez cahillerin ne seflâne sözlerine mücadeleye, ne

seflhâne fiillerine mukabele bil'misle kalkışma. Bütün mekârimi ahlâkı cami' olan bu âyetin bir tefsiri gibi

olmak üzere cevamiulkelimden olan şu hadîsi kudsî de varid olmuştur: «

أَفْضَلُ الْفَضَائِلِ أَنْ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ وَتُعْطَى مَنْ حَرَّمَكَ وَتَعْفُوَ
عَمَّنْ ظَلَمَكَ»

sh:»2359

faziletlerin en yükseği, seni ka'edeni vasıl ve seni mahrum eden ata ve sana zulm edeni afveylemektir».

Rivayet olunmuştur ki bu âyeti kerime nâzil olunca aleyhıssalâtü vessellâm «

كَيْفَ يَا رَبِّ وَالْغَضَبُ مُتَحَقِّقٌ = nasıl yarabbi gadab, mütehakkık iken» demekle

şu nâzil oldu:

200. ﴿وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ﴾ Ve şayed Şeytandan bir gıcık seni

gıcıklayacak olursa -ya'ni seni emrolunduğunun hilâfına sevk etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle

tehyic etmek için kızdırmak veya diğer bir suretle tehyic etmek isteyecek, Şeytanî bir tahrik karşısında

bulunacak olursan onun şerrinden ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ hemen Allaha sığın- Allahın ni'metinin

büyükliğini ve ıkabının şiddetini düşünüb hıfz-u inayetine iltica ederek gönlünden veya dilinle gönlünde

istiaze et ﴿إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ muhakkak ki Allah semîdir. Kavlen istiazeni eşidir, alîmdir

kalben istiazeni bilir. 201. ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا﴾ Mütteki olanlar

﴿إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ﴾ kendilerine Şeytandan bir tayf, cüz'î bir eseri

hayal dokunduğu vakit ﴿تَذَكَّرُوا﴾ her halde tezekkür eder, Allaha istiazeyi hatırlarlar

﴿فَإِذَا هُمْ مَبْصُرُونَ﴾ ve hemen gözlerini açarlar -hata noktasını ve Şeytanın hiylesini görür,

ihiraz ederler. Bu âyet, Resulullah'a olan bu hitabatın bütün mü'minlere hitabı ammolduğuna bir tenbihi

ihtiva eder. 202. ﴿وَإِخْوَانُهُمْ﴾ Şeytanların ihvanı olarak -ya'ni gizli Şeytanların kardeşleri,

enisleri olan İns Şeytanları ise ﴿يَمْدُونَهُمْ فِي الْغَيِّ﴾ onlara: o Cin Şeytanlarına iğvade

meded ederler ﴿ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ﴾ sonra da kısamaz müttekiler gibi kendilerini çekemezler.-

Binaena-

leyh Şeytanlara kapıldıkça kapılır, aldandıkça aldanır, saptıkça sapar, gayr-ü helâke dalar giderler. Netekim

203. ﴿وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بآيَةٍ﴾ sen onlara bir âyet getirmediğin vakit -ba'zan vaki' olduğu

üzere vahiye bir fasıla olduğu zaman o ihvanı Şeyatîn ﴿قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا﴾ derse

idina; derib toplayamadın ha derler- ki böyle demekle diğer âyetleri de Peygamberin şuradan buradan

kendi hesabına toplayıp kendi tarafından söylemeğe çalıştığı bir kelâm imiş gibi göstermek ve nübüvvete

ta'rız eylemek isterler. Bu ise Şeytandan bir tayfı hayale, bir nezga misaldir. ﴿قُلْ﴾ Resûlüm sen deki

﴿إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي﴾ ben hiç bir şeye değil ancak rabbımdan

bana vahy olunana ittiba' ederim ﴿هَذَا﴾ bu Kur'anı kerim ﴿بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ﴾

rabbınızdan basîretlerdir. -Tıbkı kalblerde hakkı görmeğe, doğruyu idrak etmiye medar olan basîretler gibi

rabbınızın mevhibesidir. ﴿وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ve iman edecek olan her

hangi bir kavm için bir hidayet rehberi ve bir rahmettir. -Binaenaleyh hurmetsizlik etmeyin inanın. 204.

﴿وَ﴾ Ey mü'minler, hattâ ey insanlar, ﴿إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ﴾ Kur'an kıraet edildiği vakit

-namazda veya hutbede veya her hangi mecliste ﴿فَاسْتَمِعُوا لَهُ﴾ hemen kulak verib onu

dinleyin ﴿وَأَنْصِتُوا﴾ ve ağzınızı tutub susun ki ﴿لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ rahmete

erdirilmeniz me'mul olsun.- Zira susmak iyi dinlemeğe iyi dinlemek basîrete, basîret iman ve amele, iman ve amel de rahmet ve ni'meti ilâhiyyeye sebep ve tariktir.

Görülüyor ki bu «istima' ve insat» emirleri kiraete

sh:»2361

terettüb ettirilmişdir. Kiraet ise bir lisan fi'li ihtiyârîsidir ki âkıl ve natık bir insanın ağızından meharici mahsusaya i'timad ile çıkan ve kasd-ü fehmine ıktiran eden savtiyle yapılır. Ve netekim Cibrîlin fi'li bile kiraet değil bir ıkra ya'ni kiraet ettirmektir. Fı'lı ilâhî de tenzil ve halkı kiraettir. Binaenaleyh gayri âkılden ve camidattan sadır olan savtlara kiraet denilemeyeceği gibi sadadan ya'ni savtın aksinden hasil olan fi'le de kiraet denilmez. Bunun içindir ki Fukaha bir kiraetin aksinden hasil olan sadayı mün'âkise kiraet ve tilâvet hukmü terettüb etmeyeceğini ve meselâ secdei tilâvet lâzım gelmeyeceğini beyan etmişlerdir. Bir kitabı sessiz mutalea etmek kiraet etmek demek olmadığı gibi çalan veya çınlayan mün'âkis bir sadayı dinlemek de bir kiraet dinlemek değil bir çalma ve çınlama dinlemektir. Şu halde Kur'an okuyan bir kariin saadasını aksettiren gramofondan veya radyodan gelen savt veya sada bir kiraet değil bir kiraetin aksi ve tayfidır ve

bunlara istima' ve insat emrinin hukmü terettüb etmez. Ya'ni dinlenmesi, susulması vacib olan Kur'an, çalınan Kur'an değil kiraet olunan Kur'andır. Maamafih istimaı vacib veya müstehab olmamaktan istimaı gayri caiz, ademi istimaı vacib olmak lâzım gelir de zannedilmemelidir. Zira Kur'anı çalmak başka bir fi'l, çalınan Kur'anı dinlemek de başka bir fi'ldir. Kur'anı çalmak, çalgılar miyanına koymak şayâni tecviz olmiyan bir fi'l bulunduğu zâhirdir. Netekim Kur'an okumak bir kurbet olduğu halde muhılli ta'zım olan yerlerde okumak bir kabahattir. Fakat okunmuş bulunursa istimaı kabahat değil, ademi istimaı kabahat olur. Meselâ hamamda Kur'an kiraet eden günaha girer, bununla beraber okunduğu takdirde dinlememek de sevab değildir. Bunun gibi bir aksi sada ile çınlayan, kezalik bir gramofon veya radyoda çalınan bir Kur'an in'kâsını dinlemek bir vazife değildir diye dinlememek vazifedir gibi de zanne-

sh:»2362

dilmemelidir. Zira bir kiraet değilse de bir şübhei kiraettir. Çünkü kelâmi nefsiye daldır. Binaenaleyh istimaı kiraet gibi vacib veya müstehab değilse de lâekal caizdir evlâdır ve hattâ ona da hurmetsizlik etmek gayri caizdir. Öyle bir hal karşısında bulunan bir müsliman, lâyıf olmiyan yere konmuş bir Kur'ân sahifesi karşısında bulunuyormuş gibidir ki ona karşı lâübalilik etmemesi ve elinden geldiği kadar onu oradan alıb

lâyık olduğu bir yere kaldırması vazifei diyaneti ıktızasındandır.

İşte ya Muhammed, onları söyle 205. ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ﴾ ve nefsinde rabbını zikret ﴿تَضَرُّعًا وَخِيفَةً﴾ bir tadarru' suretiyle ve bir nevi' havf ile -yalvararak ve korkarak kalben ve fikren ﴿وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ ve cehrin madununda bir kavlı ile- ya'ni sirrin fevkında ve kendin işidecek kadar kıraet veya dua veya sair ezkârı kavliyeden müfred veya mürekkeb

bir lâfzile mütekellim olarak ısanen ve husni tefekküre mani' olmayacak bir surette

﴿بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ﴾ sabahları ve akşamları -böyle nefsinde rabbını zikretmeyi virdet ﴿وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ ve gafillerden olma.- Kalbin daima uyanık ve zikrullah da daim olsun.

Nefsi insanıde ruh ile bedeninin pek acıb bir alâkası vardır ki vicdanı kalb ve vahdeti nefsiyye bu alâkada tecelli eder. Ve vahdaniyeti hakka şuur lemhası da bu pencereden tulu' eyler, Bu alâka hasebiyledir ki ruhta hasıl olan bir eserin ruha bir takım netaici çıkar, meselâ en âdî bir misal olmak üzere bir ekşi tahayyülünden diş kamaşır ve bir fâcia tahayyülünden baş ağrısı, hararet veya baygınlık hasıl olur ki bunlar ruhtan bedene inen asârdır. Kezalik bedende bir takım a'malin tekerrüründen

sh:»2363

nefiste bir melekei kaviyye hasıl olur ki bu da bedenden ruhana çıkan asârdır. Bu suretle insanda husni tefekküre mani' olmayacak vechile ve kendisine işittirecek kadar zikri lisanî hazır olduğu zaman bu zikri lisanîden hayalde bir eser husule gelir. Ve bundan ruha bir nur yükselir, sonra bu envar ruhtan lisana, lisandan hayale, hayalden akla in'ikâs eder. Karşılıklı aynalar gibi mütekabilen birbirini takviye ve yekdiğerini istikmal eyler. Bunun meratibi tezayüd ve terakkisine nihayet yoktur. Ve bu nâmütenahi deryanın makamâtı âliye ve mukaddesesi nihayetsizdir. Seferi ma'rifet işte bu nihayetsiz deryada matlûbı hakka yürümektir. Bu seyrin yegâne gemisi nefis, ve yegâne dümeni zikrullahdır. Gafleti külliyye hatarı mutlak, ve her gaflet lâhzası bile bir hatarı muhtemeldir.

206. « SECDE AYETİDİR » ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ ﴾ Her halde rabbının huzurundakiler « وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ »-lâikei mukarrebîn, melei a'lâ

﴿ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴾ ﴿ سجدتہ ﴾

ona ibadetten istikbar etmez ve ona tesbih eyler ve hepsi onadır ki secde ederler.- Binaenaleyh sen de öyle yap. Bu ma'nâ hasabiyledir ki bu âyet kıraet edilince secdei tilâvet meşru' kılınmıştır. Aleyhissalâtü vesselâmdan öyle merviydir ki Âdem oğlu secde âyetini okuyub da secde ettiği zaman Şeytan ağılıyarak çekilir. Vay! der, bu, secde ile emrolundu secde etti ona Cennet var, ben secde ile emredildim isyan ettim bana da ateş var». - Demek ki bu zikr-ü ibadet ve secde ile dir ki a'raftan Cennete yol açılacak ve Cennet ganîmetlerine oradan irilecektir.